I. ULUSLARARASI
DİN VE YENİLİK SEMPOZYUMU
Bildiri Özeti Kitabı
13-14 Haziran 2025



Editörler

Doç. Dr. Mehmet Mekin Meçin
Doç. Dr. Abdulselam Yusuf
Dr. Öğr. Üyesi Buşra Arslan Meçin
Dr. Arş. Gör. Elif Atlı

MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ

dinveyenilik@artuklu.edu.tr

Mardin Artuklu Üniversitesi

AHLAK BİLGİ ÜRETİM

1st INTERNATIONAL SYMPOZIUM ON RELIGION AND INNOVATION

1. ULUSLARARASI

DİN VE YENİLİK

SEMPOZYUMU

13-15 HAZİRAN 2025

10 Mayıs
Bildiri Özeti Son Gönderme Tarihi

15 Mayıs
Kabul Edilen Bildirilerin Duyurulması

10 Haziran
Tam Metinlerin Son Gönderim Tarihi

11 Haziran
Sempozyum Programının İlanı

ÇEVRİMİÇİ / ONLİNE

"Gelenek ve Modernite Arasında Din"

https://www.artuklu.edu.tr/din-yenilik-sempozyumu

dinveyenilik@artuklu.edu.tr

1. ULUSLARARASI DİN VE YENİLİK SEMPOZYUMU BİLDİRİ ÖZETİ KİTABI

13-14 Haziran 2025

Editörler

Doç. Dr. Mehmet Mekin Meçin

Doç. Dr. Abdulselam Yusuf

Dr. Öğr. Üyesi Buşra Arslan Meçin

Dr. Arş. Gör. Elif Atlı

MAÜ YAYINEVİ

MARDİN - TÜRKİYE

Bu kitabın tüm hakları Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınevi'ne aittir.

Yazarlar etik ve hukuki olarak eserlerinden sorumludurlar.

web: www.artuklu.edu.tr

MAÜ Publications - 2025

Yayın Tarihi: 30/10/2025

e-ISBN: 978-625-92674-1-8

SEMPOZYUM KURULLARI/ COMMITTEES OF THE SYMPOSIUM

Sempozyum Onursal Başkanı/ Honorary President of the Symposium

Prof. Dr. Mehmet Görmez İslam Düşünce Enstitüsü

Düzenleme Kurulu Başkanı / Congress President

Prof. Dr. Zahir Ertekin Mardin Artuklu Üniversitesi (Başkan)

Düzenleme Kurulu Üyeleri / Organization Committee Members

Prof. Dr. Yunus Cengiz Mardin Artuklu Üniversitesi

Doç. Dr. Cüneyt Gökçe Mardin Artuklu Üniversitesi

Doç. Dr. Ahmet Kırkan Mardin Artuklu Üniversitesi

Doç. Dr. M. Mekin Meçin Mardin Artuklu Üniversitesi

Doç. Dr. Mahmut Meçin Mardin Artuklu Üniversitesi

Dr. Abdulaziz Kıranşal Mardin Artuklu Üniversitesi

Bilim Kurulu / Scientific Committee

Prof. Dr. Abdallah Sahraoui Mohamed Lamıne Debaghıne Setıf 2 Unıversıty- Cezayir

Prof. Dr. Abdurrahman Ensari Mardin Artuklu Üniversitesi

Prof. Dr. Ahmet Erkol Mardin Artuklu Üniversitesi

Prof. Dr. Ahmet Tekin Mardin Artuklu Üniversitesi

Prof. Dr. Abdülhadi Timurtaş Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Prof. Dr. Ali Köse Marmara Üniversitesi

Prof. Dr. Alparslan Açıkgenç İbn Haldun Üniversitesi

Prof. Dr. Birgül Bozkurt Mardin Artuklu Üniversitesi

Prof. Dr. Canan Seyfeli Dicle Üniversitesi

Prof. Dr. Celil Abuzar Harran Üniversitesi

Prof. Dr. Daham İbrahim El-Hesnayani Camiatu'l-Hurre, Musul-Irak

Prof. Dr. Gürbüz Deniz Ankara Üniversitesi

Prof. Dr. Hasan Çiftçi Bingöl Üniversitesi

Prof. Dr. Hasan Tanrıverdi Dicle Üniversitesi

Doç. Dr. Hasan Tural Hamburg Üniversitesi-Almanya

Prof. Dr. Hayrettin Kızıl Dicle Üniversitesi

Prof. Dr. İbrahim Özcoşar Mardin Artuklu Üniversitesi

Prof. Dr. Maşallah Turan Mardin Artuklu Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet Görmez İslam Düşünce Enstitüsü

Prof. Dr. Mehmet Sait Toprak Mardin Artuklu Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet Nesim Doru Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi

Prof. Dr. M. Zahir Ertekin Mardin Artuklu Üniversitesi

Prof. Dr. Mustafa Öztürk Mardin Artuklu Üniversitesi

Prof. Dr. Müfit Selim Saruhan Ankara Üniversitesi

Prof. Dr. Orhan Başaran Bingöl Üniversitesi

Prof. Dr. Ömer Bozkurt Mardin Artuklu Üniversitesi

Prof. Dr. Rıza Mesut Muhammed Cibran Tarablus Üniversitesi-Libya

Prof. Dr. Sanjar Davletov Xorazm Ma'mun Üniversitesi-Özbekistan

Prof. Dr. Sıtkı Karadeniz Mardin Artuklu Üniversitesi

Prof. Dr. Şaban Ali Düzgün Ankara Üniversitesi

Prof. Dr. Taha Nas Mardin Artuklu Üniversitesi

Prof. Dr. Vechi Sönmez Batman Üniversitesi

Prof. Dr. Veyis Değirmençay Atatürk Üniversitesi

Prof. Dr. Yunus Cengiz Mardin Artuklu Üniversitesi

Doç. Dr. Ahmet Kırkan Mardin Artuklu Üniversitesi

Doç. Dr. Bedri Aslan Batman Üniversitesi

Doç. Dr. Bekzod Abdirimov Urgench Devlet Üniversitesi-Özbekistan

Doç. Dr. Davut Okçu Batman Üniversitesi

Doç. Dr. Ekrem Uysal Batman Üniversitesi

Doç. Dr. Esra Aslan Turan Dicle Üniversitesi

Doç. Dr. Halil Batur Siirt Üniversitesi

Doç. Dr. İman Ganim Elşerif Musul Üniversitesi-Irak

Doç. Dr. İsmet Tunç Şırnak Üniversitesi

Doç. Dr. Kakajan Janibekov

Türkmenistan Mahtumkuli Dil, Edebiyat ve Milli Elyazmalar Enstitüsü-Türkmenistan

Doç. Dr. Kamuran Gökdağ Mardin Artuklu Üniversitesi

Doç. Dr. M. Emin Sular Muş Alparslan Üniversitesi

Doç. Dr. Mahmut Meçin Mardin Artuklu Üniversitesi

Doç. Dr. Mirpenç Akşit Iğdır Üniversitesi

Doç. Dr. Nusret Taş Ardahan Üniversitesi

Doç. Dr. Orhan Varol Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Doç. Dr. Osman Aslanoğlu Dicle Üniversitesi

Doç. Dr. Sedat Baran Batman Üniversitesi

Doç. Dr. Seyed Ebrahim Agazade İslamic Azad University, Tebriz-İran

Doç. Dr. Şükrü Aydın Batman Üniversitesi

Doç. Dr. Tavakkol Kouh Giglou İslamic Azad University, Ahar-İran

Doç. Dr. Turgut Akyüz Gümüşhane Üniversitesi

Doç. Dr. Yaşar Kaplan Hakkâri Üniversitesi

Dr. Arafat Yaz Dicle Üniversitesi

Dr. Büşra Arslan Meçin Mardin Artuklu Üniversitesi

Dr. Enver Türkmen Mardin İl Müftüsü

Dr. Hasan Akreş Batman Üniversitesi

Dr. Saadet Altay Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi

Dr. Sait Kavşut Batman Üniversitesi

Dr. Umarjon Khöjamuratov Urganch Pedagogika Üniversitesi-Özbekistan

Sekreterya / Secretariat

Arş. Gör. Atike Çiçek Atsız Mardin Artuklu Üniversitesi

Arş. Gör. Elif Atlı Mardin Artuklu Üniversitesi

Arş. Gör. Oğuzhan Şener Mardin Artuklu Üniversitesi

Arş. Gör. Şehmus Akan Mardin Artuklu Üniversitesi

Arş. Gör. Vefa Aslanpay Mardin Artuklu Üniversitesi

GİRİŞ

İslam dünyasının içine düştüğü entelektüel ve toplumsal durgunluk, yalnızca belirli alanlardaki yüzeysel eksikliklerin değil, bütün alanlara sirayet etmiş köklü bir bilinç zafiyetinin sonucudur. Bu meskenet hali, yüzyıllardır biriken kültürel, zihinsel ve kurumsal ihmallerin görünür hale gelmiş tezahürüdür. Neredeyse her düşünürün ortak kanaati, bu krizin sadece siyasal veya ekonomik boyutlarla açıklanamayacağı, asıl problemin insan yetiştirme biçiminde, yani eğitim sisteminin ruhunda yattığı yönündedir. Çünkü eğitim, bir toplumun sadece bilgisini değil, ruhunu, vizyonunu ve varoluş biçimini de belirler. Dolayısıyla, eğitim kurumlarının büyük insan yaratma kudretini kaybetmesi, İslam dünyasının düşünsel gerilemesinin en önemli nedenlerinden biridir. Bugün birçok İslam ülkesinde, gerek sivil gerekse resmî eğitim kurumları, öğrencilerine yalnızca bilgi aktaran mekanik yapılara dönüşmüş durumdadır. Girdisi zayıf olan bir sistemin çıktısının da zayıf olması kaçınılmazdır. Eğitim, insanı düşünmeye, sorgulamaya ve üretmeye yöneltmek yerine, onu kalıplara mahkûm etmekte, itaatkâr bir aktarıcıya dönüştürmektedir. Oysa çağımızda ayakta kalmanın yegâne yolu, dinî ilimlerin yanı sıra bilim, sanat, edebiyat, felsefe, sinema, teknoloji ve spor gibi alanlarda da evrensel yetkinliğe sahip bireyler yetiştirmekten geçmektedir. Modern dünyanın rekabet alanı, artık sadece bilgi hamallığı değil, düşünme biçimidir, dolayısıyla, tekrarı değil, yaratmayı öğrenmek zorunluluk halini almıştır.

Bu noktada, İslam dünyasının eğitim anlayışında köklü bir dönüşümün gerekliliği açıktır. Mevcut müfredatlar çoğunlukla rutin, mekanik ve cazibeden yoksundur. Bu yapının genç zihinleri heyecanla ileriye taşıması beklenemez. Eğitimde yenilenme çağrısı, yalnızca pedagojik bir reform değil, aynı zamanda ahlakî, estetik ve entelektüel bir yeniden doğuş çağrısıdır. Zira amaç, yalnızca takvalı bireyler yetiştirmek değil aynı zamanda yaratıcı, özgür düşünen, cesur, eleştirel, evrensel ve merhametli karakterler inşa etmektir. Bugün bir ilahiyat öğrencisinin, sadece metin ezberlemekle yetinmesi, çağın ruhuna bigâne kalmak anlamına gelir. Oysa böyle bir öğrenci, teorisyen bir ses olmalı, ayetlerin ve hadislerin arkasındaki anlam derinliğini çağdaş düşünceyle irtibatlandırabilmelidir. İslam düşüncesinin klasik mirası, ancak çağın problemlerine cevap üretebilecek yaratıcı bir bilinçle yeniden yorumlandığında anlam kazanacaktır. Bu noktada sorun, birikimin yetersizliği değil, o birikimi yorumlama cesaretinin eksikliğidir. Batı üniversiteleriyle mukayese edildiğinde, İslam dünyasındaki yükseköğretim kurumlarının büyük bir kısmının bilgi üretiminden ziyade, diplomaya dayalı bir bürokratik işleyişin parçası haline geldiği görülmektedir. Oysa üniversite, sadece meslek kazandıran bir yer değil, düşünceyi özgürleştiren, bireyi kimlik sahibi kılan, topluma vizyon kazandıran bir düşünce akademyası olmalıdır. Üniversite, fikirlerin çarpıştığı, beyin fırtınalarının üretkenliğe dönüştüğü bir mekân haline gelmelidir.

Eğer bir öğrenci yapay zekâ, çevre sorunları, genetik, kültürel çalışmalar veya küresel siyaset gibi alanlarda söz söyleme kapasitesine sahip değilse, bu durum yalnızca bireysel bir eksiklik değil, aynı zamanda kurumsal bir iflasın da göstergesidir. İslam dünyasının geleceğini belirleyecek en önemli unsur, geleneksel birikimi nakletmekten çok, bu birikimi yaratıcı, eleştirel ve disiplinlerarası bir bilinçle yeniden yorumlayabilme becerisidir**.** Gerçek bir tecdid, yalnızca dinî alanlarda değil; düşünce, sanat, teknoloji ve ahlâk gibi tüm alanlarda felsefi derinlik ve evrensel vizyon gerektirir. Bu bağlamda, İslam dünyasının ihtiyaç duyduğu şey, bir "modernleşme" değil, köklerinden beslenen bir entelektüel diriliştir**.** Çünkü köklerinden kopmuş bir modernlik, ne özgün olabilir ne de kalıcı. Asıl hedef, geleneği yıkmak değil, onu çağın diliyle yeniden inşa etmektir. Bu dirilişin temelinde, düşünceyi özgürleştiren, eleştiriyi teşvik eden, sanatla, felsefeyle, bilimle, imanla birlikte düşünebilen bir bilinç yatmaktadır. İslam dünyası, bilgiyle iman, gelenekle yenilik, yerelle evrensel arasındaki dengeyi kurabildiği ölçüde yeniden yükselişe geçebilir. Aksi takdirde, kendi entelektüel enerjisini tüketmeye ve küresel düzeyde edilgen bir aktör olarak kalmaya mahkûm olacaktır. Dolayısıyla, bugünün İslam dünyasında ihtiyaç duyulan şey, köklerinden güç alarak evrensele yönelen bir zihinsel yeniden doğuştur. Böyle bir doğuş, yalnızca İslam medeniyetinin değil, insanlığın geleceğine de katkı sunacak bir entelektüel rönesansın kapısını aralayabilir. Çünkü hakiki yenilik, geçmişi inkâr etmek değil, onu bugünün ruhuyla yeniden yoğurabilmektir.

İslam dünyasının içine sürüklendiği entelektüel durgunluk, yapısal bir farkındalık eksikliğinin ve kurumsal çöküntünün sonucudur. Bu krizin merkezinde, eğitim sistemlerinin düşünsel derinliği beslemekten ziyade, biçimsel bir bilgi aktarım mekanizmasına dönüşmüş olması yer almaktadır. Dolayısıyla, çözümün yalnızca pedagojik reformlarla sınırlı kalması değil, aynı zamanda zihinsel, kültürel ve kurumsal bir yeniden

yapılanmayı içermesi gerekmektedir. Bu çerçevede önerilen dönüşüm, çok boyutlu ve kademeli bir yenilenmeyi hedeflemektedir. Her şeyden önce, müfredatın kökten yeniden tasarımı bir zorunluluk halini almıştır. Bugün İslam ülkeleri üniversitelerindeki müfredatlar çoğunlukla dar bir epistemolojik sınırın içinde, geçmişin kalıplarına hapsolmuş bir biçimde yürütülmektedir. Oysa çağdaş bilgi ekosistemi, disiplinler arasında akışkan sınırların olduğu, yeni kavrayış biçimlerinin ortaya çıktığı bir dünyadır. Bu nedenle, ilahiyat, sosyal bilimler, fen, mühendislik ve sanat alanlarını kapsayan disiplinlerarası çekirdek programların oluşturulması, entelektüel yenilenmenin ilk adımı olmalıdır. Bu çekirdek modüller; felsefe, eleştirel düşünme, etik, bilimsel yöntem, kültürel okuryazarlık, sanat ve teknoloji gibi alanlarda öğrencilere geniş bir perspektif kazandırarak düşünsel sentez yeteneğini güçlendirecektir. Böyle bir yaklaşım, bilgi yığılmasından ziyade bilgi üretimini hedefleyen bir eğitim anlayışının temellerini atar.

Eğitimin dönüşümü yalnızca müfredatla sınırlı değildir, akademik personelin niteliği ve öğretim yöntemleri de köklü bir değişimi gerektirmektedir. Bugün birçok İslam ülkesinde akademisyenler, yayın sayısına indirgenmiş bir performans ölçütüyle değerlendirilmektedir. Bu durum, öğretim üyelerini yenilikçi ve çok boyutlu düşünceden uzaklaştırmakta, entelektüel üretimi mekanikleştirmektedir. Bu kısır döngünün kırılması için öğretim üyelerinin pedagojik formasyonlarını güçlendiren, aktif öğrenme, eleştirel sorgulama ve dijital pedagojiler üzerine inşa edilmiş sürekli eğitim programları oluşturulmalıdır. Akademisyenlerin endüstri, sanat veya sivil toplumla etkileşim içinde kısa dönemli rotasyonlara katılmaları teşvik edilmelidir. Böylelikle öğretim üyeleri hem kendi disiplinlerinde derinleşecek hem de toplumla bağ kurabilen, dönüştürücü bir rol üstleneceklerdir. Bu yenilenme sürecinin bir diğer boyutu, dil ve iletişim yetkinliği meselesidir. İslam dünyasında birçok öğrenci ve akademisyen, yerel dille sınırlı kaldığından, küresel çapta bilimsel ve entelektüel ağlarla etkileşime girmekte zorlanmaktadır. Oysa düşüncenin evrenselleşmesi, dille mümkündür. Bu bağlamda, yabancı dil öğretiminin erken dönemden itibaren yoğunlaştırılması, akademik yazım, çeviri ve sunum becerilerinin kazandırılması büyük önem taşır. Uluslararası yaz okulları, ortak diploma programları ve çift dilli araştırma merkezleri, bu süreci destekleyici adımlar olabilir. Böyle bir açılım, İslam dünyasının düşünce üretimini küresel platformlarda görünür kılacaktır.

Bununla birlikte, entelektüel üretim yalnızca bireysel yetkinliklerle değil, kurumsal araştırma ortam ve motivasyonlarıyla da doğrudan ilişkilidir. Araştırma merkezleri, yalnızca teorik bilgi üreten değil, toplumsal sorunlara çözüm üreten uygulamalı bir yapıya kavuşturulmalıdır. Bu doğrultuda, kamu, özel sektör ve vakıf işbirliğiyle "İnovasyon ve İnsan Bilimleri" merkezlerinin kurulması, hem finansal sürdürülebilirliği sağlayacak hem de bilginin toplumsal karşılığını güçlendirecektir. Ayrıca, açık bilim politikalarıyla veri, içerik ve araştırma çıktılarının erişilebilir olması, bilginin ortaklaşa üretimini teşvik edecektir. Böyle bir model, bilgi üretimini hiyerarşik bir yapıdan çıkarıp katılımcı bir zemine oturtur. Eğitim reformlarının başarısı, öğrencilerin yalnızca zihinsel değil, estetik ve bedensel gelişimini de içermelidir. Bu nedenle, sanat, spor ve teknoloji alanlarının eğitim programlarıyla bütünleşmesi, yeni bir insan modelinin inşasında kilit rol oynar. Sanat stüdyoları, film atölyeleri, maker-lab'ler ve dijital üretim merkezleri, öğrencilerin hem estetik duyarlılığını hem de yenilikçi düşünme kapasitesini artıracaktır. Bu tür bir eğitim, düşünceyle eylemi, soyutla somutu buluşturan bir pedagojik bütünlük yaratır.

Entelektüel yenilenmenin bir diğer boyutu, akademi-toplum ilişkisinin yeniden tanımlanmasıdır. Üniversiteler, toplumdan kopuk bir bilgi üretim alanı olmaktan çıkmalı, yerel ihtiyaçlara cevap veren, sosyal problemlere çözüm geliştiren kurumlar haline gelmelidir. Toplum hizmeti araştırmaları, yerel yönetimler ve sivil toplumla ortak projeler bu bağlamda teşvik edilmelidir. Böylece, üniversite yalnızca bilgi üreten değil, aynı zamanda toplumsal dönüşümün aktif bir bileşeni haline gelir. Bütün bu dönüşüm çabalarının sürdürülebilirliği için yönetsel reformlar da elzemdir. Üniversitelerin özerkliklerinin güçlendirilmesi, karar alma süreçlerinin katılımcı hale getirilmesi ve hesap verebilirliğin şeffaf mekanizmalarla desteklenmesi, reformların kalıcılığını sağlayacaktır. Akademik kurumların, kısa vadeli politik baskılardan bağımsız, uzun vadeli stratejik vizyonlarla yönetilmesi, entelektüel üretimin istikrarını garanti altına alır.

Sonuç olarak, İslam dünyasının entelektüel enerjisini yeniden canlandırmak, çok katmanlı bir tecdid sürecini gerektirmektedir. Bu süreç, yalnızca dinî ilimlerde değil; düşünce, sanat, teknoloji, etik ve yönetişim alanlarında da felsefi derinliğe ve evrensel bir vizyona dayanmalıdır. Bu dönüşümün nihai amacı, geleneği yıkmak değil, onu çağın ihtiyaçlarıyla yeniden yorumlamaktır. Ancak böyle bir entelektüel

yeniden doğuş, İslam dünyasının yeniden küresel düşünce sahnesine katkı sunmasını mümkün kılabilir. Köklerinden güç alan, fakat ufkunu evrensele çeviren bir yenilenme hareketi, hem Müslüman dünyanın hem de insanlığın geleceğini dönüştürecek gerçek bir rönesansın başlangıcı olacaktır.

Mehmet Mekin Meçin

TEFSİRİNİN MUKADDİMESİ ÖZELİNDE MÂTURÎDÎ'Yİ YENİDEN OKUMAK

BURHAN BALTACI [*]

Özet

Maturîdî'nin *Te'vîlâtu'l-Kur'ân* isimli tefsirinin mukaddimesinde yer alan Tefsir-Te'vil ayrımı hakkında görüşleri özetle şu şekildedir. "Tefsir, sahabenin anladığı, te'vil ise fukahanın (ulemanın) anladığıdır." "Te'vîl, işin sonunu beyan etmektir. (…) Anlamı, sözün, muhtemel anlamlarından birisine yöneltilmesidir. Tefsîrdeki zorluk te'vîlde mevcut değildir. Zira te'vîlde Allah'ı şahit gösterme yoktur. Çünkü bir yorumcu, bu tür yorumlarıyla (te'villeriyle) kastedilen şeyden haber vermekte ve 'Allah bu yorumla bu maksadı kastetmiş veya murad etmiş' demektedir. Buna karşılık 'bu ayet şu anlamlara gelmekte ve bu anlamlardan biriyle yorumlanabilir' demektedir. Bu, insanların kendi aralarında tabii olarak konuştukları ve 'Allah hikmetinden dolayı en doğrusunu bilir' dedikleri şeylerdir. (…) Sonuç olarak tefsîr, tek bir anlam yönüne sahip, te'vîl ise birçok yöne (vücuh) sahiptir." Mâturîdî'nin Tefsir-Te'vil ayrımının günümüz Kur'ân'ı anlama veya yorumlama çabası içerisinde değerlendirdiğimizde karşılaştığımız durumu şu şekilde betimleyebiliriz. Günümüz Kur'an yorumunda her bir söze, esere ve kitaba pratikte tefsir denilmektedir. Bu sebeple Tefsir-Te'vil ayrımının imkânından bahsetmenin mümkün olmadığı kanaatindeyiz. Çünkü bu alanda yapılan faaliyetlerin tamamı Tefsir olarak anılmaktadır. Bu sebeple, Mâturîdî'nin Tefsir-Te'vil ayrımının yeniden değerlendirilmesi gerekmektedir. Sempozyum alt başlıklarından birisi olan "Dinî Metinlerin Yeniden Yorumu ve Tefsirde Yeni Yaklaşımlar" konu başlığı çerçevesinde değerlendirilmek üzere Mâturîdî'nin Tefsir-Te'vil ayrımının yeniden değerlendirmeye tabi tutmak istiyoruz. "Tefsir ve Te'vil" yerine günümüz Türkçesinde "anlama ve yorumlama" kavramlarının kullanılmasını önermekteyiz. Ayrıca Tefsir-Te'vil ayrımının birbirini tamamlayan unsurlar olduğundan hareketle "Anlama ve Yorumlamanın" anlam alanlarının da birbirini tamamlayan unsurlar olarak çizilmesi gerektiği kanaatindeyiz. Bu çalışmamızda -daha önce kaleme aldığımız- "açı teorisi" başlıklı çalışmamızın verilerinin İmam Mâturîdî'nin sistemi ile örtüşüp örtüşmediğini değerlendireceğiz. Mâturîdî'nin Tefsir-Te'vil ayrımının "anlam ve yorum" kelimeleri ile ifade edilip edilemeyeceğini tartışacağız. Özetle İmam Maturîdî'nin tefsirinin mukaddimesinde yer alan ve bugün güncel hayatta kullanım alanı bulunmayan Tefsir-Te'vil ayrımının "anlam ve yorum" olarak ifade edilmesinin imkânını tartışmaya açacağız. Maturidi"nin Te'vilâtu'l-Kur'ân adlı eseri yanında klasik Tefsir Usulü kaynakları ile günümüzde kaleme alınan Kur'ân'ı Anlama ve Yorumlamaya dair kaynaklardan da yaralanacağız. Maturîdî'nin görüşlerinin modern dönem bilim adamlarının bu konudaki önermeleri ile de karşılaştırmasını yapacağız. Pek tabidir ki, yorumun da şartları ve dikkat edilmesi gereken hususları bulunmaktadır. Tefsir-Te'vil ayrışmasının bir farklılaşma değil, birbirini tamamlayan mütemmim unsurlar olduğu kanaatindeyiz. Biz çalışmamızda sadece Mâturîdî'nin "Tefsir-Te'vil" ayrımından hareketle "Anlam-Yorum" arasında bir ayrıma gidilmesini önermekteyiz. Ayetin anlamı, ayetlerin nüzul döneminde tespit edilmelidir. Bunun için çalışmamızda nüzul dönemine gidiş ve günümüze dönüş olmak üzere ikili bir hareket önerilmektedir. Her ne kadar birbirinden farklı içeriğe sahip olsalar da, Şâtıbî ve Fazlurrahman'da da bu ikili hareketi görmekteyiz. Bu ikili hareketin sonunda anlamı tespit etmiş olmaktayız. Tespit ettiğimiz anlam çerçevesinde ayetin bir anlam açısı oluşmaktadır. Anlam açısı temel ölçü olacağı için anlam açısının içinde kalmak suretiyle yapılan yorumlar çalışmamızda "anlam açısının içinde olan yorumlar/dayanağı olan yorumlar", anlam/yorum açısının dışında olan yorumlar ise "anlama açısının dışında kalan yorumlar/dayanağı olmayan yorumlar" olarak isimlendirilmiştir. Aslında nüzul dönemi sonrasında oluşan ve her bir Müslümanın Kur'ân'dan anladığının birer yorum olduğunun insanlara anlatılması halinde karşısındakini yok etmek yerine onu anlamak veya onu kendi din anlayışı konusunda ikna etmeyi tercih edecek bir anlayış gelişebilecektir. Geleneğimizde "Te'vilin (yorumun) tekfiri olmaz" şeklinde de ifadesini bulan "Ehl-i kıble tekfir edilmez" anlayışı bu düşüncenin bir sonucu olsa gerektir.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Tevil, Mukaddime, Anlam, Yorum, Mâturîdî.

[*] Prof. Dr., Kastamonu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı, e-posta: baltaci@kastamonu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5990-7131.

ARAP BAHARI MI KADIN BAHARI MI?

CEMİL HAKYEMEZ [*]

Özet

21. yüzyıla hızlı bir giriş yaptığımız bu yıllarda küreselleşme meselesini tam tartışmaya başlamışken birden bire "bilgi çağı", "dijitalleşeme" ve ardından da "yapay zekâ" kavramlarıyla karşı karşıya kaldık. Dünyada yaşanan bu değişimlere bizzat değişimlerin öncüleri de yetişememektedir. Bu yüzden de değişimin günümüz insanı üzerinde yarattığı etkiyi anlamakta bir hayli zorlanmaktayız. Değişimlerin oldukça hızlı yaşandığı günümüz dünyasında "din ve yenilik" kelimeleri bir arada kullanıldığında ilk aklımıza gelen hususlardan birisi, kadın meselesidir. Hatta yeniliğin veya modernitenin insanlık üzerindeki en somut yansımalarını kadın üzerinde gördüğümüzü ifade edebiliriz. Toplum içerisinde sıkça tekrarlanan "tüfek çıktı mertlik bozuldu" atasözü, değişimin modern yaşam biçiminin insan ilişkileri üzerindeki etkisini yansıtan en veciz ifadesidir. Aydınlanma ve ardından sanayi devrimiyle birlikte gelişen bu sürecin günümüzde daha belirgin olarak hissedildiği aşikârdır. İnsanoğlu dünyada yaşanan büyük değişimlere karşı hep direnç göstermiştir. Hatta en büyük direnci gösterenler de bunun direkt kendilerine yönelik bir tehdit olduğunu düşünen geçmişin sahipleridir. Ki bunların başında İslâm dünyası gelmektedir. Müslümanlar, Batı'nın karanlık çağı olarak tabir edilen bir zamanda bilim, sanat ve siyasette büyük mesafeler kat etmişlerdir. Fakat zaman içerisinde Rönesans ve Reformla gelişim rüzgârını arkasına alan Batı, birden bire geçmişin medeniyetini temsil eden Müslümanların önüne geçmiştir. Bu yüzden de Müslümanlar, özellikle Batı merkezli yaşanan bu değişimleri anlayamamışlar ve hala daha izah etmekte zorlanmaktadırlar. Mısır'da Tahrir Meydanı'nda yönetime karşı gösterilerde kadınların ön saflarda yer alması, İran'da rejim karşıtı gösterilerin bizzat kadınlar tarafından başlatılması veya Afganistan'da Taliban yönetiminin yeniden başa geçmesiyle birlikte ilk olarak kadınların hedef alınması bir tesadüf olmasa gerektir. Başta Müslümanlar olmak üzere dünyada yaşanan kadın merkezli bu gelişmeler, temelde geleneksel yapıların kadına takmış olduğu prangaların çözülmesinin bir sonucudur. Hiçbir gelenek hatta hiçbir dini yapı bu çözülmeyi durdurmakta başarılı olamamaktadır. Yani günümüz kadını, geçmişte hukukun kendisini sınırlandıran kurallarını tanımak istememektedir. Örneğin, İslâm hukukunda mirasta kadına tanınan erkeğin hissesinin yarısı payı, artık gelenekçi kadınlar tarafından bile kabul görmemektedir. Şeriatın bir kuralı olarak zihinlere yerleşen bu miras paylaşım şekli, günümüz İslâm hukukçuları tarafından da ya kabul edilmemekte ya da tevil edilmektedir. Hatta ne resmi vaizler ne de cemaat önderleri, kadının haklarının geri planda tutulduğu bir dini söylemi açıkça ifade etme cesareti bile gösterememektedir. Tüm bunlar, aslında İslâm dünyasında yaşanan bazı değişimleri "Arap Baharı" gibi söylemlerle izah etmenin yeterli olamayacağını, meselenin çok daha derin bir boyutunun olduğunu göstermektedir. Onun için "Arap Baharı mı Kadın Baharı mı?" sorusunu sorarak "din ve yenilik" ile ilgili tartışmalara katılmak istedim.

Anahtar Kelimeler: Din, Yenilik, Arap Baharı, Kadın Baharı, Değişim.

[*] Prof. Dr., Trabzon Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, e-posta chyemez@gmail.com, ORCID: 0000-0002-0525-1293.

TEFSİRDE YENİ YAKLAŞIMLAR: KUR'ÂN'IN ANTROPOSENTRİK VE TEOSENTRİK YORUMU ÜZERİNE BAZI DEĞERLENDİRMELER

FARUK ÖZDEMİR [*]

Özet

Kur'ân-ı Kerîm'in nüzulünden bugüne kadar geçen yaklaşık on dört asırlık süre içerisinde onu doğru bir şekilde anlama ve yorumlama amacıyla müfessirler Kur'ân'a yönelmişlerdir. Bu yönelimler neticesinde tefsirde yeni yaklaşımlar, muhtelif temayüller, okuma metotları ve yorumlama biçimleri ortaya çıkmıştır. Bu temayüllerden biri de antroposentrik (insan merkezli) okuma biçimidir. Antroposentrik yaklaşım, tarihî ve toplumsal olayları, tabiî hadiseleri içinde akıp gittikleri, kendilerini kuşatan içtimaî yahut tabiî nedenler zinciri içinde, tarih, toplum ve tabiat yasalarıyla açıklayan bir okuma biçimidir. Antroposentrik okuma metodunu benimseyenler, kendileri dışındakileri teosentrik (Tanrı merkezli) okuma yöntemini benimseyenler olarak vasıflandırırlar. Teosentrik yaklaşım ise bir olguyu, bir süreci, bir durumu; Tanrı/yaratan merkezli okuma, anlama, anlamlandırma ve değerlendirme perspektifidir. Antroposentrik okuma metodunu benimseyenler temel tez olarak Allah'ın tarihî hadiselere müdahil olmadığını ileri sürdükleri için Kur'ân'da yer alan geçmiş kavimlere ait helâk kıssalarının antroposentrik usulle yeniden okunması gerektiğini iddia etmektedirler. Antroposentrik okuma metodunu esas alanlara göre peygamberler eliyle gerçekleşen mucizeler de fiilen vuku bulmamıştır. Onlara göre Kur'ân'daki kıssalarda mucize gibi tasvir edilen hadiseler aslında, doğal olayların Allah merkezli dil sistemine uygun bir biçimde formüle edilmesinden ibarettir. Olayların kutsal kitaplarda doğrudan Tanrı'ya/ilahî kudrete atfedilerek doğa yasalarının işleyiş düzenini kırıcı şekilde gerçekleştiğini düşündürtecek bir ifade kalıbıyla tasvir edilişinin biricik nedeni kutsal kitapların nesneleri ve olayları doğal nedenlerine dayanarak açıklama gibi bir görevinin bulunmaması, buna karşılık, sadece insanların kavrama ve anlama yetilerinin düzeyini göz önünde tutarak insanlar üzerinde derin etkiler bırakacak şeyleri anlatması ve bunu yaparken de insanlarda daha çok hayret/hayranlık uyandıracak ve aynı zamanda ilahî kudrete saygı fikrini aşılayacak bir üslup ve yöntem kullanmasıdır. Fakat onların bu gibi hadiseleri salt bilimsel aklî çerçeveye indirgeyerek ve farklı anlam ve yorum boyutlarını göz ardı etmek suretiyle okuma yapmaları başka bir ifadeyle onların "Allah tarihî ve toplumsal hadiselere müdahil olmaz" şeklindeki temel tezleri kendi içlerinde çelişkilere yol açmakta ve yeni problemleri ortaya çıkarmaktadır. Bu bağlamda onların okuma tarzları şu soruları akıllara getirmektedir: 1- Antroposentrik okuma yapanların tanrı tasavvuruyla Deizm'in tanrı tasavvuru arasında ne fark vardır? 2- Vahiy ve Nübüvvet Allah'ın yeryüzüne müdahalesi değil midir? 3- Allah yeryüzüne müdahil olmuyorsa kulun Allah'a dua etmesinin anlamı nedir? 4- Allah'ın pek çok ismi vardır. Şayet O, yeryüzüne müdahale etmiyorsa doğal olarak bu isimleriyle yeryüzüne tecellî etmiyor demektir. Öyleyse O'nun isimleri insanlar ve yeryüzündeki diğer canlılar için işlevsiz midir? Başka bir ifadeyle Allah insanın yapıp ettiklerine müdahale etmiyor ve onlarla ilgilenmiyorsa, mesela ilim, irade, kudret ve hikmet gibi isimleriyle gerektiğinde müdahil olmayacaksa Tanrı kavramı kozmik açıdan olmasa da insan açısından yokluğa, işlevsizliğe mahkûm edilmiş ve indirgenmiş olmaz mı? Bu bildiride zikredilen tüm bu konuları ele alıp değerlendirmek, soruları tartışmak ve onlara cevap bulmaya çalışmak amaç edinilmiştir. Bu araştırmada literatür taraması yöntemi kullanılarak başta Kur'ân'ın antroposentrik okuma metodunu benimseyenlerin görüşlerini ve iddialarını yansıtan akademik çalışmalar olmak üzere araştırmamıza katkısı olacak diğer kaynaklardan istifade edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Kur'ân, Antroposentrik, Teosentrik, Deizm.

[*] Prof. Dr., Sinop Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Tefsir Anabilim Dalı, Sinop, Türkiye, fozdemir@sinop.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1890-9194.

GEÇMİŞTEN BUGÜNE DİN VE YENİLENME ÇABASI: TEKLİF VE ÖNERİLER

HATİCE K. ARPAGUŞ *

Özet

Günümüzde dinî meseleler söz konusu olduğunda din-felsefe ilişkisi, din-bilim çatışması, din-modernite uyumu gibi konular gerek Müslüman gerek Batılı araştırmacılar nezdinde önemli yer işgal etmekte ve güncelliğini yitirmemektedir. Bu tür konuların dinî tartışmaların odağında gündeme gelmesi, bir yandan sürekli değişim halinde bulunan insan ve hayat şartlarının getirdiği doğal bir süreç olarak değerlendirilebilecekken diğer yandan gayr-i müslimler karşısında gücünü ve iddiasını yitirmenin getirdiği bir etkinin neticesinde ivme kazanmıştır. Bu bağlamda din ve yenilik, tecdit, ihya, reform vb. gibi kavramlar altında son birkaç asırdır Müslüman düşünürlerin ürettiği birçok tezle farklı zeminlerde tartışılmış ve hala İslâm dünyasını etkileyen bir süreç olarak canlılığını ve hayatiyetini sürdürmektedir. Yakın tarihimizde yenilenme hareketleri dairesinde akla gelen ilk isimler arasında Fazlurrahman (ö. 1988), Nasr Hâmid Ebû Zeyd (ö. 2010) ve Muhammed Arkoun (ö. 2010) yer almaktadır. Bu üç düşünür, en genel anlamda "tarihselcilik" paradigması çerçevesinde hareket ederek, hem metnin anlamının hem de toplumsal şartların değişebilirliğini merkeze almışlardır. Bu ortak zemine rağmen her biri, kendine özgün vurgu ve metodolojik yaklaşıma sahiptir. Tarihselcilik düşüncesini sistematik bir zeminde uygulamaya çalışan ilk isimlerden biri olan Fazlurrahman, toplumun en temel özelliğinin değişim olduğu öncülünden hareket ederek Kur'an mesajının, tarihsel bağlam içerisinde anlaşılması gerektiğini ve evrensel ilkeler olarak bugüne taşınarak toplumsal değişime rehberlik etmesi gerektiğini savunmuştur. Nasr Hâmid Ebû Zeyd ise çağdaş yorum-bilim kuramlarından istifade ederek Kur'an'ı yalnızca kutsal bir metin olarak değil, aynı zamanda tarihî, dilsel ve kültürel bir yapı olarak değerlendirmiş ve Kur'an'ın anlamını, yalnızca vahiy dönemine değil, onu yorumlayan toplumların tarihsel koşullarına da bağlı varsaymıştır. Muhammed Arkoun ise dilbilimsel yöntemleri ve özellikle akıl eleştirisini merkeze alarak, İslâm düşüncesinin klasik kalıplarını tenkit etmiştir. Ancak mezkûr düşünce adamlarının bakış açılarını değerlendirmeye tabi tutarken tek tek her birinin görüşlerini incelemek yerine hareket noktalarının geçmişteki benzer dönem ve tecrübelerle mukayese edilmesi daha bütüncül bir sonuca ulaşmayı sağlayacaktır. Zira yenilik tartışmaları, özellikle modern dönemlerde yoğun biçimde gündeme gelse de, aslında İslâm düşüncesinin her döneminde kendine özgü biçimlerde varlık göstermiştir. İslâm düşünce tarihinin oluşum, gelişim ve hatta kriz dönemlerinde dahi yenilik ve anlam arayışları daima gözlemlenmektedir. Bu gelişmelerin neticesinde kelâm ilmi mütekaddimîn, müteahhirîn ve yeni ilm-i kelâm gibi farklı evrelere ayrılmış; her evrede yeni yöntemler, yeni açılımlar ve yenilenmiş kavramsal çerçeveler ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla yenilik ve yenilenme tecrübeleri yalnızca modern döneme has bir olgu değil, İslâm düşüncesinin sürekliliğinde karşılaşılan bir süreç olarak değerlendirilebilir. Klasik dönemde yöntem inşası ve değişimi denilince belirleyici rol oynamış örnekler arasında Muʿtezile ve Gazzâlî (ö. 505/1111) yer almaktadır. Gazzâlî, "Felsefe karşısında nasıl tavır takınılmalıdır?" sorusu etrafında mesai sarfetmiş ve eserlerinde felsefe tecrübesinden nasıl istifade edileceğini incelemiştir. İslam düşüncesinin ilk temellerini atan Muʿtezile de akıl-vahiy ilişkisini farklı perspektiflerden kurma çabası göstermiştir. Bu hususta iki sistemin de günümüz modern tartışmalara paralellik arz ettiği söylenebilir. Nitekim Gazzâlî, değerlendirmeleriyle metodolojik açılımlara öncü olmuşken, Muʿtezile'nin özellikle halku'l-Kur'an anlayışı modern yaklaşımlarda sıkça atıf almıştır. Bu tebliğin amacı, öncelikle Fazlurrahman, Nasr Hâmid Ebû Zeyd ve Arkoun özelinde İslâm dünyasında ortaya çıkan modernleşme tecrübelerini yöntem ve sonuçları açısından değerlendirmek ve bu çabaları Muʿtezile ve Gazzâlî ekseninde tarihî birikimle mukayeseli olarak incelemektir. Sonuç olarak bu tebliğ, din ve yenilik meselesini yalnızca çağdaş bağlamda değil, tarihî süreklilik içinde yöntemsel açıdan yeniden değerlendirmeyi hedeflemektedir. Böylelikle hem parçacı yaklaşımların ötesine geçmek hem de dinî düşüncenin geçmiş ve bugün arasındaki bağlarını ortaya koymak mümkün olacaktır. Bu yönüyle tebliğ, din ve yenilik tartışmalarına hem tarihî hem de farklı bir metodolojik perspektif kazandırmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Din, Yenilik, Muʿtezile, Gazzâlî, Halku'l-Kur'an.

* Prof. Dr., Marmara Üniversitesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Kelam Anabilim Dalı arpagush@yahoo.com, ORCID: 0000-0002-2959-192X.

İSLAMİ DÜŞÜNCENİN YENİDEN İHYA VE İNŞA ÇABASI OLARAK TECDİD

HÜSEYİN KURT [*]

Özet

İslam düşüncesi açısından tecdid, ana kaynaklar ve Resûlullah'ın mükemmel örnekliğinde görünür hale gelen İslam inanç ve ahlakını temel almak ve tüm insanların her devirde, her şartta vahye muhatap olduğunun farkında olarak hareket etmektir. Asr-ı Saadet'te çölde yaşayan bir bedevi gibi bugünün metropollerindeki bir Müslüman'ın da vahye eşit ölçüde muhatap olduğunun ve İslam'ın her ikisine de fıtri bir din olarak aynı ölçüde rehberlik ettiğinin anlaşılmasıdır. Tecdid, zamanın ardından koşarak İslam'ı ona yetiştirme çabası değil, her zaman ve şartta İslam'ın mesajını anlamaya çalışma ve her çağı İslam'ın evrensel mesajına ve modeline yaklaştırma, onun idrakine İslam'ı söyletme gayretidir. Tecdid, sağlam bir kaynağa dayandığını bilmenin verdiği güvenle eziklikten, tepkisellikten, telaştan, inattan arınmış bir aklın eseridir. Tecdid, öncelikle inananları Kur'an ile buluşturma çabasına yönelmelidir. Kur'an'ın İslam dünyasında temel kaynağı teşkil ettiği fikri zihinlerde yer etmelidir. Kur'an'ın anlaşılmaya çalışılması ve tecdid çabalarında merkeze alınması, İslam dünyasında bir özgüven oluşmasının da ön şartlarındandır. Çünkü Kur'an, İslam medeniyetinin temeli olarak insanlığa son derece sağlam bir varlık anlayışı ve ontolojik şuur sunmuştur. Bu şuuru yansıtan Kur'anî kavramların anlaşılması, İslam dünyasında yaşanan bazı düşünce problemlerinin de çözümünü beraberinde getirecektir. Örneğin vahyin insanları akletmeye çağıran mesajı, dini taklit sınırında anlamaya çalışan ve her tür fikri yeniliği sapkınlık olarak algılamaya müsait bir dünya görüşünü temellerinden sarsacaktır. İslam toplumları her şeyden önce İslami düşüncenin ihyası ile insanlığa hala bir şeyler teklif edebilme gücüne ve sorumluluğuna sahiptirler. Bu sorumluluk basit bir ideolojik misyon ya da güce tapan ütopik bir evrensel dönüşüm çabası değil, vahyi bilincin insana kazandırdığı var olma şuurunun gereğidir. Bunun yolu da her tür tahriften uzak bir anlayışa ulaşabilmek için dinin algılanmasıyla ilgili sapmaların ortadan kaldırılmasına yönelik bir tecdid çabasından geçmektedir. Yalnız İslam topluluklarına değil, genel olarak dünyaya baktığımızda karşılaştığımız manzara bu mükellefiyetin tüm insanlık açısından ne kadar önem taşıdığını göstermektedir. Bugün İslam dünyası ahlâkî ve fikrî bir kriz içindedir ve bu kriz, ferdî, toplumsal, ekonomik ve siyasi problemlere kaynaklık etmektedir. Bir zamanlar görkemli bir medeniyet kuran Müslümanlar, bu yüzyılda ferdî ve toplumsal problemlerle mücadele ederek varlığını devam ettirmeye çalışmakta, bu meselelerin nasıl üstesinden geleceğini de pek bilememektedir. Şimdi Müslüman entelektüeller, bir taraftan yıkılmış bir medeniyetin kalıntıları ve diğer taraftan hâkim bir batı dünyasının zihnî ve sosyal dayatmaları ile karşı karşıyadır. Zira birkaç asırdır seküler ideolojilerle örülmüş bir ağın içinde çırpınan İslam dünyası, istibdat, zulüm ve tahakkümle çevrelenen, cehalet, fakirlik ve ihtilaflarla sağlamlaştırılan prangalarını kırıp atacak yeni yol ve yöntemlerin arayışı içindedir. Bu bağlamda seküler algıların yaygınlaştığı, din olgusunun birçok alanda zayıflatıldığı ve bilhassa Ortadoğu'daki konjonktürel gelişmeler nedeniyle İslam'ın özüne dair soru işaretlerinin çoğaltıldığı bir zaman diliminde din ile hayat arasında metodik ve sistematik bir ilişkinin nasıl kurulacağı, inancın hayata, aslına uygun bir şekilde nasıl aktarılacağı, iman-ahlak-ibadet vb. hususlarda zaaflarla boğuşan İslam dünyasının 'zaaf-ı diyanet'ini ortadan nasıl kaldıracağı soruları, ana kaynağın ortaya koyduğu yöntemler açısından ele alınmalıdır.

Anahtar Kelimeler: İslam, Kur'an, İhya, İnşa, Tecdid.

[*] Prof. Dr., Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, kurt.huseyin@ahievran.edu.tr, ORCID: 0000-0002-4264-4192.

KELAM İLMİNİN YENİLENMESİNDE AKIL VE VAHYİ EPİSTEMOLOJİK AÇIDAN DEĞERLENDİRMENİN ÖNEMİ

İBRAHİM COŞKUN *

Özet

Kelam ilminin temel meseleleri sabittir. İslam akaidi olarak ifade edilen konular esasen bütün peygamberlerin insanlara tebliğ ettikleri iman esaslardır. Bu açıdan değerlendirildiğinde kelam ilminin özünü teşkil eden konular değişmez. Fakat söz konusu akait sisteminin açılımı, izahı ve ortaya çıkan itirazlara yönelik verilen cevaplar konusunda kelamcılar farklı metodolojiler geliştirmişler ve yaşanan çağda hâkim olan akla ve bilgi seviyesine göre farklı argümanlar geliştirmişlerdir. Kelâm ilmi, hicri ikinci asrın başlarında Mu'tezile kelam alimleriyle teşekkül etmeye başladı. Başlangıçta temel meseleler Allah'ın varlığı, sıfatları, kader, iman-küfür gibi konulardı. Hicri üçüncü asırda Bağdat Mut'ezile ekolu etkili oldu. Bunlar Yunan felsefesinden hayli etkilenmişlerdi. Bu dönemde vahyin aleyhine akıl-vahy dengesi kısmen bozulmuştu. Hicri üçüncü asrın sonlarında ise Eş'ariyye ve Mâtürîdiyye gibi Ehl-i sünnet kelâm ekolleri teşekkül etti. Bu dönemde daha çok Kur'an'ın mahlûk olup olmadığı, insanın fiillerinde özgür olup olmadığı, aklın iyi ve kötüyü bilip bilemeyeceği gibi konular tartışılıyordu. Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Gazzâlî (ö. 505/1111) ile yeni bir dönem başladı. Kelam ve diğer İslamî ilimler için mantık vazgeçilemez bir ilim olarak değerlendirildi ve kısmen felsefi konulara da yer verildi. Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyn er-Râzî (ö. 606/1210), Ebu'l-Hasen Seyfüddîn Alî b. Muhammed b. Sâlim es-Sa'lebî el-Âmidî (ö. 631/1233) ve Nâsırüddîn Ebû Saîd Abdullāh b. Ömer b. Muhammed el-Beyzâvî (ö. 685/1286) gibi âlimler bu süreci daha da derinleştirdiler. Ancak sonraki dönemde önceki meselelerin tekrarlandığı ve yeni problemlere karşı etkin çözümlerin üretilemediği bir döneme girildi. Bu dönemde genellikle mevcut pozisyonlar korundu ve yeni dinî, bilimsel gelişmelere karşı sınırlı bir açılım yapılabildi. Modern dönemde Batı düşüncesinden kaynaklanan inkârcı düşünce akımları ve seküler yaşam tarzları Müslüman dünyayı da etkilemeye başlayınca klasik kelâmın meseleleri ve yöntemleri sorgulanmaya başlandı. Muhammed Abduh b. Hasen Hayrillâh et-Türkmânî el-Mısrî (1849-1905), Seyyid Ahmed Han (1817-1898), Şiblî Nu'mânî (1857-1914), Muhammed İkbal (1877-1938), İsmail Hakkı İzmirli (1869-1946), Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi (1865-1914) ve Abdüllatif el-Harpûtî (1842-1916) gibi âlimler kelâmı yenilemeye çalıştılar. Böylece "Yeni Kelâm" hareketi doğdu. Bu hareket, modern çağda ortaya çıkan inkârcı akımlara karşı İslam inançlarını savunmayı, İslam'ı çağın idrakine uygun bir şekilde anlatmayı adalet, özgürlük, insan hakları gibi toplumsal meseleleri kelâmın konusu yapmayı, sadece Allah'ın zatı ve sıfatları gibi metafizik meselelerle sınırlı kalmamayı amaçladı. Günümüzde ise kelâm hem geleneksel hem modern problemleri ele almak zorunda. Din-siyaset ilişkisi, bireysel özgürlükler, bilim-teknoloji, yapay zekâ, çevre ahlakı, dinî çoğulculuk, kültürel çeşitlilik gibi küresel meseleler de İslam inançları açısından kelamcılar tarafından değerlendirilmelidir. Kanaatimizce günümüzde kelam ilminin yenilenmesini sağlayacak en önemli dinamik, vahyin inanç boyutunu ihmal etmeden akıl ve vahyi epistemolojik açıdan değerlendirmektir. Aksi halde karşılaşılan problemlerle ilgili tartışmalar derin tahlillerden ve makul çözümlerden yoksun kalmaktadır. Halbuki kelamda yenilenmenin ve mevcut problemlere çözümler üretmenin yolu, akla ve vahye epistemolojik bakış açısıyla yaklaşmaktan geçmektedir. Biz tebliğimizde geçmişte ve günümüzde akıl-vahiy ilişkisini epistemolojik bakış açıyla irdelemiş mütekellim ve mütefekkirlerimizin düşüncelerinden örnekler sunarak akla ve vahye epistemolojik yaklaşımın nasıl gerçekleştirilebileceğini irdeleyeceğiz. Böylece İslam medeniyetinin altın çağında gerçekleştirilmiş akıl-vahiy dengesinin yeniden tesisine katkı sağlamayı ümit etmekteyiz.

Anahtar Kelimeler: Kelam, Yenilenme, Epistemoloji, Akıl, Vahiy.

* Prof. Dr., Karamanoğlu Mehmetbey Ünv. İlahiyat Fakültesi, ibrahimcoskun@kmu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0671-8000

TAHA ABDURRAHMAN'IN MAKÂSIDI TEMELLENDİRME YAKLAŞIMINA ELEŞTİREL BİR BAKIŞ

İBRAHİM ÖZDEMİR *

Özet

Haricî, zihnî, lafzî ve hattî varlık katmanlarına ilişen zatî halleri farklı açılardan konu edinen ilimler/bilimler arasında sıkı birtakım ilişkiler meydana gelmektedir. Aynı varlık katmanını farklı açılardan konu edinen ilimler arasında tenâsüb ilişkisi oluşurken farklı varlık katmanlarını konu edinen ilimler arasında tebâyün ilişkisi oluşmaktadır. İlimler arasındaki ilişkileri "etkileşim" ve "bütünleşme" kavramlarıyla ifade eden Taha Abdurrahman, makâsıdın İslamî ahlâk ilmi olduğunu iddia etmekte ve bu iddiasını: "Her iki ilim aynı şeyi konu edinmektedir" şeklindeki bir argümana dayandırmaktadır. Taha Abdurrahman, makâsıdın "salah ilmi" olduğunu ve salahın bütün ahlakî değerleri bünyesinde barındıran ve "İslamî ahlak ilmi" tarafından incelenen kıymet/değer kavramıyla özdeş olduğunu ileri sürmektedir. Taha Abdurrahman, usûlcülerin fakihin naslardan makâsıdî hükümler elde etme yetkisini kabul etmekle birlikte bu yetkinin şer'îlik boyutu üzerinde durup meşruiyet boyutunu ihmal ettiklerini ve bunun, onların şer'îlikle meşruiyeti bir ve aynı şey görmelerinden kaynaklandığını iddia etmektedir. Faslı düşünür, şer'îlikle meşruiyetin bir olmadığını zira makâsıdçı fakihin Şâri'in muradını belirleyen hükümler verdiğini, bu hükümleri vermenin salt hüküm vermek olmayıp Şâri'in hükmü üzerine hüküm vermek olduğunu, "hüküm vermenin" muktezasıyla "hüküm üzerine hüküm vermenin" muktezasının bir olmadığını, ilkinin şer'îlik ikincisinin meşruiyet iktiza ettiğini iddia etmektedir. Taha Abdurrahman, makâsıdçı fakihin Şâri'in hükmü üzerine hüküm vermesinin meşru/makbul olabilmesi için makâsıdla ilgili verdiği hükümlerin Şâri' tarafından kabul edilmesi gerektiğini ileri sürmekte ve bunu:"Makâsıdçı fakih kendini Şâri'in yerine koyup hüküm vermektedir" şeklindeki bir argümana dayandırmaktadır. O, makâsıdçı fakihin Şâri'in hükmü üzerine hüküm verdiğinin en bariz göstergesinin bu fakihin Şâri'in muradını belirleyen hükümler vermesi olduğunu savunmaktadır. Faslı düşünür, makâsıdçı fakihin Şâri'in hükmü üzerine hüküm verme yetkisine sahip olmadığını, çünkü bir şeyi bilmenin onunla ilgili hüküm verme yetkisine sahip olmak için yeterli olmadığını, dahası, Şâri'in hükmü üzerine hüküm vermenin Şâri'in yetkisini temellük etme şüphesini barındırdığını ileri sürmektedir. Faslı düşünür, buradan hareketle makâsıdçı fakihin Şâri'in yetkisini temellük etme şüphesini kendinden defedebilmesi için Şâri'in hükmü üzerine hüküm vermesine dair Şâri'den izin alması gerektiğini ve bu iznin Şâri'in onu güvenilir kabul ettiği anlamına geldiğini söylemektedir. Taha Abdurrahman, söz konusu iznin Yüce Yaratıcının insanla yaptığı üç hitabî sözleşmede (المواثيق الثلاثة) kendini gösterdiğini, Yüce Yaratıcının bu sözleşmelerde insana kendi muradını nebevî tebliğ yoluyla değil, doğrudan ve defalarca bizzat hitap ederek beyan ettiğini, bu sözleşmelerde tezahür eden ilahî hitabın nebevî tebliğden önce tahakkuk ettiğini ve dolayısıyla makâsıdçı fakihin Şâri'in hükmü üzerine hüküm vermesini meşru kıldığını iddia etmektedir. Mezkûr argümanlardan yola çıkan Taha Abdurrahman, makâsıd ilminin meşruiyetinin " التأسيس الائتماني لعلم المقاصد-makâsıd ilminin ilahî emanet ekseninde (i'timânî) temellendirilmesi" şeklindeki bir temellendirmeyi gerekli kıldığını söylemekte ve bu temellendirmeyi aynı isimle andığı hacimli bir eserinde açıklamaya çalışmaktadır. Çalışmamızda Taha Abdurrahman'ın makâsıd ilminin İslamî ahlak ilmi olduğu ve üç hitabî sözleşmeyle temellendirilmesi gerektiği iddiası üzerinde durulmakta, bu temellendirmenin argümanları etraflıca irdelenmekte, usûlcülerin makâsıd temellendirmesine yönelttiği eleştiriler ele alınmakta, bu temellendirmenin gelenekte kelam ilmiyle yapılan temellendirmenin yerini tutup tutmadığı tartışılmakta, şer'î konu ve ilimlerin gelenekte nasıl temellendirildiği üzerinde durulmakta, Taha Abdurrahman tarafından yapılan temellendirmenin barındırdığı hata ve mahzurlar ortaya konulmakta ve bazı değerlendirmelerde bulunulmaktadır. Sonuç olarak Taha Abdurrahman'ın ileri sürdüğü makâsıd ilminin İslamî ahlak ilmi olduğu ve makâsıd ilminin meşruiyetinin üç hitabî sözleşmeyle temellendirilmesi gerektiği iddiasının temelden yoksun olduğu kanaatine varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Şer'î ilimler, Makâsıd ilmi, Temellendirme, Şer'îlik, Meşruiyet, Taha Abdurrahman.

*Prof. Dr., Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Hukuku Anabilim Dalı, iozdemir@bingol.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8119-1520.

TRANSHÜMANİZM-DİN İLİŞKİSİNDE ALTERNATİF TEZLER

MEHMET ŞÜKRÜ ÖZKAN [*]

Özet

İnsanlık tarihinin düşünsel ve eylemsel alanlarında kiminin ilahi belirlenim kimininse insani inşa olarak değer atfettiği dini, mitolojik, bilimsel, teknolojik, felsefi farklı yapılar ve bu yapılarla ilişkili olarak anlam ve hakikat adına çeşitli anlatılar ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda Transhümanizm, son dönemde adından söz ettiren ve ülkemizde de tartışılan başlıca yapılardan biri olmuştur. Pek çok alanla ilişkisi ve etkileşimi öngörülen transhümanizmin özellikle dinle nasıl bir ilişkisellik sergileyeceği mevcut tartışmanın ana karakterini oluşturur. Hatta transhümanizmin teorik çıkarımlarının metafizik teorilerle bile nasıl bir etkileşime sahip olduğu gündemdedir. Farklı alanlarla ilişkinin transhümanizme hangi rolün biçildiğiyle bağlantılı olduğu gözetildiğinde ilk tartışılması gereken husus transhümanizmin ne olduğudur. Bu noktada farklı transhümanizm tanımlarından tekillik senaryolarına kadar geniş bir yelpazeyle karşılaşılır. Transhümanizme tarihin ilk dönemlerinden gelen bir süreç olarak bakılabileceği gibi o; hümanizmin ardılı, posthümanizmin karşıtı, teknolojik vaat ve varsayım manzumesi, kültürel ve toplumsal gelişim ve hareket, yeni dini bir yapı, çağdaş dünya görüşü, ateist bir oluşum, ölümsüzlük arayışı, bir yaşam felsefesi tarzında vb. birçok şekilde nitelenebilir. Bu nitelemeler farklı transhümanizm türlerini karşımıza çıkarır. Yapay zekadan süper yapay zekaya, humandan posthumana yolculuk olarak ifade edilebilecek tekillik teorileri bağlamında; yapay zekanın bilinç kazanıp kazanamayacağı, ruhun varlığı ve neliği, doğal evrimden yapay evrime doğru giden süreç, yapay zekâ yahut insanın tanrılaşması, yaratılmış ortak yaratıcı gibi meseleler transhümanizm çerçevesinde tartışma konularıdır. Teknoloji felsefesi açısından ise teknoloji-kültür ilişkisi ve dinin durumu, teknofobik ve teknofili tutumlar, teknoloji-sekülerleşme ilişkisi, farklı din anlayışları ve hakikat algısındaki değişim gibi problemler bu tabloda değinilen önemli hususların bazılarıdır. Tanıma dair pozisyonlar ve burada geçen problemler ekseninde takınılan tutumlara göre transhümanizm-din ilişkisinde farklı senaryolar üretilmiştir. Bu tezlerin birbirine alternatif iddialara sahip olduğu görülmektedir. Alt başlıkları çeşitlendirilebilecek bu tezleri iki sınıfa ayırmak gerekirse; ilk olarak dinin sonu kehanetleri olarak algılanabilecek transhümanizm-din ilişkisi tasvirlerinden, ikinci olarak ise transhümanizm ve dinin uyumluluk modellerinden bahsedilebilir. Farklı bir deyişle bir tarafta transhümanizm dine alternatif olarak sunulurken diğer tarafta transhümanizmle dinin uzlaşabileceği ifade edilir. Bu ilişkisel çeşitlilikte transhümanizmin bir din olup olmadığına dair görüşler anahtar roldedir. Bu tartışmada farklı tanımlar çerçevesinde transhümanizm-din ilişkisi, metafiziksel anlatıları da kapsayacak şekilde ele alınmaktadır. Kısaca, transhümanizm felsefesi söz konusu olduğunda insanın ve dünyanın dönüşümüne ek olarak dinin ve metafiziğin de dönüşümünden bahsedilebileceği bir ortamda, transhümanizm-din ve transhümanizm-metafizik ilişkisine dair farklı senaryolar işlenmektedir. Şu bir gerçek ki ister ilahi senaryo isterse de insani kazanım olarak anlaşılsın ister ilerlemenin isterse de tükenişin sembolü olarak görülsün farklı anlayış ve algılayışlar cümbüşünde veyahut karşıtlıklar arenasında, bir anlamın var olup olmadığı yahut varsa bile bunun ne olabileceği ya da nasıl açıklanabileceği odağında birçok tez öne sürülmüştür. Bilime, teknolojiye ve bunlara dayalı olarak öne sürülen felsefi görüşlere ki elbette transhümanizme yaklaşım da buna göre şekillenmiştir. Transhümanizm-din ilişkisi hem bilimci natüralist dünya görüşüyle dini dünya görüşünün çatışması hem de dini dünya görüşü içerisinde farklı anlayışların kutuplaşması denkleminde, özellikle de ateist ve dindar transhümanistler tartışmasında irdelenmeye devam edecektir. Aslında teknolojik gelişmelere bağlı olarak şekillenen bir yaşam felsefesinin doğrudan dini ya da natüralist bir yapıya sahip olduğu iddia edilemez. Herhangi bir bilimsel ve teknolojik gelişmenin veyahut bunlardan yola çıkarak oluşturulmuş dünya görüşünün dini fundamentalist temellere aykırı olmasının, bu görüşün ateizmin ve natüralizmin safında olduğu yahut dine alternatif bir din olarak görülebileceği anlamına gelmediğini belirtmek gerekir.

Anahtar Kelimeler: Transhümanizm, Din, Metafizik, Tekillik, Teknoloji.

[*] Prof. Dr., Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, msozkan1250@gmail.com, ORCID: 0000-0003-4748-8130.

TEMEL İSLAM BİLİMLERİNDEN HADİS USÛLÜNDE BİR YENİLİK: "SEBEBU ZİKRİ'L-HADİS VEYA SEBEBU İRAD" -İBN HİBBÂN'IN EL-TEKÂSİM ÖRNEĞİ-

MUSTAFA IŞIK [*]

Özet

İlimlerde gelişmeler gerçekleşmekte ancak usûl kitaplarının telifi bu yeniliklerin arkasından gelmektedir. Nitekim Temel İslam Bilimleri'ni esas alırsak, tefsirler önce; tefsir usûlü sonradan yazılmıştır. Hadis ilmi önce, hadis usûlü sonradır. Fıkıh önce, fıkıh usûlünün yazılışı sonradır. Bu noktadan hareketle, son gelişmeler usûl kitaplarında yerini almak için beklemektedir. Bunlardan biri de Hadis Usûlü'nde "Sebebu zikri'l-hadis" ya da "İradü'l-hadis" adıyla anılan; bağlam ifade eden bir husustur. Sebebu zikri'l-hadisin varlığı 18. yüzyılda fark edilmesine rağmen adı 20. yüzyılda konulmuştur. Sebebu vurûdi'l-hadisle yakın ilişki içerisindedir. "Vurucu metin" olarak söylenen sözün niçin/ hangi ortamda söylendiğini 'sebebu vurûd' ortaya koymaktadır. 'Sebebu zikr' ise sahabenin bir vesileyle hadisi/ hâdiseyi hatırlayıp bir anı olarak tekrar rivayet etmesidir. Vurucu metni tek kare bir fotoğraf olarak düşünürsek, söyleniş sebebinin bilinmesiyle resim "iki boyut'a çıkmaktadır. Bir hâdise nedeniyle sahabenin onu hatırlayıp söylemesi ise -yeni bir yorum getirmesi nedeniyle- üç boyut'a ulaşmaktadır. Bu durum, 'hadisin güncellenmesi'ni sağlamaktadır. 21. yüzyılda *'Sebebu zikri'l-hadis'* üzerinde çokça durulmaya başlanmıştır. Makale, tez ve kitap boyutunda çalışmalar kısaca zikredilecektir. Başlık için Arap âleminde *'Sebebu iradi'l-hadis'* adının kullanıldığı da görülmektedir. Bizde de aynı isimle çıkan bir eserde bu isim tercih edilmiştir. Ancak biz, 'zikr' kelimesinin Türkçeleşen 'anma, anı, hatıra' anlamından hareketle, bu konuda ilklerden olan Ebû Şühbe'ye (ö.1982) uyarak, '*Sebebu Zikri'l-Hadis'* kavramını kullanmayı tercih ediyoruz. Bir hadisin ilk defa buyurulmasından sonra niçin tekrar gündeme geldiğini belirten bazı hâdiselerin ele alınması, nisbeten eskidir. İbn Hamza (ö.1120/1708) konuya dokunmakla birlikte *'Sebebu Vürûd'* içinde ele almıştır. Ondan esinlenen Ebû Şühbe (ö.1982) der ki: Doğrusu, sebebu vurûd, Nebî'nin bir sebebe bağlı olarak hadisi buyurmasıdır. Sahâbînin hadisi daha sonra, herhangi bir münasebetle delil olarak kullanmak amacıyla rivâyet etmesi ise sebebu vurûd sayılmaz. Bu 'sebebu zikr' diye isimlendirilir. Mesela 'Sahâbenin bu hadisi anmasının sebebi şudur' deriz. Sahâbî Misver b. Mahreme (ö. 64/683), Ehli-Beyt'e teselli vermek ve sabır dilemek için bu hadisi rivâyet etti. Bu asla sebebu vurûd sayılmaz; sebebu zikr sayılır. İkisi arasında fark vardır; Hadis ilmiyle uğraşanlar bu farka dikkat etmelidirler. Meseleyi Nasreddin Hoca fıkrası özelinde anlatacak olursak, fıkranın bir hikâyesi bulunmaktadır. Bu fıkranın daha sonra anlatılmasına neden olan hâdise, *'sebebu vürûd'* olmaktadır. Sadece fıkraya gönderme yapan ana cümle, hadis metni konumundadır. Nasreddin Hoca'nın 'Kavaktan öte yol gider' fıkrasını örnek verirsek, hocaya şaka yapmak isteyen arkadaşları -ayakkabısını saklamak için- kavağa çıkmasını isterler. Hoca pabuçlarını beline bağlayıp çıkmaya başlayınca sebebini sorarlar. Hoca da 'Kavaktan öte yol gider' der. Bu öykü, sebebu vürûd'dur. Ancak günümüzde, 'asansörün düğmesine basacağım' diye, dairenin anahtarını almadan kapıdan birkaç adım uzaklaşan adam için, rüzgârın çarpması ile kapının kapanması halinde, çilingire kadar uzanan bir macera başlar. Çarpılan kapı karşısında kişinin 'Kavaktan öte yol gider' demesi, anahtarı almayışının pişmanlığını dile getirir; böylece fıkra yeniden yorumlanmış olur. Bu da 'sebebu zikr' olmaktadır. H. 3. Yüzyıl'da, hadislerin tamamen yazıldığı kabul edilir. İslam âlimlerinin hadis/ sünnet malzemesini toplama konusunda, sahâbeden gelen haberleri 'sahâbî adına ' veya 'konularına' göre toplamak üzere, iki yöntemden faydalanmaktaydılar. H. 4. Yüzyılda, İbn Hibbân'da yepyeni bir yöntemle karşılaşırız. İbn Hibbân (ö.354/965) bu eserinde hadis/ sünneti "yaptırım derecesine göre" kategorize etmiştir. Bu anlamda, bütün hadisi beş ana kategoride ele alır: 1- "Emirler" (110 çeşit) 2- "Yasaklar" (110 çeşit) 3- "Haberler" (80 çeşit) 4- " Mübah kılınan şeyler" (50 çeşit) 5- "Nebî'nin yapmış olduğu eylemler" (50 çeşit) ki toplamda 400 nev'i bulmaktadır. Biz İbn Hibban'ın *el-Tekâsim* adlı eserinden "Emirler ve Nehiyler" bölümünde geçen "Sebebu zikri'l-hadisleri" ele alacağız. Ancak sempozyumun kapasitesi ölçeğinde, mevcut 220 örnekten 20 tanesini sunacağız.

Anahtar Kelimeler: Yenilik, Hadis usûlü, Sebebu zikri'l-hadis, el-Tekâsim, İbn Hibbân.

[*] Prof. Dr. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi, mustafaisik@nevsehir.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7068-6253.

TARİHTE İLAHİ DİNLERDE YENİLENME VE BU AÇIDAN KUR'AN'A BAKIŞ

NURETTİN TURGAY *

Özet

Allah, insanlara akıl ve muhakeme duygusunu vermek suretiyle onları diğer varlıklar arasında üstün bir derecede yaratmıştır. İnsanlar, akıllarını kullanmak suretiyle dünyayı imar ve idare etmekte, insanlar arasında toplumsal uzlaşı ve barışı sağlamaktadır. Bazen akıl yetersiz kalmakta ve nefsin etkisinde kalarak bu görevi icra edememektedir. Allah, aklın doğru yolu bulması ve bu gibi olumsuzluklardan korunması için, her kavme kendi aralarından peygamberler seçip göndermiştir. Bazen bu peygamberler vasıtasıyla ilahi kitaplar indirilmiştir. Bütün ilahi kitapların ve bütün peygamberlerin tebliğleri ilahi vahye dayanmaktadır. Hepsinin tebliğ ettikleri dinin ortak ismi, "*İslam*" dinidir. Çünkü kelime olarak "*İslam*", barış, huzur, saadet ve mutluluğu ifade etmektedir. Tüm peygamberlerin ve tüm mukaddes kitapların ortak ana hedefinde tüm insanların hidayeti bulmaları, hak, hukuk, adalet, emanet ve benzeri ilkelere uymanın neticesinde evrensel olarak herkesin mal, can, nesil/namus, inanç, akıl/fikir ve düşüncelerinin korunması vardır. Bu inanç ve irade ile hareket eden insanlar, meleklerden daha üstün bir dereceye yükselirler. Dünyadaki tüm varlıklar onların emrine amade olur. Kur'an'da haber verildiği gibi melekler, dar günde onların imdadına koşup onların yardımcısı olur. Bu inanç ve irade ile hareket etmeyen insanlar ise, esfelissafilinde/aşağıların en aşağısında, hayvanlardan daha aşağı olan bir derecede olurlar. Normal olarak tabiat, sürekli değişim ve yenilenme içerisinde bulunmaktadır. Ona göre insanlar da zamanla maddi ve manevi bazı evrim ve değişimlerin neticesinde yenilenmektedir. İnanan insanlar, bilgi ve becerilerini yenileyerek daima iyiye, güzele ve mükemmele doğru kendilerini yenileme çabası içerisinde bulunmalıdırlar. İlahi vahye dayanan peygamberlerin tebliğleri de inanç esasları gibi temel bazı kaidelerin dışında yenilenme yaşamıştır. Allah tarafından gönderilen her yeni kutsal kitap, bir öncekine göre bazı yenilikleri getirmiştir. Hz. Muhammed (sav.) son peygamber ve onun emanet olarak bırakmış olduğu en büyük mucizesi Kur'an-ı Kerim de son mukaddes kitaptır. Zamanın ilerlemesiyle Kur'an-ı Kerim'in itikat ve farzlar gibi temel ilkelerinde herhangi bir değişim veya yenilenme, söz konusu değildir. Ancak bunlar, her zamanın bilimsel şartlarına göre yorumlanabilmektedir. Bazı kişiler tarihsellik adı altında Kur'an-ı Kerim'in bazı sosyal hükümlerinin indirildiği zamana ait olduğunu ve çağdaş günümüzde bunların uygulanamayacağını ileri sürmekle büyük bir yanılgı içerisine düşmektedirler. Çünkü çağlar üstü olan Kur'an-ı Kerim'in emir ve hükümleri, kıyamete kadar devam geçerliliğini sürdürecek, değişemez, değiştirilemez. Fen ve bilim geliştikçe, Kur'an-ı Kerim'e yaklaşmaktadır, onun önüne geçemez. Ancak İslam'ın ilk asırlarında müfessir, muhaddis ve fakihlerin zamana göre yapmış oldukları bazı yorumların bugün için çağımızın bilimsel verilerine göre yenilenmesi gerekmektedir. Bu tebliğimizde, söz konusu meseleleri maddeler halinde açıklamaya çalışacağız. Çünkü günümüzde özellikle sosyal hayatı ilgilendiren ve fıkhi konuları içeren pek çok mesele, din adı altında yanlış veya yetersiz yorumlanmakta ve çeşitli hurafelerin ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Örneğin Kur'an-ı Kerim'in özeti durumunda olan Fatiha Suresinin başında yer alan ve aynı zamanda bu surenin de özeti durumunda olan "Rabbülalemîn" kavramının günümüzde yeniden çok geniş bir şekilde yorumlanması ve özellikle Müslümanların yöneticilerine anlatılması gerekir. Belki pek çok sosyal ve siyasi problemler bu sayede çözülebilir. Bunun yanında İslam'ın ilk dönemlerinde yorumlanan zina mahsulü çocuklar, cariye, talak, zebh ve benzeri konuların günün bilimsel şartlarına göre yeniden ele alınmaları gerekmektedir. Ayrıca Hz. Muhammed'den /sav.) sonra çeşitli içtihatlarla sosyal hayatta din adı altında uydurulan ve istismara müsait iskatı salat, muska, mezarlıklarda Kur'an okuma, cin çıkarma ve benzeri pek çok konunun, günümüzde bilimsel bilgilerle yeniden yorumlanması icap etmektedir.

Anahtar Kelimeler: İnsan, Akıl, Peygamberler, Kutsal Kitaplar, Kur'an, Yenilik.

* Prof. Dr., Dicle Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Tefsir Ana Bilim Dalı, nurettin.turgay@hotmail.com.

İSLAM HUKUKUNDA YENİLİK ARAYIŞLARI VE DEĞİŞİMİN SINIRLARI

TAHA NAS [*]

Özet

Zamanın ve şartların değişmesi, toplumsal yapıyı doğrudan etkileyen bir unsur olarak sosyal hayatta değişimi beraberinde getirir. Bu sebeple sosyal değişim, insanlık tarihi boyunca kaçınılmaz bir olgu olarak varlığını sürdürmüştür. Toplum hayatının durağan olmadığı, aksine sürekli bir gelişim ve dönüşüm içerisinde bulunduğu dikkate alındığında, hukukun da bu değişimlerden bağımsız kalamayacağı açıktır. Nitekim hukuk ile sosyal değişim arasında sıkı bir ilişki vardır. Sosyal hayatın değişmesiyle birlikte yeni meselelerin ortaya çıkması, bu meselelerin hukukî çözümünü zaruri kılmaktadır. Hukukun görevi, ortaya çıkan sorunları yok saymak değil; bilakis hukuken çözüm bekleyen sorunlara, hukukun temel yapısı ve ilkelerine uygun cevaplar geliştirmektir. Bir hukuk sisteminin en önemli özelliklerinden biri, temel hükümlerini muhafaza ederek yeni ortaya çıkan problemlere uygun ve işlevsel çözümler sunabilmesidir. Bu bağlamda İslam hukuku, sosyal değişime bütünüyle kapalı olmadığı gibi, ortaya çıkan her toplumsal değişimi de kayıtsız şartsız kabul etmez. O, hak, adalet ve maslahat gibi temel ilkeleri merkeze alarak bir toplum düzeni kurmayı hedefler. Dolayısıyla İslam hukuku, bu temel değerlerden taviz vermeksizin olumlu toplumsal gelişmelere açık olmuş, ancak toplumun ahlâkî ve dinî yapısını zedeleyebilecek olumsuz değişimlere karşı direnç göstermiştir. Bu husus, onun dinamik yapısını ve hayatla birlikte yürüyebilme kabiliyetini ortaya koyar. İslam hukuku, özünde değişmeyen bir esasa sahiptir. Bu özü ayakta tutan unsurlar, itikadî prensipler, ahlâkî değerler ve değişmezliği kabul edilen bazı ameli hükümlerden oluşur. Bununla birlikte İslam hukukunun hayatiyetini sürdürebilmesi, zamana ve değişen şartlara bağlı olarak bazı hükümlerin yenilenmesine bağlıdır. Aksi hâlde hukuk sistemi hayatın dışına itilir, işlevsizleşir ve toplumsal rolünü kaybeder. Tarih boyunca İslam hukukçuları, hukukun temel yapısını korumakla birlikte zamanın ihtiyaçlarına cevap verebilmek için içtihat faaliyetini yoğun şekilde yürütmüşlerdir. İctihadın amacı, dinin sabit ilkelerini korurken değişen hayat şartlarına uygun hükümler geliştirmek olmuştur. İçtihat, değişen zaman ve şartların ortaya çıkardığı meseleleri çözüme kavuşturmanın en önemli yollarından biridir. Ancak burada kritik soru, değişimin ve içtihadın sınırlarının nerede başlayıp nerede bittiğidir. Klasik dönem İslam âlimleri, bu konuda geniş değerlendirmeler yapmış ve genel kabul gören bir çerçeve ortaya koymuşlardır. Onlara göre dinin özünü oluşturan inanç esasları ve temel ibadetler değişime kapalıdır. Buna karşılık muamelat alanında, yani insanların birbirleriyle olan ilişkilerini düzenleyen hükümler bağlamında, zamanın gereklerine göre yeni yorum ve düzenlemeler yapılabilir. Bu yaklaşım, hukuk sistemine hem süreklilik hem de esneklik kazandırmıştır. Modern dönemde ise bazı ilim adamları, klasik yaklaşımın ötesine geçen yeni değerlendirmeler ortaya koymaktadır. Özellikle toplumların hızlı bir değişim yaşadığı günümüzde, İslam hukukunun değişim ve yenilenme kapasitesinin ne kadar olduğu, hangi alanlarda yeni açılımlara gidilebileceği ve hangi konularda sınırların aşılmaması gerektiği hususu, güncel tartışmaların odağında yer almaktadır. Bu tartışmalar yalnızca teorik bir boyut taşımamakta; aynı zamanda İslam toplumlarının sosyal, ekonomik ve hukukî yapılarının geleceğiyle de doğrudan ilişkilidir. Dolayısıyla hukukta değişimin sınırlarının belirlenmesi, toplumların istikrarı ve kimliklerini korumaları açısından hayati önem arz etmektedir. Netice olarak toplumdaki büyük değişimlere bağlı olarak dile getirilen yenilik arayışlarının İslam hukuku açısından sınırlarının belirlenmesi hem ilmî hem de pratik açıdan büyük bir gerekliliktir. Bu konuda yapılacak araştırmalarda, klasik dönem eserlerinin yanında modern dönemde kaleme alınan çalışmaların da dikkate alınması önemlidir. Böylelikle hem tarihî bir süreklilik sağlanacak hem de günümüzün ihtiyaçlarına cevap verecek kapsamlı bir bakış açısı elde edilecektir. İslam hukuku, değişmeyen özünü korurken hayatın dinamik yapısına uyum sağlayarak, adalet ve maslahat ilkeleri doğrultusunda varlığını sürdürecektir.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, İçtihat, Değişim, Nas, Yenilik.

[*] Prof. Dr., Mardin Artuklu Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, tahanas44@gmail.com, ORCID: 0000-0003-1234-1315.

MÜSLÜMAN NESLİN DEİZM, AGNOSTİSİZM VE MATERYALİZME SAVRULMA NEDENLERİ

VECHİ SÖNMEZ [*]

Özet

Günümüzde Müslüman toplumlarda genç neslin dini inançlarından uzaklaşarak Deizm, Agnostisizm ve Materyalizm gibi farklı dünya görüşlerine yöneldiği gözlemlenen bir olgudur. Bu bildiri, bu savrulmanın nedenlerini dinin geleneksel yorumları ile modern dünyanın getirdiği yenilikler arasındaki etkileşim bağlamında, bilimsel ve dini kaynaklara atıfta bulunarak analiz etmeyi amaçlamaktadır. Müslüman neslin Deizm, Agnostisizm ve Materyalizme savrulması, tek bir nedene indirgenemeyecek kadar karmaşık ve çok boyutlu bir sorundur. Bu savrulmanın önüne geçmek için öncelikle bu nedenlerin doğru bir şekilde anlaşılması ve buna yönelik kapsamlı ve uzun vadeli stratejiler geliştirilmesi gerekmektedir. Bu stratejiler, doğru ve nitelikli dini eğitimin verilmesini, modern dünyanın getirdiği sorulara akılcı ve ikna edici cevaplar sunulmasını, toplumsal güvenin yeniden tesis edilmesini, gençlerle açık ve yapıcı diyalog ortamlarının oluşturulmasını ve dinin sevgi, saygı ve adalet gibi temel değerlerinin ön plana çıkarılmasını gerekli kılmaktadır. Aksi takdirde, bu savrulma sadece bireysel inanç kayıplarına değil, aynı zamanda Müslüman toplumların geleceği açısından da önemli sorunlara yol açabilecektir. Zira vahiy ve akıl Allah'ın insana bahşettiği en önemli iki bilgi kaynağıdır. İnsan kendi alanı içerisinde birini diğerine mahkûm etmeden bu iki bilgi kaynağına yer verdiği takdirde insanlık büyük başarılar elde edecektir. İnsan bazen bu iki bilgi kaynağını birini diğerine karşı silah olarak kullanmıştır. Orta çağda özellikle Hıristiyanlık dinini temsil eden kilise ve bağlı otoriteler tahrif ettikleri dini kullanarak toplumu sömürmüşlerdir. Dinde yapılan tahrifatlar ve sömürü gerçek dinmiş gibi akıl dışı yöntemlerle savunularak halkın üzerinde baskı aracı olarak kullanılmıştır. Buna mukabil aklı vahyin yerine koyan deistler tahrif edilmiş vahyi reddettikleri gibi gerçek vahyi de reddederek kendilerini en önemli bilgi kaynağı olan vahiyden yoksun bırakmışlardır. Onları bu yola sevk eden birçok faktör mevcuttur. Bunların en önemlisi bilim ve teknolojinin gelişmesiyle beraber zenginleşen toplumların seküler bir hayat sürmesidir. Bununla beraber okullarda dini, tabi ve beşeri ilimlerin beraber okutulmaması, dindar olanların dini yorumlarını din gibi algılamaları, dindar olmayanların ise gerçek din ile sahtesini aynı kefeye koyarak bütün dinleri reddetmeleri ve aklın kendileri için yeterli olduğunu iddia etmeleri deizme her şeyi maddi çıkar planında mütala etme materyalizme, eşyanın hakikatını inkâr edecek kadar bilinmezlik hastılığına düşmenin de Agnostisizime götüren sebeplerin başında gelir. Deizm, agnostisizm ve ateizm gibi dini inançların dışında kalan düşünce sistemleri, son yıllarda özellikle gençler arasında artış göstermektedir. İslam adına yapılan saldırıların gençler üzerinde yarattığı etki. Radikalizm, medyanın etkisi, toplumsal algılar ve bireysel travmalar bu bağlamda sonderece önemlidir. Çünkü, toplumsal algılar ve önyargılar, İslam adına yapılan saldırılar, İslamofobik eğilimleri körükleyebilir. Toplumda artan İslamofobi, gençlerin kendilerini toplumdan dışlanmış hissetmelerine ve dini kimliklerinden uzaklaşmalarına yol açabilir. Bu durumda, deizm, agnostisizm veya ateizm gençler için daha çekici hale gelebilir. Bu tür travmatik deneyimler, gençlerin dini inançlarını sorgulamalarına ve daha rasyonel veya seküler düşünce sistemlerine yönelmelerine neden olabilir. Bugün "global kültür" İslâm coğrafyasını istilâ etmiş durumda. Nasıl bir düşman istilâsı olur; bugün de bir kültür istilâsı var. Nefsâniyeti tahrik eden reklâmlar, lüks ve israfı kamçılayan modalar, televizyonun yanlış programları, internetin yanlış sokakları, menfî telkin ve propagandaları; müthiş bir mânevî erozyonu beraberinde getiriyor. İnsanların akıl ve gönül dünyaları hercümerç oluyor. Gâye ile vâsıta birbirine karışıyor. Keyif için yiyip içmekten ibaret oluyor hayat. Kalpler dünyanın esiri, nefisler şehevî arzuların kölesi hâline geliyor. Ruhlardaki tatminsizlik; insanlığı ferdî ve ictimâî buhranlara sürüklüyor. Uhrevî endişelerden uzak, âhiretsiz bir dünya anlayışı insanlara telkin ediliyor. İslâm dünyasını öz değerlerine yabancılaştırmak isteyen materyalist Batı'nın da telkinleriyle, insanlar adım adım dinden-îmandan uzaklaşıyor, mânevî buhranlara sürükleniyor.

Anahtar Kelimeler: Deizm, Agnostisizm, Materyalizm Din, Akıl, Vahiy, Nefis, Ahiret, İman, Nübüvvet, Sebepler.

[*] Prof. Dr. Batman Üniversitesi Mezhepler Tarihi ve Kelam Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, vsonmez66@gmail.com, ORCID: 0009-0002-8040-0356.

SABİT HAKİKAT, DEĞİŞEN SÖYLEM: MEVLÂNÂ'NIN "DÜN DÜNDE KALDI" SÖZÜNÜ YENİDEN OKUMAK

YUSUF YILDIRIM [*]

Özet

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin "Dün dünde kaldı cancağızım, şimdi yeni şeyler söylemek lazım" sözü, günümüzde hemen herkesin aşina olduğu, çeşitli platformlarda sıkça tekrarlanan, hatta bir tür değişim ve motivasyon sloganına dönüşmüş ifadelerdendir. Modern çağda bu söz, çoğu zaman geçmişi bütünüyle reddetmeye, geleceğe yönelik mutlak bir kopuşa veya kişisel değişim çağrısına işaret eden bir mesaj gibi sunulmaktadır. Sosyal medyada ve popüler kültürde, bireysel dönüşümün mottosu hâline gelen bu ifade, genellikle Mevlânâ'nın asıl maksadını aşan bir indirgemeyle ele alınmaktadır. Oysa bu söz, yalnızca edebî bir incelik ya da bireysel bir çağrı değil, tasavvufî geleneğin köklü epistemolojik yaklaşımlarından birini yansıtan derin bir söylem stratejisidir. Mevlânâ'nın şiir ve söz anlayışını merkeze aldığımızda, bu ifadenin ardında çok daha kapsamlı bir hakikat tasavvuru bulunduğu görülür. Ona göre hakikat, değişmeyen ve daimî olan bir öz taşır; fakat bu hakikatin dile geliş biçimi, muhataba, zamana ve şartlara göre yenilenmek zorundadır. Dolayısıyla "yeni söz" çağrısı, geçmişi inkâr eden bir tavır değil; hakikatin tazeliğini ve sürekliliğini muhatabın idrakine uygun biçimde yeniden dile getirme çabasıdır. Bu anlayış, yalnızca Mevlânâ'ya özgü değildir; İbnü'l-Arabî'nin "tecellî" düşüncesi, her an yeni bir zuhurun vuku bulduğunu ifade eder. Benzer şekilde Yunus Emre, "Her dem yeniden doğarız bizden kim usanası" derken, hakikatin kesintisiz tazeliğine işaret eder. Mehmet Âkif, "Asrın idrakine söyletmeliyiz İslâm'ı" sözünde, dini hakikatlerin çağın diliyle ifade edilmesi gereğini vurgular. Sezai Karakoç da geleneği dirilten ve onu çağdaşlıkla irtibatlandıran bir hat kurarak bu geleneği sürdürür. Tasavvufî gelenekte söz, yalnızca bir ifade aracı değil, aynı zamanda hakikate açılan bir kapıdır. Söz, irşadın ve hakikate ulaştırmanın asli vasıtası olarak görülür. Ancak sözün işlevselliğini sürdürebilmesi için, her dönemde muhatabın seviyesine uygun olarak yenilenmesi gerekir. Bu noktada "tecdîd-i kelâm" yani sözün yenilenmesi anlayışı, geleneğin sürekliliğini sağlayan temel unsurdur. Mevlânâ'nın sözü de tam olarak bu bağlamda değerlendirildiğinde anlam kazanır. "Dün dünde kaldı" ifadesi, geçmişin tamamen terk edilmesi gerektiği anlamına gelmez; aksine, geçmişin hakikatini bugünün idrakine uygun bir söylemle yeniden aktarma sorumluluğunu işaret eder. Bu yaklaşımın en belirgin yönlerinden biri, hakikat ile zaman arasındaki dinamik dengedir. Hakikat, zamana bağlı olarak değişmez; fakat onun dile geliş biçimi, zamanın şartlarıyla uyumlu olmak durumundadır. Her söz, her çağda yeni mecazlarla, yeni kelimelerle, yeni bağlamlarla söylenmelidir. Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sinde yer alan pek çok hikâye ve beyit, bu esnekliğin somut örnekleridir. Aynı hakikat, farklı muhataplara, farklı anlatı biçimleriyle ulaştırılmış; kimi yerde mecazlarla, kimi yerde doğrudan nasihat diliyle ifade edilmiştir. Mevlânâ'nın şiir ve söz anlayışındaki bu yaklaşım, onun yalnızca bir şair değil, aynı zamanda bilinçli bir muallim olduğunu da gösterir. O, sabit olan hakikati çağın ruhunu dikkate alarak, muhataplarının anlayış seviyesine göre ifade etmiştir. Bu durum, teorik bir ilke olmanın ötesinde, onun bizzat hayatında uyguladığı bir tavırdır. Mevlânâ, bir yandan geçmişi yücelten bir hafıza bilinci taşırken, diğer yandan muhataplarına yeni söz söylemenin önemini öğretmiştir. Bu bildiride Mevlânâ'nın söz ve şiir anlayışı, hakikat tasavvuru ve muhatapla kurduğu ilişki çerçevesinde incelenmektedir. "Yeni söz" çağrısının, modern yorumlarda görüldüğü gibi bir kopuş değil, geleneğin sürekliliğini sağlayan bir yenilenme çabası olduğu ortaya konmaktadır. Bu anlayış, hem tasavvuf geleneğinin epistemolojik derinliğini hem de çağlara yayılan söylem stratejisini yansıtır. Sonuçta Mevlânâ'nın ifadesi, hakikatin değişmediğini; değişenin, hakikati dile getirme biçimi olduğunu hatırlatan güçlü bir irşad diline işaret eder.

Anahtar Kelimeler: Mevlânâ, Tasavvuf, Söz, Hakikat, Söylem, Yenilenme.

[*] Prof. Dr., Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, yusufyildirim@bandirma.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0324-3927.

SİNEMA VE TELEVİZYONDA HAT SANATI

ABDURRAHİM AYĞAN*

Özet

Bu çalışmada hat sanatının sinema ve televizyondaki görünürlüğü üzerine odaklanılmıştır. Teorik açıdan bu çalışma iki meseleyle ilişkilidir. Bunlardan ilki hat sanatına ait temaların veya eserlerin görsel medya ortamlarında nasıl temsil edildiğidir. Diğer meseleyse bu temsiliyetin ve yer alma biçimlerinin hat sanatının geleneksel estetik ilke ve anlamlarıyla ne ölçüde uyum gösterdiğidir. Bu çalışmada nasıl sorusuna cevap aranmıştır. Sinema ve televizyonda hat sanatının yer alma biçimlerinin 21. yüzyıldan itibaren bu sanatın yaşadığı dönüşümle olan ilgisi sosyolojik açıdan ele alınmıştır. Hat sanatının moderniteyle olan ilişkisinde bu sanatın geleneğinin tanımlanması kilit rol oynamaktadır. Bu gelenek kuşkusuz dini kökenli tarihsel bir arka plana sahiptir. İlk Müslüman toplumunda yazı, ilahi vahyin aktarılması gibi ehemmiyetli bir problem çerçevesinde gelişim göstermiştir. Bu motivasyonla Arap yazısının farklı fontları kısa bir süre içerisinde çeşitlenmiştir. Müslümanların devlet tecrübesi ve kurumsallaşması da yazının gelişim göstermesinin temel faktörlerinden biri olmuştur. Yazının bir sanat dili halini aldığı Emevî ile çeviri faaliyetlerinin yoğunlaştığı Abbasi dönemlerinde yazıda belirli üslupların olgunlaştığı görülmektedir. Arap alfabesinin estetik ölçülere göre yazılması ile kitlelere daha hızlı ulaşılabilir formlara dönüştürülmesi hat sanatının bu evredeki tarihinin iki kutuplu yönünü göstermektedir. Aklâm-ı sitte adı verilen yazı çeşitlerinin standart hale gelmesinden sonra hat sanatı çeşitli dönemlerde belirlenmiş ilkeler üzerinde gelişimini sürdürmüştür. 21. yüzyılla birlikte hat sanatının gelişiminde belirgin bir dönüşüm yaşanmıştır. Geleneksel bir sanat kolu olan hat sanatında, daha önce standartlaşmış kriterlere uymayan çalışmalar hiçbir dönemde benzeri olmayacak biçimde yaygın hale gelmiştir. Bu eserler daha önce uygulanmamış olan tekniklerle ve farklı malzemelerle üretilmektedir. Hat sanatında meydana gelen bu dönüşüm, sanatın sosyolojik boyutuyla ilgilidir. 20. yüzyılın son çeyreğinden itibaren teknolojinin ve dijital dünyanın değişim hızı bütün toplumsal kurumları olduğu gibi geleneksel olarak ifade edilen bütün yapıları etkilemiştir. Hat sanatı sosyolojik değişimin objesi halini almıştır. Bu durum hat sanatının sosyolojik dönüşümlerdeki adaptasyonunu göstermektedir. Bu çalışma değişimin bir parçası olarak hat sanatının sinema ve televizyondaki görünürlüğünü incelemeyi amaçlamaktadır. Örneklem olarak Nokta (Zaim, 2008), Dilsiz (Pay, 2019) filmleri ile Kızıl Goncalar ve kızılcık şerbeti dizileri seçilmiştir. Filmler ve dizi içerisinde hat sanatının yer alma biçimleri, ne tür eserlere yer verildiği konu bağlamında tartışılmıştır. Çalışmanın temel amacı hat sanatında meydana gelen bu değişimlerle, sinema ve televizyonda görünür formları arasındaki ilişkiyi analiz etmektir. Bu çalışmada ele alınış biçimi açısından sinemada hat sanatının geleneksel biçimlerine vurgunun daha fazla olduğu, televizyon dizilerindeyse hat sanatı eserlerinin dekor olarak yer aldığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu farklılıkta kuşkusuz sinema ve televizyonun farklı dinamiklerden beslenen iki ayrı alan olması önemli bir etkendir. Nokta ve Dilsiz filmlerinde hat sanatı filmlerin ana temasıdır ve bu filmlerde hat sanatının tarihine vurgular yapılmıştır. Hoca öğrenci ilişkisi, kullanılan malzemeler geleneksel formlara sadık kalınarak yoğun mistisizm içeren bir dram içerisinde sunulmuştur. Bununla birlikte dizilerdeyse mistisizmle ilişkilendirme bulunmaz aksine hat sanatı gündelik akışın içerisinde yer almaktadır. Ayrıca Kızıl Goncalar ile Kızılcık Şerbeti isimli dizilerde muhafazakâr ailelerin evlerinin duvarlarındaki hat levhaları bu sanatın geleneğine değil, bu ailelerin toplumsal sınıflarını pekiştiren bir araç olarak kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hat Sanatı, Geleneksel Sanatlar, Sinema, Televizyon, Modernizm.

* Doç. Dr., Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, aaygan@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-1717-021X.

POSTHÜMANİZM ŞAFAĞINDA GELENEKSEL İSLAM

ABDUSSAMET KAYA [*]

Özet

Posthümanist dönemin eşiğinde, tarihsel dinler insanlık tarihinde daha önce benzeri görülmemiş bir şekilde varoluşsal nitelikte meydan okumalarla karşı karşıya bulunmaktadır. Bu meydan okumaların önemli bir kısmı İslam için de geçerlidir. Özellikle biyoteknoloji alanındaki gelişmeler, insanın genetik yapısının düzenlenebilmesine imkân tanımakta ve "sipariş bebekler" olgusunu gündeme getirmektedir. Oysa İslam'ın temel kutsal metinlerinde, cinsiyet belirleme gibi biyolojik özelliklerin ilahi kudretin tasarrufunda olduğu açıkça vurgulanmıştır. Dolayısıyla genetik manipülasyonların bu denli olağanlaşması, geleneksel İslami literatürdeki teolojik kabullerin yeniden yorumlanmasını zorunlu kılmaktadır. Ayrıca embriyolardaki genetik defektlerin sağlıklı bireylerden alınan genlerle değiştirilmesi, İslam hukukunda miras, evlilik ve akrabalık düzenlemeleri açısından yeni sorun alanları ortaya çıkarmaktadır. Benzer biçimde, bilincin dijital ortama aktarılması ya da farklı bedenlere transfer edilmesi sayesinde ölümün aşılabileceğine dair teknolojik iddialar, dinlerin varoluşsal önermelerinin işlevselliğini tartışmaya açmaktadır. Ölümün insana anlam veren temel gerçekliklerden biri olduğu göz önünde bulundurulduğunda, bu tür teknolojik girişimler dini inançların toplumsal işlevini zayıflatıcı bir sonuç doğurabilecektir. Tıp teknolojilerindeki gelişmeler de benzer şekilde geleneksel teolojik kabulleri sarsmaktadır. Yapay kalp kullanımı ya da domuz gibi hayvanlardan kalp naklinin mümkün hale gelmesi, kalbin İslam düşüncesinde vicdan, tefekkür ve duyuşun merkezi olduğuna dair anlayışı problematize etmektedir. Dolayısıyla kalbin salt biyolojik bir organ olarak işlevselleşmesi, dini antropolojinin merkezî kabullerinden birini zedelemektedir. İslam düşüncesinde insan, ruh, beden ve sınırlı da olsa özgür irade ile donatılmış; bu yönüyle değerli ve sorumlu bir varlık olarak konumlandırılmıştır. Ne var ki teknolojinin duygu, düşünce ve eylemleri belirleyebilir hale gelmesi, insanın ruhsal özerkliğini ve özgür iradesini tartışmalı kılmaktadır. Böyle bir gelişme, insanın ayrıcalıklı konumunu sağlayan temel niteliklerin sorgulanmasına yol açmakta; insanın davranışlarından sorumlu oluşu ve özgür iradesi gibi inanç temelli kabuller ciddi biçimde tartışılır hale gelmektedir. Din sosyolojisi perspektifinden bakıldığında, bu teknolojik dönüşümler yalnızca bireysel inanç alanını değil, aynı zamanda sosyal ve kültürel yapıları da etkilemektedir. Posthümanist düşünce, insanın biyolojik ve ontolojik sınırlarını aşmayı hedeflerken, geleneksel İslami anlayışın temel dayanaklarını dönüştürme potansiyeline sahiptir. Bu nedenle İslam'ın biyoteknoloji, yapay zekâ, dijital bilinç transferi ve tıp teknolojileri karşısında geliştireceği yeni yorum ve tavırların, yalnızca teolojik değil, sosyolojik açıdan da büyük önem taşıdığı söylenebilir. Literatür taramasına dayalı bu çalışma, insan doğasını köklü biçimde değiştirecek teknolojilerin, İslam'ın klasik insan tasavvurunu nasıl etkileyeceğini ve bu dönüşümün sosyal-kültürel yansımalarını tartışmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Din Sosyolojisi, Toplumsal Değişme, Posthümanizm, İslam, Gelenek.

[*] Doç. Dr., Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, abdusamet.kaya@dicle.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1277-2713

TEOLOJİK ETİK VE BİYOETİK İLİŞKİSİ

BERAT SARIKAYA [*]

Özet

Çağımızda bilim ve teknoloji, tanrı, evren, varlık, ölüm, ahiret, insan, fıtrat, zihin, bilinç vb. birçok kavramı tartışmaya açmıştır. Bugün çok ciddi bir paradigmal dönüşümün eşiğinde hatta içerisinde olduğumuz söylenebilir. Gen teknolojileri insan bedenini mühendislik malzemesi olarak görmekte, üreme teknolojileri aracılığıyla bedeni bir "seçim" unsuru haline getirmektedir. İnsan bedeni artık bir bütün olarak değil parçalanmış doku ve organlar şeklinde düşünülmektedir. Hatta gelişen teknolojiler vasıtasıyla zihinlerin bile şekillendirileceği öngörülmektedir. Amerikalı transhümanist yazar Zoltan Istvan, önümüzdeki 25 yılda insanoğlunun son yüz bin yılda geçirdiği evrimden daha büyük evrim geçireceğini ve yapay kalplerin gerçek kalplerden daha iyi olacağını, beyin implantları sayesinde telepatinin önünün açılacağını iddia etmektedir. Ona göre mevcut veya gelecek teknolojilerle erkekler, implant edilmiş rahim ile doğum yapabileceklerdir. İnsanın mahiyetini değiştirmeye yönelik hedefler, birtakım tehlikeli durumlar meydana getirmektedir. Bu gelişmelerin sonucunda, bilim ve teknolojinin sunduğu gelecekle ilgili umut vadeden imkânlar, yerini insan ve geleceğiyle ilgili endişelere bırakmış durumdadır. İkinci Dünya Savaşı'nda yaşanan Yahudi Soykırımı ve Nazi doktorlarının yürüttükleri insan deneyleri ve nihayetinde nükleer, kimyasal ve biyolojik silahların kullanılması rasyonel akılcılığın yanında teknolojinin de etik açıdan sorgulanmasını beraberinde getirmiştir. 1960'lı ve 1970'li yıllarda ortaya çıkan Vietnam Savaşı, ırk ayrımcılığı, kürtaj yasağı, sivil itaatsizlik, biyoteknoloji alanında yaşanan hayvan deneyleri, organ nakli, tüp bebek uygulamaları ve genetik araştırmaları ile ortaya çıkan yeni etik sorunların, geleneksel etiğin doğru ve mutlu yaşama yönelik normatif spekülasyonlarıyla çözülemeyeceğini yeni nesil etik kuramcılarına göstermiştir. Bilim ve teknolojideki hızlı gelişmeler, "insan hakları" ve "şahsın hukuku" kavramlarını çağdaş dünya kültüründe ön plana çıkarmış, "hak", "hukuk" ve "değer" kavramlarının derinlemesine değerlendirilme ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Yeni gelişmeler ve ortaya çıkan normatif sorunlar henüz karara bağlanmamış çözümler gerektirmekte ve bir "değer" tartışması yaratmaktadır. Teknolojik uygulamaların insanla birlikte tüm ekosisteme yönelmesi, biyoetik disiplinini ortaya çıkarmıştır. Biyoetiğin ortaya çıktığı ilk dönemlerde alana ait standartlar, teknik konulara olan hâkimiyetlerinden dolayı biyolog ve fizikçiler tarafından belirlenmiştir. Ancak sonraları, teknolojik ilerlemelerin insan yaşamı ve onun anlam dünyasından bağımsız olarak değerlendirilemeyeceği, dini, sosyal ve kültürel alanların da dikkate alınması gerektiği anlaşılmıştır. Gen teknolojisi, ilaç sanayi, klonlama, doğum, ölüm, ötanazi, insan deneyleri, hayvan deneyleri, organ nakli, intihara yardım, yapay zekâ, öjeni, yapay üreme, taşıyıcı annelik, kürtaj gibi çok çeşitli ilgi alanına sahip olan biyoetiğin son dönemlerde gittikçe artan bir şekilde teveccühe mazhar olduğu görülmektedir. Biyoetiğin ilgilendiği sorun alanlarına dair tartışmaların odağında insan hayatının kutsallığı, onuru ve varoluşsal bütünlüğü, hayatın başlangıcı ve sonlanması, canlı hakları gibi tekil sorunlar bulunmakla beraber bu sorunlara yönelik çözüm önerileri ister deontolojik, faydacı ya da erdem etiği gibi felsefe alanlarından isterse teolojik alandan gelsin asıl tartışılan konu, teknolojinin etik açıdan sınırlandırılıp sınırlandırılamayacağından ziyade gelecekte nasıl bir toplumda yaşamak istediğimize dair kaygılarımızdır. Artık etik açıdan "en iyi" sonuca ulaşabilmek için, konuyla ilgili değişik uzmanlık alanlarının hep birlikte interdisipliner çalışması, mümkün olduğunca "doğru" kararlar alınması için bir zorunluluk olmuştur. Bu bağlamda teolojik etik "doğru" kararların alınması noktasında biyoetik problemlerin aşılmasına katkı sağlayabilir. Teolojik etik, insanın tanrısal bir yaratılışa sahip olduğunu kabul ederek ahlaki normları Tanrı'nın varlığına bağlar. Dolayısıyla tanrısal emir ve yasakların olduğunu savunur ve ilahi düzene vurgu yapar. Biyoetik, insan sağlığı, hasta hakları, tıbbi kararlar, öjeni ve ötenazi gibi konuları ele alırken insan onuru ve saygınlığı, doğal düzenin korunması, imkânlara ulaşmada eşitlik gibi ilkelerden hareket eder. Bu çerçevede tebliğimizde teolojik perspektiflerin biyoetik ikilemlerin aşılmasında nasıl bir katkı sağlayabileceği tartışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Teolojik etik, Biyoetik, Genetik, Şahsın hukuku, İnsan onuru.

[*] Doç. Dr., Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, beratsarikaya@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-3308-6184.

KLASİK ŞİİRDE DİNÎ TECDİD DÜŞÜNCESİ: ANTEPLİ AYNÎ'NİN II. MAHMUD'A KASİDESİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

EMRULLAH YAKUT [*]

Özet

Klasik Türk edebiyatı metinleri, yalnızca kişisel duyguları ve estetik anlayışları ifade etmekle kalmayıp, aynı zamanda dönemin politik, sosyal ve dinî yapısını da yansıtan çok katmanlı bir alandır. Bu bağlamda, din kavramı, şiirde sadece metafizik bir inanç konusu olarak değil, aynı zamanda devletin bekası, toplumun düzeni ve bireylerin ahlaki normlarını belirleyen merkezi bir unsur olarak ele alınmıştır. Ancak, dinin yenilenmesi, ıslahı veya "tecdid"i meselesi, klasik şiir geleneğinde sınırlı sayıda beyitte işlenmiştir. Bu çalışmanın temel amacı, klasik Türk şiirinde din ve tecdid kavramlarının bir arada kullanıldığı beyitler aracılığıyla, dinî ıslah düşüncesinin nasıl temsil edildiğini incelemektir. Özellikle Tanzimat öncesi ve sonrası dönemlerde, toplumun dinî yapısındaki dönüşüm arayışlarının edebî metinlere nasıl yansıdığı sorusu, bu araştırmanın çıkış noktasını oluşturmaktadır. Yapılan dijital tarama çalışmaları sonucunda, 17. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar "tecdid-i din" ifadesini içeren altı beyit tespit edilmiştir. Bu beyitler, Azmî-zâde Hâletî (ö. 1631), Nâbî (ö. 1712), Diyarbekirli Lebîb (ö. 1768), Şeyh Gâlib (ö. 1799), Bursalı İffet (ö. 1840) ve özellikle Antepli Aynî'ye (ö. 1837) aittir. Her bir beyit, tecdid kavramını farklı bir bağlamda ele almaktadır. Örneğin, Azmî-zâde Hâletî, Bayramzâde Zekeriyyâ Efendi'nin (ö. 1593) şeyhülislamlık makamına tayini münasebetiyle kaleme aldığı tarih manzumesinde, dinî tecdid fikrini ilmî ve manevi yetkinlik bağlamında işler. Bu beyitte, tecdid doğrudan dinî bir yenilenmeye işaret eder ve siyasi bir otoriteden ziyade, din konusunda sahip olunan bilginin yüceltilmesini amaçlar. Diyarbekirli Lebîb ve Bursalı İffet'in beyitlerinde ise, tecdid kavramı daha çok bir dua ve temenni düzeyinde, yani henüz gerçekleşmemiş, arzu edilen bir dönüşüm olarak karşımıza çıkar. Şeyh Gâlib ise Sultan III. Selim'i (ö. 1808), hem dini hem de devleti yenileyen bir müceddid olarak konumlandırarak, siyasi ve manevi meşruiyeti tek bir çerçevede birleştirir. Gâlib burada padişahı yalnızca bir hükümdar olarak değil, dinin ruhunu ve devletin düzenini aynı anda ihya eden bir figür olarak resmeder. Bu örnekler arasında çalışmanın merkezine, Antepli Aynî'nin reformcu padişah II. Mahmud'a (ö. 1839) sunduğu kaside yerleştirilmiştir. Zira Aynî bu şiirde, II. Mahmud'u "devlete kuvvet verip dini tecdid eden" bir figür olarak tanımlar. Tarihsel bağlamda, dönemin halkının bir kısmı tarafından reformları nedeniyle "Gâvur Padişah" olarak nitelendirilen II. Mahmud'un, dini yenileyen bir müceddid olarak yüceltilmesi dikkat çekicidir. Bu, şiirin dönemsel bağlamı ve din-ıslahat ilişkisi açısından oldukça önemlidir. Aynî'nin kasidesi, yalnızca bir övgü metni olmanın ötesinde, dönemin siyasal ve dini meşruiyet krizine karşı bir edebi müdahale olarak değerlendirilmelidir. Şair, kaside boyunca sürekli olarak "din ve devlet" kavramlarını iç içe geçirerek, padişahın reformlarını dini bir misyonun parçası olarak sunar. Bu kasidede yer alan "seyf ü kalem" (kılıç ve kalem) metaforu, padişahın hem askeri gücünü hem de idari ve kültürel yetkinliğini simgelerken , "Mehdi" benzetmesi, II. Mahmud'a dünyevi otoritenin ötesinde uhrevi bir misyon yükler. Bu yaklaşım, padişahın reformlarının seküler bir değişim değil, bilakis dinin özüne dönüş anlamına geldiğini vurgular. Sonuç olarak, bu çalışma, klasik şiirin sadece estetik bir sanat alanı olmadığını, aynı zamanda toplumsal ve siyasi dönüşümlere müdahale edebilen ideolojik bir söylem alanı olduğunu göstermektedir. Özellikle Antepli Aynî'nin kasidesi, padişahın otoritesine yönelik "Gâvur Padişah" gibi ithamların olduğu bir ortamda, şiir aracılığıyla dini ve siyasi meşruiyetin nasıl yeniden inşa edildiğine dair çarpıcı bir örnek teşkil etmektedir. Bu kaside, dini tecdid temasını merkeze alarak, Osmanlı modernleşme sürecinin edebi dile yansıyan dini boyutlarını ortaya koyar.

Anahtar Kelimeler: Türk edebiyatı, Dinî tecdid, II. Mahmud, Antepli Aynî, Edebiyat ve siyaset.

[*] Doç. Dr., Mardin Artuklu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, emrullahyakut@gmail.com, ORCID: 0000-0002-1268-1806.

ANLATININ İKİ YÜZÜ: DİN/İSLAM VE MİTOLOJİ (İLÂHÎ VE İNSANÎ ANLATI)

FATMA AYGÜN ERDEM *

Özet

Mitolojinin temel kaynakları arasında doğa ve kozmoloji, toplumsal bellek, insan psikolojisi ve arketipler, tarihî olaylar ile ruhanî deneyimler yer alır. Farklı kültür ve topluluklardan aktarılan geleneksel hikâyeler bütünü olarak tanımlanabilecek mitoloji, toplumların yaratılış, evren, doğa, ölüm ve insan gibi temel konulara dair açıklamalarını içeren sözlü anlatıları kapsar. Bu yönüyle mitoloji, yalnızca masalsı öğelerden oluşan hayal ürünü hikâyeler değil; toplumların kendilerini, çevrelerini ve tarihsel serüvenlerini anlamlandırma biçimidir. Mitler, toplumların kimliğini kuran değerler sisteminin, semboller dünyasının ve varoluşsal algılarının yansıması olarak insanlığın ortak bilinçaltına dair önemli ipuçları taşır. İslam ise kendisini mutlak hakikat ve ilâhî vahiy ekseninde konumlandırır. Bu bağlamda müşriklerin Kur'an vahyine yönelttikleri "esâtîru'l-evvelîn" (öncekilerin masalları) ithamı dikkat çekicidir. Bu ifade geçmiş kavimlerin efsanelerle iç içe geçmiş, tarihsel gerçeklikle efsanevi unsurların karıştığı anlatılarını ifade eden geniş bir anlama sahiptir. Kur'an ise ilahî vahyi mutlak gerçekliğin tezahürü olarak ortaya koymakta; dolayısıyla bu ithamı, yani vahyin mitolojik anlatılarla özdeşleştirilmesini kesin bir biçimde reddetmektedir. Bununla birlikte mitolojik anlatılar, farklı kültürlerdeki ortak sembolleri, toplumsal hafızayı ve kültürel kimliği anlamak açısından büyük önem taşır. Mitler; şiir, tiyatro, resim, mimari, müzik ve folklor gibi çeşitli sanat alanlarında görünür hâle gelerek toplumsal bilinçaltını yansıtır ve bireylerin varoluşsal meraklarını dile getirir. Bu bakımdan mitoloji, sadece geçmişten devralınan bir sözlü gelenek değil; aynı zamanda kolektif kimliğin, kültürel sürekliliğin ve insanın anlam arayışının bir tezahürüdür. Mitler, bireylerin kimlik inşasında sembolik bir rehberlik sunar; toplumların ise tarihsel kimliğini ve değerler sistemini kuşaktan kuşağa aktaran güçlü bir anlatı formu olarak işlev görür. Toplumların mitolojik anlatılarla şekillenen düşünce, inanç ve değer dünyaları, kültürel birikimin sürekliliğini sağlar. Tarihsel ve sosyal bağlam içinde gelişen mitolojik kültür, toplumun kimliğini biçimlendiren dinî, felsefî ve sanatsal üretimlerine yön veren bir işlev üstlenir. Bu çerçevede mitoloji, bir toplumun kolektif bilinç ve bilinçdışını temsil ederken; İslam, insanlığa ilahî bir mesaj, evrensel bir ahlâk düzeni ve mutlak hakikat sunar. Bu durum, insan eliyle şekillenmiş anlatı biçimleriyle ilâhî kaynaklı vahiy arasındaki farkı açık bir biçimde ortaya koyar. Dinî anlatıların amacı sembolik düzeyde anlam üretmekten ziyade bireyi hakikatle yüzleştirmek ve onu ahlâkî sorumluluğa çağırmaktır. Oysa mitoloji, hakikati temsil etmekten çok insanın evrenle kurduğu sembolik ilişkiyi açıklama gayesi taşır. Bu yönüyle mitoloji, insanın "anlam arayışına" psikolojik ve kültürel bir boyut kazandırırken; din, bu arayışı vahyin rehberliğinde hakikate yönlendirir. Dolayısıyla insan ürünü bir anlatı olan mitoloji ile ilâhî gerçekliğin tezahürü olan din/İslam arasında doğrudan bir özdeşlik kurulamaz. Ancak aralarındaki benzerlik veya olası etkileşim alanları özellikle kıssalar üzerinden tartışılabilir. Zira Kur'an kıssaları tarihsel, ahlâkî ve ibret verici yönleriyle insan yaşamına rehberlik ederken; mitolojik anlatılar sembolik, kültürel ve duygusal boyutlarıyla insanın anlam dünyasına yön verir. Bu noktada şu sorular önem kazanmaktadır: Din/İslam ile mitoloji arasında bir ilişki kurulabilir mi? Aralarında herhangi bir etkileşimden söz etmek mümkün müdür? Temel farkları nelerdir? İslam'a özgü bir mitoloji kavramından bahsedilebilir mi? Kıssalardaki temalar ile mitolojik unsurların zaman zaman paralellik göstermesi veya halk arasında İslam'ı yaymak amacıyla bazı mitolojik öğelerin kullanılması nasıl değerlendirilebilir? Bu çalışmada söz konusu sorulara sistematik, analitik ve karşılaştırmalı bir yaklaşımla cevap aranacak; mitoloji ile din olgusu arasındaki etkileşim alanları ve sınırları ortaya konulacaktır. Ayrıca İslam vahyinin ve Kur'an kıssalarının özgün konumu bütüncül bir perspektiften ele alınarak hakikat iddiası ile mitolojik anlatılar arasındaki temel ayrımlar üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Din/İslam, Mitoloji, İlâhî Anlatı, İnsanî Anlatı, Kur'an Kıssaları.

* Doç. Dr., İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, fatma.erdem@izu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8220-0046.

KELAM VE AKÂİD KONULARININ YENİDEN YAPILANDIRILMASINDA İNTERDİSİPLİNER YAKLAŞIMLAR

HACER ŞAHİNALP [*]

Özet

İslam dininin akla, bilime ve hayatın gerçekliğine uygun olduğunu savunan en kapsamlı alan Kelam'dır. Kelam ilmi, İslami ilkelerin anlaşılmasında, aktarımında ve diğer din ve ideolojilere karşı savunulmasında başat bir rol üstlenmektedir. Usuli'd-din olması yönüyle de Kelam ilminin pergel misali bir ayağının sabit ve diğerinin hareketli olması, sabiteleri (akaid ilkeleri) günceli dikkate alarak sürekli yeniden ve yeni yöntemlerle ele almayı gerektirmektedir. Bu, Kelam ilmi için bir eksen kayması değil aksine kendisini güncelleyebilme yeteneğini haiz olduğunun önemli bir göstergesidir. "İslamı asrın idrakine sunabilme"nin yolu ise interdisipliner çalışmalardan geçmektedir. Bunun içindir ki Kelam ilmi, zaman zaman Fıkıh, Felsefe, Mantık, Tasavvuf vb. ilimlerle kol kola girmiş, zamanın ihtiyaçlarını dikkate alarak onların metotlarını kullanmaktan geri durmamıştır. En temel konusunun "varlığı mebde' ve mead açısından ilahî/İslamî kanun üzere açıklama" olması onu sadece İslami ilimlerle değil, diğer pozitif bilimlerle de dirsek temasında bulunmaya itmiştir. Buradaki varlık, kimi Kelam mezheplerinin kabul ettiği gibi sadece mevcudu değil, şeyiyyet vasfını yüklenen ma'dûmu (yoluk) da içine alan geniş bir anlam haritasına sahiptir. Varlığı en geniş anlamda inceleme anlamında Felsefe ile benzer tartışma alanına sahip olan Kelâm, varlığı varlık olma bakımından değil de Allah'ın bir eseri olması bakımından incelemekle de ondan ve diğer pozitif bilimlerden ayrılır. Özellikle "varlığın nasıl başladığı" ve "varlığın her anındaki ilahî dokunuşu temellendirme" adına Fizik, özellikle de "Atom fiziğinin" verilerinden istifade eden Kelam, günümüzde "Kelam Kozmolojisi" adı altında Kimya ve Biyolojinin de verilerinden istifade ederek yoluna devam etmeyi sürdürmüştür. Kelam ilmi ele aldığı konular itibariyle oldukça geniş bir alanı ihata etmesinin yanında temel hedefi olan *Dinin asıllarını (mesâil) açıklama, savunma ve koruma* temel hedefini çağlar üstü tutarak korumuştur. Beraber çalıştığı diğer ilim ve disiplinler bu hedefi gerçekleştirmede birer araç hükmünde kalmaktadır. Dolayısıyla, Allah'ın rızasını ve insanın iki cihan saadetini merkeze alan bir yaklaşımla konularını ele alan Kelam ilminin, bunu sağlayacak olan Tanrı-İnsan-Âlem/Evren İlişkisinin sağlıklı temeller üzerine oturtulmasını gaye edinmesi yönüyle de farklı disiplinlerin farklı yöntemlerini kullanma konusunda oldukça pragmatist olduğunu söyleyebiliriz. Böylece, Tanrı'yı ve en küçüğünden en büyüğüne kadar âlemin unsurlarını bütüncül bir yaklaşımla ele almaya çalışan Kelam disiplini açısından güncelin iyi analiz edilmesi ve ona uygun pozisyonlar oluşturmak oldukça önemlidir. Bunun içindir ki, Tarih, Psikoloji, Sosyoloji, Eğitim vs. gibi ilimlerin yanında teknoloji ve sanatın da işe koşulması gerekmektedir. Teknoloji çağının getirmiş olduğu imkânlar ve sınırlılıklar İslami İlimler alanındaki araştırmalarda ve bilgilerin aktarımında yeni yöntemlerin kullanımını elzem hale getirmiştir. Yapay zekânın kullanımı bunlardan biridir. Öte yandan Kelâmî meselelerdeki amacın (makasıd) hızlı ve etkin bir şekilde asrın idrakine sunumunda, kısa film, video, tiyatro, resim ve kısıtlı da olsa müziğin bir açılım ve yenilikten ziyade bir gereklilik olduğu kanaatindeyiz. Zira muhatap kitle artık okuyan değil, seyreden ve belki de ilerde bizzat işin içinde olacak bir kitledir. Bütün bunlar Kelam ilmini devrin ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde pozisyon almaya itmiş, konularının çeşitlenmesine ve yeni bir anlayışla ele alınmasına yöneltmiştir. Geleneğin doğru anlaşılması ve aktarımı ve de "kökü mazide olan bir atiyi" inşa etmek de ancak bu şekilde mümkün olacaktır. Dolayısıyla bu tebliğin amacı; 1. İslam inanç esaslarını savunma misyonunu üstlenen Kelam ilminin *mesâilinde* bir değişme olmadığı halde *vesâilinde* günün şartlarına ve ihtiyaçlarına paralel olarak değişmelerin olabileceğini ve hatta olması gerektiğini, bunun bir gereği olarak farklı disiplinlerle işbirliğine gittiğini dolayısıyla da bunun bir eksen kayması olmadığını tarihsel süreçten örneklerle göstermek 2. Güncel sorunlar karşısında Kelam ilminin günümüz sorun ve ihtiyaçlarını dikkate alarak İslam dinin esaslarını farklı hangi metotlarla ve dolayısıyla diğer ilim dallarıyla işbirliği içinde nasıl savunabileceğine dair bir takım öneriler sunmaktadır

Anahtar Kelimeler: Kelam, Yeni Yöntemler, İnterdisipliner Çalışmalar, Teknoloji ve Yapay Zekâ, Sanat.

[*] Doç. Dr., Mardin Artuklu Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, hacersahinalp@yahoo.com, ORCID: 0000-0002-9542-2606.

SEKÜLERLEŞMEYİ YENİDEN SORGULAMAK

HALİT YEŞİLMEN*

Özet

Sekülerleşmenin konu edildiği bu çalışma; klasik sekülerleşme teorisinin esasını oluşturan yönelimin, posthümanist dönemde de -üstelik daha baskın bir şekilde- devam ettiğini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Sekülerleşme ile ilgili günümüzde yapılan tartışmalar; klasik sekülerleşme anlayışından kısmen farklılaşarak, kategorik anlamda dinin lehine alan açacak bir şekilde ve bilhassa postseküler yaklaşımlar çerçevesinde, aynı zamanda dine atıfla ön plana çıkmaktadır. Bu çalışmada ise dine atıftan çok, klasik sekülerleşme teorisinin alt yapısını oluşturan tarihsel gelişmelerden hareketle ve modernitenin günümüzde de devam eden kontrol yönelimini dikkate alan bir sorgulama yapılmaktadır. Zira sekülerleşme, modernleşmenin bir özelliği olarak öne çıkmış ve insanı da içine alan doğanın (aynı zamanda insan zihninin üretimi olarak görülen doğaüstü alanın), dolayısıyla dinin her açıdan denetlenebilmesini ve pozitivist açıklamasını imlemiştir. Bu süreçte din ve seküler alan arasında ikili bir karşıtlık oluşurken günümüzde ise sınırlar arasında bir geçişkenliğin, dolayısıyla bir belirsizliğin olduğu görülmektedir. Bu çalışma ise, gittikçe belirsizleşmeye başlayan seküler ve dini alanın, söz konusu yönelimin dikkate alınarak çözümlenmesiyle daha açık bir hale geleceğini vurgulamakla önem kazanmaktadır. Klasik sekülerleşme teorisi, genellikle dinin toplumsal etkisinin azalmasıyla veya modern unsurların etkisi doğrultusunda değişmesiyle ilişkilendirilmektedir. Bu çalışmada ise sekülerleşmenin, dinin toplumdaki dönüşen varlığından ya da yokluğundan ziyade, klasik sekülerleşme teorisinin temelinde yer alan 'kontrol yönelimi'nden hareketle sorgulanmasının daha açıklayıcı olduğu ileri sürülmektedir. Yani mesele, modernitenin sosyo-kültürel ve dini yaşam biçimleri üzerindeki denetim anlayışıyla ilgilidir. Çalışmadaki bu yaklaşım, toplumsallığın -dinselliğe rağmen- kontrol mekanizmalarıyla biçimlenmesi olgusuna odaklanmaktadır. Nitekim kontrol yönelimi, posthümanist dönemde de hız kazanmaktadır: yalnızca insanları değil; hayvan, bitki ve robotları da kapsayacak şekilde genişlemektedir. Bu genişleme, klasik insan merkezli anlayışın ötesine geçerek yaşamın tüm alanlarını düzenlemeyi hedefleyen bir paradigma değişimini temsil etmektedir. Yeni manevi hareketler eşliğinde, dini yaşamın tamamen dışlanmadan yeniden üretildiği bir süreç söz konusudur. Bu süreçte denetim kapasitesi biyolojik yaşamın tüm alanlarını da içine alacak kadar güçlenmiş durumdadır. Dolayısıyla sekülerleşme, sosyo-kültürel ve dini yaşamın nasıl düzenlendiğiyle veya nasıl kontrol edildiğiyle ilgili olarak sorgulanmaya açık hale gelmektedir. Belirtilen çerçeve içerisinde bu araştırma, söz konusu yönelimin klasik sekülerleşme teorisinin temelini oluşturduğunu ve günümüzde de devam ettiğini ileri sürmektedir. Bunun için klasik sekülerleşme teorisinin tarihsel arka planına odaklanan bir yaklaşım benimsemiştir. İlk aşamada modernleşmede etkili olan tarihsel gelişmeler ele alınmıştır. Burada klasik sekülerleşme teorisinin inşasında etkili olan yönelimin tespiti için değerlendirmeler yapılmıştır. İkinci aşamada, modernitenin inşasında etkili olan gelişmeler ile posthümanist dönemin özellikleri arasındaki ilişkiye yer verilmiştir. Son aşamada ise sekülerleşme tartışmaları doğrultusunda bir değerlendirme yapılmıştır. Çalışmanın neticesinde, klasik sekülerleşme tezinin, din ve seküler alan şeklinde belirlediği dikotomik ayırımından dolayı günümüzde tartışmalı bir hale geldiği, fakat bununla birlikte güncel tartışmalara ışık tutacak nitelikte bir anlayışı da içerdiği sonucuna ulaşılmıştır. Söz konusu bu anlayışın, modern bilimin açıklama gücüne ve özellikle teknolojiyle desteklenen kontrol yönelimine dayandığı tespit edilmiştir. Bu açıdan dinin tamamen yok olmadığı; aksine, dinin/dinselliğin yeniden üretilerek belirli toplumsal amaçlara hizmet edecek şekilde araçsallaştırıldığı ve bunun işlevsel karşılandığı neticesine ulaşılmıştır. Başka bir ifadeyle, kontrol mekanizmaları, dini yaşamı doğrudan bastırmak yerine, onu kendi düzenleyici yapılarıyla uyumlu hale getirerek işlevsel bir biçimde kullanmaktadır. Böylece din, seküler sistemin içinde yeniden tanımlanmakta ve denetim aracı rolüyle varlığını sürdürmektedir. Posthüman dönemde de devam eden bu kontrol yönelimi; dinamik bir süreç olan sekülerleşmenin, farklı biçimlerde sürdürülen denetim kanalları üzerinden güncelliğini korumasını beraberinde getirmiştir.

Anahtar Kelimeler: Din Sosyolojisi, Modernite, Sekülerleşme, Posthümanizm, Transhümanizm.

* Doç. Dr., Mardin Artuklu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, Din Sosyolojisi Anabilim Dalı, Mardin-Türkiye, halityesilmen@artuklu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-4907-1366.

EKOLOJİK AHLAKIN İNŞASINDA DİNÎ ÖĞRETİLERİN ROLÜ: SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA HEDEFİ BAĞLAMINDA BİR AHLAK FELSEFESİ OKUMASI

İBRAHİM AKSU [*]

Özet

Günümüz insanı çevresel tahribatın giderek derinleştiği, iklim krizinin küresel ölçekte etkilerini hissettirdiği ve sürdürülebilirlik arayışlarının hayati bir gündem hâline geldiği bir zaman diliminde yaşamaktadır. Çağdaş insanın karşılaştığı bu çevresel krizlerin sebebi bir yönüyle kendisinin çevreyle ve daha geniş bir çerçevede de doğayla kurduğu yeni fakat çarpık ilişki olduğundan ötürü, ilgili krizlerin çözümünde yalnızca teknik, bilimsel veya ekonomik yaklaşımlar değil, aynı zamanda ahlak ve değer temelli yaklaşımlar da dikkate alınmak zorundadır. Ahlak ve değer söz konusu olduğunda ise insanın düşünce ve davranışlarına yön verme gayesi güden iki normatif nitelikte alan ön plana çıkmaktadır: Ahlak felsefesi ve din. Ahlak felsefesi insanın doğayla ilişkisini anlamlandırma ve yönlendirme çabasında temel bir referans noktası sunarken, dinî öğretiler de aynı ilişkinin anlam ve sorumluluk boyutunu derinleştiren kadim kaynaklar olarak dikkat çekmektedir. Böyle yaklaşıldığında din sadece bireysel ibadet ya da metafizik inanç sistemi değil; aynı zamanda doğaya, çevreye ve diğer varlıklara karşı ahlakî tutumu şekillendiren güçlü bir değerler bütünü olarak da anlaşılabilir. Nitekim bu tebliğin temel bakış açısı da o yöndendir. Bu tebliğ, ahlak felsefesi perspektifinden yola çıkarak dinin ekolojik meselelerle kurduğu ilişkinin ahlakî boyutlarını incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışmanın temel argümanı şudur: Ekolojik krizin temelinde yalnızca üretim-tüketim dengesizliği değil, aynı zamanda insanın doğayla kurduğu ahlakî ilişkide yaşanan yabancılaşma ve değer kaybı yatmaktadır. Dinî gelenekler, insanın doğa karşısındaki konumunu bir "kullanıcı" değil, bir "emanetçi" ya da "halife" olarak tanımlamaktadır. Bu anlayışta doğa, kutsalın tecellisi olarak görülmektedir ve insan, doğaya karşı yalnızca teknik değil aynı zamanda ahlakî ve vicdanî bir sorumluluk taşımaktadır. Kur'an'da geçen mizân (ölçü), israf yasağı, emanet ve halifelik gibi kavramlar çevre ahlakı açısından güçlü bir teolojik ve ahlakî temel sunmaktadır. İslam'ın yanı sıra Yahudi-Hristiyan gelenekte de doğaya dair bir sorumluluk anlayışı göz çarpmaktadır. Nitekim Yahudi-Hristiyan geleneğinde doğa Tanrı tarafından yaratılmış ve insana "hizmet etmesi için" verilmiştir. Bununla birlikte, söz konusu bu "egemenlik" anlayışı çevreye karşı sorumlulukla da dengelenmiştir. Bu bağlamda insanın doğa üzerindeki yetkisinin mutlak değil, sınırlı ve sorumluluk temelli olduğu özellikle vurgulanmaktadır. İlgili vurguyu destekler biçimde bu gelenek, Tanrı'nın insanla olduğu kadar doğayla da bir "ahit" yaptığını ileri sürerek doğayı ahlakî bir özne olarak tanımlamaktadır. Gerek İslam'ın gerekse Yahudi-Hristiyan geleneğinin ekolojik krize ilişkin söyleyebilecekleri yalnızca onların kutsal metinlerinde veya klasik kaynaklarında karşılaşılabilecek birtakım ilke ve öğretilerle sınırlı da değildir. Dinî geleneklerin doğaya karşı yaklaşımı günümüz çevre tartışmalarında yeniden yorumlanmakta, hatta ekolojik teoloji (eco-theology) adı altında yeni ahlakî yaklaşımlar geliştirilmektedir. Bu bağlamda, İslam İklim Deklarasyonu ile Papa Franciscus'un "Laudato Si" adlı çevre bildirisi, dinlerin kamusal çevre politikalarına müdahil olabileceğini göstermektedir. Tebliğde ayrıca, dini geleneklerdeki tasavvufî/mistik yorumların doğaya ilişkin daha derinlikli ve varoluşsal bir bağ kurduğuna da dikkat çekilmektedir. Sûfî gelenekte doğanın canlı, zikreden ve ilahî sırları taşıyan bir varlık olarak görülmesi; çevreyle kurulacak ilişkinin yalnızca koruma değil, sevgi ve şefkat temelli olabileceğine işaret etmektedir. Sonuç olarak, bu çalışma, dinî ahlakın sadece bireysel erdemleri değil, kolektif ahlakî sorumlulukları da kapsayacak şekilde yeniden yorumlanması gerektiğini savunmaktadır. Ekolojik krize verilecek ahlakî cevaplar, dinin sunduğu kadim değerlerin modern sorunlarla buluşturulması sayesinde daha kapsamlı ve derinlikli hale gelebilir. Bu bağlamda dinî düşünce ve ahlak felsefesi, ekolojik dönüşümün ruhsal, kültürel ve normatif zeminini oluşturabilecek güçlü bir potansiyel taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Din, Ahlak Felsefesi, Ekolojik Ahlak, Ekolojik Teoloji, Sürdürülebilir Kalkınma.

[*] Doç. Dr., Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, aksuibrahim34@gmail.com, ORCID: 0000-0002-7172-4204.

ANTROPOLOJİK SÖYLEM VE KUSURSUZLAŞAN İNSAN: MODERN DÖNEMİN DİN DİLİ

İSMET TUNÇ [*]

Özet

İnsan ve ona dair tüm argümanlar ve tartışmalar her zaman ilgi çekici olmuştur. Çünkü insan dinlerde yaratılış süreci olağanüstü olan kusursuz bir varlık olarak telakki edilir. Onun belirli ve belirgin bir geçmişi söz konusu değildir. Çünkü insan yaratılış gayesi olarak yaratıcını bilen ve kulluk bilinci ile donatılmış, fiziksel ve mental olarak mükemmel bir varlıktır. Klasik metafizik ve kutsal merkezli söylem insanı dinî alan içinde özel bir varlık olarak tarif etmektedir. Şüphesiz kutsal metinler ve oluşan gelenek ile insanın bu yönü hep belirgin şekilde önemsenmiştir. Ancak antropolojik söylem insanın bir tür değişim ve dönüşüm içinde olduğunu, ulaşılabilen kanıtlar çerçevesinde bugünkü yapısına ulaşana kadar bir tür gelişim içinde olduğunu dile getirmektedir. Antropoloji, araştırma ve yöntemleri dinî söylemin dile getirdiği gibi ani bir var oluş yerine uzun bir zaman dilimine yayılmış, aynı zamanda insanın kendisiyle birlikte çevrenin de bir düzen ve gelişim içinde olduğuna işaret etmektedir. Bu durumda insan fiziki ve mental olarak geliştiği gibi kültürel olarak da gelişimini destekleyen bir dünya görüşü ve yaşam kalitesi geliştirmiştir. Böylece insanın hakim dünya görüşü teosentrik anlayışı zamanla sorgular düzeyde ele almış, gözlemlenebilen bir gelişim süreci insanı geçmişi sorgulama yönünde cesaretlendirmiştir. Modern dönemin insanı merkeze alan bir düşünce biçimi geliştirmesi doğal olarak din dilinde de değişimlerin olmasını kaçınılmaz kılmıştır. Rasyonel yaşam dini söylemi akıl ve bilimsel süreçlere göre daha uyumlu bir anlayış içinde yorumlanması imkanı vermiştir. İnsanın toplumsal hareket kabiliyeti azalmış, bireye yüklenen anlamla kendini özel hissedip daha özgür davranışlar sergilemiş ve kendi manevi alanını meydana getirerek geleneksel akışı kendi zihin dünyasına göre yeniden tasarlamıştır. Yeni akımlar, düşünce biçimleri, yeni inançlara yol açmış ya da geleneksel dini anlayışı daha modern ve yaşanılabilir yönde yaşamaya tarzları hayat bulmuştur. Din bir anlamda evrensel ilkeler için ortak yaşama dair bir çıkış ve ifade biçimi olabilmiş, ortak dini gruplar kendi anlayışlarını yayma noktasında önemli fırsatlar elde etmektedirler. Antropolojinin insanın geçmişini küçük kalıntılardan başlayan yorumuyla devasa bir hikâyeye dönüştürmesi dinî alan ile büyük tartışmalar da meydana getirmiştir. İnsanın denetim dışına çıkışı, metafizik iradenin hiçe sayılma endişeleri, kulluk bilinci yerine başka alternatiflerle sanal alanlar meydana getirme çoğunlukla yaklaşan kıyamet olarak senaryolaştırılmaktadır. Böylece yeniçağ ve bunun değerleriyle büyüyen nesiller, insana ve geleneğe radikal biçimde sırt çevirerek büyük bir endişeye yol açmaktadırlar. Antropolojik söylemin insanı merkeze alan ve özel hissettiren yaklaşımı modern dönem insanına din ve dini değerler hakkında söyleneceklere dair bir tür dönüşümü gerekli kılmaktadır. Gelecek tasavvuru geçmişin değerlerinden ziyade daha soyut ve belirgin olmayan değerler üzerinden kurulmaya çalışıldığı için din dilinin insanın yaratıcı ile olan ilişkisini uygun şekilde yeni argümanlarla desteklenmesi gerekmektedir. İnsanın bilgi yığınları içinde kendine düşünme zamanı bulması ve asıl gayesinin ne olduğu üzerine iç muhasebeye yönelmesi çok mümkün gözükmemektedir. Gittikçe özel hisler yüklenen ve biricik varlık olarak öne çıkarılan modern insan için metafizik ve manevi huzur gibi kavramlar anlaşılması güç ve uygulanması katı disiplin gerektiren zorunluluklar olarak anlaşılmaktadır. Bu bağlamda modern dönem din dili hakikati ıskalamadan ve gelecek tasavvurunu yeni ve temel ihtiyaç olarak üzerine düşünülmelidir. Bu çalışma geleneksel dinî söylem ve anlayışının, değişen ve dönüşen modern yaşama kendini kaptırmış, biricik ve mükemmel olma iddiası içinde olan insan yığınlarına yeniden hakikati ulaştırmak için önemli ve gerekli olduğu düşüncesini hatırlatma gayesi taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Antropoloji, Teosentrizm, Din Dili, Modernizm, Dini Söylem.

[*] Doç. Dr., Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri, tuncismet@gmail.com ORCID: 0000-0002-4767-8412.

KUR'AN YAZISININ BİÇİMSEL EVRİMİ ÜZERİNE TEKNOLOJİK VE ARKEOLOJİK TEMELLİ YAKLAŞIMLAR

LOKMAN ŞAN *

Özet

Kur'an-ı Kerim, nüzulünden itibaren yalnızca içerik yönüyle değil, aynı zamanda biçimsel özellikleriyle de çeşitli ilmî araştırmalara konu olmuştur. Vahyin ilk dönemlerinden itibaren Kur'an metninin yazıya geçirilme süreci hem istinsah teknikleri hem de yazı biçimleri açısından dikkatle incelenmiş; bu süreç, İslam yazı kültürünün gelişiminde belirleyici bir rol oynamıştır. Özellikle son yıllarda, dijital teknolojilerin gelişimiyle birlikte Kur'an yazısı üzerine yapılan çalışmalar daha sistematik, erişilebilir ve bilimsel bir nitelik kazanmıştır. Bu bağlamda yürütülen araştırmalar, hem dijital platformlar üzerinden gerçekleştirilen uygulamalı projeleri hem de arkeolojik bulgular ışığında yapılan tarihsel karşılaştırmaları kapsamaktadır. Bu çalışmanın temel amacı, yakın dönemde Kur'an yazısı üzerine yapılan teknolojik temelli araştırmaları ve yeni keşifler doğrultusunda gerçekleştirilen karşılaştırmalı analizleri değerlendirmektir. Kur'an yazısına ilişkin çağdaş araştırmalar genel olarak iki ana kategori altında sınıflandırılabilir. İlk kategori, mobil uygulamalar ve çevrimiçi platformlar aracılığıyla yürütülen dijital temelli çalışmaları içermektedir. Bu tür projelerde, tarihsel süreçte farklı dönemlerde ortaya çıkan Kur'an nüshaları incelenmekte; bu nüshalar arasındaki benzerlikler ve farklılıklar sistematik biçimde tespit edilmeye çalışılmaktadır. Özellikle Mushaf'ların yazım tarzlarındaki çeşitlilik, metnin istinsah sürecine dair önemli ipuçları sunmakta ve Kur'an metninin tarihsel gelişimini daha iyi anlamaya katkı sağlamaktadır. Bu bağlamda yürütülen çalışmalarda, söz konusu mushafların hat stili, harekeleme tercihleri, imla özellikleri gibi yazım biçimleri ayrıntılı biçimde sunulmakta; her bir yazım biçimi, günümüz resmî mushaf yazımıyla (örneğin Diyanet mushafı) karşılaştırmalı olarak analiz edilmektedir. Ayrıca, bu dijital çalışmalar kapsamında mushaflar arası kelime düzeyinde karşılaştırmalar da yapılabilmekte; aynı ayetin farklı mushaflarda nasıl yazıldığı, hangi kelimelerin tercih edildiği veya hangi varyasyonların bulunduğu detaylı biçimde incelenmektedir. Bu tür karşılaştırmalar hem mushaf tarihçiliği hem de kıraat farklılıklarının tespiti açısından önemli katkılar sunmaktadır. İkinci kategori ise arkeolojik ve epigrafik veriler ışığında yürütülen çalışmaları kapsamaktadır. Özellikle Hicaz bölgesinde keşfedilen eski Arapça kaya yazıtları ile Kur'an yazısı arasındaki benzerlikler dikkat çekici bulunmakta; bu yazıtlar, Kur'an'ın erken dönem yazım biçiminin anlaşılmasına önemli ölçüde katkı sağlamaktadır. Bu bağlamda, Kur'an metninin ilk dönemlerde hangi yazı formlarıyla kayda geçirildiği, söz konusu kaya yazıtları ile yapılan karşılaştırmalı analizler yoluyla ortaya konulmaya çalışılmaktadır. Böylelikle, Kur'an'ın orijinal yazım biçiminin belirlenmesine yönelik daha sağlam ve güvenilir bilimsel verilere ulaşılmaktadır. Sonuç olarak, Kur'an yazısına yönelik yapılan çağdaş araştırmalar, dijital teknolojilerin sunduğu imkânlar ile arkeolojik bulguların sağladığı tarihsel veriler ışığında disiplinler arası bir boyut kazanmıştır. Bu iki yaklaşımın birlikte değerlendirilmesi, Kur'an metninin biçimsel evrimini daha sağlıklı bir zeminde analiz etmeye olanak tanımakta; mushaf tarihçiliği ve kıraat farklılıklarının anlaşılması açısından yeni ufuklar açmaktadır. Böylece, Kur'an'ın yazım tarihine dair daha güvenilir, bütüncül ve akademik temelli bir perspektif geliştirilmesine katkı sunulmaktadır. Şunu da ifade etmekte fayda vardır; Bu tür çalışmaların daha sistematik ve sürdürülebilir bir biçimde yürütülebilmesi için, akademik kurumlar ve araştırma merkezleri nezdinde özel bir proje önerisi sunulması büyük önem taşımaktadır. Bu kapsamda hazırlanacak proje, dijital mushaf karşılaştırmaları ile arkeolojik yazı analizlerini bir araya getiren disiplinler arası bir çerçevede yapılandırılabilir. Proje, hem yazma geleneğinin tarihsel evrimini belgelemeyi hem de kıraat farklılıklarının bilimsel temelde incelenmesini hedefleyerek, Kur'an yazısına dair özgün bir veri tabanı oluşturmayı amaçlayabilir. Böyle bir girişim hem İslam yazı kültürünün korunmasına hem de akademik literatüre nitelikli katkılar sunulmasına zemin hazırlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Resm-i Mushaf, Fonetik, Kaya yazıtları, Epigrafi, Paleografi.

* Doç. Dr., Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kur'an-ı Kerim Okuma ve Kıraat İlmi Anabilim Dalı, sanlokman@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-5141-0371.

AİLE İÇİN DİJİTAL MAHREMİYETİN SINIRLARI VE İSLAM HUKUKUNUN BAKIŞI

MAHSUM ASLAN [*]

Özet

Teknolojinin baş döndürücü hızı, hayatımızın birçok alanında inanılmaz kolaylıklar ve imkânlar sunarken, beraberinde bazı ciddi sorunları da getirmiştir. Bu sorunlardan biri de özel hayatın gizliliği alanında ortaya çıkan yeni ve karmaşık risklerdir. Eskiden fiziki sınırlar ve iletişim araçlarının kısıtlılığı sayesinde nispeten korunan özel alanlar, günümüzde çeşitli teknolojik araçlar ve uygulamalar aracılığıyla kolayca ihlal edilebilir hale gelmiştir. Teknolojik gelişmelerin mahremiyet üzerindeki olumsuz etkileri, toplumun temel taşı olan aile kurumunu olumsuz etkilemektedir. Aile, bireylerin en samimi ilişkilerini kurduğu, mahremiyetin en yüksek düzeyde korunması gereken ve güven duygusunun temellerinin atıldığı kutsal bir sosyal birimdir. Ancak dijital çağın getirdiği takip sistemleri, sosyal medya denetimleri ve kişisel veri ihlalleri gibi uygulamalar, bu kutsal alanın sınırlarını ihlal ederek aile mahremiyetini ortadan kaldırmakta, aile içi güveni zedelemekte ve ilişkileri yıpratmaktadır. Özellikle aile fertleri arasında teknolojik araçlarla yapılan takipler veya ebeveynlerin müdahaleleri, aile bireyleri arasındaki bağı bazen olumsuz etkilemekte ve sağlıklı iletişimi engellemektedir. Bu durum, yalnızca bireysel mahremiyetin ihlali olarak kalmayıp, toplumun çekirdek yapısını oluşturan aile kurumuna da zarar vermektedir. Dolayısıyla, teknolojinin aile mahremiyeti üzerindeki bu olumsuz etkilerinin İslami perspektifle yeniden değerlendirilmesi ve aile içi ilişkilerde dengeyi sağlayacak etik sınırların belirlenmesi büyük önem taşımaktadır. Nitekim İslam hukuku, aile mahremiyetini ve özel hayatın gizliliğini temel bir hak olarak koruma altına alır. Kur'an ve Sünnet'te vurgulandığı üzere, eşler arasındaki mahremiyetin ifşası haram kılınmış, boşanma sonrasında dahi bu sırları koruma sorumluluğu devam etmiştir. Mahremiyet ihlalleri, "birbirinizin kusurunu araştırmayın"(Hucurât 49/12) emriyle yasaklanmış; casusluk, izinsiz bilgi edinme ve özel konuşmaları dinleme gibi eylemler ağır ahlaki ve hukuki yaptırımlara tabi tutulmuştur. İslam hukukunda casusluk, ancak kamu yararı (maslahat) ve suç önleme gibi meşru gerekçelerle sınırlı şartlarda caiz görülmüş, bireylerin özel hayatına keyfi müdahale kesinlikle reddedilmiştir. Aile mahremiyetinin korunması, İslam hukukunun temel amaçlarından olan neslin korunması, canın korunması ve aklın korunması gibi ilkelerle doğrudan ilişkilidir. Sağlıklı bir aile ortamı, neslin sağlıklı bir şekilde yetişmesi için zorunludur. Bireylerin kendilerini güvende ve huzurlu hissettikleri bir aile ortamı, psikolojik sağlıklarının korunması açısından da hayati öneme sahiptir. Aile içindeki mahremiyetin ihlali ise, bu temel değerlere zarar vererek bireylerin ve dolayısıyla toplumun genel iyiliğini tehdit etmektedir. Bu nedenle, İslam ceza hukuku, aile mahremiyetini ihlal eden fiilleri suç olarak kabul etmekte ve bu suçlara karşı caydırıcı cezalar öngörmektedir. Klasik fıkıh literatüründeki "tecessüs" yasağı temel alınarak, modern teknolojik müdahalelerin meşruiyet kriterleri analiz edilecektir. Araştırmada rıza (açık veya zımni onay), meşru amaç (hakkın kötüye kullanılmaması) ve orantılılık (müdahale ile elde edilen fayda dengesi). Örneğin, eşlerin birbirini gizlice takip etmesi haram iken, kaybolan yaşlı bir aile ferdinin bulunması maslahat gereği câiz görülmektedir. Çalışma, dijital mahremiyet ihlallerini dört ana başlıkta incelemektedir: GPS takibi, telefon/internet dinleme, sosyal medya hesap takibi ve kamusal alanda gözetim. Her bir uygulama için somut örneklerle helal-haram sınırları çizilmekte, özellikle eşler arası güven, ebeveyn-çocuk ilişkileri ve kamu güvenliği özelinde istisnai durumlar değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, Dijital mahremiyet, Helal-haram, Tecessüs, GPS takibi.

[*] Doç. Dr., Hakkari Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, aslanmahsum@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-2715-4363.

YAPAY ZEKÂNIN İÇTİHAD VE FETVA SÜREÇLERİNDEKİ ROLÜ

MESUT BAYAR [*]

Özet

Allah Teala bir lütuf olarak insana Peygamberler göndermiş, onlara vahiy yoluyla indirdiği dinin hükümlerini açıklamış böylece dünya ve ahiret saadetlerinin yollarını göstermiştir. Bu hükümlerin bir kısmı yorum gerektirmeyecek kadar açık, önemli bir kısmı ise yorumla açıklanabilecek surettedir. Hz. Peygamber (s.a.v.) hayatta iken tevil ve tafsilat gerektiren hükümlere hem sözleriyle hem de fiilleriyle açıklık getirmiştir. Vefatından sonra ise izahat gerektiren hükümler, belirli bir ilmi seviyeye gelmiş ve kendilerine müçtehid denilen alimlerin büyük emek sonucundaki yorumları olan içtihatlarla sağlanmıştır. İçtihad, "Allah adına hüküm verme" anlamına geldiğinden oldukça hassas bir faaliyettir. Bu sebeple belirli bir bilgiye ulaşmamış ve tüm gayretini göstermemiş olanların yorumları, ilk dönem yetkili alimlerce içtihad olarak kabul edilmemiştir. İçtihad ehli olanların erken dönemde sistemi büyük oranda yerleşik hale getirmeleri ve içtihad seviyesinde kabul edilmeyenlerin giderek çoğalması sonucunda Hicri 4. asırda benimsenen bir yaklaşımla mutlak içtihad terk edilmiştir. Böylece belirli şartlar dahilinde yapılan içtihadları içeren mezhep içi ve mukayyed içtihadlar geliştirilmiştir. Günümüzde de bu anlayış devam etmektedir. Son birkaç asırdır ehil olanların yok olmaya yüz tutması sebebiyle mukayyed içtihad da terk edilmiş, fakihler müçtehidlerin farklı görüşleri arasında tercih ve tahric yapmakla yetinmişlerdir. Sadece ele alınan konu yeni ise görüş bildirmiş ama bağlı olduğu mezhebin metodunun dışına çıkmamışlardır. Geçen asırda ise kurul içtihadı anlamına gelen cemâî içtihad adıyla farklı bir içtihad türü önerilmiş ve zaman içerisinde kabul görmeye başlamıştır. Bu sebeple İslam dünyasının birçok bölgesinde fıkıh ve fetva kurulları teşkil edilmiştir. Ancak günümüzde ilmî yeterliliğe sahip müçtehidlerin azlığı sebebiyle, kurulların ortaya koyduğu görüşlere çoğunlukla "fetva" denilmiş, bunların doğrudan "içtihad" olarak isimlendirilmesi ihtiyatla karşılanmıştır. Nitekim çağdaş fıkıh doktrininde kurul üyelerinin her birinin görüşü, tek başına değerlendirildiğinde kişisel bir içtihadî yorum mahiyetindedir. Ancak bu görüşler, kurul kararı olarak duyurulduğunda fetva hüviyeti kazanmaktadır. Bununla birlikte, kurul üyelerinin müçtehid seviyesinde olmamaları sebebiyle ortaya koydukları hükümler, klasik dönemdeki bireysel içtihad gibi bağlayıcı değil; daha çok yönlendirici ve tavsiye niteliğinde fetvalar olarak kabul edilmektedir. Klasik dönemde müçtehidler içtihadlarını oluştururken ele aldıkları konunun uzmanlarıyla görüşüyorlardı. Kadınlarla ilgili hükümleri onların dilinden öğreniyor ticaret ile ilgili tespitleri için ise tüccarları dinledikten sonra içtihadlarını açıklıyorlardı. Kurul içtihadlarında da dışarıdan kişilerin alınması nihai karar makamı olarak değil, uzman görüşünü dinleme olarak kabul edilmiştir. Çağdaş dünyanın bilimsel ve teknolojik gelişmeleri, klasik usulde öngörülmeyen yeni tartışmaları da gündeme getirmektedir. Yapay zekâ sistemlerinin sınırsız veri işleme kapasiteleri, binlerce fıkıh kaynağı üzerinde eş zamanlı tarama ve mukayeseli analiz yapabilmeleri, insan zihninin birebir işleyişini yansıtmayan bu araçların içtihad sürecine ne ölçüde dahil edilebileceği sorusunu ortaya çıkarmıştır. Özellikle kolektif içtihadın farklı uzmanlıkların katkısıyla ortaya çıktığı düşünüldüğünde, yapay zekânın da kurul çalışmalarında bir katılımcı unsur olup olamayacağı tartışmaya açılmıştır. Mevcut dar yapay zekâ programları komutla çalışan bilgisayar yazılımları olmaları hasebiyle fetva kurulunun bir üyesi olmayacakları konusunda çağdaş doktrinde görüş birliği bulunmaktadır. Bununla birlikte bir otomasyon aracı olarak bir avukat, mühendis ve doktorun sağladığı katkıya benzer bir şekilde kurul kararlarına katkıda bulunabileceği kabul edilmektedir. Gelecekte oluşturulması muhtemel genel yapay zekâ ve süper yapay zeka programlarının hukuki statüleri konusunda ise ihtilaflar bulunmaktadır. Bunun tabi bir sonucu olarak kurul çalışmalarında üye statüsü kazanıp kazanmayacakları da tartışmalıdır. Sonuç olarak, çalışmamızda yapay zekânın "içtihad eden" bir özne değil; fakat bireysel içtihada destek veren ve özellikle kolektif içtihada zemin hazırlayan bir yardımcı unsur olduğu savunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, Müçtehid, Kollektif İçtihad, Dijital, Yapay Zekâ.

[*] Doç. Dr., Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri İslam Hukuku Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, mesut.bayar@dicle edu.tr. ORCID: 0000-0003-0119-7792.

KAPSAMLI YENİLİK: KAÇINILMAZ HAKİKAT

MEHMET MEKİN MEÇİN [*]

Özet

İslam dünyasının içinde bulunduğu meskenetin yalnızca belirli alanlardaki kısmi yetersizlikler ve önemsiz ihmallerden kaynaklanmadığı aksine bütün alanlarda ciddi ve derin bir gafletin sonucunda ortaya çıkan aşikâr ve büyük bir problem olduğu neredeyse her düşünürün ortak kanaatidir. Bunun sebeplerinden biri ve belki de en önemlisi eğitim kurumlarının *büyük insan yaratma* kapasitesinden yoksun olmasıdır. *Girdi*si ya da *eğitim müfredatı* zayıf ve cılız olan sivil ve resmi kurumların *çıktısı* ve *ürünü* de kaçınılmaz zayıf olacaktır. Hâlbuki dinin yanı sıra bilim, sanat, edebiyat, sinema, teknoloji, yapay zekâ ve spor gibi alanlarda evrensel yetkinliğe sahip insanlar yetiştirmeden günümüz dünyasında varoluş mücadelesini vermek pek mümkün görünmemektedir. O halde, resmi ve sivil eğitim müfredatlarının rutin, mekanik, tekdüze, monoton, sıkıcı ve cazibeden uzak yapısı, yeni kuşakları coşku ve heyecanla ileri atılmaya artık yetmediğini haykıracak birilerinin ortaya çıkması, kan kaybeden ve yakında ölecek bir hastaya müdahale kadar aciliyet arz etmektedir. Takvalı bireyler yetiştirmek kadar, yetenekli, yaratıcı, cesur, özgür ve eleştirel düşünen, beyin fırtınalarından korkmayan, sadece ailesini ve tarikatını değil tüm insanlara dua eden ve seslenen evrensel karakterler yetiştirmenin yolları acilen aranmalıdır. İslam dünyasının bu bellek yitiminden, bu gafletten, bu derin baygınlık halinden ve meskenetten çıkması, resmi ve sivil sahalardaki mevcut müfredatla mümkün gözükmemektedir. Her alanda kapsamlı bir tecdide, uyanışa, yeniden doğuşa veya Rönesans'a ihtiyaç vardır. Bir ilahiyat lisans öğrencisinin günümüz koşullarında dünyaya seslenmesi gereken bir teorisyen olması beklenirken üniversite koridorlarında ayetleri ve hadisleri ezberlemekle, yüzünden Kuran okumakla, tecvitle ve günlük ilmihal ile meşgul oluyorsa başımızı iki elimiz arasına alıp derinden düşünmeliyiz. Teorisi, dünya görüşü, felsefesi ve irfanı bulunmayan, eli kalem tutmayan, yabancı dil bilmeyen; sanat, müzik, sinema, spor, teknoloji ve dijital dünyaya yabancı, doğduğu şehirde ölen, ailesi ve cemaati dışında toplum görmemiş olan, kendi öz kaynaklarından ziyade şifahi bilgilerle beslenen, din algısı ilmihal dindarlığıyla sınırlı kalan, üretkenlikten ve yorumlamaktan ziyade bilgi hamallığı yapan bir aktarıcıdan öteye geçmeyen, son tahlilde hem kendi köklerine hem de evrensel ilkelere yabancı olan bir ufukla bir ilahiyat öğrencisi ya da Müslüman dünyaya ne katabilir? Bütün bu olumsuzluklar göz önüne alındığında, İslam dünyasının geleceğini şekillendirecek olan temel unsur, yalnızca geleneksel birikimi nakletmek değil, bu birikimi yaratıcı ve eleştirel bir bilinçle yeniden yorumlamak ve çağın ihtiyaçlarıyla irtibatlandırmaktır. Nitekim bugün Batı üniversiteleriyle karşılaştırıldığında İslam dünyasındaki yükseköğretim kurumlarının çoğunun evrensel ölçekte bir bilgi üretim merkezi olmaktan ziyade, diplomaya dayalı bir bürokratik işleyişin uzantısı gibi çalıştığı görülmektedir. Hâlbuki üniversite, yalnızca meslek kazandıran bir kurum değil, aynı zamanda düşünceyi özgürleştiren, bireyi kimlik ve kişilik sahibi kılan, topluma vizyon kazandıran bir ekosistem olmalıdır. Bugün bir öğrencinin yapay zekâ, genetik, çevre sorunları, küresel siyaset veya kültürel çalışmalar gibi alanlarda söz söyleme yetkinliği olmaksızın, sadece dar bir teolojik ortam içinde yetişmesi, hem bireysel hem de toplumsal anlamda büyük bir kayıptır. Bu nedenle, ilahiyat ve diğer tüm disiplinlerde köklü bir tecdid için, disiplinlerarası düşünceye, estetik ve etik bütünlüğe, felsefi derinliğe ve evrensel bir vizyona acilen ihtiyaç vardır. Bu dönüşüm gerçekleşmediği sürece, İslam dünyası kendi entelektüel enerjisini tüketmeye mahkûm olacak ve küresel düzeyde yalnızca edilgen bir aktör olarak kalacaktır. Oysa asıl ihtiyaç duyulan şey, köklerinden güç alan fakat ufkunu evrensele çeviren yeni bir entelektüel diriliştir. Ancak böyle bir diriliş, hem İslam dünyasının hem de insanlığın geleceğine gerçek bir katkı sunabilir. Bu bildiride kaçınılmaz gerçek olan kapsamlı yeniliğe doğru bazı pencereler açılacak ve köklü bir yeniliğin imkânı tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Din, Yenilik, Yaratıcılık, Üretkenlik, Yeniden Doğuş.

[*] Doç. Dr., Mardin Artuklu Üniversitesi, Türkiye, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, mmekimecin@gmail.com, ORCID: 0000-0003-3128-5558.

ORTA ÇAĞ EVREN TASAVVURUNUN KUR'AN'A YANSIMALARI

MEHMET ERGÜN [*]

Özet

Bu bildiride öncelikle Kur'an'da yer alan ve evrenden bahseden ayetler ile o dönemde geçerli olan "Evren Tasavvuru" arasında benzerlik olup olmadığını ve Kur'an'daki ilgili ifadelerin bu tasavvurdan etkilenip etkilenmediğini tespit etmeyi, sonrasında ise günümüzde geçerli olan Evren Tasavvuruna göre bu ayetlerin nasıl anlaşılıp yorumlanması gerektiği hakkında görüşler ortaya koymayı amaçladık. Bugün bilindiği kadarıyla sistematik bir şekilde evren tasavvurunu ortaya koyan ilk kişiler Aristoteles (MÖ 384-322) ve Batlamyus (MS 100-170) olmuştur. Genel kabule göre, Orta Çağ'da yaşamış bilim adamlarının da evren tasavvuru konusunda Batlamyusçu ve Aristotelesçi anlayışı devraldıkları görülmektedir. Batlamyus'un Yer merkezli/Jeosantrik evren teorisi kısaca şöyledir: 1. Evren küreseldir ve dünya gezegeni bu evrenin merkezinde hareketsiz olarak durmaktadır. 2. Uzay iç içe geçmiş 8 küreden oluşmuştur. Gök cisimleri bu kürelere asılı bir şekilde Dünya'nın etrafında dönmektedir. 3. Uzayın ilk yedi katında Ay, Merkür, Venüs, Güneş, Mars, Jüpiter ve Satürn bulunmaktadır. 4. Sekizinci ve son katta sabit yıldızlar vardır. Bu evren tasavvuru yüzyıllar boyunca dünyada genel kabul görmüştür. Ancak 13. Yüzyıldan itibaren fizik ve matematik alanındaki yeni görüşler sayesinde farklı evren modelleri oluşturulmuştur. Bu teorilerden faydalanarak yola çıkan Kopernik (1473-1543), Güneş merkezli yeni bir evren modelini geliştirmiştir. Kur'an ayetlerinde şöyle bir tablo evren tasavvuru karşımıza çıkmaktadır: 1. Allah evreni altı günde yaratmıştır. (A'râf 7/54; Yunus 10/3; Hûd 11/7) 2. Gökyüzü bir dönem gaz halinde idi. (Fussilet 41/11) 3. Evren yedi katman halindedir. (Bakara 2/29; Fussilet 41/12; Mülk 67/3) 4. Bu katmanlar üst üste dizilmiş tabakalar şeklindedir. (Rahman 55/33; İnşikak, 19) 5. Bu katmanların en alta olanı kandiller (yıldızlar) ile süslenmiştir. (Fussilet 41/12; Mülk 67/5) 6. Sadece Güneş, ay ve yıldızların yörüngeleri vardır. Dünya gezegeninin herhangi bir yörüngesinden bahsedilmemektedir. (A'râf 7/54; Yunus 10/5; Zümer 39/5). Bu iki evren tasavvuru arasındaki benzerlikler dikkatleri çekmektedir. Bu da bizlere Allah'ın insanlara iman, ahlak ve ibadet esaslarına dair mesajları içeren Kur'an'ın ayetlerini belirlerken onların yaşadığı dönemde geçerli olan evren tasavvurunu dikkate aldığını göstermektedir. Ancak zamanla gelişen ve değişen astronomi ilmiyle birlikte insanların evren tasavvuru da değişmiş, Kur'an metni ise sabit kalmış ve kıyamete kadar da sabit kalacaktır. Dolayısıyla günümüzdeki evren tasavvuru ile Kur'an'daki evren tasavvurunun karşılaştırıldığında farklılıkların olduğu görülmektedir. Bazı Müslüman ilim adamlarının ısrarla Kur'an'ın her dönemin bilimsel verileriyle tam bir uyum içerisinde olduğu ve hatta Kur'an'ın bilimsel çalışmalara yol gösterdiği gibi iddiaları ileri sürmeleri bizce beyhude bir çabadır. Bu ilim adamları sırf bu konuda kendilerine bir destek bulabilmek amacıyla bazı ayetleri bağlamından koparark yorumlamakta ve bize göre Allah'ın kastetmediği bir şeyi Allah demiş gibi göstermektedirler. Kur'an ve modern astronomi arasındaki bu farklılıkların özellikle son dönemde pek çok insanın Kur'an'ın ilahiliği hakkında şüpheye düşmesine sebep olduğu gözlemlenmektedir. Dolayısıyla biz de bu ayetlerin günümüzde nasıl ele alınıp anlaşılması ve yorumlanması gerektiği üzerinde bazı öneriler sunacağız: Kur'an'ın üslup olarak bir kitap değil hitaptır ve bu hitapta öncelikle ilk muhataplar olan VII. Yüzyıl Araplarının dili kullanılmıştır. Bu sebeple Kur'an'da kullanılan kelimeler ve ifadeler o dönemin ve coğrafyanın insanlarının sahip olduğu bilimsel, duygusal ve kültürel öğelerden oluşmaktaydı. Bunun aksini söylemek Allah'ın insanlara anlayamayacakları bir şekilde hitap etmiş olduğu anlamına gelir ki bu da Allah için düşünülmesi mümkün olmayan bir durumdur. Kur'an insanlara dini konuda hidayet kaynağı olarak gönderilmiştir. Hiç şüphesiz Kur'an'ın en önemli mesajı, şirk inancına sahip ilk muhataplarına kısaca "Tevhîd" olarak tanımlayabileceğimiz Evrenin Yaratıcı olan Allah'ın varlığı, birliği ve sonsuz kudretini içermektedir. Bu sebeple güneşten, aydan, yıldızlardan, göklerden, yerlerden, sudan, topraktan ve bitkilerden bahsedilirken: "…bunda Allah'ın varlığına deliller, ibretler vardır" gibi vurgulu ifadeler kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Kur'an, Bilimsel Tefsir, Tarihsellik, Kozmoloji.

[*] Doç. Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, mehmet.ergun@cbu.edu.tr,ORCID: 0000-0003-1036-3115.

İNANÇ, YURTTAŞLIK VE KAMUSAL ALAN: DİN İLE LAİKLİK ARASINDAKİ YENİ DENGE ARAYIŞLARI

MESUT DÜZCE [*]

Özet

Bu çalışma, çağdaş toplumlarda din ile laiklik arasındaki ilişkinin yalnızca anayasal bir düzenleme meselesi olmaktan çıkıp, inanç, yurttaşlık ve kamusal alan bağlamlarında sürekli yeniden tanımlanan bir toplumsal müzakere alanına dönüştüğünü ortaya koymaktadır. Artan dinsel çeşitlilik, devletin tarafsızlık iddiasına yönelen meydan okumalar ve bireysel inanç pratiklerinin çeşitlenmesi, laiklik anlayışlarını yeniden gözden geçirme gereğini doğurmuştur. Bu bağlamda "yenilik" kavramı, sadece teknolojik veya kültürel değişimleri değil, aynı zamanda din-devlet ilişkilerinde hukukî, kurumsal ve kamusal düzenlemelerde yaşanan dönüşümleri de ifade etmektedir. Çalışma, Fransa, ABD ve Türkiye örneklerini karşılaştırmalı olarak inceleyerek, laikliğin farklı tarihsel, toplumsal ve normatif bağlamlarda nasıl yeniden yapılandırıldığını analiz etmektedir. Kuramsal çerçevede laiklik, yurttaşlık ve kamusal alan arasındaki ilişkiler ele alınmakta; dışlayıcı ve kapsayıcı laiklik modelleri arasındaki temel ayrım vurgulanmaktadır. Dışlayıcı laiklik, dinin yalnızca özel alana ait olduğu, kamusal görünürlüğün sınırlandığı bir çerçeveye işaret ederken; kapsayıcı laiklik, farklı inançların kamusal alanda meşru temsiline imkân tanımaktadır. Bu modeller, devletin tarafsızlık ilkesinden toplumsal eşitlik beklentilerine kadar uzanan geniş bir yelpazede, yurttaşlık kimliğinin ve birlikte yaşama normlarının nasıl kurgulandığını göstermektedir. Fransa örneği, tarihsel olarak dışlayıcı laiklik anlayışının en belirgin temsilidir. 1905 Kilise-Devlet ayrılığı yasasıyla şekillenen bu model, uzun süre devletin tarafsızlığı ile yurttaşlık eşitliğinin güvencesi olarak görülmüştür. Ancak göç, toplumsal çeşitlilik ve artan Müslüman nüfusun talepleri, bu anlayışı sorgulatmıştır. Başörtüsü ve yüz örtme yasakları gibi düzenlemeler, dinî sembollerin kamusal görünürlüğünü sınırlayarak toplumsal gerilimleri artırmıştır. 2021'de yürürlüğe giren Cumhuriyet İlkelerine Saygı Yasası ise devletin denetim gücünü genişletmiş, laikliği düzenleyici bir aygıt hâline getirmiştir. Bu gelişmeler, Fransa'da dışlayıcı laikliğin toplumsal çoğulluk karşısında yetersiz kaldığını ve daha kapsayıcı bir modele ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir. ABD'de laiklik, bireysel inanç özgürlüğünü koruyan "pasif laiklik" modeliyle tanımlanmıştır. Anayasa'nın Birinci Ek Maddesi devletin din karşısında tarafsız kalmasını güvence altına alırken, bireylerin inançlarını kamusal alanda ifade etmelerine geniş bir özgürlük tanımıştır. Ancak dinsel çoğulluğun artması, pasif laikliğin eşitlik üretmekte yetersiz kaldığı yönünde eleştirileri beraberinde getirmiştir. Yüksek Mahkeme'nin farklı davalardaki çelişkili kararları, laikliğin yalnızca tarafsızlık değil, aynı zamanda kapsayıcı eşitlik temelinde yeniden düşünülmesini gündeme getirmiştir. Bu bağlamda "kapsayıcı laiklik" önerisi, tüm inanç gruplarının ve inançsızların kamusal alanda eşit görünürlük ve temsil imkânına sahip olması gerektiğini savunmaktadır. Türkiye'de ise laiklik, Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren devletin toplumu dönüştürme aracı olarak benimsenmiş, dışlayıcı ve düzenleyici bir modelle yürütülmüştür. Diyanet'in varlığı ve dinî sembollere yönelik sınırlamalar, bu modelin karakteristik özelliklerindendir. Özellikle 2000'lerin başlarından itibaren uzun süre toplumsal ve siyasal tartışmalara konu olan başörtüsü yasağı, zamanla uygulamada kademeli olarak gevşemiş ve nihayetinde hukuki düzlemde de ortadan kaldırılmıştır. Aynı dönemde, dinî eğitim veren kurumların güçlenmesi ve kamusal alanda dinî temsiliyetin artmasıyla birlikte dışlayıcı laiklik modelinin çözülmeye başladığı gözlemlenmiştir. Ancak bu dönüşüm, farklı inanç gruplarına eşit ölçüde alan açan kapsayıcı bir modele evrilmemiş; bunun yerine belirli inanç yorumlarını önceleyen, diğerlerinin görünürlüğünü sınırlı bırakan asimetrik bir kapsayıcılık ortaya çıkmıştır. Bu yapı, laikliğin tarafsızlık iddiasını zayıflatmış, eşit yurttaşlık talepleri açısından tartışmalı bir zemin yaratmıştır. Sonuç olarak çalışma, Fransa'da dışlayıcı laikliğin sınırlarının, ABD'de pasif laikliğin yetersizliklerinin ve Türkiye'de asimetrik kapsayıcılığın, laiklik anlayışlarının günümüz toplumsal talepleriyle yeniden uyumlandırılması gerektiğini ortaya koymaktadır. Din ile laiklik arasındaki ilişkinin yeni bir dengeye kavuşturulması, yalnızca hukukî düzenlemeleri değil; toplumsal meşruiyeti, eşit yurttaşlığı ve çoğulcu kamusal alanı da kapsayan çok boyutlu bir yeniden yapılanmayı zorunlu kılmaktadır. Bu bağlamda laiklik, artık statik bir norm değil, farklı bağlamlarda müzakere edilerek yeniden tanımlanan dinamik bir toplumsal ve siyasal düzenleme biçimi olarak öne çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Laiklik, yurttaşlık, Fransa, ABD, Türkiye.

[*] Doç. Dr., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Din Sosyolojisi Anabilim Dalı, mesutduzce@yyu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8599-390X.

METİN OLARAK DİN İLE TARİH OLARAK DİN ARASINDAKİ FARK NEDİR? TARİHSEL İSLAM İLE METİNSEL İSLAM ARASINDAKİ AYRIM ÜZERİNE BİR OKUMA

METİN ŞERİFOĞLU [*]

Özet

Din kavramının metin ile tarih arasındaki konumu, dinin zaman ve mekân bağlamlarıyla nasıl etkileşime girdiğini anlamada merkezi bir eksen oluşturur. Bu tartışma, dinin insan eliyle korunmuş sabit bir metin olarak mı yoksa tarih boyunca gelişen dinamik bir yapı olarak mı değerlendirilmesi gerektiğine dair temel sorular etrafında şekillenir. Kur'an ve Sünnet gibi kutsal metinler başlangıçta zaman ve mekânın ötesinde, kutsal ve aşkın yapılar olarak kabul edilmiştir. Ancak bu metinler zamanla nasıl bir evrim geçirmiştir? Din âlimleri ve düşünürler, bu metinleri tarihsel dönüşümler ışığında nasıl anlamlandırmaya çalışmışlardır? Çok sayıda araştırmacıya göre metinsel din, değişmeyen ve kutsal metinlerdeki haliyle muhafaza edilmesi gereken sabit bir yapı arz eder. Fransız filozof Jacques Derrida gibi bazı düşünürler, dini metinlerin kendi içlerinde zamansal ve mekânsal bağlamlarını aşan dilsel yapılar ve anlam katmanları barındırdığını savunur. Bu da, dinin farklı kültürlerde ve bağlamlarda farklı şekillerde yorumlanabileceği anlamına gelir. Ancak, Muhammed Arkoun ve Rachid Benzine gibi birçok çağdaş düşünür, dini metinlerin zaman üstü sabitliği fikrine eleştirel yaklaşır. Bir dönemde değişmez olarak algılanan bir yorum, farklı sosyal ve siyasal bağlamlarda farklı şekillerde anlaşılabilir. Bu bağlamda, dini yorumların büyük ölçüde yorumcunun yaşadığı toplumun tarihsel koşullarıyla şekillendiği söylenebilir. Öte yandan, tarihsel din kavramı, kutsal metinlerin pratik hayata nasıl yansıdığını ve günlük yaşamdaki karşılığını ifade eder. Bu yaklaşım, dini ilkelerin zamanla nasıl evrildiğini ve farklı tarihsel dönemlerde nasıl uygulandığını ortaya koyar. Ernst Vanderberg, dini düşüncenin gelişimi üzerine yaptığı çalışmalarında "zamandan bağımsız sabit bir din yoktur" diyerek, dinin toplumsal ve siyasal dönüşümlerle sürekli etkileşim içinde olması gerektiğini vurgular. Benzer şekilde, düşünür Max Weber de din ile siyaset arasındaki ilişkiyi farklı toplumlar bağlamında inceleyerek, dinin toplumsal sistemlerin oluşumundaki etkisine dikkat çeker. Dini olgu yalnızca metinle sınırlı kalmaz; sosyal ve siyasal düzeylerdeki tezahürleriyle de varlık gösterir. Bu nedenle, din İslam toplumlarının tüm tarihsel evrelerinden –Emevî halifeliğinden günümüze kadar– etkilenmiştir. Dinler tarihi alanında çalışan araştırmacılar, metin ile tarih arasındaki ilişkinin sabit ve değişken unsurlar arasında basit bir etkileşimden çok daha karmaşık olduğunu ortaya koymaktadır. Tony Smith, "Modern İslam Çalışmaları" başlıklı eleştirel incelemesinde, dini metinler ile tarihsel gerçeklik arasındaki ilişkinin eleştirel araştırmalar için zengin bir alan sunduğunu belirtir. Dini metinler, bazen toplumsal dönüşümün itici gücü, bazen de siyasal meşruiyetin aracı olabilir. Bu çerçevede, din eleştirisi; metinlerin ilk anlamlarının sosyal ve siyasal bağlamlara göre nasıl değiştirilebileceğini irdeleyen analitik bir araç hâline gelmektedir. Dinî metin ile tarihsel gerçeklik arasındaki etkileşim, araştırmacılar için birçok sorunsalı gündeme getirir. Dini metinler, ortaya çıktıkları bağlamlardan tamamen bağımsız olarak mı anlaşılmalıdır? Yoksa tarihsel ve toplumsal gerçeklik, bu metinlerin yorumunu dönüştürebilir mi? Zaman ve mekânın değişimiyle birlikte metinlerin yorumu da sınırsız bir şekilde evrilebilir mi? Ya da bu yorumlamanın sınırları var mıdır. Sonuç olarak, Metinsel din ve tarihsel din, birbiriyle çelişen iki karşıtlık değil; karşılıklı etkileşim içinde bütünsel bir yapıyı oluşturan iki tamamlayıcı unsurdur. Tarihsel yorum, kutsal metinlerin tahrifi değil; bu metinlerin farklı toplumsal bağlamlara uyum sağlama mekanizmasıdır. Dinî anlayışlarımız zaman ve mekân tarafından derinlemesine etkilenmektedir. Bu nedenle, kutsal metinlerle tarihsel bağlamlar arasındaki sürekli etkileşimi anlamak ve dikkate almak, dinin anlaşılması açısından vazgeçilmezdir.

Anahtar Kelimeler: Din, Metin, Tarih, Metinsel İslam, Tarihsel İslam.

[*] Doç. Dr., Mardin Artuklu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, metinzo1968@gmail.com, ORCID: 0000-0002-5828-2157.

SOSYAL YAPTIRIMIN TOPLUMSAL VE DİNÎ DÖNÜŞÜME ETKİSİ

MİRPENÇ AKŞİT *

Özet

Toplumsal düzenin hem korunması hem de dönüşmesi sürecinde bireylerin davranışlarını yönlendiren etkili ve sürekli işleyen toplumsal yapı taşlarından biri olan sosyal yaptırımlar, ahlâk felsefesi açısından üzerinde durulması gereken önemli bir olgudur. Birey ile toplum arasındaki değer ilişkisini şekillendiren bu yaptırımlar yalnızca bireysel davranışları düzenlemekle kalmaz aynı zamanda dinî yönelimlerin oluşumunda ve toplumsal değişim süreçlerinin yönlendirilmesinde de önemli bir rol üstlenir. Birey, toplum içerisinde sadece kendi vicdanı ve ahlâk anlayışıyla değil aynı zamanda ait olduğu toplumun değer yargıları, beklentileri ve normatif yönlendirmeleriyle hareket eder. Bu durum bireyin tutum ve davranışlarını ait olduğu grubun değerleriyle kıyaslama süreci üzerinden açıklanabilir. Çünkü birey davranışlarını bazen ait olduğu referans grubunun normlarıyla karşılaştırır ve kendi davranışlarını buna göre şekillendirebilir. Açık ve nesnel ölçütlerin olmadığı alanlarda bireyin davranışlarına yön veren bu kıyaslama süreci zamanla içselleştirilmiş değer yargılarına dayalı bir baskıya da dönüşebilir. Bu baskı bireyin topluma uyum sağlama isteğinden doğar ve sosyal yaptırımlar yoluyla toplumsal denetim işlevi görür. Ayıplama, dışlama, övgü veya takdir gibi dolaylı yollarla bireyin davranışlarını yönlendiren sosyal yaptırımlar, hukuki yaptırımlardan farklı olarak doğrudan bir otoritenin zorlayıcı gücüne değil toplumun ortak kanaatine dayanır. Dolayısıyla ahlâkî davranışlar yalnızca bireyin iç dünyasında değil başkalarına yönelmiş eylemler aracılığıyla da bir hüviyet kazanır. Bu sebeple iyilik ya da kötülük gibi değer yargılarına dayalı davranışlar toplumsal bağlamdan soyutlanamaz. Toplumsal ahlâk ise bu ortak yaşama bilinci içinde şekillenir. Din, ahlâk ve hukuk bu yapının temel taşıyıcı sütunlarını oluşturur. Sosyal yaptırımlar da bu üç alanın kesişim noktasında yer alarak hem bireysel davranışları yönlendirir hem de toplumun ortak vicdanını şekillendir. Bu yönüyle sosyal yaptırımlar sadece bireysel uyumu sağlamakla kalmaz aynı zamanda toplumsal düzenin korunmasına ve toplumun ahlâkî hassasiyetlerinin devamlılığı üzerinde bir etkiye sahiptirler. Elbette toplumun bilinç düzeyine göre bu yaptırımların niteliği ve adalete yakınlığı değişebilir. Bazı düşünürler toplumun genel kanaatinin her zaman adil ve isabetli olmayabileceğini (kamuoyunun kimi zaman gerçekleri görmezden gelebileceğini ya da duyamayacağını yani kör ya da sağır kalabileceğini) ifade etmişlerdir. Fakat buna karşılık hakikati önceleyen, bilinçli ve erdemli (dindar) toplum(larda) sosyal yaptırımların daha sağlıklı, ölçülü ve adaletli bir biçimde işlediğini savunan görüşler de azımsanmayacak ölçüde güçlüdür. Başka bir açıdan değerlendirilecek olursak dinî alanda da bu mekanizma dikkat çekicidir. Zira dinî normlara aykırı tutumlar karşısında toplumun verdiği sosyal tepki bireyin yeniden inanç eksenli bir davranışa yönelmesini sağlayabilir. Böylece sosyal yaptırımlar sadece mevcut düzenin sürdürülmesinde değil aynı zamanda toplumsal ve dinî dönüşüm süreçlerinin istikametinin belirlenmesinde de etkili bir işleve sahiptir. Bu çok katmanlı etki sayesinde bireyler hem bireysel sorumluluklarını yerine getirme amili kazanır hem de toplumsal bütünlüğün korunmasına katkıda bulunur. Bu bildiri de sosyal yaptırımın; din, birey ile toplum arasındaki (yaptırım temelli) ilişkiyi nasıl şekillendirdiğini ahlâk felsefesi bağlamında ele almaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Ahlâk, Din, Sosyal Yaptırım, Toplum, Birey.

* Doç. Dr. Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, İslam Felsefesi Anabilim Dalı, mirpencaksit@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-3682-0479.

İLK DÖNEM MÜSLÜMAN FIKIH, KELAM VE FELSEFECİLER PENCERESİNDEN DİN İLE ŞERİAT AYRIMI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

NUSRET TAŞ [*]

Özet

Bu çalışmada, günümüzde de güncelliğini koruyan *"din ile şeriat olgularının mahiyeti nedir? Bu iki olgu, aynı şey midir, farklı şeyler midir?"* problemi, ilk dönem Müslüman âlim ve düşünürlerin bakış açıları bağlamında ele alınıp değerlendirilmiştir. Çalışmada fıkıh alanından Ebû Hanîfe'nin (öl. 767), kelam alanından Mâtürîdî'nin (öl. 944), felsefe alanından da İhvân-ı Safâ'nın (X. yüzyıl) konuyla ilgili görüşleri dikkate alınmıştır. Çalışmanın amacı, günümüz toplumunda da aktif bir şekilde tartışma konusu olan bu probleme klasik dönem Müslüman âlim ve düşünürlerin penceresinden ışık tutmaktır. Literatürü incelediğimizde Ebû Hanîfe ve Mâtürîdî'nin konuyla ilgili görüşlerinin, çeşitli bağımsız akademik çalışmalar yoluyla ele alınıp değerlendirildiği görülmektedir. Bu bağlamda Abdullah Kahraman'ın, *"Ebû Hanife'de Din ve Şeriat Ayrımı Var Mı?"* adlı makalesi; Metin Avcı'nın, *"İmam Mâturîdî'nin 'Din-Şeriat Ayırımı' Anlayışında Ebû Hanîfe'nin Etkisi"* adlı makalesi; Fatma Polat'ın, *"İmam Maturidi'de Din Şeriat Ayrımı ve Sekülerizm"* adlı makalesi; Ömer Dinç'in, *"Din-Şeriat Ayırımı Meselesinin Mâtüridî ve Taberî'deki Yansımaları/Karşılaştırılması"* adlı bildiri çalışması; Sönmez Kutlu'nun, *"Bilinen ve Bilinmeyen Yönleriyle İmam Mâturîdî"* ve İlhami Güler'in, *"Sabit Din Dinamik Şeriat"* adlı eserleri örnek olarak gösterilebilir. Buna karşılık İhvân-ı Safâ'nın konuyla ilgili görüşlerinin henüz bağımsız akademik çalışmada ele alınıp değerlendirildiğine rastlayamadık. Çalışmanın kapsama alanını geniş tutma adına tarihsel sıralamaları dikkate alınarak fıkıh, kelam ve felsefe alanından birer örneklem seçilmiş ve kendilerine ait günümüze ulaşan eserlerindeki görüşleri referans alınmıştır. Seçilen örnek âlim ve düşünürlerin ortak yönleri, Müslüman olmaları ve vahyin yanında akla büyük önem vermeleri, dolayısıyla akıl ile vahiy arasında kesin bir uyum olduğunu savunmalarıdır. Farklı yönleri ise fıkıh, kelam ve felsefe gibi farklı ilim alanlarındaki çalışmalarıyla ön plana çıkmalarıdır. Söz konusu âlim ve düşünürlerin uzmanlık alanları farklı olsa da din ile şeriatın özü itibarıyla birbirinden ayrı olduklarını benimsemekte ve bu görüşlerini aklî ve naklî kanıtlarla kanıtlamaya çalışmaktadırlar. Onların takdim ettikleri kanıtlara göre din, tek, şeriatlar çoktur. Din, evrensel, şeriatlar yerel ve tarihseldir. Din, değişmez, şeriatlar zaman, mekân ve toplumsal şartlara göre değişkenlik arz edebilmektedir. Dinde zorlama yok, şeriatlarda zorlama olabilmektedir. Bununla birlikte şeriatlarda, evrensel dinin ilkeleri dikkate alınmaktadır. Şeriatlar, ana ilkeleri bakımından evrensel dinin ilkelerine uymaktadır. İlk peygamberden son peygambere kadar geçerli olan tek bir din vardır. Buna karşılık farklı zaman ve mekânlarda yaşayan her bir peygamberin inşa edip tebliğ ettiği şeriatlar, birtakım farklılıklar arz etmektedir. Örneğin tek ve evrensel olan dinin adı "İslam"dır. Fakat Hz. Musa'nın tebliğ ettiği şeriat, "Musa'nın Şeriatı"; Hz. İsa'nın tebliğ ettiği şeriat, "İsa'nın Şeriatı"; Hz. Muhammed'in tebliğ ettiği şeriat ise "Muhammed'in Şeriatı" olarak adlandırılmaktadır. Dolayısıyla her bir peygamber aynı zamanda hem tek ve evrensel olan dini hem de kendi zamanında dönemin şartlarına göre inşa ettikleri şeriatları tebliğ etmişlerdir. Bu durum, herhangi bir çelişki içermemektedir. Zira din, daha çok inanç ve itikat boyutlarını içermekte, şeriatlar ise daha çok amelî boyutları ve toplumsal düzenleri kapsamaktadır. Bu nedenle kalplerde olan dinî inançlar konusunda zorlama yapılamaz, ama toplumsal hayatı ilgilendiren yönleri nedeniyle şeriatların bazı kuralları konusunda zorlama yapılabilmektedir. Çalışmamızda özetle dile getirilen bu iddialar, akademik bir bakış açısıyla değerlendirilerek bu yaklaşımın tartışmaya açık yönlerine ve konunun güncel boyutlarına dikkat çekilmiştir. Diğer bir ifadeyle din ile şeriatların özdeşliğini veya farklılığını savunanların tezleri değerlendirilmiş, bu tezlerin kendi içlerindeki tutarlılıkları, ayrıca pratikteki karşılığı ve geçerlilik imkânları üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Din Felsefesi, Din, Şeriat, Ebû Hanîfe, Mâtürîdî, İhvân-ı Safâ.

[*] Doç. Dr., Ardahan Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Din Felsefesi Ana Bilim Dalı, nusrettas@ardahan.edu.tr. ORCID: 0000-0002-4108-7697.

DİJİTAL ÇAĞDA İNANÇ: DÖNÜŞEN SINIRLAR, İMKÂNLAR, ETİK SORUNLAR

RABİA ZAHİDE DAMAR [*]

Özet

Bu tebliğ, dijital çağın belirleyici aktörü hâline gelen yapay zekânın (YZ) inanç, temsil ve dinî otorite alanlarında doğurduğu dönüşümleri imkân–risk dengesi içinde ele almaktadır. Üretici YZ'nin metin, ses ve görüntü üretimindeki ilerleyişi, büyük dil modellerinin dinî sorulara dilbilgisel bakımdan tutarlı yanıtlar vermesini, fıkhî meselelerde "fetva benzeri" yönlendirmeler sunmasını ve dinî tecrübenin çeşitli arayüzlere (sanal hac, artırılmış gerçeklik vb.) nüfuz etmesini mümkün kılmaktadır. Bu genişleme, yalnızca araçsal bir verimlilik artışı olmayıp inanç, temsiliyet, otorite, gerçeklik ve sorumluluk gibi köklü teolojik başlıkları doğrudan ilgilendiren bir kırılmayı beraberinde getirmektedir. Çalışma, önce YZ'nin dinî alandaki imkânlarını ele almaktadır. Buna göre ilk olarak erişim ve öğrenmede sağladığı kolaylıklara değinilir. Kutsal metinler ile klasik literatüre hızlı ve çokdilli erişim sağlaması, özetleyici cevaplar vermesi, bireyselleştirilmiş öğrenme yolları oluşturması, müfredat ve materyal desteği sağlaması bunlar arasındadır. Diğer yandan temsil ve iletişim konusu gelmektedir. Vaaz, sohbet taslakları hazırlamada kolaylık sağlaması, mezhepsel farklılıkları özetleyen karşılaştırmalı sunumlar yapması ve hedef kitleye göre dil–üslûp uyarlaması yapabilmesi bunlar arasındadır. Son olarak ise dini deneyim sunması gelir. Simülasyon ve artırılmış gerçeklik tabanlı hazırlık süreçleri sayesinde hac-umre gibi ibadetlere yönelik rehberlik vermesi ve çok yönlü katılım ve öğrenme imkânı sunması sayılabilir. Bu faydaların sürdürülebilmesi ise içerik denetiminin yapılabilmesi, kaynak kullanımına dikkat edilmesi ile mümkün olacaktır. Ardından etik ve sorumluluk boyutu tartışılır. YZ desteği ile bireylerin profillerinin çıkarılması, davranışsal olarak yönlendirme yapılması, kitlesel gözetime tabi tutulmaları gibi noktalarda sınırlamalara gidilmelidir. Nitekim bu gelişmeler özel ve mahrem alanı olduğu kadar dinî aidiyetin güvenliğini ve ibadet özgürlüğünü de etkileme potansiyeline sahiptir. Halüsinatif bilgiler ile kullanıcıları yanıltması, sahte ses–görüntü senkronizasyonları ile din âlimlerinin dijital taklidini yapabilmesi, sahiciliği tehlikeye atan, gerçeklik algısını dejenere eden yanlış inanç kalıplarını pekiştiren bir tehlikeyi beraberinde getirebilmektedir. Bu durumda sorumluluğun sadece kullanıcıda olmayacağı bilinmelidir. Aynı anda YZ tasarımcısı, geliştiricisi, dağıtıcı ve denetleyicisi gibi unsurların göz önüne alınması ve çok katmanlı bir çerçevede denetlemelerin gerektiği bilinmelidir. Bu noktada özgürlük–sorumluluk dengesi, mahremiyet ve özel alan, kişisel verilerin koruma, şeffaflık ve denetlenebilirlik ilkelerinin önemi ve esnetilmemesinin gerekliliği ön plana çıkmaktadır. Tebliğ, "dindar robotlar" ve ritüel destekçileri başlığında, eğitim, bakım ve manevî danışmanlıkta kullanılan sosyal robotların tarihçesi ve güncel gelişmelerini ele almaktadır. Bu gelişmeler ekseninde kullanıcılar nazarında YZ'nın temsil–niyet–samimiyet ekseninde sahiciliğine dair soru ve sorunlar dile getirilmektedir. Bazı dinî geleneklerde robotik uygulamalara yönelik daha yüksek kabul olduğu, İslâm'da ise yorum yetkisi ve otorite hassasiyetinin önemi üzerine karşılaştırmalı bir analiz yapılmaktadır. Aynı şekilde antropomorfik tasarımın bireyde gerçekleştirdiği etki, "ahlâkî özne" oluşu noktasında insanı manipüle edebilmesi ve sömürü risklerini göz önüne almak gerekir. Bilhassa çocuklar, yaşlılar ve hassas bireyler için koruyucu bir sistemin önemi tasarım ve kullanım ilkelerinin zorunluluğu dile getirilmektedir. Sonuç olarak tebliğ, YZ'nin dinî alandaki kullanımının dinî öze saygılı, sahiciliği önceleyen ve insan onurunu merkeze alan ilkelerle kuşatılmasının önemine vurgu yapmaktadır Somut öneriler olarak uzman denetimli bir içerik üretiminin gereği, sahih kaynaklara erişim sağlama, mezhepsel farklılıkların kurumsallaştırılması, mahremiyet ve güvenliğin öncelikli hâle getirilmesi, ilahiyat–etik–hukuk–bilişim–sosyoloji eksenli istişare kurullarının oluşturulması, dinî danışmanlıkta YZ'nin "yardımcı araç" statüsünün açıkça vurgulanması ve sınırlandırılması, zayıf gruplar için özel koruma maddelerinin oluşturulması gelmektedir. Böylelikle YZ, dinî tecrübeyi ikame etmekten ziyade onu destekleyen, sınırları belirli ve denetlenebilir bir vasıta hâline gelebilecektir. Ana tez, YZ'nin dinî alanı dönüştürme imkanının ancak sahihlik, adalet ve insan onuru ilkeleriyle sınırlanması durumunda sağlıklı neticeler vereceğidir.

Anahtar Kelimeler: Din, Yapay Zekâ, Etik, Özgürlük, Mahremiyet.

[*] Doç. Dr. Giresun Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, rabia.zahide@giresun.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6474-5074.

ALLAME TABÂTABÂÎ'DE AKIL VAHİY İLİŞKİSİ

SEDAT BARAN [*]

Özet

Akıl, vahiy ilişkisi düşünce tarihinin temel problemlerinden biridir. Hem Batıda hem de İslam dünyasında çeşitli entelektüel geleneklerde tartışma öznesi olmuştur. İslam dünyasında özellikle filozoflar, mütekellimler ve mutasavvıflar bu konuyu ele almış ve farklı münasebetlerle ve farklı düşünsel yöntemlerle konu hakkında farklı teoriler ve görüşler dillendirmişlerdir. Bu meselede yeni düşünceler dile getiren İslam düşünürlerinden biri de çağdaş filozof Allame Muhammed Hüseyin Tabâtabâî'dir. Hikmet-i Mütealiye ekolu filozofu olan Tabâtabâî, *el-Mizan, Usul-i Felsefe-i Realizim* ve *Şii Der İslam* adlı kitaplarında hem selbi/olumsuz hem de icabi/olumlu açıdan din akıl ilişkisini ele alır ve bu alanda belli bir bakış açısı sunar. Aynı zaman konu hakkında mevcut düşünce ve yaklaşımları inceler ve bunları eleştirerek eksik yanlış yönlerini göstermeye çalışıyor. Bilindiği üzere Kur'an-ı Kerim'de aklı öven, akletmeye çağıran, düşünmeyi ve tefekkürü dillendiren üç yüzden fazla ayet vardır. Peki, Kur'an'ın insanları davet ettiği ve öğretilerini üzerine bina ettiği akıldan kasıt nedir? ve bu akıl nasıl bir akıldır? Tabâtabâî, İslam'ın övdüğü ve tavsiye ettiği akıldan kastın fıtri akıl olduğunu iddia eder. Ona göre fıtri akıl; bedihi öncüller üzerine bina edilmiş akli delil ve istidlallerdir. Bu yüzden öncülleri yakini olan önermeler ve burhanlar İslami öğretilerce kabul edilmiştir. Nitekim "aklın hükmettiği her şeye şeriatta hükmeder" ilkesi bunun ifadesidir. Tabâtabâî, akli burhanların delil ve hüccet olduğunu söyler. Bu hüccet de zati ve kat'idir ve bedihi olduğu için ispata da muhtaç değildir. Bu yüzden Akli delillerin hüccet olması hakkındaki açıklamalar tenbihi açıklamalardır. Tabâtabâî, naklin de hüccet olduğuna inanır. Ancak O, nakli, ilahi kitap ile sınırlamaz. Peygamber efendimiz ve -Sıkaleyn hadisine binaen- Ehlibeyt imamlarının sözlerini de naklin kapsamına alır. Bunun tek şartı Peygamber efendimizden ve Ehlibeytinden nakledilen hadislerin takiyeden uzak ve mütevatir bir şekilde bize ulaşmış olmasıdır. Aksi halde bu sözler veya hadisler ilahi kitapla uyumlu olsa bile hiçbir şekilde muteber değildir. Allame, salt bir şekilde sahabe ve tabiinin açıklamalarını hüccet bilmez. Tabâtabâî'nin düşünce dünyasında akıl nakilden önceliklidir. Akıl, değerlendirme ölçütüdür ve nakli delillerin itibarını ölçer ve belirler. Çünkü dinin zahirinin hüccet olması -ki bu ister ayet olsun ister rivayet olsun- akla bağlıdır. Bu yüzden naklin zahiri ile akli deliller çatıştığında akli ve rasyonel deliller mukaddemdir. Tabâtabâî, akli hükümler ile nakli deliller arasında iki şekilde çelişki ihtimali olduğunu ifade eder. Birinci ihtimal: aklın kesin hükümleri ile naklin kesin hükümleri arasında çelişki. Tabâtabâî, bu ihtimalin mümkün olmadığına inanır. Zira insanı dini öğretilere tabi olmaya sevk eden akıldır. İkinci ihtimal de akli kesin hükümlerin nakli delillerin zahirleriyle çelişmesidir. Tabâtabâî'ye göre bu ihtimal olasıdır. Bu durumda akli kesin deliller nakli delillere mukaddemdir. Çünkü dinin zahirinin hüccet olması akli burhanlara bağlıdır ve aklın hükümlerinde istisna yoktur. Dinin zahiri ise lafızların zuhuruna bağlıdır ve lafzi deliller zannidir. Dolayısıyla kesin akli hükümlerin dinin zahiri hükümleri ile çelişmesi durumunda akli hükümler mukaddemdir. Tabâtabâî'ye göre akıl ve vahyin her biri tek başına hakikate ulaşma yoludur ve her birinin yolu diğerinden farklı ve müstakildir. Ancak bu iki hakikat yolu birbirine yardım eder. Vahiy, aklın tekâmülü için akla yol gösterir ve onu aşkın hakikatlere yönlendirir. Akıl da vahyin anlaşılmasını ve hüccet olmasını sağlar. Ona göre aklın mahdut olabileceği bir sınırı yoktur. Bütün dini marifetleri kapsar. Ancak ahkâmın tafsilinde ve detayında vahye muhtaçtır.

Anahtar Kelimeler: İslam Felsefesi, Akıl, Vahiy, Din, el-Mizan.

[*] Doç. Dr., Batman Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, sedat.baran@batman.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9875-6046.

MUHAMED ESED'İN KUR'AN MESAJINDA AYETLERİ YORUMLAMADAKİ YENİKLİKÇİ YAKLAŞIMLARI

ŞÜKRÜ AYDIN *

Özet

Yaşadığımız Dünya gezegeninde varlıklar içerisinde varoluşundan beri fıtraten sürekli kendini geliştiren, hızlı bir değişim geçiren, yenilikçi bir tarz ve yaşama meyyal yegâne varlık insandır. Batıdaki baş döndürücü bilimsel ve teknolojik gelişmelere paralel olarak bu bölgede yaşayan ve yaşamak durumunda kalan bireyler dünyanın diğer bölgelerine göre gerek zihinsel, gerekse pratik yaşamda daha yoğun bir şekilde bu değişim ve yenilik rüzgârının etkisinde kalmışlardır. Kimi zaman da esen bu güçlü rüzgârın karşısında kökü sağlam olmayan bir ağaç/bitki misali savrulup gitmişlerdir. İnsanın bu savrulmalara karşı kökleri üzerinde sağlam bir şekilde durabilmesi ancak peygamberler ve onların getirmiş olduğu ilâhî mesajları doğru anlamakla ve onlara sıkı bir şekilde bağlı olmakla mümkündür. Bu yüzden son ilâhî mesaj Kur'an ayetlerinin yorumunda bu değişim ve yeniliklerin etkisi hiç eksik olmamıştır. İslam dininin dinin özü ve ana esasları dışında kalan hususlarda sürekli değişime, gelişen şartlar doğrultusunda yenileşmeye ve değer üretmeye büyük alan açmış olması bunda önemli bir faktör sayılır. Dinine ve geleneklerine bağlı bir aile ortamında yetişmesi, Esed'e güçlü bir dinî altyapı kazandırmıştır. O, İslamiyet'i realist bir bakış açısıyla ele almış ve her ne pahasına olursa olsun bu yolu benimsemiştir. Esed, bu tercihiyle birlikte, Batı dünyasında Haçlı Seferleri'nin kalıcı etkileri sonucu oluşan İslam algısındaki önyargıların giderilmesi ve Batılıların İslamiyet ile doğrudan temas etmelerinin sağlanması gerektiğine inanmış; bu doğrultuda katkıda bulunmayı kendisine temel bir hedef olarak belirlemiştir. Esed geleneksel çizgiyi izlemekle birlikte, ondan özgün düşünceler üretme gayreti içinde olmuş; bu çabasıyla Batı/modernite ile İslam arasında bir köprü işlevi görerek farklı inançların barış içinde bir arada yaşamasına önemli katkılar sunmuştur. Bu bağlamda Esed'in Müslüman olduktan sonra kaleme aldığı başlıca eserler arasında; *Islam at the Crossroads (Yolların Ayrılış Noktasında İslam), Sahih al-Bukhari (Sahih el-Buhârî), The Road to Mecca (Mekke'ye Giden Yol), Principles of State and Government in Islam (İslam'da Yönetim Biçimi) ve The Message of The Qur'an (Kur'an Mesajı)* yer almaktadır. Muhammed Esed'in *The Message of The Qur'an (Kur'an Mesajı)* adlı eserinde, ayetlerdeki murad-ı ilâhîyi anlama çabası ile ayetlere getirdiği yorum ve açıklamalar incelendiğinde, son derece farklı ve yenilikçi yaklaşımlara sahip olduğu hemen göze çarpar. Ancak onun bu farklı ve yenilikçi sayılan yaklaşımları büsbütün temelsiz değildir; Esed, bunları çoğu zaman Taberî, Zemahşerî, Râzî, Râgıb el-İsfahânî, İbn Hişâm'ın *Sîre*'si gibi klasik kaynaklara ya da Hz. Peygamber'den nakledilen bazı söz ve uygulamalara dayandırır. Yöntem olarak Esed'in; Taberi, Râzî, Zemahşerî gibi klasik müfessirlerden ve Muhammed Abduh, Reşid Rızâ gibi modernist sayılan âlimlerden beslenerek hem geleneksel hem modern düşünceyi sentezleyen bir yaklaşıma sahip olduğu söylenebilir. Batıyı çok iyi tanımasının yanı sıra, kutsal metinler ve bu metinlerin yazıldığı diller konusunda da önemli bir altyapıya sahip olan Muhammed Esed'in *Kur'an Mesajı* adlı eserinde ayetlere getirdiği bazı yorumlar ve "tecdîd" sözcüğüyle ifade edilen yenilikçi yaklaşımlar, bu açıdan son derece önemli ve araştırmaya değer niteliktedir. İçinde bulunduğu çevre ve yaşadığı koşullara dair isabetli bir okuma yapmış olan Muhammed Esed, bir reformcu olmadığını ve dinde reform istemediğini belirtmiş olmakla birlikte, Kur'an ayetlerini ve dinî metinleri anlama ve yorumlama hususunda Mehmet Akif'in "Asrın idrakine söyletmeliyiz İslam'ı" söylemini adeta kendisine ilke edinmiş ve bunu gerçekleştirmek için çaba sarf etmiştir. Bu çabalar neticesinde Esed'in; mu'cize, İsra-Miraç olayı, cihad, başörtüsü, kölelik-cariyelik, hadler ve cezalar, gibi konuların yanı sıra Müslüman-İslam, Ehl-i Kitap, cin, huri gibi kavramların ve aksâmü'l-Kur'an kapsamında görülen ifadlerin çeviri ve yorumlarında da farklı, özgün ve yenilikçi bir yaklaşım benimsediği görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Muhammed Esed, Kur'an Mesajı, Yorum, Yenilik, Değişim.

* Doç. Dr., Batman Üniversitesi, Temel İslam Bilimleri, Tefsir Ana Bilim Dalı, sukruaydiin@gmail.com, ORCID: 0000-0002-9492-7880.

ELEŞTİREL TEORİ İSLAM GELENEĞİNİ NE KADAR ELEŞTİREBİLİR? ABDULLAH LAROUİ ÜZERİNDEN ELEŞTİREL BİR DEĞERLENDİRME

TAMER YILDIRIM [*]

Özet

Çağdaş İslam düşüncesinde pek çok problem farklı bakış açılarına bağlı olarak ele alınmış ve alınmaya devam etmektedir. İslam şeriatının uygulanmasından laiklik ilkesine, küreselleşmeden dini çoğulculuğa, sivil toplumdan din-bilim ilişkisine kadar bu konular çeşitlilik arz etmektedir. Çağdaş İslam dünyasında çeşitli eğilimlere sahip ve bu konulara açıklama getirmeye çalışan Batı veya Doğu tarzı bir eğitimden geçen düşünce insanları mevcuttur. Faslı düşünür Abdullah Laroui (1933-) ülkesinde ve Fransa'da almış olduğu eğitim sonucunda Marksist düşünceyi benimsemiş, yazdığı eserlerle geleneğin Marksist eleştirisinin modern dönemde savunan örneklerinden biri olma konumuna gelmiştir. Buna göre Laroui için geleneğin muhafızı gibi görev yapan din adamı kendisini kutuplaşmadan kurtaramadığından diğer din veya ideolojilere karşıt olma durumu onun işlevsiz kategorilere göre düşündüğünü ifade etmektedir. Din adamlarının sahip olduğu bu dini bilinç, Rönesans'tan itibaren Batı'da meydana gelen temel değişimleri ve bunların seküler özelliğini anlamasına izin vermez. Bundan dolayı İslam ülkelerindeki Müslüman din adamları toplumu analiz ederken dinî, Batı'yı eleştirirken ise liberal bir bilince sahip olur. Hem milliyetçi hem de liberal düşünce şekillerini geçmişin fikir ve kurallarına bağlı olduğu için kabul etmeyen Laroui, geleneksel düşünce modelinden kurtulmak gerektiğini ve bunun sağlanmasının tek yolunun tarihsel düşünce disiplinine sıkı sıkıya bağlılık ve bu disiplinin bütün varsayımlarını kabulden geçmektedir. Bu, bir yönüyle Laroui'nin modern Arap zihniyetinin işlevsel kategorilerine meydan okuması anlamına gelir. Laroui, modern dönem İslam veya Arap dünyasındaki kriz sorununun sadece tarihsel olarak değil epistemolojik bir niteliğinin bulunduğunu, çünkü kendini kutsaldan kurtaramadığı için büyük oranda selefi bir niteliğe sahip olduğunu belirtir. Eleştirel Marksist düşünceye mensup olan Laroui'nin İslam dünyasının mevcut durumunu ele alırken farklı bir temelden hareket ettiği, çözüm için de farklı bir sonuca ulaşmaya çalıştığı görülmektedir. Bu durum onun düşüncesinin Müslümanlar tarafından kabul edilmesini ve anlaşılmasını zorlaştırsa da kitleler karşısında seçkinciliğini korumaya çalışan Laorui için bu bir sorun teşkil etmemektedir. Ortaya koyduğu düşüncelerinin ortak temeli eleştiridir. Eserlerinde en fazla ele aldığı konulardan biri sömürgecilik konusudur. Çünkü Laroui modern dönem Arap kültürel sorunsalını sömürgelikle ilişkili olarak değerlendirmektedir. Eski sömürgeleştirmenin yerini Batılılaşma, Batı'ya eğitim için öğrencilerini gönderme, yabancı hocalar getirme gibi yeni sömürgecilik şekli almıştır. Müslümanların çağdaş dünyaya uyum sağlaması için devletin liberalleşmesi, insanların ulemanın kontrolünden kurtarılması, pedagojik anlamda dinin işlevselliğinin sonlandırılması, laik nitelikte okulların kurulmasının gerçekleştirilmesi gerektiğini belirten Laroui, ideolojik bir biçimde ifade ettiği görüşlerini tarihsel değerlendirmeye dayandırarak sunmaktadır. Batılılaşmayı liberalleştirme olarak değerlendirmekte, tamamen Batılılaşmış milli bir kültürü savunmaktadır. Araştırmalarının temel konularını, Arap dünyasının Batı yörüngesine göre değerlendirmektedir. Eleştirel düşünceyi kullanarak Arap entelektüellerini küçümsemekte, başarısızlıkla suçlamakta, krizde olduklarını belirtmektedir. Arap dünyası sorununu mevcut sorunlarla mücadele etmek ve çözmek hususunda dâhili hazırlık gösteremeyen katı ve geleneksel düşünce kategorileri olarak gören Laroui, ilk dönemlerinde üçüncü dünyalı bir Arap olarak, Marx'ı Müslümanların dertlerine ve içinde bulundukları konuma oldukça yakın bulmuştur. Çözüm olarak objektif Marksizm'i benimsemeyi ifade ederken kendisi günümüzde Marksizm'den uzaklaştığını belirtmiştir. Söyleminde ideolojik temel bulunması sebebiyle bir tarih araştırmacısının yansız tavrını benimsemek yerine tarihsel olayları ideolojik bir yoruma tabi kılmıştır. Bu da metodik bir kapalılığı beraberinde getirmiştir. Laroui Müslüman tarihçilerin dini bir yönelimle olaylara yaklaşması durumunu eleştirirken kendisi Marksist bir ideolojiyle olayları yorumlama çabasına girip kendi fikirleriyle çelişecek bir hale gelmiştir. Makalemizde yalnızca eleştirel bir dönüşüm sürecinin İslam Arap dünyasını gerçek bir yeniden dirilişe götüreceğini düşünen Laroui'nin Marksist veya postyapısalcı bir temelden hareketle yaptığı tarihsel ve epistemolojik yorumlamanın İslam geleneğinde ortaya çıkan unsurları tam olarak yorumlama gücüne ne kadar sahip olacağı/olabileceği ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: İslam, Yorum, Eleştirel Düşünce, Marksizm, Abdullah Laroui.

---

[*]Doç. Dr. Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, Felsefe Tarihi Anabilim Dalı, tyildirim@sakarya.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0033-0539.

TECDİDİN FELSEFESİ: TAHA ABDURRAHMAN'IN DÜŞÜNCESİNDE DİNÎ YENİLİK VE AHLÂK

YUNUS KAPLAN *

Özet

Tecdid kavramı, İslam düşünce geleneğinde yalnızca dinî hükümlerin yüzeysel biçimde güncellenmesiyle sınırlı kalmayan, zihniyetin, kavramların, yöntemlerin ve varlık tasavvurlarının da yenilenmesini içeren çok boyutlu bir dönüşüm fikridir. İlk dönemlerden itibaren farklı ilim dallarında ortaya çıkan tecdid tartışmaları, bir yandan nasların değişmeyen özünü muhafaza etmeyi, diğer yandan da değişen şartlara uygun yeni yorum ve uygulamalar geliştirmeyi amaçlamıştır. Bu çerçevede tecdid, İslam düşüncesinde yalnızca hukukî veya pratik düzenlemelerle sınırlı kalmamış; aynı zamanda insanın dünyayı anlama biçimini, aklın işleyişini ve ahlâkî sorumluluğunu da içine alan kapsamlı bir kavramsal çerçeveye dönüşmüştür. Böylece tecdid, hem bireysel bilinç düzeyinde zihnî ve ahlâkî bir dirilişi, hem de kolektif düzeyde ümmetin entelektüel ve ahlâkî dinamizmini yeniden üretmeyi hedefleyen bir süreç olarak ortaya çıkar. Farklı âlim ve düşünürler, tecdid meselesini kendi dönemlerinin ilmî, siyasî ve toplumsal ihtiyaçları çerçevesinde yorumlamış; böylece kavram her dönemde farklı bir içerik ve yönelim kazanmıştır. Modern dönemde tecdid daha çok toplumsal reform, eğitimde yenilenme ve çağın sorunlarına cevap arayışıyla ilişkilendirilirken, çağdaş İslam düşünürlerinden Taha Abdurrahman bu zengin mirası özgün bir felsefî bakışla yeniden ele alarak kavrama yeni bir derinlik kazandırmıştır. Onun yaklaşımı, yenilenmeyi yalnızca kurumsal veya pratik alanlarla sınırlamayıp aklın, ahlâkın ve varoluşun temellerini yeniden inşa etmeyi hedeflemesi bakımından dikkat çekici olup, tecdid tartışmalarını klasik geleneğin mirası ile modern düşüncenin imkânları arasında özgün bir zemine taşımaktadır. Ona göre tecdid, yalnızca metinlerin yeniden okunması veya klasik yorumların tekrar edilmesi değildir; bilakis aklın, ahlâkın, epistemolojinin ve insanın varoluş tarzının yeniden inşasıdır. Abdurrahman, bu yönüyle tecdidi dar anlamda bir reform hareketinden çıkararak köklü bir felsefî ve ahlâkî dönüşüm projesine dönüştürür. Onun düşüncesinde akıl, Aristotelesçi cevherci anlayıştaki gibi sabit bir yeti ya da modern rasyonalizmdeki gibi araçsal bir işlev değildir. Aksine akıl, kalpten neşet eden, ahlâkî ilkelere bağlı, insanın manevi boyutunu da kuşatan dinamik bir etkinliktir. Abdurrahman, bu yaklaşımıyla hem klasik İslam geleneğinin durağan akıl yorumlarını hem de modern Batı düşüncesinin indirgemeci rasyonalizmini eleştirir. Ona göre akıl, yalnızca bilgi üretmek için bir araç değildir; aynı zamanda bilginin ahlâkî sorumluluğunu taşıyan bir faaliyettir. Bu nedenle akıl, ahlâkî bağlamlardan koparıldığında kendi asli işlevini yitirir. Onun akıl tasnifi bu açıdan dikkat çekicidir. Abdurrahman, rasyonalitenin üç düzeyde işlediğini öne sürer: "mücerred" akıl soyutlamaya, "müsedded" akıl doğruluk ve tutarlılığa, "müeyyed" akıl ise ilahî destek ve ahlâkî yönelişe dayanır. Bu çok katmanlı tasnif, rasyonalitenin yalnızca teorik bir faaliyet olmadığını; pratik ve manevi boyutlarla iç içe geçtiğini ortaya koyar. Böylece bilgi, salt entelektüel bir nesne olmaktan çıkar; insanın ahlâkî ve varoluşsal sorumluluğuyla doğrudan bağlantılı hâle gelir. Çalışmada Abdurrahman'ın eserleri, içerik analizi yöntemiyle ele alınarak onun "akıl", "rasyonalite" ve "ahlâk" kavramları çerçevesinde tecdid anlayışını nasıl kurduğu incelenmektedir. Ayrıca söylem çözümlemesi yoluyla, Abdurrahman'ın felsefî sorunları ele alış biçiminin klasik mantık geleneğinden nasıl ayrıştığı ve modern tartışmalara nasıl özgün katkılar sunduğu da gösterilmektedir. Sonuç olarak, Taha Abdurrahman'ın düşüncesi yalnızca klasik geleneğin yeniden canlandırılması değil, aynı zamanda yenilenme fikrinin ahlâkî ve ontolojik bir temele oturtulmasıdır. Onun teklif ettiği rasyonalite modeli, modernliğin araçsal akıl anlayışına olduğu kadar geleneğin durağan akıl yorumlarına da güçlü bir alternatif sunar. Bu yaklaşım, çağdaş İslam felsefesinde hem yenilikçi hem de geleneğe bağlı bir tecdid anlayışının imkânını ortaya koyar. Böylece Abdurrahman, "gelenek ile modernite arasında din" temasına derinlikli bir katkı sunmakta; tecdidi, insanın varoluşunu yeniden şekillendiren ahlâkî bir sorumluluk ve entelektüel bir ufuk olarak konumlandırmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İslam felsefesi, Taha Abdurrahman, Akıl, Tecdid, Ahlâk.

* Doç. Dr., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, yunuskaplan@yyu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7751-2309.

GELENEKTEN POSTMODERN MÂNEVİYATA: DANDARÂVÎ HAREKETİNDE YENİDEN İNŞÂ VE SÜREKLİLİK

ZELİHA ÖNER [*]

Özet

19. yüzyılda Mısır'ın Dandarâ kasabasında ortaya çıkan ve merkezine 'ıslah/reform' kavramını yerleştiren Dandarâvî hareket, tarihsel süreklilik ile modern ve postmodern çağlarda yaşanan dönüşümler bağlamında yeniden değerlendirilmesi gereken özgün bir tasavvufî oluşumdur. Dandarâvîliğin tarihsel serüveni, yalnızca bir sûfî topluluk olarak içsel tecrübelerin aktarımıyla sınırlı değildir. Hareket, İslâm toplumlarının karşı karşıya kaldığı sosyo-kültürel ve düşünsel krizlere verilen dinamik bir cevap olarak şekillenmiştir. Bu bağlamda hareket, tarihsel olanın "yeniden inşâsı" ile "sürekliliği" arasındaki diyalektiği görünür kılmış ve gelenekten modern/postmodern bağlama uzanan geniş bir etki alanı üretmiştir. Dandarâvî hareketinin düşünsel omurgası, klasik sûfî öğretilerin korunması ile çağdaş dünyanın ihtiyaçlarına uygun esneklik arasında kurulan dengede şekillenmiştir. Bir yandan İslâmî tasavvuf geleneğinin köklü kavramlarını muhafaza etmiş, diğer taraftan bireyselleşmenin, çokkültürlülüğün ve kimlik çoğulculuğunun öne çıktığı modern-sonrası bağlamda, bireysel mâneviyatı kolektif kimlikle uzlaştıran yeni bir söylem geliştirmiştir. Böylece bireysel tecrübe ile ümmetin kolektif dirilişi arasında çift yönlü bir ilişki tesis edilmiştir. Dandarâvîlerin ibadet pratiği, ahlâkî terbiyesi ve örgütsel sistematiği bu anlayışa dayanmakta; bireyde başlayan mânevî yolculuk, toplumsal bütünleşmeye ve ümmetin yeniden inşâsına hizmet eden bir boyuta dönüşmektedir. Hareketin en belirgin niteliklerinden biri, farklı etnik, sosyal ve mezhepsel kimlikleri aşan kapsayıcı bir tasavvufî perspektif geliştirmesidir. "Ortak Müslüman kimliği" etrafında teşekkül eden bu yaklaşım, toplumsal dayanışmayı güçlendiren bir unsur olarak işlev görmüştür. Böylece Dandarâvî hareket, ümmet bilincini yeniden inşâ etmeye dönük kolektif bir proje olarak da okunabilir. Bu yönüyle hareket, hem bireysel hem de toplumsal düzeyde işlevsel olan özgün bir mâneviyat modeli geliştirmiştir. Çalışmada, Dandarâvî hareketinin eğitim sistematiği, toplumsal örgütlenme biçimleri ve tasavvufî pratikleri nitel araştırma yöntemleri çerçevesinde analiz edilmiştir. Elde edilen bulgular, hareketin disiplinli bir örgütlenme modeline sahip olduğunu ve bu modelin bireysel terbiyeyi kolektif mânevî birliktelikle uyumlu kıldığını göstermektedir. Geleneksel tasavvufî mirasın muhafazası, selefî kimliğin vurgulanması ve manevî eğitimin kurumsallaştırılması, hareketin tarihsel sürekliliğini güçlendiren unsurlar arasında yer almıştır. Bununla birlikte, çağdaş bireysel mâneviyat arayışlarına yönelik yeni anlam katmanlarının üretilmesi, hareketin yenilikçi yönünü ortaya koymaktadır. Dandarâvîliğin modern ve postmodern toplumlarda karşılık bulmasının arkasında, bireysel kimlik krizleri, aidiyet boşlukları ve anlam arayışlarına sunduğu alternatifler önemli bir rol oynamaktadır. Postmodern toplumun parçalı ve çoğulcu yapısı içinde, Dandarâvî söylemi bireyi yalnızlıktan çıkarıp ümmet kimliğiyle bütünleştirmeyi hedefleyen bir köprü vazifesi görmektedir. Bu durum, hareketin günümüz dünyasında işlevsel bir mânevî model olarak da önem taşıdığını göstermektedir. Ayrıca Dandarâvî hareketi, İslâm düşünce tarihinde sürekliliği temsil eden yönüyle de dikkat çekmektedir. Reform arayışları, yalnızca köklere karşı bir kopuş değil, tarihsel sürekliliği yeniden yorumlayan ve farklı bağlamlarda yeniden üreten bir çaba olarak görülmelidir. Dandarâvîlerin söylem ve pratiklerinde gözlemlenen bu ikili yapı, onların hem geleneksel tasavvufî çerçeveye sadık kaldıklarını hem de modern-sonrası toplumların ihtiyaçlarına cevap verecek yeni bir tasavvufî model geliştirdiklerini ortaya koymaktadır. Sonuç olarak, bu çalışma Dandarâvî hareketinin gelenek ve değişim arasında kurduğu dengeyi merkeze almakta ve tasavvufun günümüz dünyasında nasıl canlı ve işlevsel bir boyut kazandığını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Böylece tasavvufun modern ve postmodern bağlamlarda geçirdiği dönüşümler ile tarihsel sürekliliği, Dandarâvî hareket üzerinden somut ve analitik biçimde takip edilebilmektedir. Bu yaklaşım, tasavvufun günümüz toplumlarının kimlik, aidiyet ve mâneviyat arayışlarına cevap verebilen dinamik bir tecrübe alanı olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Mâneviyat, Dandarâvî Hareketi, Modernite, Postmodernizm.

[*] Doç. Dr., Aksaray Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Tasavvuf Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, zeliha.oner@aksaray.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8119-6495.

YAPAY ZEKÂ TEKNOLOJİLERİNİN GELENEKSEL PEYGAMBER ALGISINA ETKİSİ

ABDULAZİZ KIRANŞAL [*]

Özet

Yapay zekâ teknolojileri, yalnızca teknik bir gelişme değil, aynı zamanda insanı, bilgiyi ve anlamı yeniden tanımlama iddiası taşıyan derin bir felsefî dünya görüşünün ürünüdür. Bu felsefî zemin, büyük ölçüde transhümanist yaklaşımlar tarafından şekillendirilmiştir. Transhümanizm, insanın biyolojik, bilişsel ve ahlâkî sınırlarının teknoloji yoluyla aşılabileceğini savunur. Bu iddia, insanı ontolojik olarak "dönüştürülebilir bir varlık" olarak ele alır ve böylece yaratılış, ilahi irade ve peygamberlik gibi temel dinî kavramların anlamını sorgular hâle gelir. Transhümanist düşünce, nübüvveti de tarihsel bir fenomene indirgeme eğilimindedir. Bu da yapay zekâ çıktılarında Hz. Peygamberin şahsiyetinin, manevi konumunun ve risâlet vazifesinin gözardı edilmesine sebebiyet verebilir. Bu bağlamda yapay zeka teknolojilerinin peygamberlik müessesesini yalnızca veri işleme mantığıyla temsil etme çabası, teolojik ve ahlâkî olarak bir çok etik riski de beraberinde getirmektedir. Ayrıca yapay zeka teknolojilerinin beslendiği veri havuzları, genellikle Batı merkezli, seküler ve dijital olarak baskın kültürlerin ürettiği içeriklerden oluşmaktadır. Bu durum her alanda olduğu gibi Hz. Peygamberin hayatına dair araştırmalarda dengesiz, eksik ve dinin ruhundan uzak bilgi üretimi ve dağılımı riskini de beraberinde getirmektedir. Zira İslam dünyasına ait klasik kaynakların henüz tam anlamıyla dijitalleştirilmemesi ve mevcut veri havuzlarına yeterli düzeyde entegre edilememesi, yapay zekâ teknolojilerinin Hz. Peygamber'in hayatını yorumlarken büyük ölçüde Batı merkezli verilerden beslenmesine yol açmaktadır. Ayrıca yapay zeka algortimaları, çoğunlukla "kara kutu" (black box) modeliyle çalıştığından hangi verileri nasıl işledikleri, hangi karar alma süreçlerini kullandıkları ve hangi kaynakları ne sebeple tercih ettikleri çoğu zaman bilinmez ve şeffaflıktan uzaktır. Bu durum, yapay zekâ tabanlı sistemlerde Hz. Peygamber'e ilişkin algının algoritmik önyargılara (algorithmic bias) maruz kalmasına zemin hazırlamaktadır. Zira algoritmik önyargı, veri setlerinin içerdiği kültürel, ideolojik veya tarihsel sapmaların, sistemin çıktılarında yansıması durumudur. Bütün bu sorunlar, yapay zekâ uygulamalarının dinî otorite, vahiy ve nübüvvet anlayışına dair epistemolojik bir kırılma yaratma potansiyelini ortaya koymaktadır. Çünkü yapay zekânın ürettiği metinler, her ne kadar bilgi üretimi ve yorumlama faaliyetinde bulunuyor gibi görünse de, aslında vahyin hakikatini temsil eden bir kaynağa değil, istatistiksel olasılık hesaplarına dayalıdır. Bu nedenle, vahiy ile algoritma arasındaki sınırın bulanıklaşması, dini otoritenin dünyevîleşmesine ve hatta otomatize edilmesine yol açabilir. Böyle bir eğilim, dinî bilginin ilahî referanslardan koparak teknoloji merkezli bir hermenötiğe indirgenmesi riskini taşımakta ve özellikle Hz. Peygamber'in hayatı söz konusu olduğunda sahih geleneğin yerini, algoritmik olarak üretilmiş ama bağlamdan kopuk yorumların almasına neden olabilmektedir. Bu bağlamda algoritmik önyargının peygamber algısına etkisi, yalnızca bilgilerin eksik veya çarpıtılmış aktarımıyla sınırlı değildir; aynı zamanda Hz. Peygamber'in ahlâkî örnekliğinin ve ümmete rehberliğinin modern, seküler kategoriler içinde yeniden kodlanmasına da yol açmaktadır. Algoritmalar, çoğunlukla tarihsel bağlamdan kopuk ve parçalı verileri ön plana çıkararak Peygamber'i ya salt tarihsel bir figür ya da kültürel bir aktör olarak sunabilmektedir. Sonuç olarak, yapay zekâ teknolojileri geleneksel peygamber algısını, beslendiği seküler veri havuzları, dayandığı transhümanist felsefe ve çalıştığı şeffaf olmayan algoritmik yapılar sebebiyle dönüştürme potansiyeli taşımaktadır. Bu dönüşüm, Hz. Peygamber'in risâletini tarihsel ve indirgemeci bir çerçevede sunarak teolojik ve ahlâkî derinliğini gölgeleyebilir. Bu nedenle Siyer alanında yapay zekâ kullanımında, veri seçimi, felsefî arka plan ve algoritmik süreçlerin titizlikle denetlenmesi büyük önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Siyer, Hz. Peygamber, Yapay Zeka, Algoritma, Ön Yargı.

[*] Dr., Öğretim Üyesi, Mardin Artuklu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, abdulazizkiransal@artuklu.edu.tr, ORCID: 0000-0009-0642-8423.

ÇAĞDAŞ FETVA DİLİNİN ÖLÇÜTLERİ

ABDUL MALEK RASLAN [*]

Özet

İslam şeriatımız esnek bir yapıya sahiptir; her zaman ve mekânda uygulanabilir nitelikte olup hayatın tüm alanlarını kapsayan hızlı gelişmelerin neticesinde özellikle fetva alanında dinî söylemin yenilenmesi bir zorunluluk hâline gelmiştir. Zira fetva, âlim ile avamın buluştuğu sahadır. İmam Ebû Hâmid el-Gazzâlî rahmetullahi aleyh'in ifadesiyle: "Avamın üzerine düşen, fetva sormak ve âlimleri takip etmektir." Dolayısıyla müftîye danışan kişi kendisinden istenileni anlamazsa şer'î hükümleri nasıl uygulayabilecektir? Bu bağlamda dil, fetva sürecinde temel bir araç olup, danışanın şer'î delili kavrayışını ve onu kendi hayatına tatbik edişini doğrudan belirlemektedir. İşte buradan hareketle araştırmamızın konusu olan "Çağdaş Fetva Dilinin Ölçütleri" ortaya çıkmaktadır. Araştırma, müftînin fetvayı kaleme alırken gözetmesi gereken dil kurallarını ele almakta, böylelikle fetvanın muhatap tarafından anlaşılır olmasını hedeflemektedir. Çağdaş bağlamda fetva dilinin düzenlenmesinin önemi şu hususlarda belirginleşmektedir: Birincisi, açık ve kesin bir dil fetvayı şer'î delille irtibatlandırarak yanlış anlamaları önler ve şer'î hükümlerin tesisine temel teşkil eder. İkincisi, mecazdan ve aşırı kısalıktan uzak bir ifade tarzı, fetvanın ve delillerinin yanlış anlaşılma ihtimalini en aza indirir. Üçüncüsü, muhatabın durumuna uygun kelime, ifade ve üslup seçimi fetvanın ulaştırılmasını ve etkisini artırır. Araştırmanın amacı, çağdaş fetvaların dilsel boyutta karşılaştığı eksiklikleri ele almak ve bunu örneklerle temellendirerek, kullanılan dilin fetvanın anlaşılmasına etkisini ortaya koymaktır. Araştırma problemi şu sorularda odaklanmaktadır: Usûl-i fıkıh kitaplarında içtihad bağlamında zikredilen konular fetva dilinin ölçütlerine değinmiş midir? Günümüzde yazılan fetva, usûl ve ölçütlerle ilgili eserlerde çağdaş fetva diline ilişkin düzenli bir inceleme mevcut mudur? Önceki yazın incelendiğinde, fetvaya dair eserlerin usûl-i fıkıhtaki içtihad araştırmalarından bağımsız olarak kaleme alındığı görülmektedir. İbnü's-Salâh'ın Edebü'l-Müftî ve'l-Müstaftî, İmam Nevevî'nin Âdâbü'l-Fetvâ ve'l-Müftî ve'l-Müstaftî, Hüseyin Muhammed el-Mellâh'ın el-Fetvâ: Neş'etühâ ve Tatavvuruhâ- Usûlühâ ve Tatbîkâtühâ, Muhammed Takî Usmânî'nin Usûlü'l-İftâ ve Âdâbüh, Abdüssettâr Ebû Gudde'nin Dawâbitü'l-Fetvâ ve Ehlâkıyâtühâ fî İtârı'l-Müessesât adlı çalışmaları bunlara örnektir. Bu değerli eserler her ne kadar büyük bir kıymet arz etse de, fetva dilinin ölçütlerini müstakil bir şekilde ele almamış, yalnızca satır aralarında dağınık ifadelerle değinmişlerdir. Dolayısıyla kaynak ve referans eksikliği araştırma problemini daha da derinleştirmektedir. Araştırma yöntemi olarak istikrâî (tümevarımsal) ve istintâcî (çıkarımsal) yöntem esas alınmıştır. İlk olarak temel kavramlar tanımlanmakta, ardından müftîye, soranın durumuna en uygun ifade tarzını seçmede yardımcı olan meânî ilmine ışık tutulmaktadır. Böylece fetvanın daha iyi anlaşılması ve muhatap üzerinde daha güçlü bir etki bırakması sağlanmaktadır. Araştırma, bunu açıklayıcı dilsel örneklerle desteklemekte; bilinen kelimelerin belirsizler yerine kullanılmasının, aşırı kısalıktan kaçınılmasının ve zamirlerin azaltılmasının açıklık ve etkinliği nasıl artırdığını ortaya koymaktadır. Ayrıca meânî ilminin unsurlarından olan ta'rîf ve tenkîr, takdîm ve te'hîr, zikr ve hazf, îcâz, ıtnâb ve müsâvât gibi hususların fetva dilinde gözetilmesinin, fetvanın tebyîn ve ta'lîm amaçlarına hizmet ettiğini vurgulamaktadır. Çalışma, çağdaş bağlamın müftîye, ifadelerini titizlikle seçme ve fetvasını açık, anlaşılır, belirsizlikten uzak, aşırı kısalıktan veya muğlak göndermelerden arındırılmış; aynı zamanda şeriatın belâgat ve yüceliğini muhafaza eden bir üslupla sunma zorunluluğunu dayattığını göstermektedir. Bu alanda daha fazla uzmanlık çalışmasına duyulan ihtiyaç, dinî söylemin ve özellikle fetva dilinin hem şer'î titizliği hem de dilsel açıklığı bir araya getirecek şekilde geliştirilmesini gerektirmektedir. Bu da Allah Teâlâ'nın dinini kullarına en doğru biçimde tebliğ etme sorumluluğuna verilen önemin bir göstergesidir.

Anahtar Kelimeler: Ölçütler, Fetva, Fetva Dili, Çağdaş Fetva, Fetva Ölçütleri.

[*]Dr. öğretim üyesi, Dicle Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, malek45.1981@gmail.com, ORCID: 0000-0002-2780-1954.

GELENEK VE MODERNİTE ARASINDA HADİS YORUMCULUĞU: NEVEVÎ VE MÛSÂ ŞÂHÎN LÂŞÎN'İN ESERLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

ABDULLAH DOĞAN *

Özet

Hadislerin anlaşılması, İslam'ın temel kaynaklarının doğru yorumlanması ve buna bağlı olarak dini hayatın sağlıklı bir şekilde şekillendirilmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Hz. Peygamber'in söz, fiil ve takrirlerinden oluşan hadisler, inanç, ibadet, ahlak ve toplumsal ilişkiler gibi birçok alanda Müslümanlara yol gösterici olmuştur. Bu sebeple, İslam ilim geleneğinde hadislerin açıklanması ve yorumlanması amacıyla hadis şerhçiliği önemli bir disiplin olarak ortaya çıkmıştır. Tarih boyunca şerh faaliyetleri, dönemlerin sosyal, kültürel ve ilmî ihtiyaçlarına göre farklılık göstermiş, klasik dönemden modern döneme kadar sürekliliğini korumuştur. Bu çalışmanın konusu, klasik ve modern dönem hadis şerhlerinin karşılaştırmalı olarak incelenmesidir. Araştırmanın kapsamını, klasik dönemin önde gelen şarihlerinden İmam Nevevî'nin *el-Minhâc fî şerhi sahihi Müslim b. el-Haccâc* adlı eseri ile modern dönemde Mûsâ Şâhin Lâşîn'in kaleme aldığı *Fethu'l-mun'im şerhu sahihi Müslim* oluşturmaktadır. Çalışmanın amacı, bu iki eserin incelenmesi yoluyla hadis yorumlarının tarihsel süreçte nasıl bir dönüşüm geçirdiğini, metodolojik ve üslup açısından ne tür farklılıklar gösterdiğini ortaya koymaktır. Böylece, klasik ve modern dönemdeki hadis anlayışlarının kendi dönemlerinin ilmî ve toplumsal ihtiyaçlarına nasıl cevap verdiği karşılaştırmalı olarak değerlendirilmektedir. Araştırmanın yöntemi, nitel bir karşılaştırmalı analiz olarak belirlenmiştir. Bu bağlamda, her iki eserde kullanılan şerh yöntemleri, rivayet-dirayet dengesi, dil ve üslup özellikleri detaylı biçimde ele alınmıştır. Ayrıca günümüzde birçok tartışmaya konu olmuş bazı hadisler üzerinden iki eserin yorumları karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir. Bu yöntem, sadece teorik düzeyde bir inceleme değil, aynı zamanda somut örnekler üzerinden yorum farklılıklarını gözler önüne sermeyi hedeflemiştir. Çalışmanın ulaştığı sonuçlar üç ana başlık altında özetlenebilir: Birincisi, Nevevî, hadisleri bütüncül bir şekilde şerh etmemektedir. Hadis metnini üst kısma almakta; metnin tamamını açıklamak yerine gerekli gördüğü bölümleri cümleler halinde yorumlamaktadır. Şerhlerinde sened, ricâl ve metinlerdeki lafızlarla ilgili teknik konulara yer vermekte, özellikle fıkhî meselelere yoğunlaşmaktadır. Buna karşılık Lâşîn, hadisleri bab başlığı altında topluca aktardıktan sonra yorumlamaktadır. Onun yönteminde "el-Ma'ne'l-Âmm" (Genel Bakış), "el-Mebâhisu'l-'Arabiyye" (Arapça Araştırmalar) ve "Fıkhu'l-Hadis" (Hadis Fıkhı) başlıkları eserin bütününde uygulanmaktadır. Bu üç başlığın uyumu, tutarlılığı ve sistematikliği öne çıkmakta; bu yaklaşım modern dönemde bir hadis yorum yöntemi olarak değerlendirilebilmektedir. Ayrıca *Fethu'l-Mün'im*'in iç düzeninin, muhteva ve üslubu bakımından klasik şerhlerden belirgin biçimde ayrıldığı, üslup ve yöntem açısından özgün bir nitelik taşıdığı; ancak muhteva açısından aynı orijinalliği sergilemediği sonucuna ulaşılmıştır. İkincisi, klasik dönemde kaleme alınan Nevevî'nin eseri, daha çok hadis metinlerini açıklamaya ve fıkhî hükümlere odaklanmaktadır. Bu dönemdeki şerh anlayışı, metnin anlamını ortaya koymak ve ilmî geleneğin ihtiyaçlarına cevap vermek üzerine inşa edilmiştir. Mûsâ Şâhin Lâşîn'in eseri ise klasik geleneği sürdürmekle birlikte, zaman zaman sosyolojik, pedagojik ve çağdaş meselelere de temas eden bir yorum anlayışı geliştirmiştir. Bununla birlikte, modern dönemin toplumsal sorunlarına, eğitim anlayışına ve güncel tartışmalara sınırlı ölçüde değinmesi, eserin eksik yönlerinden biri olarak değerlendirilebilir. Üçüncüsü, Nevevî'nin eseri yoğun, teknik ve ilmî bir üslupla kaleme alınmışken; Lâşîn'in eseri daha açıklayıcı, didaktik ve geniş bir okuyucu kitlesine hitap edecek şekilde hazırlanmıştır. Bu durum, modern dönemde hadis şerhlerinin yalnızca uzmanlara değil, aynı zamanda daha geniş bir okuyucu kitlesine yönelik işlev üstlendiğini göstermektedir. Sonuç olarak bu çalışma, hadis yorumculuğunun durağan değil, aksine tarihsel süreç içerisinde sürekli değişim ve dönüşüm gösteren dinamik bir yapıya sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hadis yorumu, Nevevî, Mûsâ Şâhin Laşin, Klasik-modern yaklaşım, İçerik karşılaştırması.

* Dr. Öğr. Üyesi, Muş Alparslan Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Hadis Anabilim Dalı, a.dogan@alparslan.edu.tr, ORCID: 0000 0001 5878 6294.

LAİK Mİ, SEKÜLER Mİ? TÜRKİYE'DEKİ DİN POLİTİKALARINA DAİR BİRKAÇ NOT

ABDURRAHMAN ATALAY*

Özet

Milli Mücadeleyi zor ve sıkıntılı şartlarda yürüten kadrolar, kazandıkları askerî zaferlerle hem Anadolu'yu yeniden yurt kılmışlar hem de gayri müslim unsurlardan büyük oranda arındırarak tarihinde hiç olmadığı kadar mütecânis bir İslâm diyarı haline getirmişlerdir. Müslüman toplum yapısına ve geçmiş devlet tecrübelerine uygun olarak anayasasında devletin dininin İslâm olduğu vurgusuna yer veren bir anlayışı da benimsemişlerdir. Bu anlayış ile birlikte devletin işleyişinde ve teşkilatlanmasında muasır/modern Batı medeniyeti örnek alınmış, Milli Mücadele yıllarında geliştirilen emperyalist Batı düşüncesinden ve söylemlerinden ise hızla uzaklaşılmıştır. Başlangıçta muasır Batı tecrübesiyle birlikte dini olana da alan açan kurucu kadrolar, ilerleyen süreçte dinin aleyhine olacak şekilde modern Batı'nın kabullerini; diğer bir ifadeyle dindışı unsurları ve seküler yaklaşımları merkezileştirmiştir. Böylece siyasî, hukukî, ekonomik, kültürel ve toplumsal alanların dinî bir bakışla değil laik ve seküler yaklaşımlarla –modern akıl ve bilim anlayışıyla- düzenlenmesi gerektiği fikri kabul edilmiştir. Bununla birlikte gerek laiklik gerekse sekülerlik prensipleri Batı toplumlarındaki karşılıklarıyla olduğu gibi aktarılmamış, Türk tipi diyebileceğimiz bir laiklik ve sekülerlik anlayışı teşekkül etmiştir. Bu anlayışta İslâm'ın siyasî ve hukukî meselelere müdahil olması istenmezken toplumsal barışın sağlanmasına, birlik ve beraberliğin temin edilmesine katkı sunması da beklenmiştir. Birçok paradoksu içinde barındıran siyasî iktidarın bu beklentilerine karşılık hayatın akışı ve kültürün inşasında İslâm'ın belirleyiciliği terk edilmek istenmiş ve seküler yaklaşımlar hâkim unsur haline getirilmeye çalışılmıştır. Tam bu noktada Türkiye'deki laiklik uygulamalarının esasında bir tür sekülerleşme hareketi olduğuna, bilinen manasıyla laiklik uygulamalarının bulunmadığına veya çok cüzi derecede bazı karşılıklarından bahsedilebileceğine işaret etmek anlamlı ve önemli bir hal almaktadır. Zira din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması şeklinde bilinen yaygın laiklik tanımına sıklıkla yer verilmesine rağmen kurucu ve idare edici kadroların cumhuriyet tarihinin hiçbir döneminde böyle bir anlayışa fiiliyatta müsaade etmediği bilinmektedir. Bunun en önemli örneği cumhuriyetin kuruluş aşamasından itibaren Diyanet İşleri Başkanlığı gibi bir kurumun ihdas edilmiş olmasıdır. Bu ve benzeri kurumlarla dini devletten ayırmayan kurucu ve yönetici kadrolar, bir taraftan geleneksel siyaset etme biçimleriyle benzerlikler göstermişler; diğer taraftan da dinî alana müdahale etmek ve dinî alanı kontrol altında tutmak fırsatını ellerinde bulundurmuşlardır. Esasında Türkiye'deki din politikaları, sadece din-devlet ayrımı çerçevesine sıkıştırılarak anlaşılması mümkün olmayan büyük bir meseledir ve bu meselenin tarihi Osmanlı modernleşmesine kadar uzanmaktadır. Bizdeki sorun, din-devlet ayrımı bağlamında ele alınan laiklik kavramını da içine alan ve fakat laikliği aşan bir asrileşme ve muasırlaşma yani bir sekülerleşme sorunudur. Diğer bir ifadeyle temel problem, İslâm'ın hayatın inşasına dair meselelerde hâkim bir unsur olmaktan çıkarılma gayretleridir. Bu gayretlerin hangi kavramlarla ifade edilirse edilsin Osmanlı son döneminde başladığı ve cumhuriyetle birlikte kuvvetlendiği; siyasal, kültürel ve toplumsal hayatın bütün alanlarına tesir ettiği herkesin malumudur. Dünyevî vurguların hâkim kanaat haline geldiği bu süreçlerde İslâm dininin ve dindar insanların nereye ve nasıl konumlanacağı hususu ise meselenin esasını teşkil etmektedir. Bütün bu hususların laikle alakalı yönleri olmakla birlikte sekülerlikle irtibatının daha kuvvetli olduğu aşikârdır. Bu noktada özellikle cumhuriyetin ilk dönemlerindeki din politikalarının sekülarist bir yaklaşımla inşa edildiğini ortaya koymak önem arz etmektedir. Bu durum çalışmamızın amacını ve konusunu oluştururken cumhuriyet tarihinde özellikle erken cumhuriyet döneminde kurucu ve yönetici kadroların/aydınların sekülarist söylemleri ve icraatları da araştırmamızın kapsamını oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Din, Türkiye, Din-Devlet İlişkileri, Sekülerlik, Laiklik.

* Dr. Öğr. Üyesi, Gümüşhane Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Kelâm Anabilim Dalı, a.atalay@gumushane.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8404-1528.

BALKANLARDA İSLAMİ MODERNİZMİN ÖNCÜSÜ: HUSEİN ĐOZO'NUN ISLAHATÇI YAKLAŞIMI ÜZERİNE BİR İNCELEME

ABDYLKADER DURGUTI *

Özet

Hüseyin Cozo (Husein Đozo, 1912-1982), Bosna-Hersek'in ve genel olarak Balkan coğrafyasının ABDYLKADER DURGUTI yetiştirdiği en etkili çağdaş Müslüman düşünürlerden biridir. Modern dönemde İslam düşüncesinde reformcu yaklaşımlarıyla öne çıkan Cozo, Ezher Üniversitesi'nde aldığı eğitim ve burada Mustafa Merâğî, Mahmûd Şeltût ve Reşîd Rızâ gibi önemli alimlerden ders almasıyla entelektüel kimliğini inşa etmiştir. Bu süreçte Cemaleddin Afgani, Muhammed Abduh, Muhammed İkbal gibi ıslahatçıların fikirlerinden beslenmiş, el-Menâr ekolünü Balkan coğrafyasına taşıyarak burada kökleştirmiştir. Bu yönüyle Cozo, yalnızca Bosna-Hersek Müslümanları için değil, bütün Balkan Müslümanları için modernist bir referans noktası olmuştur. Onun etkisi, akademik literatürde "Bosna İslamı" veya "Balkan İslamı" kavramlarının oluşmasına kadar uzanmıştır. Cozo'nun epistemolojik yaklaşımı, vahiy ile bilimi uzlaştırmaya yöneliktir. Ona göre dinin yeniden yorumlanması zorunludur; modern bilim ve Rönesans sonrası bilgi paradigması İslam'ın çağdaş dünyada anlaşılması için temel bir rehber olmalıdır. Ona göre İslam düşüncesindeki durgunluk ve gerilemenin temel sebepleri arasında epistemolojik taklitçilik, Müslümanların Kur'an'ın referanslardan uzaklaşması, teorik meselelerin pratik hayata üstün tutulması ve İslami düşünce geleneğine sızan bid'at ve hurafe unsurları yer almaktadır. Eserlerinde bu gerileme faktörlerinin aşılmasına yönelik metodolojik yaklaşımlar kimi zaman açık bir biçimde formüle edilirken, kimi durumlarda da okuyucunun entelektüel yorumuna bırakılmıştır. Bu yaklaşım çerçevesinde Cozo, içinde yaşadığı toplumun bireylerine sahih akide prensiplerini sunmayı ve İslami düşünceye tarihsel süreç içerisinde eklemlenen yanlış unsurları eleştirel bir gözle incelemeyi hedeflemiştir. Ona göre İman, metafizik tartışmalardan değil, evrendeki düzeni fark etmekten geçmektedir. Bu bağlamda klasik kelamcıların Allah'ın zâtı ve sıfatlarına dair ayrıntılı tartışmalarını gereksiz bulmuş, Kur'an'ı ve doğayı aynı hakikatin farklı biçimleri olarak değerlendirmiştir. "Kur'an konuşan doğadır; doğa ise suskun Kur'an'dır." metaforu bu yaklaşımının özetidir. Ontolojik bakışında Allah'ın yaratma fiilini sürekli ve dinamik bir süreç olarak görmüş, sebep-sonuç yasalarını ilahi düzenin göstergesi olarak kabul etmiştir. Mucize anlayışında ise farklı bir yol izlemiş, mucizelerin sadece önceki peygamberlere verildiğini, Hz. Muhammed'in tek mucizesinin Kur'an olduğunu savunmuştur. Ona göre Kur'an'daki ayetlerin büyük kısmı akıl ve bilimle uyumludur; bazı ayetler ise ahlaki mesaj içeren tarihsel anlatılar niteliğindedir. Cozo'nun sünnet anlayışı da reformisttir. Hz. Peygamber'in örnekliği, belirli davranışların tekrarı değil, onun içtihad yöntemini günümüz şartlarına uyarlamak şeklinde anlaşılmalıdır. Hadisleri literal bağlamda donuklaştırmak, onları işlevsiz hale getirmektir; esas değer, Peygamber'in sorunlara yaklaşım biçiminde saklıdır. Bu nedenle sünnet, modern dönemde Kur'an'ın yorumlanması için bir metodolojik rehberdir. Siyasi ve toplumsal görüşlerinde Cozo, dönemin Yugoslavya'sında sosyalist yönetimin sağladığı din özgürlüklerini olumlu değerlendirmiş, birlik, kardeşlik ve eşitlik ilkelerini desteklemiştir. Bunun yanında İbn Teymiyye ve ilk dönem Vehhabi hareketini ıslahçı yönleriyle takdir etmiş, ancak daha sonra aşırılıklara savrulduklarını belirtmiştir. Selefiliği "dirilişçi" ve "reformist" olmak üzere ikiye ayırmış, kendi yaklaşımını reformist çizgiye yerleştirmiştir. Reformist selefilik, sünnetin literal içeriklerinden ziyade metodunu esas almakta; bu yönüyle Cozo, geleneği çağdaş dünyada yeniden üretmeyi amaçlamaktadır. Cozo'nun düşünceleri en açık biçimde *Zaman İçinde İslam* ve uzun yıllar süren *Fetvalar* adlı eserlerinde görülmektedir. Bu çalışmalar, onun hem epistemolojik ilkelerini hem de toplumsal sorunlara verdiği pratik cevapları yansıtmaktadır. Fetvalarında gündelik hayatın meselelerini modern bir yorumla ele alması, toplum nezdinde büyük bir etki yaratmıştır. Sonuç olarak, Husein Cozo, Balkanlarda İslami modernizmin en güçlü temsilcilerinden biri olmuş; *el-Menâr* ekolünün Balkanlardaki en sadık takipçisi olarak din-bilim uzlaşmasına dayalı bir tecdid anlayışı geliştirmiştir. Onun modernist yaklaşımı, İslam'ı çağın ihtiyaçlarına uygun biçimde yorumlama çabası, sünneti içtihat yöntemi olarak kavramsallaştırması ve toplumsal sorunlara modern çözümler arayışıyla dikkat çekmektedir. Cozo, hem bireysel gayreti hem de modernist ekollerin Balkanlardaki tercümanı olarak, günümüz İslam düşüncesi için hâlâ canlı ve ilham verici bir figürdür.

Anahtar Kelimeler: İslam Mezhepleri Tarihi, Balkanlar, Modernizm, Husein Đozo, el-Menâr.

* Dr. Öğr. Üyesi, Muş Alparslan Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, İslam Mezhepleri Tarihi Bilim Dalı, abdulkaderdurguti@gmail.com, ORCID: 0000-0002-6003-5841.

MODERN MEYDAN OKUMALARA KARŞI GELENEKSEL BİR MÜDAFAA: EŞREF ALİ ET-TEHÂNEVÎ'NİN YENİ İLM-İ KELÂM ANLAYIŞI

ADEM SÜNGER [*]

Özet

17. yüzyılda Batı'da gerçekleşen bilimsel paradigma değişimi, Batılı düşünürlerin evren ve bilgi anlayışlarında köklü değişiklikleri beraberinde getirmiştir. Bu dönemde evren, metafizik bir ilke tarafından idare edilen bir varlık olarak değil, determinist ve mekanik esaslara göre işleyen bir yapı olarak telakki edilmeye başlanmıştır. Bu anlayış değişikliği, epistemolojik düzlemde pozitivizmin, fikrî ve kültürel düzlemde ise aydınlanma ve sekülerleşmenin önünü açarak materyalizmin Batı entellektüel tarihinde yeniden hâkimiyet kurmasına imkân sağlamıştır. Tüm bu gelişmeler, Batı'da dinî düşüncenin maruz kaldığı eleştirilerin artmasına ve dinin kamusal alandaki etkinliğinin giderek azalmasına sebebiyet vermiştir. 19. yüzyıldan itibaren Batı ile temasları yoğunlaşan İslâm dünyası da bu durumdan etkilenmiştir. İslâm âlimleri, sözü edilen değişim ve dönüşümlerin İslâm dini, toplum yapısı ve medeniyet tasavvuru üzerindeki olumsuz etkilerini ortadan kaldırmak için yoğun çaba sarf etmişlerdir. Bu çabaların en belirgin müşahede edildiği disiplinlerden biri, İslâmî ilimlerin merkezinde yer alan kelâm ilmi olmuş ve İslâm coğrafyasının farklı bölgelerinde yeni ilm-i kelâm arayışları baş göstermiştir. Bu bölgelerden biri ve en eskisi Hint alt kıtasıdır. Şah Veliyyüllah ed-Dihlevî (ö. 1176/1762), Seyyid Ahmed Han (1817-1898), Şibli Nuʿmânî (1857-1914), Muhammed İkbâl (1877-1938) gibi düşünürlerle birlikte "Hakîmü'l-ümme" olarak şöhret bulan Eşref Ali et-Tehânevî (1863-1943) de Hint alt kıtasında ortaya çıkan yeni ilm-i kelâm arayışının önde gelen temsilcileri arasında sayılmıştır. Bu çalışmada, yeni bir kelâm ilmine ihtiyaç duyulup duyulmadığı meselesini tartıştığı "*İntihâbâti'l-müfîde fî ḥalli'l-iştibâhâti'l-cedîde*" adlı eseri bağlamında Eşref Ali et-Tehânevî'nin yeni ilm-i kelâm anlayışı ele alınacaktır. Eşref Ali, yaşadığı dönemde İngiliz işgalinin de etkisiyle Müslümanların akîdelerinde bir takım bozulmaların gözlemlendiğini, bunun sadece itikatla sınırlı kalmayıp dinî pratiklere de yansıdığını ve bu bozulmanın giderek arttığını ifade etmektedir. Eşref Ali, bazı kimselerin Müslümanların yaşadığı itikâdî ve amelî yozlaşmaları ortadan kaldırmak için yeni bir kelâm ilmine ihtiyaç duyulduğunu savunduklarını belirtmekte, ancak kendisi bu çağrılara ihtiyatla yaklaşmaktadır. Çünkü ona göre yeni bir ilm-i kelâma ihtiyaç duyulduğunu iddia edenler, klasik kelâm eserlerinde zikredilen esasların modern dönemde ortaya çıkan yeni şüpheler karşısında yetersiz kaldığını ve onlara cevap vermede başarısız olduğunu ileri sürmektedirler. Daha açık bir deyişle bu kimseler için yeni ilm-i kelâmdan asıl maksat Kurʿân, hadis ve ümmetin icmâına dayanan itikâdî ve amelî hükümlerin modern bilimsel gelişmeler ışığında yeniden ele alınması ve buna göre güncellenmesidir. Eşref Ali, sözü edilen görüşleri son derece sakıncalı bulmakta ve onlara şiddetle karşı çıkmaktadır. Zira itikâdî ve amelî hükümler âyet, hadis ve icmâ gibi İslâm'ın temel kaynaklarına dayanırken, bahse konu hükümlerin yenilenmesinin dayanağı olarak kabul edilen modern ilmî araştırmaların sonuçları ise çoğunlukla kesinlik kazanmamış veriler üzerine bina edilmektedir. Bir taraftan klasik akâid ve kelâm kitaplarında zikredilen usul ve kaidelerin her dönemin meselelerine cevap verebilecek kadar sağlam ve kapsamlı olduğunu savunan Eşref Ali, diğer taraftan önceki dönemlerde mevcut olmayan bir takım yeni şüphelerin zuhur edebileceğini belirterek kelâm ilminin bu tür şüphelerle ilgilenmesi gerektiğini, dolayısıyla bu anlamda kelâm ilminin konu edindiği meselelerde bir genişleme ve yöntemsel bir tecdîdin mümkün olabileceğini kabul etmektedir. Ancak modern dönemde ortaya çıkan şüphelerin tamamını bir araya getirmek oldukça meşakkatli ve uzun soluklu bir uğraştır. Bu sebeple Eşref Ali, cüzî şüpheleri kapsayacak küllî kaideler vaz etmenin hem mevcut şüpheleri hem de gelecekte ortaya çıkacak benzer şüpheleri çözüme kavuşturmada faydalı olacağını ifade etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kelâm, Yeni ilm-i kelâm, Hint alt kıtası, Eşref Ali et-Tehânevî, İntihâbâti'l-müfîde fî ḥalli'l-iştibâhâti'l-cedîde.

[*] Dr. Öğretim Üyesi, Trabzon Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Kelâm Anabilim Dalı, ademsunger@trabzon.edu.tr, 0000-0002-7926-5305.

CUMHURİYET SONRASI TARİKATLARIN YENİ TOPLUMSAL FAALİYETLERİ-ERENKÖY TARİKATI ÖRNEĞİ-

AHMET ARSLAN [*]

Özet

Tarikatların temel amacı bireyi manevî olarak kemale ulaştırmaktır. Bu amaç doğrultusunda tarikat pirleri, Kur'an ve sünnete dayalı çeşitli yöntemler geliştirmişlerdir. Halvet, rabıta, sohbet ve zikir meclisleri bunlardan bazılarıdır. Tarikatlar, bireysel eğitimin yanı sıra sosyal hayatta da önemli roller üstlenmişlerdir. Örneğin yeni fethedilen bölgelerde İslam'ın yayılmasına katkı sağlamış ve işgal dönemlerinde halkı korumada etkin olmuşlardır. Yakın dönemde yaşamış olan Hailidî şeyhi Muhammed Ziyâeddîn buna örnek olarak gösterilebilir. Çünkü o, Birinci Dünya Savaşı sırasında Nurşin'deki tekkesini bir karargâh haline getirmiştir. Şeyh Muhammed Ziyâeddin, müritleriyle beraber cephede savaşmıştır. O, savaşta iki kardeşini kaybetmiş ve kendisine isabet eden mermi dolaysıyla kolu kesilmiştir. Tarikatlar aynı zamanda iktisadî, kültür, sanat ve eğitim faaliyetler de ifa etmişlerdir. Bu durum, tarikatların dinamik bir yapıya sahip olduğunu ve toplumsal ihtiyaçlara göre faaliyetlerini şekillendirdiklerini göstermektedir. Bunun bir tezahürü medrese ve tekkelerin kapatılması yıllarında da görülmektedir. Çünkü mutasavvıflar bu gelişmeler nedeniyle topluma temel dini bilgileri ulaştırmayı bir öncelik olarak benimsemiş ve camilerde görev alarak dini eğitimi sürdürmeye çalışmışlardır. Son yıllarda modernleşme, kentleşme ve teknolojinin ilerlemesiyle toplumun ihtiyaçları değişmiş ve artmıştır. Tarikatlar da bu yeni şartlara göre faaliyet alanlarını çeşitlendirmiştir. Tarikatlar, geleneksel ve sosyal medyayı aktif olarak kullanmaya başlamışlar, vakıflar kurmuşlar ve orta öğretim/yüksek öğretim öğrencilerinin barınma ve dinî eğitim ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmışlardır. Tarikatların ilk kurulduğu dönemde rastlanmayan bu yeni faaliyetlerin incelenmesi, tasavvuf tarihinin gelişim seyri açısından önemli bir konudur. Bu bildiride tekkelerin kapatılması ve küreselleşme gibi nedenlerle tarikatların kurumsal yapılarında ve faaliyet alanlarında meydana gelen değişimler, Erenköy Tarikatı örneği üzerinden işlenmektedir. Erenköy Tarikatı Nakşibendiyye'nin Hâlidî kolunun bir devamıdır. Zira tarikatın kurucusu Mahmut Sami Ramazanoğlu'nun silsilesi Mevlânâ Halid el-Bağdâdî'ye ulaşmaktadır. Adana'da doğan Mahmut Sami Efendi, İstanbul Üniversitesin'de hukuk eğitimi görmüştür. İstanbul'da bulunduğu esnada Esad Erbîlî'ye intisap etmiştir. Manevî eğitiminin ardından kendisine Nakşibendî hilafeti verilmiştir. Mahmut Sami Ramazanoğlu, İstanbul'un Erenköy semtinde faaliyette bulunduğu için tarikat "Erenköy" ismini almıştır. Ramazanoğlu, hayatının son demlerinde Medine'ye taşınmış ve burada vefat etmiştir. Onun yerine tarikatın başına Musa Topbaş geçmiştir. Musa Efendi zamanında tarikat daha çok yayılmıştır. O, "Alıtnoluk" isminde dinî-tasavvufî bir dergi çıkartırmıştır. Zamanla tarikat mensupları çocuklara ve kadınlara yönelik özel dergilerin yayınlanmasını da sağlamıştır. Ayrıca kurulan "Erkam Yayınları" sayesinde tarikat pirlerinin eserleri yanında dinî ve tasavvufî birçok kitabın yayılması sağlanmıştır. "Erkam Radyo" da tarikatın basım yayın alanındaki önemli bir faaliyettir. Musa Efendi'nin öncülüğünde kurulan "Aziz Mahmut Hudâyî" vakfı aracılığıyla muhtaçlara maddi yardımda bulunulmuş, öğrencilerin barınma ihtiyaçları karşılanmaya çalışılmıştır. Eğitimlerine devam eden öğrenciler, bu sayede akşam dinî eğitime ulaşabilmiştir. Vakıf aracılığıyla maddi durumu el vermeyenlerin sağlık hizmetlerine ulaşmasına imkân tanınmıştır. Tarikat kadınlara yönelik faaliyetlerin gerçekleşmesine de ön ayak olmuştur. Kurulan kültür merkezlerinde kadınlara verilen dinî bilgilerin yanı sıra onlara yönelik kültür sanat faaliyetleri de düzenlenmektedir. Tarikatın daha fazla yayılmasını sağlayan Musa Topbaş, 16 Temmuz 1999'da İstanbul'da vefat etmiştir. Tarikat faaliyetleri şu anda onun oğlu Osman Nuri Topbaş öncülüğünde yürütülmektedir. Topbaş'ın sohbetleri Erkam Radyo'da ve kendi sosyal medya hesaplarında paylaşılmaktadır. Çalışmada, tarikata bağlı kurumların resmi internet siteleri ve konuyla ilgili akademik araştırmalar taranarak içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Erenköy Tarikatı'nın sağlık, medya, eğitim ve kurban organizasyonu gibi çeşitli alanlarda faaliyet gösterdiği ve günümüzde daha çok "cemaat" ismiyle anıldığı sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Tarikat, Halidîlik, Erenköy Tarikatı, Din ve Yenilik.

[*] Dr. Öğretim Üyesi, Hakkari Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, ahmetarslan@hakkari.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1928-267X.

BATI'DAN DOĞU'YA: DİN EĞİTİMİ ANA BİLİM DALI'NDA PARADİGMA ARAYIŞI

AHMET ÖZALP [*]

Özet

Osmanlı İmparatorluğu'nda özellikle 18. yüzyıldan itibaren ivme kazanan modernleşme hareketi, devletin siyasal ve toplumsal yapısının yanı sıra eğitim kurumlarında da köklü dönüşümleri beraberinde getirmiştir. Batı tarzı mekteplerin açılması geleneksel medrese eğitiminin giderek göz ardı edilmesine yol açmış, Cumhuriyet döneminde bu yönelim daha da belirginleşmiştir. 1924 Tevhid-i Tedrisat Kanunu sonrasında medreseler tamamen kapatılmış, ilk ve ortaöğretim düzeylerinde de din dersleri uzun süre müfredatta kendine yer bulamamıştır. Bu boşluk dini bilginin toplumsal aktarımını zayıflatmış ve din konusunun görünürlüğünü büyük ölçüde ortadan kaldırmıştır. Din dersleri ancak 1949'dan itibaren seçmeli ders olarak okullara geri dönmüş, 1950'li yıllarda ise toplumsal talebin de etkisiyle daha yaygın bir şekilde okutulmaya başlanmıştır. Bu zikzaklı süreç, din eğitiminin modernleşme bağlamında ne derece tartışmalı bir alan haline geldiğini göstermekte ve disiplinin daha sonraki kurumsallaşma biçimlerini anlamlandırmakta önemli veriler sağlamaktadır. Din eğitimi alanında uygulanan olumsuz politikaların en dikkat çekici yansımaları Darülfünun İlahiyat Fakültesinin 1933'te kapatılması ve Ankara Üniversitesi bünyesinde 1949'da kurulan İlahiyat Fakültesinde uzun yıllar boyunca din eğitimine dair müstakil bir kürsüsünün bulunmayışıdır. 1980'lere gelindiğinde aynı fakültede bir "Din Eğitimi Kürsüsü"nün kurulduğu, 1982'de bu yapının "Din Eğitimi Anabilim Dalı" adını aldığı görülmektedir. Bu gelişmeler Türkiye modernleşmesinin din eğitimine bakışını göstermesi bakımından önemli kırılma noktaları olarak okunabilir. Dönemin siyasi atmosferi dikkate alındığında bu kurumlaşmanın sadece akademik ihtiyaçların değil, aynı zamanda din eğitimine yönelik temkinli ve mesafeli tavrın da etkisiyle şekillendiği anlaşılmaktadır. Din Eğitimi böylece kuruluşundan itibaren modernleşmenin belirleyici çerçevesi içinde yol almak durumunda kalmış, bu durum disiplinin entelektüel yönelimini de belirleyen önemli bir etken olmuştur. Disiplinin alan yazınsal yönelimini konu edinen araştırmalar incelendiğinde Din Eğitimi'nde yapılan çalışmaların büyük ölçüde öğretim süreçlerine ve pedagojik pratiklere odaklanan saha araştırmaları olduğu görülmektedir. Felsefi ve kuramsal temelleri tartışmaya açan çalışmaların sayıca sınırlı olduğu, mevcut olanların da çoğunlukla modern düşüncenin verili esaslarından hareket ettiği dikkat çekmektedir. Bu sürecin diğer birçok alanda olduğu gibi din eğitimi disiplininde de Türkiye'nin kendi tarihsel ve kültürel tecrübesinden beslenen özgün paradigmalar geliştirmesini geciktirdiği söylenebilir. Elbette bu yönelimin modernleşme konjonktürünün dayattığı meşruiyet kaygıları ve var olma mücadelesiyle izah edilebilecek makul sebepleri vardır. Fakat günümüzde söz konusu eğilimin halen baskın biçimde sürmesi disiplinin ufkunun daralmasına ve din eğitiminin eğitsel boyuttan ziyade öğretimsel/pedagojik bir formasyona sıkışmasına sebebiyet verdiği iddia edilebilir. Oysa İslam düşünce mirası, eğitim hadisesini yalnızca bilgi aktarımıyla sınırlamayan; aksine onu insanın varoluşsal boyutlarını da kuşatan zengin bir perspektif olarak sunmaktadır. *Marifet, hikmet, ittisâl* gibi kavrayışlar eğitimin insanı bütüncül bir şekilde dönüştüren yönünü ortaya koymaktadır. Bu gelenekten beslenecek yeni yaklaşımlar, din eğitimi disiplinine alternatif bir kuramsal derinlik kazandırma potansiyeline sahiptir. Dolayısıyla İslam düşüncesinden hareketle kaleme alınacak teorik çalışmalar Batı-düşünce merkezli paradigmanın mutlak belirleyiciliğine karşı yeni bir teveccüh olarak okunabilir. Bu yöneliş disiplini yeni bir kavramsal zeminde tartışma imkanına kavuşturacak ve Doğu'nun kendi entelektüel kaynaklarıyla yeniden okunmasını teşvik edecektir. O halde Din Eğitimi Ana Bilim Dalı'nın bugünkü konumunu anlamak için iki temel boyutu göz önünde bulundurmak gerekir: İlki modernleşme/Batılılaşmanın etkisiyle şekillenen tarihsel miras, ikincisi ise geleneğin imkanlarını yeniden hatırlatacak ve bütüncül bir paradigma arayışını besleyecek güncel çalışmalar. Bu iki boyut arasındaki gerilimi aşmak, disiplini salt pedagojik kaygılardan çıkarıp felsefi ve nazari bir derinliğe kavuşturmanın yolu olarak görünmektedir. Böylece Batı'dan Doğu'ya uzanan zihinsel güzergahın sadece bir yön değişikliği değil, aynı zamanda köklerle yeniden irtibat kurma çabası olarak anlaşılması mümkündür.

Anahtar Kelimeler: Din Eğitimi, Modernleşme, Batılılaşma, Din Eğitimi Paradigması, İslam Eğitim Düşüncesi.

[*] Dr. Öğr. Üyesi, Şırnak Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri, ahmetozalp@sirnak.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6514-019X.

MODERNİZMİN ETKİSİNDE DEĞİŞEN DİN EĞİTİMİ ALGISI

ALİ İLHAN [*]

Özet

İster beşeri olsun isterse ilahi olsun din kurumu şüphesiz insanlık tarihi kadar eski bir kurum olarak kabul edilmektedir. İlk insan topluluklarının inançtan veya dini ritüellerden uzak olduğunu söyleyemeyiz. Yapılan arkeolojik kazılar veya antropolojik çalışmalar bunu ortaya koymaktadır. İnsanlık tarihinin girdiği son dönemeci ayrı tutarsak dinin toplumlar tarafından algılanma biçiminin tarihi süreç içerisinde çoğunlukla aynı şekilde devam ettiğini söyleyebiliriz. Günümüzden geçmişe, insanlık tarihine baktığımızda din kurumunun bireylerin ve toplumların yapısını derinden etkileyen birçok sosyal ve kültürel kurumlar arasında en önemli etkiye sahip olduğu görülecektir. Uzun asırlar boyunca değişmeyen din algısının konu olduğu eğitim ve öğretim faaliyetlerinin de değişmeyeceğini doğal olarak kabul edebiliriz. Din algısının bu geleneksel mahiyetine paralel olarak eğitim ve öğretim faaliyetleri de çoğunlukla aynı tarz üzerine devam edegelmiştir. 20. yüzyıla kadar devam eden geleneksel din eğitimi anlayışı bu tarihlerden sonra büyük değişimler geçirmiştir. Bu yüzyıl ve bu yüzyılı hazırlayan şartların oluştuğu 18. ve 19. yüzyıllarda insanlık tarihi için yukarıda ifade ettiğimiz gibi tarihi, büyük kırılmalar yaşanmıştır. Pozitivizm ve Modernizm akımları etkisinde din algısı değişmiş ve değişen "din algısı" "din eğitiminde" de farklı anlayışların, muhalif yaklaşımların doğmasına sebep olmuştur. Avrupa'da bilim ve felsefe alanında meydana gelen gelişmeler kendine has bir fikri arka plana sahip olmuş ve özel tarihsel şartlar içerisinde meydana gelmiştir. Hıristiyan dünyasında daha doğrusu kilise etrafında yaşanan fikri mücadelenin öncüllerinin veya tarihi evrelerinin benzeri argümanlar İslam dini için ya da İslam toplumları için iddia edilemez. Bu gerçekliğe rağmen din algısı için ifade edilen değişimler Avrupa merkezli ve özel şartlar barındıran kilise tarihine has olmasına rağmen kısa süre içerisinde 20. yüzyılın başlarında Osmanlı bakiyesi üzerine kurulan yeni devletin eğitim felsefesi üzerinde büyük oranda etkili olmuştur. Geleneksel din eğitimi anlayışı yerini seküler arka plana sahip bir din eğitimi anlayışına bırakmış, ortaya çıkan yeni din eğitimi anlayışını esas alan bürokrasi ise yönetimsel avantajını kullanıp bu geleneksel din eğitimi anlayışını baştan sona değiştirmeye çalışmıştır. Bunun için gerekli tüm kanuni düzenlemeler kısa süre içerisinde hayata geçirilmiştir. Asırların birikimi ile kendi müfredatını, eğitim tarzını, hiyerarşisini oluşturmuş ve sivil yönü ağır basan eğitim sistemi, dini karakter taşıdığı için yukarıda ifade edilmiş yaklaşımlardan dolayı yasa dışı ilan edilmiştir. Bu radikal tedbirlerin temelinde "dinin toplumları geri bıraktığı" tezi yatmaktaydı. Bu çerçevede sivil bir anlayışla, bağımsız bütçelere sahip medreseler, tekkelerin vb. kurumların yaptığı eğitim ve öğretim faaliyeti ya form değiştirmiş ya uygulanmamış ya da resmi bir sıfatla genel eğitimin içerisinde bir başlık olarak devam edegelmiştir. Yapılan eğitim faaliyetleri ya yasaklanmış ya da seküler bir mahiyete kavuşturulmuş, "din" bir yaşam biçiminden öte bir kültür öğesi olarak kabul edilmiş, müfredatlar ona göre şekillenmiştir. Değişen "din eğitimi" anlayışının en önemli sebebi "din" hakkında gelişen olumsuz imaj olmuştur. Avrupa'da Hıristiyanlık için yayılan bu anlayış İslam dini için de genellenmiş ve bu durum İslam dininin "yeni" eğitimi anlayışı için de benimsenmiştir. Geleneksel bir tarzda uzun asırlar devam eden din eğitimi faaliyeti modern zamanlar dediğimiz bu asırda mahiyetinden uzaklaşmış, dolayısı ile beklenen etkisini, işlevini, ahlak üzerindeki tesirini kaybetmeye başlamıştır. Gelinen son aşamada "din eğitimi" seküler bir arka plana sahip olan "genel eğitim" sistemi içerisinde bir alt başlık olarak faaliyet göstermeye devam etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Din Eğitimi, Geleneksel Eğitim, Seküler Eğitim, Aydınlanma, Modernizm.

[*] Dr., Şanlıurfa/Siverek İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmeni, aliilhan63@hotmail.com, ORCID: 0009-0000-2265-0002.

21. YÜZYILDA DİNÎ MUHAFAZAKÂRLIK VE YENİLİĞE DİRENÇ: TALİBAN'IN İDEOLOJİK ÇERÇEVESİ

ALİYE YILMAZ [*]

Özet

Taliban hareketi, 21. yüzyıl İslam dünyasında dinî muhafazakârlığın en katı ve kapalı örneklerinden birini sunmaktadır. Hareketin ideolojik omurgası, Hanefî fıkhı temelinde şekillendiği iddiasına rağmen, uygulamada bu miras oldukça daraltılmış ve yerel geleneklerle, özellikle Vahhabî-Selefî etkilerle harmanlanarak yeniden yorumlanmıştır. Bu hibrit yapı, Taliban'ı klasik fıkıh yaklaşımlarından uzaklaştırarak, dini referansları siyasal ve toplumsal kontrol amacıyla araçsallaştıran bir çerçeveye oturtmaktadır. Taliban'ın ideolojik temelleri, büyük ölçüde Pakistan'daki Deobendî geleneğe mensup medreselerde atılmıştır. Bu kurumlar görünürde klasik İslami ilimlerle bir eğitim programı yürtürken, aslında Batı karşıtlığı ve moderniteye direnç gibi unsurlarla "istişhadı"merkeze alan bir eğitim müfredatı sunmaktadır. Molla Ömer başta olmak üzere Taliban'ın kurucu kadrosu bu medreselerden yetişmiş, böylece hareketin dini-siyasal kimliği daha en başından katı bir muhafazakârlıkla biçimlenmiştir. Akora Khattak'taki Darul Uloom Haqqania Medresesi'nin "Taliban Üniversitesi" olarak anılması bu ilişkinin somut bir göstergesidir. Taliban'ın şeriat anlayışı, Hanefî fıkhın maslahat (toplumsal yarar), örf (gelenek) ve esneklik gibi temel ilkelerini büyük ölçüde görmezden gelerek, katı ve dar bir yorum üzerine inşa edilmiştir. Bu yaklaşım, dini hükümleri toplumsal gerçekliklerden koparak, her türlü bireysel ve toplumsal farklılığa azami ölçüde tahammülsüzlük göstermektedir. Kadınların eğitim ve kamusal hayattan dışlanması vb. şeriat çerçevesinde esneklikle çözülebilecek pek çok meseleye katı yasaklar getirilerek uygulanmaktadır. Kamusal alanlarda sıkça kullanılan sert cezalar, bu katı yorumun yaptırım mekanizmasıdır ve toplumsal kontrolün sağlanmasında temel araç olarak işlev görür. Sanat, medya ve ifade özgürlüğüne yönelik baskılar da, bu şeriat anlayışının toplum üzerindeki ideolojik ve kültürel hegemonyasını pekiştirmeyi amaçlayan uygulamalar arasındadır. Taliban'ın şeriatı, tarihsel Hanefî hukuk geleneğinden çok farklı bir biçimde, dini normları hem toplumsal düzeni sağlamaya hem de otoriter iktidar yapısını devam ettirmeye yönelik bir araç olarak kullanmaktadır. Böylece, Taliban'ın şeriat pratiği, hukuki bir sistem değil, kapsamlı bir sosyal ve siyasi mühendislik projesi olarak işlev görmektedir. 2021 sonrası dönemde Taliban, uluslararası toplum nezdinde meşruiyet kazanma amacıyla daha yumuşak bir söylem geliştirmiş, kadın hakları ve kapsayıcı yönetişim gibi konularda pozitif mesajlar vermiştir. Ancak sahadaki uygulamalar bu söylemleri desteklememiş, özellikle kadınların eğitime ve çalışma hayatına katılımı sistematik biçimde engellenmiştir. Söylem ile pratik arasındaki bu çelişki, hareketin uluslararası baskılar karşısında taktiksel esneklik gösterdiğini, fakat ideolojik köklerinden taviz vermediğini ortaya koymaktadır. Taliban, anayasal demokrasi, laik hukuk, kuvvetler ayrılığı gibi modern siyasi yapıları "bid'at" olarak nitelendirmekte ve bu nedenle halk iradesine dayalı yönetim biçimlerini reddetmektedir. Yerine, emir merkezli, teokratik ve ataerkil bir yönetim modeli önermektedir. Bu yapı, yalnızca dini normlardan ziyade, geleneksel iktidar ilişkileriyle beslenmektedir. İran ve Suudi Arabistan gibi diğer İslam ülkeleriyle karşılaştırıldığında, Taliban'ın daha kapalı bir model sunduğu görülmektedir. İran'da Şiî velayet-i fakih sistemi çerçevesinde kadınların sınırlı da olsa kamusal hayata katılımı mümkündür. Suudi Arabistan ise 2016 sonrası dönemde bazı modernleşme adımlarına yönelmiştir. Buna karşılık Taliban, bu tür reformları "İslam dışı" olarak değerlendirerek tamamen dışlamıştır. Bu çalışma, Taliban örneği üzerinden 21. yüzyılda dinî muhafazakârlığın modern dünya ile çatışma noktalarını anlamayı ve bu çatışmanın sadece inançsal bir dirençten öte, siyasal iktidar ve toplumsal kontrol stratejisi olarak nasıl işlev gördüğünü ortaya koymayı amaçlamaktadır. Ayrıca, küreselleşme, dijitalleşme ve bilgiye artan erişim gibi dönüşüm dinamikleri karşısında, kapalı ve katı ideolojik yapılarının sürdürülebilirliğinin ne ölçüde mümkün olduğu sorusu da bu analiz kapsamında değerlendirilmiştir. Böylece, moderniteyle hesaplaşan dinî muhafazakârlığın hem ideolojik sınırları hem de geleceğe yönelik kırılganlıkları akademik bir perspektifle tartışmaya açılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dinî Muhafazakârlık, Taliban, Yeniliğe Direnç, İdeolojik Çerçeve, Siyaset ve Din.

[*] Dr. Öğr. Üyesi, Süleyman Demirel Üniversitesi, aliyeyilmaz@sdu.edu.tr, ORCID: 0000000233680239.

TASAVVUFÎ KAVRAMLARIN NEW AGE PARADİGMALARI İÇERİSİNDEKİ DÖNÜŞÜMÜ

BUŞRA ARSLAN MEÇİN*

Özet

İnsanoğlunun anlam arayışı tarih boyunca bütün dinlerde, inanç sistemlerinde ve kültürel yapılarda gözlemlenen evrensel bir olgudur. Merak eden bir varlık olarak insan, varoluşun en temel sorularına yanıt aramış ve bu süreçte hayatına anlam kazandıracak içsel yönelimler gerçekleştirmiştir. Modern dönemde ise bu arayış, toplumsal değişimlerin, kimlik krizlerinin, aidiyet kayıplarının, bireyselleşme ve yalnızlık gibi etkenlerin bir sonucu olarak popüler kültürün yeni dinamiklerinden biri haline gelmiştir. Aydınlanma Çağı sonrasında modernitenin yükselişiyle birlikte geleneksel dini anlayışların zayıflaması, bireyi anlam arayışına yöneltmiştir. Bu bağlamda kurumsal dinî yapıların yerine bireysel spiritüellik ve mistik yorumlara dayalı New Age (Yeni Çağ) hareketleri ön plana çıkmıştır. Bu hareketin ortaya çıkmasında etkili olan birçok sosyokültürel faktörler arasında belki de en önemli unsurlardan biri, geleneksel dini paradigmaların bireyin derinlikli manevi ihtiyaçlarına yeterli düzeyde cevap verememesidir Bu hareketler kurumsal dini otoriteden bağımsız, ezoterik ve spititüel öğretilere dayalı karma bir inanç sistemini benimsemiş, Hinduizm, Budizm, Kabala gibi doğu mistizmi ile birlikte tasavvufi öğeleri de bireysel haz, özgürlük ve mutluluk merkezli bir anlayışa dönüştürmüştür. Dünyada hızla yayılan bu yönelimler, Türkiye'de de popüler bir sûfî kültürü yaratmış, çeşitli geleneksel mistik öğretilerden beslenerek geniş bir spiritüel pazar oluşmasına zemin hazırlamıştır. Özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısında Batı toplumlarında hızla yayılan New Age hareketleri, geleneksel dinî yapılar yerine bireysel deneyime ve kişisel spiritüelliğe dayalı yeni bir dinamik ortaya koymuştur. Bu süreçte Doğu mistisizmi, özellikle de İslam tasavvufu, belirli kavram ve pratikler aracılığıyla söz konusu hareketin bünyesine dâhil edilmiştir. Ancak bu adaptasyonlar, çoğunlukla tasavvufun İslamî bağlamından koparılmış ve özgün anlam dünyasından uzaklaştırılmıştır. Örneğin tasavvufta "her şeyin Allah'ın bir tecellisi" olduğu yönündeki tevhit anlayışı, New Age düşüncesi içerisinde panteist bir evren tasavvuruna indirgenmiş ve "evrensel enerji" kavramına dönüştürülmüştür. Bu düşünce tevhîd inancı açısından problemli bir yaklaşımdır. Zikir pratiği, Allah'ın huzurunu hatırlatıcı bir ibadet olmaktan çıkarılarak daha çok transandantal bir meditasyon, mantra tekrarı ya da pozitif olumlama (affirmation) biçiminde yeniden tanımlanmıştır. Benzer şekilde tasavvuf düşüncesinde "nefsin aşama aşama terbiye edilmesi ve yolculuğu" anlamına gelen seyr u sülûk, daha çok kişisel gelişim ve öz farkındalık aracı olarak tanımlanırken nefis mücadelesi ise kendini keşfetme olarak telakki edilmiştir. Tasavvufta esas olan derin ve zorlu nefis mücadelesi olmaksızın sadece pozitif düşünceye odaklanmak, tasavvufun manevi boyutunu yüzeyselleştirmiş ve kişisel gelişim pratiğine indirgemiştir. Öte taraftan ilahî aşkın ve vecd halinin bir ifadesi ve sembolü olan sema ise önemli ölçüde dönüşüme uğrayarak modern bağlamda, bir çeşit dans-meditasyon olarak ticarîleştirilmiş ve popüler kültüre uyarlanmıştır. Ayrıca sûfî gelenekte ilahî bilgi kaynağı olarak telakki edilen rüya, New Age pratiği içerisinde şifa teknikleri, aura ve çakra temizliği, bilinçaltı ve enerji frenkanslarıyla ilişkilendirilerek metafizik derinliğinden uzaklaştırılmıştır. Bu çalışma, New Age hareketleri içerisinde tasavvufî öğelerin geçirdiği dönüşümü analiz etmeyi amaçlamaktadır. Elde edilen bulgular tasavvufun özgün metafizik boyutlarının bağlamından soyutlanarak bireysel tatmin, psikolojik rahatlama ve ticari yönelimler çerçevesinde inşa edildiğini göstermektedir. Modern insanın anlam arayışı bir yandan bireysel özgürlük, deneyim ve modern ihtiyaçlar üzerinden yeni formlar kazanırken; diğer yandan geleneksel mistik öğelerin sekülerleşerek tüketim kültürünün bir parçasına dönüştüğü ve kavramsal tahrife yol açtığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, New Age, Zikir, Meditasyon, Maneviyat.

* Dr. Öğretim Üyesi, Mardin Artuklu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri, Tasavvuf Anabilim Dalı, busraarslanm@gmail.com, ORCID: 0000-0001-6117-6024.

SUFİSM AND TRANSPERSONAL PSYCHOLOGY: THE TRANSFORMATION OF NARCISSISM WITH THE METHODS IN SUFISM

CEMİLE SAĞIR *

Abstract

This study examines "narcissism," which is considered a modern psychological epidemic, within the framework of Sufism and psychology. Narcissism, is characterized by excessive self-love, lack of empathy, and self-centeredness that neglects the needs of others. Within the Sufi tradition, narcissism is equivalent to the idea of "pride" (qibr), identified as a major illness of the soul, and its transformation is mainly linked to the fundamental moral principle of "humility" (tawaḍu). Sufi writings, rich in symbolic expressions and psychological insights, offer methods of spiritual training that may be assessed in the transformation of narcissistic tendencies. In this regard, Imam Ghazali's theory of self-discipline from Ihya Ulum al-Din serves as a guide for overcoming ego-centered illnesses such as pride. Sufi practices such as asceticism (zuhd), self-struggle (mujahada), and self-accounting (muḥasaba), alongside virtues like compassion, poverty, forgiveness, tolerance, and altruism, are some of the essential strategies in this transformative process. These practices are not merely external rituals but are considered internal mechanisms that gradually reshape the ego. In modern psychology, psychologists such as Robert Frager have have sought to integrate Sufi traditions into the field of transpersonal psychology, proposing them as complementary therapeutic methods for coping with narcissism. Frager demonstrates that Sufi practices, when contextualized in modern clinical settings, can serve as complementary approaches to existing therapeutic frameworks. Despite the fact that interdisciplinary studies have highlighted these approaches, both qualitative and quantitative research on Sufism's contribution remains limited. Altough sufism has a wealth of literature that discusses how to develop virtues and both good and bad personality qualities, sufi techniques are still not appreciated in modern psychology. Notably, while the psychological benefits of other spiritual traditions such as Buddhism and Hinduism have received considerable attention, Sufi perspectives are still underrepresented in contemporary psychology. This imbalance both reflects a gap in cross-cultural psychology and also indicates a missed opportunity for altering therapeutic perspectives. Therefore, in order to support integrative psychotherapy, this study intends to introduce Sufism-based methods for the transformation of narcissism. The significance of this study lies in addressing this gap by examining whether Sufism can offer solutions to narcissism in modern contexts. Specifically, it asks: "May Sufism provide effective methods for transforming narcissistic tendencies faced by contemporary individuals?" To answer this question, the study employs qualitative research methods, particularly document analysis and literature review. Classical Sufi texts are analyzed in dialogue with contemporary psychological theories, thereby enabling an interdisciplinary examination of the issue. The findings suggest that Sufi moral principles and transformative practices may be systematically integrated into therapeutic approaches to transform narcissism. In particular, the principle of humility, supported by practices of self-discipline, offers an alternative pathway for reducing self-centeredness and fostering empathy. The research also reveals that Sufi traditions emphasize the collective dimension of healing, encouraging individuals to engage in acts of service and social responsibility, which contrasts with the individualistic orientation of many modern therapies. By situating Sufi perspectives within modern psychological discourse, this study argues that Sufism-based methods may enrich integrative psychotherapy and offer viable alternatives for addressing narcissism. The broader implication is that incorporating non-Western spiritual traditions into psychology can contribute to a more holistic and inclusive understanding of human well-being.

Keywords: Sufism, Transpersonal Psychology, Sufism-Based Psychology, Narcissism (Qibr), Humility (Tawadu).

* Dr., Üsküdar Üniversitesi, aygulcsagir@gmail.com, ORCID: 0000-0001-9637-6368.

KADİM BİR GELENEĞİN HUKUKİ ÇERÇEVESİ: SÜRYANİ ORTODOKS KİLİSESİ ANAYASASI

CÜNEYT YEŞİL [*]

Özet

Antakya Süryani Kadim Kilisesi, Hıristiyanlığın en eski ve en köklü kiliselerinden biri olarak, sadece dini bir kurum değil, aynı zamanda canlı bir kültürel ve hukuki mirasın da taşıyıcısı konumundadır. Çalışmamızın temel konusu, bu kadim yapının modern dünyadaki işleyişini şekillendiren Süryani Kadim Kilisesi Anayasası'nın (The Constitution of The Syriac Orthodox Church of Antioch) yapısını derinlemesine inceleyerek, onun hukuki temellerini, teolojik dayanaklarını ve günümüzdeki fonksiyonel rolünü analiz etmektir. 2002 yılında kabul edilen ve özellikle ruhbanlık sınıfını düzenlemeyi hedefleyen bu anayasa metni, şüphesiz ki ruhbanlığın kilise nezdinde kurumsallaşmasında ve standardizasyonunda son derece kritik bir dönüm noktası teşkil etmiştir. Bu belge, dünya geneline yayılmış olan Süryani Kadim kilise ve manastırlarındaki tüm ruhban düzenlemelerini modern bir hukuki zemine oturtmuş, aynı zamanda ruhbanlık kurumunun idari ve disipliner boyutlarına ilişkin en önemli referans kaynağı haline gelmiştir. Süryani Kadim Kilisesi'nin anayasal düzeni, her ne kadar modern bir metin olarak karşımıza çıksa da, kökleri erken dönem Hıristiyan konsillerinin kararlarına ve antik kilise kanonlarına kadar uzanan sağlam bir geleneğe dayanmaktadır. Özellikle Afrahat'ın (260 ?- 345?) bilgece öğretileri, Mor Rabbula'nın (350-435) düzenleyici kuralları, Mor Efrem'in (306-373) ilahiyatı derinleştiren ilahileri ve Mor Yakup'un (633-708) kilise hukukuna dair katkıları, bu hukuki mirasın teolojik ve tarihsel temelini oluşturmuştur. Anayasanın temel ilkelerini ise ruhani otoritenin merkeziyetçi yapısı, cemaatin yönetime katılımını sağlayan unsurlar ve en zorlu dengelerden biri olan geleneğin korunması ile modern ihtiyaçlara cevap verme arasındaki hassas denge olarak özetlemek mümkündür. Anayasa metni, beş maddelik genel hükümlerin ardından, on dört ayrı bölüm ve toplam yüz elli sekiz maddeyle kapsamlı bir şekilde yapılandırılmıştır. Birinci bölüm, hiyerarşik düzenin temelini oluşturan rahiplik derecelerine (episkopos, papaz ve diyakoz) ayrılmış olup, atanma kriterlerinden görev ve sorumlulukların tanımlanmasına kadar her detayı altı maddede düzenlenmiştir. İkinci bölüm, kilisenin en üst dini lideri olan patriklik makamına hasredilmiş ve patriğin kilisedeki başlıca görevleri, yetkileri ve sorumlulukları on altı madde çerçevesinde titizlikle belirtilmiştir. Üçüncü bölüm, kilise yönetiminde en önemli olaylardan biri olan patriklik seçim sürecine ayrılmış; seçimi gerçekleştirecek olan Kutsal Sinod üyelerinin nitelikleri, seçimin şartları ve oylama usulü gibi hayati prosedürler yirmi iki maddeyle şeffaf bir şekilde ortaya konmuştur. Dördüncü bölüm, piskoposların atanma süreçleri, yeterlilik koşulları ve bölgelerindeki yetkileri gibi konuları yirmi yedi maddede ele alırken, beşinci bölüm piskopos seçimlerinin özgün mekanizmalarını açıklamaktadır. Altıncı bölüm, patrik yardımcıları ve vekillerinin rollerini tanımlamakta, yedinci bölüm ise kilisenin en üst yasama ve yargı organı olan Kutsal Sinod'un oluşumunu, yetkilerini ve toplanma kurallarını altı maddede düzenlemektedir. Sekizinci bölüm rahip ve diyakozların günlük görev ve vecibelerine, dokuzuncu bölüm ruhbanların giyim kuşam kurallarına ve onuncu bölüm de manastır hayatının disipliner yapısına ışık tutmaktadır. Anayasanın geri kalan bölümleri ise kilisenin sakrement denilen kutsal ayinlerine (örneğin vaftiz, evharistiya, evlilik) ilişkin detaylı düzenlemelere ayrılarak, inancın sadece yönetimsel değil, aynı zamanda ruhani ve törensel boyutunu da güvence altına almaktadır. Bu kapsamlı yapı, kilisenin nesiller boyu süren bilgeliğini kurumsal bir çerçeveye oturtarak hem kimliğini korumasını hem de çağın getirdiği yeni durumlara uyum sağlamasını mümkün kılmaktadır. Bu düzenlemeler, inancın sadece yönetimsel ve örgütsel boyutunu değil, aynı zamanda bireyin ve cemaatin günlük yaşamına nüfuz eden ruhani ve törensel boyutunu da bir güvence altına almayı amaçlamıştır. Bu sayede Süryani Kadim Kilisesi, köklü kimliğini, özgün teolojisini ve kadim geleneklerini korurken, bir yandan da küreselleşen dünyanın, teknolojik gelişmelerin ve değişen toplumsal dinamiklerin getirdiği yeni durumlara, zorluklara ve ihtiyaçlara uyum sağlama, onlara cevap verme esnekliğini ve kabiliyetini muhafaza edebilmiştir. Anayasa, bu dengeyi sağlayarak kiliseyi geçmişle gelecek arasında sağlam bir köprü kılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Süryani Kadim Kilisesi, Süryani Kadim Kilisesi Anayasası, Süryani Kadim Kilisesi Nizamnamesi, Afrahat, Mor Rabbula, Mor Efrem.

[*] Dr., MEB, Öğretmen, cuneytyesil@gmail.com, ORCID: 0000-0002-3312-8321.

GELENEKTEN GÜNÜMÜZE TASAVVUFÎ ÂDÂB

EMRE CAN ÇOLDAŞ [*]

Özet

Günümüzde değişen toplumsal, siyasi ve kültürel şartlara İslâm'ın nasıl cevap verdiği, dinî düşüncenin geçmişini ilgilendirdiği kadar güncelliğini de ele alan temel bir sorun olarak değerlendirilmektedir. İslâm dini tarih boyunca sabit ilkelere dayanan yapısını muhafaza edip zaman, mekân, kültür, anlayış ve tarihsel koşullar gibi âmillere karşı duyarlılık geliştiren dinamik bir yapıya sahiptir. Bu çift yönlü yapı bir yandan değer sabitelerini korurken öte yandan yorum, ictihad ve örf üzerinden uygulama esnekliği sağlar. Bu dinamizmi kendisine kazandıran, çağlar boyu insanların güncel meselelerine çözüm sunan, çağın ihtiyaçlarına cevap veren ilke ise "Ezmanın tegayyürü ile ahkâmın tegayyürü inkâr olunamaz." kaidesidir. Bu kaide, İslâm'ın geçerliliğini kıyamete kadar sürdürebilmesinin, sabit ve değişken hükümler arasındaki ayrımın doğru bir şekilde yapılması gerektiğini ifade eder. Bu ilkenin pratiğe dönük kısmını ise ictihad kavramı oluşturur. İctihad ile yapılmak istenen, sabitelerle çelişmeden değişimi mümkün kılmak ve bu vesileyle İslâm'ın çağın ihtiyaçlarına cevap verecek dinamiği kazandırmaktır. Bu bakımdan ictihadın nesnesi sadece fıkhî fer'î hükümler değil, ahlâk ve terbiyeye ilişkin âdâbın bağlama göre yeniden inşasıdır. İctihad, fıkhî hükümlerde kullanıldığı kadar bütün İslâmî disiplinlerde geçerliliğini ve işlevini koruyan epistemolojik bir yaklaşımdır. Dolayısıyla tasavvuf disiplini özelinde düşünüldüğünde özellikle bazı âdâb kaidelerinin çağın gereklerine ve insanların ihtiyaçlarına göre şekillendirmek zaruri bir durumdur. Klasik âdâb kitaplarında yer alan bazı kurallar, şekillendiği zaman ve toplumsal şartlara bağlı olarak işlevsellik kazanmıştır. Bağlam değiştiğinde ise aynı kurallar yeni bir anlamlandırma ve tertip ister. Dolayısıyla bu kuralların günümüzün kültürel ve sosyal yapısına hitap etmediği, hatta bazı kuralların anlamını tamamen yitirdiği, yeni durumlara karşı kuralların belirlenmediği görülmektedir. Bu noktada hakkında bir kural belirlenmeyen meselelere yeni kurallar tayin etmek ve anlamını yitiren kuralları da temel ilkelerden uzaklaşmadan çağdaş bir görünüm kazandırmak önemlidir. Edeb, tasavvufun şekli ya da dış davranışlar boyutuyla ilgili gibi görünse de aslında sûfî düşüncenin merkezî bir ilkesidir. Diğer bir deyişle edeb, hükümden ziyade ölçüdür. Hükmün sahihliğini fıkıh, pratiklerin zarafetini ise edeb temin eder. Allah, peygamber, mürşid, mürîd, toplum ve hatta eşya ile ilişkide nasıl bir tutum sergileneceğine dair temel ahlâkî çerçeveyi belirler. Bu yönüyle edeb, tasavvufun hem usûlünü hem de pedagojisini tayin eden kurucu bir ilkedir. Edebin sûfî metinlerde çoğu zaman ilimden bile üstün sayılması, bir anlamda bilgiyle şekillenemeyecek yönleri de düzenlemesinden kaynaklanmaktadır. Nitekim tasavvuf geleneğinde edeb, hikmetin, terbiyenin ve içsel dönüşümün yapı taşı olarak kabul edilmiştir. Ancak bu kavram sabit ilkelerin yanı sıra zamanla şekillenen uygulamaları da kapsamaktadır. Bu bildiride erken dönem tasavvufunda teşekkül eden âdâb geleneğinin günümüze ne ölçüde uyarlanabilir olduğu ele alınmaktadır. İlk olarak tasavvufî edebin teorik çerçevesi, kapsamı ve amacı ortaya konup daha sonra bu geleneğin sabiteleri ve değişkenleri tasnif edilmektedir. Örneğin merhamet, samimiyet, tevazu ve sabır gibi manevî terbiye ilkeleri sabiteler olurken dönemsel ve bölgesel bazı uygulamaların edeb kabul edilmesi değişkenler kapsamında değerlendirilmektedir. Sonuç olarak bildiri, tasavvufî âdâbın tarihsel arka planını ve evrensel değerini muhafaza ederek güncellenmeye ihtiyaç duyulan yönlerinin tespitini hedeflemektedir. Güncelleme ilkeleri olarak maksat–biçim hiyerarşisi, örfün tahkiki, toplumsal uygunluk, şeyh–mürid tercih alanının korunması ile dijital/çokkültürlü bağlamlara duyarlılık önerilmektedir. Böylece tasavvufî geleneğin modern toplumların ihtiyaçlarına cevap verebilecek bir anlayışla yorumlanmasına katkı sunmak amaçlanmaktadır. Neticede şekilciliğe düşmeden ahlâkî özün korunmasını hedefleyen, uygulanabilir ve ikna edici bir edeb taslağı önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Âdâb, İctihad, Gelenek, Değişim.

[*] Dr., MEB, emrebyad492@gmail.com, ORCID: 0000-0001-6730-6571.

TÜRKİYE'DE İSLÂM HUKUKU VE YAPAY ZEKÂ ALANINDAKİ AKADEMİK ÇALIŞMALARIN İÇERİK ANALİZİ

FATİH AVCI [*]

Özet

Yapay zekâ teknolojileri, günümüzde yalnızca teknik ve endüstriyel alanlarda değil; hukuk, etik, eğitim, sağlık ve hatta dinî düşünce gibi disiplinler arası etkileşime açık sahalarda da giderek daha belirgin bir biçimde etkisini göstermektedir. Özellikle karar verme süreçlerinde insan iradesinin yerini kısmen de olsa algoritmik yapılara bırakması, robotların ve otonom sistemlerin dinî sorumluluğa konu edilip edilemeyeceği tartışmaları, dijital fetva sistemlerinin imkân ve sınırları gibi meseleler, İslam hukukunun karşı karşıya kaldığı yeni problemlerin başında gelmektedir. Bu gelişmeler, klasik fıkhî metodolojinin günümüzün teknolojik bağlamında yeniden yorumlanmasını zorunlu kılmakta; dinî düşüncenin çağdaş bilimsel ilerlemeler karşısında nasıl bir pozisyon alması gerektiği sorusunu gündeme taşımaktadır. İslam hukukçuları, tarih boyunca yeni olgular karşısında içtihat yoluyla hukukun kapsamını genişletmiş ve toplumsal dönüşümlere cevap üretmişlerdir. Bugün de yapay zekâ, benzeri görülmemiş hız ve derinlikte dönüşümler meydana getirdiğinden, İslam hukukçuları bu alana ilgisiz kalmamış; bireysel gayretlerle kaleme alınan kitaplar, kitap bölümleri, makaleler, tez çalışmaları ve ulusal-uluslararası sempozyumlarda sunulan bildiriler aracılığıyla katkı sunmuşlardır. Bununla birlikte bu katkılar çoğunlukla teorik düzeyde kalmış, kurumsal bir yapı ve metodolojik birliktelik henüz ortaya çıkmamıştır. Tıpkı yeni doğan diğer bilimsel alanlarda olduğu gibi bu sahadaki çalışmalar da halen emekleme aşamasındadır; kavramların sınırları tam olarak çizilmemiş, metodolojik araçlar netleşmemiş ve literatür birikimi yeterli derinliğe ulaşmamıştır. Bu çalışmanın amacı, Türkiye'de İslam hukuku ile yapay zekâ ilişkisi üzerine yapılan akademik üretimi kapsamlı bir şekilde ortaya koymak ve içerik bakımından çözümlemektir. Bu amaç doğrultusunda alanın mevcut yönelimleri tespit edilmekte, akademisyenlere metodolojik ve kuramsal bir çerçeve sunularak gelecekteki çalışmalara yol gösterecek bir zemin oluşturulması hedeflenmektedir. Nitel araştırma yöntemlerinden içerik analizi benimsenmiş; incelenen çalışmalar konularına, yöntemlerine, kavramsal çerçevelerine ve öne sürdükleri çözüm önerilerine göre sınıflandırılmıştır. Çalışmanın kapsamı bilinçli olarak makaleler, yüksek lisans ve doktora tezleri ile sempozyum bildirileriyle sınırlandırılmış, diğer türdeki akademik veya popüler üretimler ise dışarıda bırakılmıştır. Bunun temel nedeni, ilgili literatürün büyük ölçüde bu tür çalışmalarda yoğunlaşması ve tebliğ imkanlarının sınırlı olmasıdır. Araştırma sonucunda, Türkiye'de yapay zekâ ve İslam hukuku kesişiminde çalışan araştırmacıların ve bu alanda üretilen akademik ürünlerin sayısında dikkate değer bir artış olduğu gözlemlenmiştir. Bununla birlikte söz konusu çalışmaların büyük kısmının hâlen kavramsal tartışma seviyesinde kaldığı, disiplinler arası yöntemsel iş birliklerinin yeterince gelişmediği, yapay zekâya dair fıkhî çerçevenin ise henüz sistematik ve bütüncül bir niteliğe ulaşmadığı tespit edilmiştir. Buna rağmen, mevcut çalışmaların öncü bir nitelik taşıdığı ve gelecekte yapılacak daha derinlikli araştırmalara sağlam bir zemin hazırladığı söylenebilir. Özellikle dikkat çeken hususlardan biri, mevcut literatürde yapay zekâ ile ilgili meselelerin daha çok "fetva verme süreçleri", "sorumluluk atfı" ve "etik sınırlar" etrafında şekillenmesidir. Ancak teknoloji hızla geliştiğinden, yakın gelecekte yapay zekânın finans, tıp, eğitim ve yargı gibi alanlarda doğrudan uygulamaya dönüşecek örnekleri karşısında fıkhî yaklaşımların güncellenmesi zaruri hale gelecektir. Bu bağlamda, İslam hukukçularının yalnızca teorik değil aynı zamanda pratik boyutları da dikkate alan çalışmalar yapması gerekmektedir. Sonuç olarak, Türkiye'de İslam hukuku ve yapay zekâ üzerine yapılan araştırmalar sayıca artmakta ve alanı besleyecek bir literatür birikimi oluşmaktadır. Ancak bu çalışmaların daha derin, disiplinler arası ve sistematik nitelik kazanması büyük önem arz etmektedir. Bu çalışma, alandaki mevcut üretimleri derleyip çözümleyerek bir envanter çıkarmakta ve gelecekte yapılacak araştırmalar için metodolojik ve kuramsal bir yol haritası sunmayı amaçlamaktadır. Böylece İslam hukuku ve yapay zekâ arasındaki etkileşim, yalnızca teorik bir tartışma zemini olmaktan çıkıp, çağdaş meselelerin çözümünde etkin bir katkı sunabilecek olgunluğa ulaşabilecektir.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, Yapay Zekâ, Algoritma, Makine Öğrenmesi, İçerik Analizi.

[*] Dr. Öğr. Üyesi, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, favci@mehmetakif.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7912-7105.

TESETTÜR MODASI BAĞLAMINDA 2005- 2025 YILLARI ARASINDA YAPILAN LİSANSÜSTÜ AKADEMİK ÇALIŞMALARIN TEMATİK DERLEMESİ

FATMA BETÜL TOPRAK [*]

Özet

Tesettür, tarihsel olarak yalnızca dini bir yükümlülük değil; aynı zamanda kadının toplumsal konumunu, kimliğini ve mahremiyetini belirleyen kültürel ve sembolik bir pratik olarak farklı toplumlarda yer edinmiştir. Ancak özellikle 1980 sonrası Türkiye'de yaşanan toplumsal dönüşümler, kentleşme, eğitimdeki ilerlemeler, kadınların kamusal alandaki görünürlüğü ve muhafazakâr orta sınıfın ekonomik güç kazanması ile birlikte, tesettür yeni bir anlam boyutu kazanmıştır. Bu dönüşüm, tesettürün yalnızca inanç temelli bir uygulama değil; estetik tercihler, kültürel aidiyet, bireysel ifade, sosyal görünürlük ve sınıfsal statünün bir göstergesi haline gelmesine neden olmuştur. Bu kapsamda gerçekleştirilen çalışmada, 2005–2025 yılları arasında Türkiye'de yazılmış yüksek lisans tezleri, "tesettür" ve "tesettür modası" anahtar kelimeleri çerçevesinde tematik derleme yöntemiyle analiz edilmiştir. Araştırmanın evrenini YÖK Tez veri tabanında yer alan 48 tez oluştururken, doğrudan tesettür ve moda ilişkisine odaklanan 9 yüksek lisans tezi örneklem olarak değerlendirilmiştir. Yapılan analizler, özellikle 2018–2021 yılları arasında akademik ilgide belirgin bir artış olduğunu göstermektedir. Bu dönemdeki tezlerin çoğunluğu nitel yöntemle gerçekleştirilmiş; bu da tesettür modasının kültürel, toplumsal ve bireysel anlam dünyaları çerçevesinde ele alındığını ortaya koymuştur. Nicel çalışmalar ise çoğunlukla işletme alanında yapılmış; pazarlama stratejileri, tüketici davranışları ve satın alma niyeti gibi ölçülebilir değişkenlere odaklanmıştır. Tezlerde disiplinler arası bir yaklaşım dikkat çekmektedir. İşletme çalışmaları, tesettürü bir pazar ve tüketim olgusu olarak ele alırken; Sosyoloji, din bilimleri, kadın çalışmaları ve iletişim gibi alanlar, kimlik inşası, sınıf farklılıkları, kültürel dönüşümler ve sosyal medyanın etkisi gibi sosyokültürel dinamiklere odaklanmıştır. Bu yaklaşım farklılığı, tesettür modasının çok katmanlı bir fenomen haline geldiğini; sadece dini değil, toplumsal, kültürel ve ekonomik açılardan da ele alınması gerektiğini göstermektedir. Çalışmalarda Bourdieu'nün kültürel sermaye ve habitus kavramları ile Judith Butler'ın toplumsal cinsiyetin performatifliği gibi teorik çerçeveler sıkça kullanılmıştır. Özellikle Bourdieu'nün perspektifiyle yapılan analizler, tesettür modasının muhafazakâr kadınlar için sınıfsal konumlanma ve kültürel farklılaşma aracı haline geldiğini vurgulamaktadır. Yılmazer Öcal'ın çalışması, sosyal medyada tesettür fenomenlerinin takipçileri üzerinde sınıf temelli etkiler yarattığını ortaya koyarken; Say'ın araştırması, dini tutumların satın alma davranışlarıyla ilişkili olduğunu göstermektedir. Tesettürün geleneksel bağlamdaki sadelik, mahremiyet ve dikkat çekmeme gibi ilkeleri; günümüzde sosyal medya, moda endüstrisi ve dijital temsilin etkisiyle dikkat çekici, stil sahibi ve bireysel sunum odaklı bir biçime evrilmiştir. Özkaynak, Tepe, Karazehir ve Karakavak gibi araştırmacılar, bu dönüşümün bireysel tercihler kadar sosyal yapı, ekonomik güç ve dijital kültürle de şekillendiğini ortaya koymaktadır. Göğüş'ün çalışması, dijital ortamlarda mahremiyetin yeniden tanımlandığını; kadınların hem inançlarına uygun hem de görünür olabilecekleri yeni ifade biçimleri geliştirdiklerini göstermektedir. Sonuç olarak, tesettür günümüzde yalnızca dini bir pratik değil; kimliğin, estetiğin, sosyal statünün ve dijital temsilin bir araya geldiği çok katmanlı bir toplumsal olgu olarak yeniden inşa edilmiştir. Mahremiyet ve örtünme, artık sabit kavramlar değil; bireysel tercihler, sınıfsal konumlanmalar, sosyal medya temsilleri ve kültürel kodlarla şekillenen dinamik ve göreli kategoriler haline gelmiştir. Bu dönüşüm, muhafazakâr kadınların kimlik inşa süreçlerini, toplumsal görünürlük stratejilerini ve sınıf aidiyetlerini yeniden biçimlendirmiş; aynı zamanda tesettürün geleneksel/dini anlamı ile modern yaşam tarzı arasındaki gerilimi de gözler önüne sermiştir. Dolayısıyla günümüz tesettür anlayışı, inanç, moda, tüketim ve sosyal temsilin iç içe geçtiği bir kimlik arayışı olarak konumlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tüketim, Moda, Kimlik, Sınıf, Tesettür.

[*] Dr., MEB, Öğretmen, fatmabetulturan@gmail.com, ORCID: 0000-0003-1097-6675.

SİBER PANOPTİKON'DA İNANÇ: GÖZETİM TOPLUMUNDA DİNÎ KİMLİĞİN YENİDEN İNŞASI

HABİP MEÇİN [*]

Özet

Bu çalışma, dijital çağda ortaya çıkan yeni dindarlık biçimlerini Michel Foucault'nun panoptikon kuramı bağlamında ele alarak, gözetim ile toplum arasındaki ilişkinin günümüzde nasıl yeniden inşa edildiğini ve bu süreçte dinî kimliğin hangi dönüşümlerden geçtiğini sosyolojik bir perspektifle analiz etmeyi amaçlamaktadır. Foucault'nun panoptikon modeli, modern dönemin disiplinci iktidar mekanizmalarını açıklamak açısından kurucu bir paradigma olarak değerlendirilmiş; bireyin hem sürekli görünür kılındığı hem de kendi kendisini denetime tabi tuttuğu gözetim mantığını açığa çıkarmıştır. Günümüzde ise bu gözetim olgusu yalnızca merkezi otoritelerin ya da devletin uyguladığı bir denetim pratiği olmaktan çıkarak, bireylerin birbirlerini izlediği ve denetlediği sinoptik düzenekler aracılığıyla gündelik yaşamın en temel dinamiklerinden biri hâline gelmiştir. Özellikle dijital teknolojilerin sunduğu sınırsız görünürlük, paylaşım, beğeni ve geri bildirim imkânları, bireylerin kimliklerini teşhir ve performe etme biçimlerini radikal bir şekilde dönüştürmüş; bu bağlamda dinî kimliğin de dijital kültürün normatif çerçeveleri içerisinde yeniden inşa edilmesine yol açmıştır. Bu dönüşüm, yalnızca bireyin çevrimiçi ortamlarda dinî aidiyetini ifade etmesiyle sınırlı kalmamakta; aynı zamanda gönüllü gözetim ilişkilerinin etkin bir şekilde işlediği bir düzeneğe işaret etmektedir. Bireyler, dijital mecralarda görünürlük kazanma, normatif onay elde etme, benzerlikler üzerinden aidiyet kurma ve sürekli olarak dinî performanslarını sergileme arayışında, gözetim mekanizmalarının yalnızca nesnesi değil, aynı zamanda öznesi hâline gelmektedir. Çalışma, dijital platformlarda ortaya çıkan dindarlık biçimlerinin, bireylerin kendi kimliklerini teşhir ve düzenleme pratikleri aracılığıyla yalnızca bireysel bir deneyim değil, aynı zamanda toplumsal düzeyde işleyen yeni bir disiplin mekanizması oluşturduğunu; bu yönüyle de modern gözetim teorilerinde önemli bir kırılma noktasına işaret ettiğini ileri sürmektedir. Dahası, Soğuk Savaş döneminde Doğu Bloku toplumlarına yöneltilen ve bireyleri tek tipleştiren disiplinci rejimlere yönelik eleştirilerin, günümüz küresel kapitalist düzeninde bu kez "çoğulluk", "özgürlük" ve "bireysel yaratıcılık" söylemleri altında yeniden üretildiği vurgulanmaktadır. Dijital kültürün sunduğu görünürlük imkânları ve sürekli teşhir pratikleri, ilk bakışta bireysel özerklik ve çeşitlilik alanı sunuyor gibi görünse de gerçekte normatif onay arayışı, benzerlikler üzerinden aidiyet kurma ve görünür olma zorunluluğu gibi dinamikler aracılığıyla bireyleri daha homojen, öngörülebilir ve denetlenebilir bir yapı içine yerleştirmektedir. Böylelikle dijital ortam, bireylerin kendi kimliklerini özgürce inşa ettikleri bir alan olmaktan ziyade, çoğulluk ve özgürlük illüzyonu altında işleyen, denetim ve disiplin mekanizmalarının yeniden üretildiği bir gözetim rejiminin parçası olarak işlemektedir. Bu çerçevede, panoptik gözetim mantığı ile sinoptik gözetim düzeneklerinin iç içe geçtiği dijital kültür ortamlarında, dinî kimliklerin inşası yalnızca bireysel bir ifade biçimi değil, aynı zamanda gözetim-toplum ilişkisini yeniden üreten bir toplumsal formasyon olarak değerlendirilmektedir. Çalışma, dijital platformlarda üretilen dinî içeriklerin bireylerin gönüllü gözetim süreçlerine katılımı aracılığıyla güçlü bir öz-düzenleme mekanizmasına dönüştüğünü; bu yolla denetim ilişkilerinin artık yalnızca yukarıdan aşağıya değil, yatay ve çok yönlü etkileşimler üzerinden işlediğini ortaya koymaktadır. Bireyler, görünürlük, normatif onay ve aidiyet arayışıyla hem kendi davranışlarını sürekli denetim altında tutmakta hem de başkalarının pratiklerini gözetleyen aktif özneler hâline gelmektedir. Böylelikle dijital dindarlık, özgürlük ve çoğulluk söylemleri altında yeni disiplin mekanizmalarını yeniden üreten bir alan olarak karşımıza çıkmakta; bireyleri sürekli teşhir, benzeşim ve normatif içerme süreçleri aracılığıyla daha denetlenebilir kılmaktadır. Sonuç olarak, çalışma panoptik ve sinoptik gözetim düzeneklerinin kesişiminde şekillenen bu yeni dindarlık biçimlerini ele alarak hem gözetim kuramlarının güncellenmesine hem de dijital dinî kimliklerin anlaşılmasına katkı sağlayacak eleştirel bir teorik çerçeve önermektedir.

Anahtar Kelimeler: Sosyoloji, Din sosyolojisi, Dijitalleşme, Panoptikon, Gözetim Toplumu.

[*] Dr., Diyanet İşleri Başkanlığı, sosyiloghabip@gmail.com, ORCID: 0000-0003-1948-3324.

TECDİD VE TASAVVUF ARASINDA: ÂLİMCAN BARUDÎ VE KIRK HADİS SEÇKİSİ

HAKAN TAHTACI [*]

Özet

Bu çalışma, 19. yüzyıl sonu ile 20. yüzyıl başlarında Kazan'da yetişen, tasavvufî kimliğiyle olduğu kadar eğitimdeki yenilikçi yaklaşımıyla da öne çıkan Âlimcan Barudî'nin "Kırk Hadis" seçkileri üzerinden pedagojik metodunu ve dinî-tecdidî düşüncesini ele almaktadır. Âlimcan Barudî, klasik medrese sistemine yönelttiği eleştirilerle tanınmış, Medrese-i Muhammediyye'yi kurarak Türkçe eğitim vermiş ve İslâmî ilimleri çağın modern eğitim anlayışlarıyla yeniden yorumlamaya çaba göstermiştir. Gelenekten kopmadan çağın ihtiyaçlarını dikkate alması, onu Usûl-i Cedîd hareketi içinde özel bir konuma yerleştirmiştir. Bu bağlamda çalışma, Âlimcan Barudî'nin rüştiye seviyesindeki öğrenciler için hazırladığı ve müteselsil bir yapıya sahip olan "Kırk Hadis" seçkileri üzerinden onun pedagojik yaklaşımını, gençliğe yönelik hedeflerini ve toplumsal dönüşüm vizyonunu ele almaktadır. Onun rivâyet seçimleri öğrencilerin çok yönlü gelişimini hedeflediğini ortaya koymaktadır. İlk olarak dinî bilinç başlığı altında sınıflandırdığımız rivâyetler, Allah inancı, ibadetlerin sürekliliği, dua, tevekkül ve ölüm bilinci gibi kavramlar üzerinden öğrencilerin manevi duyarlılığını artırmayı amaçlamaktadır. Ahlaki gelişim temasında ise hayâ, merhamet, vefa ve nefis terbiyesi gibi değerler ön plana çıkarılmış, öğrencilerin bireysel terbiye ve sosyal sorumluluk bilincini geliştirmeleri hedeflenmiştir. İlim sevgisi ve eğitimle ilgili hadisler, bilginin yalnızca bireysel değil toplumsal fayda üretmesi gerektiğini vurgularken, âlimlerle istişareyi bir görev olarak tanıtmaktadır. Bunların yanı sıra, aile hayatı ve sosyal ilişkiler bağlamında seçtiği rivâyetler, anne-babaya saygı, akrabalık bağlarının önemi ve evlilikte denge gibi konular üzerinden öğrencilerin aile içi sorumluluklarını kavramalarını sağlamaktadır. Ticaret ve çalışma ahlakı ise helal kazanç, dürüstlük ve girişimcilik ilkeleriyle şekillenmiştir. Görgü ve sağlık temasında ise temizlik, nezaket ve sosyal ilişkilerde incelik gibi hususlar öne çıkmakta, günlük hayatta uygulanabilir davranış kalıplarıyla öğrencilerin kişisel ve toplumsal yaşamlarına doğrudan katkı sağlanmaktadır. Son olarak, hayat bilgisi ve pratik beceriler başlığı altında tasnif ettiğimiz rivâyetlerle cesaret, gizlilik ve tedbir gibi yaşamsal yetkinlikleri kazandırmayı hedeflemiştir. Dilsel açıdan bakıldığında, rivâyetlerin kısa, öz ve kolay ezberlenebilir nitelikte seçilmiş olması, özellikle rüştiye birinci sınıf seviyesindeki öğrenciler için son derece didaktik bir avantaj sağlamaktadır. Hadislerin kısa ve veciz ifadelerden oluşması, yalnızca ezberlemeyi kolaylaştırmakla kalmaz aynı zamanda öğrencilerin gündelik hayatlarında sık sık karşılaştıkları durumlarla bağlantı kurmalarına imkân tanır. Ayrıca Âlimcan Barudî'nin tercih ettiği rivâyetler, doğrudan gündelik yaşama hitap eden bir üslup taşımaktadır. Selamlaşma, yeme-içme, aksırma ya da nezaket ifadeleri gibi pratik konulara yönelik hadislerin seçilmesi, öğrencilerin öğrendiklerini derhal hayatlarına aktarmalarına imkân vermektedir. Bu bağlamda hadisler, soyut bir bilgi aktarıcısı olmaktan çıkıp doğrudan davranış kalıplarını şekillendiren somut bir rehber niteliğine bürünmektedir. Günlük hayatın ayrıntılarına temas eden bu dil, öğrencilerde sadece bilişsel bir farkındalık değil, aynı zamanda davranışsal bir dönüşüm de meydana getirmektedir. Dolayısıyla hadislerin dili, salt bilgi taşıyıcı bir vasıta olmaktan öte, eğitici ve dönüştürücü bir işlev üstlenmektedir. Bu yönüyle Âlimcan Barudî, klasik tasavvuf geleneğinin özlü ifade tarzını çağdaş pedagojik amaçlarla birleştirmiş, bilgiyi yalnızca teorik bir aktarımdan ibaret görmeyip doğrudan davranış eğitiminin bir parçası hâline getirmiştir. Böylece rivâyetlerin dili, hem bireysel eğitim hem de toplumsal ahlak inşasında etkin bir terbiye aracı olarak işlev görmüştür. Sonuç olarak, Âlimcan Barudî'nin hadis seçkisi, yalnızca ilmî bir faaliyet değil genç neslin karşı karşıya bulunduğu toplumsal ve ahlaki buhranlara pedagojik bir cevap niteliği taşımaktadır. Onun tecdid anlayışı, fıkhî bir güncelleme ya da var olanda değişiklikten ziyade, eğitimde ahlak merkezli bir ihya hareketi olarak öne çıkmaktadır. Âlimcan Barudî, eğitimi yalnızca zihinsel gelişime indirgemeyip, kalbî ve ahlaki tekâmülü esas alan çok katmanlı bir model geliştirmiştir. Geleneksel rivâyet kültürünü çağının pedagojik ihtiyaçlarıyla bütünleştirerek hem eğitimin amacını hem de yöntemini yeniden tanımlamış, tasavvufî duyarlılık ile tecdidî yaklaşımı birleştiren özgün bir formül ortaya koymuştur. Bu model, günümüz din eğitimi tartışmalarına da tarihî bir örnek ve ilham verici bir katkı sunmaktadır. Bir anlamda Âlimcan Barudî'nin tecdid ve tasavvuf arasında bir köprü görevi üstlendiği ve hadisleri bu alanda maharetle kullandığını ifade etmek gerekir.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Âlimcan Barudî, Kırk hadis, Tecdid, Tasavvuf.

[*] Dr. Öğr. Üyesi, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, htahtaci@mehmetakif.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0657-6268.

İSLAM AİLE HUKUKUNDA DEĞİŞİMİN İMKÂNI VE SINIRI: MÜDEVVENE 2004 ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

HAKÎME REYYAN YAŞAR [*]

Özet

2004 yılında yürürlüğe giren Fas Aile Hukuku Kanunu, bilinen adıyla *Müdevvene 2004*, Arap dünyasında İslam aile hukukunun reformu konusunda en dikkat çekici ve tartışmalı örneklerden biridir. Bu düzenleme, sadece Fas için hazırlanmış bir aile hukuku olarak sınırlı kalmamış; toplumsal cinsiyet rolleri, birey–devlet ilişkisi ve İslam hukukunun çağdaş yorumları açısından da bir dönüm noktası teşkil etmiştir. Bu bağlamda Müdevvene 2004, hem Osmanlı sonrası Arap dünyasında süregelen aile hukuku reform taleplerinin bir devamı, hem de ulusal ve uluslararası siyasal gelişmelerin bir ürünü olarak değerlendirilebilir. Modern anlamda İslam aile hukukunun kanunlaştırılması sürecinin ilk büyük örneği 1917 tarihli Osmanlı Aile Hukuku Kararnâmesi'dir. Bu kararnâme, aile hukukunun ilk kez kodifiye edilmesi bakımından önemli olduğu kadar, *telfik* yöntemiyle Hanefî mezhebinin dışına çıkarak Şafiî, Malikî ve hatta münferit müçtehitlerin görüşlerinden de yararlanmasıyla dikkat çeker. Her ne kadar bu düzenleme Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuyla birlikte yürürlükten kalkmış olsa da Osmanlı sonrası dönemde Arap ülkelerinde aile hukukunun reformu yönündeki talepler süreklilik göstermiştir. Özellikle 20. yüzyılın ilk yarısından sonra Mısır ve Suriye gibi ülkelerde, şer'î esaslara dayalı aile hukuku korunmakla birlikte kadınların lehine olarak addedilen değişiklikler yapılmış; evlilik yaşı, boşanma ve nafaka gibi alanlarda kısmi düzenlemelere gidilmiştir). Aile hukuku alanında reformu erken başlatan ülkelerden biri olan Mısır'da bu düzenlemeler kademeli ve zaman zaman geri alınan adımlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu noktada Fas'ın reform süreci farklı bir istisna olarak öne çıkmıştır. Mounira Charrad'ın belirttiği üzere, Fas'ta aile hukuku tartışmaları her zaman devlet, dinî otorite ve kadın hareketleri arasındaki güç dengesinin bir yansıması olmuştur. Mısır veya diğer ülkelerden farklı olarak Fas'ta Müdevvene 2004, Kral VI. Muhammed'in "Emîru'l-Mü'minîn" sıfatıyla dini ve siyasi meşruiyetini kullanarak tek seferde ve bütünlüklü bir şekilde yürürlüğe girmiştir. 1957'de kabul edilen ilk *Müdevvene,* Malikî mezhebi merkeze alınarak hazırlanmış ve kadınların aile içinde geleneksel rolleri dikkate alınarak konumlandırılmıştı. Ancak 1990'lardan itibaren kadın örgütlerinin artan baskısı, uluslararası kurumların yönlendirmeleri ve Kral VI. Muhammed'in reformist tavrı, 2003'te parlamentoda ilan edilen ve 2004'te yürürlüğe giren yeni düzenlemenin önünü açtı. Müdevvene 2004'ün getirdiği başlıca yenilikler arasında şunlar sayılabilir: kadın ve erkek için eşit evlilik yaşı (18), boşanmada karşılıklı hakların tanınması, velayet konusunda annelere daha geniş yetkiler verilmesi, çok eşliliğin ciddi kısıtlamalara tabi tutulması ve aile reisliği kavramının yalnızca erkeğe atfedilmesinin terk edilmesi. Bu düzenlemeler, özellikle toplumda meydana gelen dönüşümü yansıtması bakımından dikkatleri çekmektedir. Bununla birlikte, reform süreci yalnızca hukuki değil aynı zamanda muhtelif tartışmalara da yol açmıştır. İslamcı hareketler ve muhafazakâr çevreler, bu düzenlemeleri Batılı değerlerin yerel bağlama empoze edilmesi olarak değerlendirmiş ve Müslüman aile yapısının zayıflayacağı endişesini dile getirmiştir. Öte yandan kadın örgütleri ve uluslararası kurumlar, bu düzenlemeleri yetersiz bulmuş ve daha ileri adımların atılması gerektiğini savunmuşlardır. Böylece Müdevvene 2004, hem övgü hem de eleştiri toplayan bir "ara formül" niteliği kazanmıştır. Sonuç olarak, Müdevvene 2004 yalnızca teknik bir aile hukuku reformu değil, aynı zamanda Fas'ın ulusal kimliğini, İslam hukukunun yorumlanışını ve günümüz aile hukuku alanında dile getirilen meselelerine üretilen çözümler bağlamında ilginç bir tecrübedir. Osmanlı mirasından Arap dünyasındaki diğer reform deneyimlerine kadar uzanan uzun bir tarihsel bağlam içinde değerlendirilmesi gereken bu kanun, İslam aile hukukunun çağdaş dönemde nasıl yeniden şekillendirilebileceğini göstermesi bakımından hem teorik hem de pratik düzeyde özel bir öneme sahiptir.

Anahtar Kelimeler: İslam Aile Hukuku, Müdevenne 2004, Fas Hukuku, Reform, Malikî Mezhebi.

[*] Dr. Öğr. Üyesi, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, hakimereyyan.yasar@ikc.edu.tr, ORCİD: 0000-0003-4873-2246.

MODERN GELİŞMELER ÇERÇEVESİNDE BİR YÖNTEM OLARAK FARAZÎ FIKIHTAN YARARLANMANIN İMKÂNI VE GEREKLİLİĞİ

HALİL KILIÇ *

Özet

İslam hukuku bilimsel ve yargısal içtihatlarla gelişim göstermiştir. İslam hukukçuları yaşadıkları dönemde vuku bulmuş olaylara çözümler üretmişler, gerçekleşmesi muhtemel meseleleri de varsayıma dayalı olarak ele almışlardır. Kendi dönemlerinin şartları çerçevesinde gerçekleşmesini mümkün gördükleri meselelerle yetinmemişler yeri geldiğinde imkânsız meseleleri de öngörerek içtihatlarına konu etmişlerdir. Varsayıma dayalı mesele üretme ve bu meselelerin şer'î hükümlerini ortaya koymaya yönelik içtihat ameliyesi "farazî/takdîrî fıkıh" olarak isimlendirilmektedir. Farazî fıkıh, İslam hukuk düşüncesine önemli katkılar sağlayarak hem gelişimine hem de sistematik bir yapı kazanmasına zemin hazırlamıştır. Nitekim kanunlaştırma hareketlerinin başladığı 19. yüzyıla kadar İslam hukukuna dair kaleme alınmış eserlerin yazım yönteminin, farazî fıkha dayandığını söylemek mümkündür. Kanunlaştırma hareketleriyle birlikte İslâm hukuku, farazî fıkha dayalı telif tarzından giderek uzaklaşmıştır. Kanunlaştırma yapılırken mümkün olduğunca soyut ve genel hukuk kuralları vazedilmiştir. Kanunlar, insan hayatının olağan sınırları içerisinde karşılaşılacak olayları kapsayacak şekilde oluşturulduğundan varsayımsal meseleler kanun düzenlemesine konu olmamıştır. İslam Hukuk tarihinde ilk kanunlaştırma hareketinin semeresi olan Mecelle-i Âhkâm-ı Adliyye'de bu durum rahatlıkla gözlemlenmektedir. Kanunlaştırma dönemi aynı zamanda İslam dünyasında yenileme (tecdîd) ve reform (ıslâh) anlayışının hâkim olduğu zaman dilimine tesadüf etmektedir. Tecdîd ve ıslah hareketlerinin öncü isimlerinin, klasik fıkıh düşüncesinin mümeyyizlerinden olan farazî fıkha bakışı olumsuzdur. Hal böyleyken, zamanımızda terk edilmiş hatta unutulduğu dahi söylenmesi mümkün olan farazî fıkıh anlayışının canlandırılmasına yönelik ihtiyaca işaret eden bir yığın gösterge bulunmaktadır. Modern dönemde tıp-sağlık, genetik, iletişim, ulaşım, teknoloji, yapay zeka, bilim, sanayi, ekonomi, eğitim vb. alanlarda yaşanan gelişmeler ve günbegün yaşanma olasılığı artan muhtemel vakalar, İslam hukuku açısından incelenmesi gereken yeni problemleri beraberinde getirmektedir. Hayatın olağan akışı içerisinde problemlerin farklılaşma hızı belki de fıkıh tarihi boyunca günümüzdeki kadar olmamıştır. Öyle ki İslam hukukçuları bu alanlarda yaşanan gelişmelere bağlı problemlerin çeşitliliğine yetişemez olmuştur. Farazî fıkhın İslam hukukuna kazandırdığı dinamizme ve onu sistemli bir yapıya büründürme fonksiyonuna, her zamankinden daha çok ihtiyaç duyulduğu söylenebilir. İslam hukukçusu modern gelişmeler çerçevesinde ileride gerçekleşmesi muhtemel meselelere de kafa yormalıdır. Aktif bir hukuk düşüncesinin bu faaliyete ihtiyacı açıktır. Nitekim tarih gösterdi ki olayları öngörmek ve ona göre tedbir almak ve İslam toplumunu bu olaylara hazırlamak, onların bu olaylara hazırlıksız yakalandıktan sonra hukuki hükmünü ortaya koymaktan daha yararlıdır. Hukukun geçmişten çok şimdiki zamanı ve geleceği şekillendirme gayesi bu anlamda göz önünde bulundurulmalıdır. Ayrıca İslam hukukunda genel kabule göre mükellef, bir eyleme adım atmadan ve onu gerçekleştirmeden önce bu eylemin hükmünü bilmesi ve suç olmadığını bildikten sonra gerçekleştirmesi gerekir. Eylemin ifasından önce hükmünün bilinmesinin zorunluluğuna yönelik bu kabul, farazî fıkhın aktifleştirilmesi gerekliliğine dair düşüncemizin temelini oluşturmaktadır. Günümüzde ekonomi alanında gün yok ki yeni ekonomik sistemler yeni para birimleri ve ödeme teknik ve yöntemi çıkmıyor olsun. Hakeza tıp alanında yaşanan gelişmelerin ve laboratuvar ortamında yapılan biyolojik çalışmaların çeşitliliğine yetişemez olduk. Uzay ve savaş teknolojileri de yeni problematik vakalar sunmaktadır. Bütün bunlarla birlikte gelişen şartlar ve değişen dünyada imkânsızlık sınırlarının sanıldığı kadar dar olmadığı gözlemlenmektedir. Son yıllarda popülerlik kazanan yapay zeka ise bütün bunlara müdahil olmasının yanında bizzat hukukun işleyişini ve uygulanışına müdahil olmakta ve mahkemelerde kullanılmaktadır. İletişim araçlarının gelişmişliği bütün bunlardan çok kısa sürede henüz proje aşamasındayken haberdar olmamızı sağlamaktadır. Bu husus büyük bir avantaj olarak değerlendirilmelidir. Muhtemel bazı olumsuzluklar barındırsa da farazi fıkıh hem topluma hem İslam hukukunun evrenselliğine hem de bir bilim olarak aktifliğini korumasına katkı sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, Farazî Fıkıh, Modern Gelişmeler, Değişim, Varsayım.

* Dr. Öğr. Üyesi, Muş Alparslan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, h.kilic@alparslan.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7424-7212.

MODERN TÜRK DÜŞÜNCESİNDE DİN ELEŞTİRİSİNE KARŞI GLOKAL PERSPEKTİF VE ÇAĞDAŞ İSLÂM YAKLAŞIMLARI

HANDE NUR BOZBUĞA *

Özet

Bu tebliğ, Türkiye'de 19. yüzyılın ortalarından itibaren Batılılaşma etkisiyle şekillenen Osmanlı-Türk modernleşme sürecinin günümüzün din anlayışında meydana getirdiği dönüşümü incelemektedir. Söz konusu dönem, hem Osmanlı modernleşmesinin hem de sistematik din eleştirilerinin başlangıcı olarak değerlendirilmiş, bu süreçte İslâm'ın toplumsal hayattaki konumu yeniden tanımlanmıştır. Batı'nın materyalist ve pozitivist düşüncesi etkisinde kalan Osmanlı aydınları, metafizikten fiziğe ve dünyevî olana yönelmiş; din, özellikle ahlâkî ve siyasî boyutları üzerinden tartışma konusu haline gelmiştir. Bu meseleler tebliğde iki bölüm üzerinden ele alınmıştır. İlk olarak, modern Türk düşüncesinde dinin laiklik, hümanizm, eşitlik ve özgürlük gibi modern kavram ve değerler karşısındaki konumu ele alınmakta; bu bağlamda dinin toplumsal hayatta düzen kurucu işlevinin sorgulandığı ve bireysel bir inanç alanına indirgenmeye çalışıldığı ileri sürülmektedir. 19. yüzyıldan günümüze uzanan süreçte Beşir Fuad (öl. 1887), Bahâ Tevfik (öl. 1914) ve Abdullah Cevdet (öl. 1932) gibi Osmanlı aydınlarından başlayarak günümüzde Celal Şengör, Örsan Kunter Öymen ve Yasin Ceylan gibi çağdaş düşünürlere kadar gelen geniş bir entelektüel çizgide dinin, daha özelde İslâm'ın, teorik ve pratik yapısı eleştirilmiştir. Bu eleştiriler çoğunlukla ahlâk, ibadet, şeriat, mucize, peygamber ve vahiy gibi temel dinî kavramlar etrafında toplanmıştır. Son yıllarda ise Türkiye'de dine yönelik eleştiriler, çeşitli yayınlar ve kamusal söylemler üzerinden de devam etmiştir. Bu eleştirileri yöneltenler, gelenek ile modernlik arasındaki ayrımı keskinleştirerek dini, toplumsal gelişmelerin önünde bir engel olarak görmüştür. Örneğin Yasin Ceylan'da gelenek, premodern olarak nitelendirilirken modernite; değişim, bireysellik, çoğulculuk ve özgürlük kavramlarıyla özdeşleştirilmiştir. Bu çerçeveden hareketle tebliğde, özellikle İslâm dini bağlamında modernite ile çatışma değil, uyum esaslı bir ilişki kurulabileceği ileri sürülmektedir. Bu hipotez, son yüzyılda çağdaş İslâm düşüncesinde Aliya İzzet Begoviç (öl. 2003), Muhammed Abid el-Câbirî (öl. 2010), Hasan Hanefi (öl. 2021) ve Seyyid Hüseyin Nasr gibi isimlerin çalışmalarında vücut bulan bir modernleşme ile din uyumu ve bu uyumun tesisinde öne çıkan kavramlarla yeniden değerlendirilebilir. Söz konusu değerlendirme, bu çalışmanın ikinci kısmını oluşturmaktadır. Bahsi geçen İslâm düşünürlerinin Doğu-Batı ve kültür-medeniyet ayrımı hakkındaki eleştirileri, burhânî akıl, tecdîd ve turâs kavram ve projeleri, Türk düşüncesinde İslâm'ı eleştirenlere karşı ele alınabilecek çözümler içermektedir. Nitekim onlar İslâm'ın rasyonel ve çağdaş gelişmelerle uyumlu olan bir din olduğunu, İslâm'ın teolojik mirasının da bu konuda destekleyici ilkelere sahip olduğunu iddia etmektedir. Dolayısıyla günümüzde dinin geri kaldığı ya da ilerlemeyi engellediği iddiaları bu kavram ve projelerle yeniden ele alınabilir. Bu çerçevede din ile modern değerler arasında mümkün olan kesişim alanlarına dikkat çekilerek dinin çağdaş dünyada anlamlı bir toplumsal rol oynayabileceği savunulmaktadır. Buna ek olarak Batı'dan aktarılan pozitivist, sekülerist veya modernist görüşler ile İslâm düşüncesinin dini ilke ve mirası, çağdaş kültür çalışmalarından alınan glokal kavramı etrafında, dini eleştiren ya da reddeden yaklaşımlar üzerinde, dinin lehine olacak bir şekilde bir araya getirilebilir. Glokal kavramının küresel ile yerel olanın sentezlenmesine imkân tanıyan bağlamı, bu tebliğde küresel teknolojik ve diğer rasyonel gelişmelerle dinin toplumun geleneğiyle bütünleşen yerelliğinin bir araya getirilmesine müsaade eder. Böylelikle çağdaş İslâm düşünürlerinin akıl-din uzlaşımı yaklaşımı, glokal kavramı çerçevesinde ele alınabilir. Çünkü tarihsel olarak da Batı düşüncesinde seküler ideolojilere karşı dini inançların hala varlığını devam ettirmesi, sekülerizm projesinin başarısızlığıyla değerlendirilerek dine karşı daha ılımlı bir sekületeriyi ifade eden post-seküler bir boyutta devam etmiştir. Bu tarihsel olgu, din eleştirilerine yönelik çağdaş eleştirilerin yukarıdaki kavramlar boyutuyla yeniden ele alınabileceği konusunda bir umut vermektedir.

Anahtar Kelimeler: Din Felsefesi, Batılılaşma, Türk Modernleşmesi, Din Eleştirisi, Çağdaş İslam Düşüncesi.

* Dr. Öğr. Üyesi, Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, hbozbuga@bandirma.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3927-8088.

YENİLİKÇİ YAKLAŞIMLAR BAĞLAMINDA İÇTİHAT VE TECDİD

HASAN ÖZKET [*]

Özet

Bu çalışma, fıkıh ilminin literatürdeki klasik genel tanım kapsamı itibariyle yeni yaklaşımlarla sahih bir çağdaş anlamlandırma sürecinin imkân ve sınırlarını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bunun, geleneksel tecrübelere dayalı sistematik düşünceden yararlanılarak alanında modern yaklaşımların ortaya konmasında önemli olduğu düşünülmektedir. İslami düşünce ve pratiğinin Kitap ve onun beyanı olan Sünnet naslarının oluştuğu vahiy dönemine dayandığında kuşku yoktur. Bu dönemi, ortaya çıkan yeni durumları çoğunlukla kararlı ve sistemli biçimde birlikte yönetmebaşarısını gösteren sahabe döneminin özellikle Râşit halifeler diye ünlenen devrintakip ettiği bilinmektedir. Dolayısıyla farklı iki model olmak üzere örnekler barındıranbu iki dönem bıraktığı yöntem, etki ve eserlerle sonraki dönemleri biçimlendirmede başvurulan merkez olmuştur. Onların anlamlandırma ve pratiğe aktarma çalışmalarının ilerleyen zamanlarda birçok ilmi gelişmelere öncülük ettiğinde şüpheyoktur. Çoğunlukla biri fukaha diğeri mütekellimin diye bilinen iki ayrı yöntemetrafında oluşan fıkhı mezheplerin ortaya çıkışını hazırlayan Tâbi‘ûn nesli ve müçtehitimamlar dönemi istikrarı yansıtmaktadır. Zira bu dönem büyük ölçüde tedvin dönemiolmuştur. Bu dönemde test edilen y öntemlerle oluşan fıkıh ilmi ve usulünün günümüzde yeni anlamlandırma çabalarında ortaya çıkma ihtimali bulunan sapma ve kırılmaları önlemeye katkı sunması açıktır. Anlamlandırmayı, diğer gayretlerin yanında geniş biçimde temsil ettiği bilinen içtihat müessesesinin genel ve özel alanlarda işlevini artırmak üzere yeni yaklaşımlara açık olarak tecdit ve telfik diye nitelenen öneri ve bakış açılarının öne çıktığı bulgular arasındadır. Ayrıca kurumsallaşan ve sayısal değerlendirmelere konu olan günümüz ilimler seviyesininvarlığı başka bir önemli modern unsurdur. Dolayısıyla alanlarında ortaya çıkan yeni meselelerin tespit ve tanımlarının sahih biçimde yapılarak değerlendirmeye alınması öne çıkmaktadır. Son iki yüzyıl içinde ortaya çıkan sanayi ve teknolojik gelişmelere bağlı olarak baş gösteren modern dönem sorunları mevcuttur. Ancak, erken devir ilmi çalışmalarla merkezileşen yöntem ve örneklerin yeni yaklaşımlarla değerlendirilerek sorunları çözüme kavuşturma çalışmaları kaçınılmazdır.

Anahtar Kelimeler: Fıkıh, Yenilikçi, Tecdid, Telfik, İstinbat, İçtihat.

[*] Dr. Öğr. Üyesi, Kırklareli Üniversities, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, İslam Hukuku, hozket@gmail.com, ORCID: 0000-0002-6193-4363.

SELÇUKLULAR DEVRİNDE TÜRK MİTOLOJİSİNDE İSLÂMÎ ÖGELER: TEK TANRI ANLAYIŞI

HÜSEYİN KAYHAN *

Özet

Selçuklular ile birlikte XI-XIII. yüzyıllarda Türkistan'dan başlayıp Anadolu ve Mısır'a kadar uzanan coğrafyada hâkimiyet kurarak yerleşen Oğuz Türkleri, eski inanç ve kültürlerini önemli ölçüde korumayı başardılar. Bunun en önemli göstergesi eski mitolojik ögelerin yeni coğrafyalarda da bütün canlılığı ile yaşamasıydı. Özellikle Oğuz Kağan Destanı köklere olan bağlılığın bir göstergesi olarak yaşamaya devam etti. Uygurca yazılmış Oğuzname'de eski Türk dini anlayışının izleri görülürken, Reşidüddin Oğuznamesi'nde de buna bir isim konulmuş ve İslâm net bir şekilde belirtilmişti. Keza, Kutadgu Bilig, Divanı Lügati't-Türk, Göktürk Kitabeleri ve Eski Türk Şiirinden örneklerde de mitolojik dönemlerin dini anlayışından izler varken, destansı Dede Korkut Hikâyelerinde de bunun ismi konulmuş İslâmi yapısına aynı şekilde şahit olmaktayız. İslâm dininin ibadetler babında değil de, özellikle en temel anlayışı olan tek yaratıcı Allah inancının eski Türklerde var olduğu ve bunu da Tanrı ismiyle ifade edildiği anlaşılmaktadır. Biz araştırmamızda bu temel öge üzerinde durduk ve eldeki kaynaklar nispetinde gerçekliğini araştırdık. İslamiyet öncesi mitolojik Türk İnançlarında tek Tanrı anlayışına baktığımızda, Göktürk yazıtlarında Türk devletinin resmi olarak tek Tanrı inancı net bir şekilde yansıtılmakta yaratılış ile ilgili şunlar söylenmekteydi: *Yukarıda, mavi gök, aşağıda yağız yer yaratıldığında, ikisi arasında, kişioğlu (insanoğlu) yaratılmış, insanoğlunun üzerine de atalarım Bumın Kağan, İstemi Kağan (kağan olarak tahta) oturmuşlar*. Uygurlar döneminde Burkan muhitinden kalan eserlerde İslâm'da olduğu şekliyle cennetin canlı tasviri vardı. Eski Uygurcada Tanrı ile ilgili birçok kelimelere de tesadüf edilmekteydi. Selçuklular devrinde İslâm Dininin tek Tanrı anlayışının mitolojik Dönem ile karşılaştırdığımızda yine önemli bulgulara ulaşmaktayız. XII. yüzyıl Anadolu'sunun önemli din adamlarından Süryani Mihael, edindiği mitolojik bilgilere istinaden Türklerin gökte ikamet eden tek bir Allah'a inandıklarını, fakat onu tanımadıkları, bu yüzden de görünen gökyüzünü Allah telakki ettiklerini, bundan fazla bir şey bilmeyip, öğrenemediklerini yazarak güzel bir tanıtım yapmaktadır. 1070'lerde Karahanlı muhitinde yazılmış olan Divanı Lugati't-Türk'te Türklerin İslâm öncesi dini anlayışları ve kabulleri ile ilgili çok sayıda bilgi bulunmaktadır. XIV. yüzyılda yazılmış Dede Korkut Hikâyelerinde özellikle Deli Dumrul'un Tanrı'ya seslenişi Türk halkının yaradanına olan duygularını çok güzel ifade eder niteliktedir. Çalışmamızda bu konuları ele alıp, Selçuklular devrinde eski mitolojik kaynaklara yansıyan dini yapının yaşadığı, sadece isminin değişerek İslâm olarak anıldığı, eski inanç ve anlayışların bütün canlılığı ile devam ettiğini gördük. Bununla ilgili olarak yukarıda bir kısmının isimlerinden bahsettiğimiz mitolojik ve tarihi kaynakları kullandık. Fuat Köprülü, Zeki Velidi Togan, Abdülkadir İnan vs. gibi önemli tarihçilerimizin bu konudaki görüşlerine de başvurduk.

Anahtar Kelimeler: Mitoloji, Oğuzname, Selçuklular, Türkler, İslâm.

* Dr. Öğretim Üyesi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, ORCID: 0000-0001-9036-3312.

GELENEK SAVUNUCULUĞUN BİR TEZAHÜRÜ OLARAK AMEL-İ EHL-İ MEDÎNE

HÜSAMETTİN KAYA [*]

Özet

Hz. Peygamber'in risâletinin son on yılına ev sahipliği yapan Medine, İslâm dinin toplumsal ve hukuki yönlerinin kurumsallaştığı merkez olmuştur. Kur'an'ın tebyini, sünnetin pratiğe aktarılması, ibadet ve muamelat alanlarının teşekkülü büyük oranda Medine döneminde gerçekleşmiştir. Bu dönem, İslâm fıkıh düşüncesinin şekillenmesinde de belirleyici rol oynamıştır. Aynı şekilde Hz. Peygamber'in söz, fiil ve takrirlerine doğrudan tanıklık eden Medine, sonraki nesillere taşınan sünnet mirasının da önemli taşıyıcılarından biri olmuştur. Zira Medine halkı, Hz. Peygamber'in mescitte, çarşıda, sokakta ve diğer kamusal alanlardaki gündelik hayatına doğrudan şahit olma imkânına sahipti. Bu durum, sünnetin yalnızca rivayet yoluyla değil, fiilî uygulamalar üzerinden de tevarüs edilmesine zemin hazırlamıştı. Medine ehlinin, Hz. Peygamber'i bir yaşam modeli olarak benimsemesi, onunla birebir etkileşim hâlinde olması ve toplumsal düzenin bu etkileşim doğrultusunda şekillenmesi, şehrin fıkhî otoritesini pekiştirmiştir. Hz. Peygamber'in vefatından sonra ise Medine halkı, dinin temsilini üstlenmiş; sahâbe ve tâbiîn nesilleri üzerinden dini uygulamaların sonraki kuşaklara aktarılmasında köprü görevi almışlardır. Bu cihetle Medine ehlinin uygulamaları, sünnetin fiili ve kollektif bir taşıyıcısı olarak değerlendirilmiş; bilhassa Mâlikî mezhebi nezdinde bu uygulamalar müstakil bir teşri kaynağı olarak değerlendirilmiştir. Amel-i ehl-i Medîne kavramı, teorik düzeyde Mâlik b. Enes (ö. 179/795) ile sistematize edilmiş olsa da bu ilkesinin kullanımı sahâbe dönemine kadar uzandığı görülmektedir. Nitekim Ebü'd-Derdâ (ö. 32/652), duyduğu bir hadisi Medine halkının fiilî uygulamasına aykırı olduğunu fark ettiğinde, söz konusu hadisi değil halkın amelini esas almıştır. Benzer şekilde, Hz. Ömer'in (ö. 23/644) Medine ehlinin amelinin hilafına rivayette bulunulmaması gerektiğini tembih ettiği rivayet edilmiştir. Mâlik'in hocalarından Rebîa b. Ebû Abdurrahman (ö. 136/753) da amel-i ehl-i Medîne'yi hüküm istinbatında referans kabul etmiştir. Mâlik b. Enes, Medine halkının uygulamalarını "el-emrü'l-muctema'u 'aleyhi 'indenâ (bizde üzerinde ittifak edilmiş olan uygulama)" ve "ellezî edreket 'aleyhi ehlü'l-ilmi bi beledinâ (şehrimizdeki ilim ehlinin üzerinde bulunduğu uygulama)" şeklindeki ifadelerle teorileştirmiştir. Ona göre, Medine halkının amelinden istinbat edilen bir hüküm, rivayetle desteklenmese dahi bağlayıcıdır. Bu yaklaşım, Mâlik'in sünnetin yalnızca lafzî değil, aynı zamanda amelî bir süreklilikle de taşındığına dair kanaatini yansıtmaktadır. Mâlik'in bu yönteme dayalı olarak ulaştığı bazı hükümlere bakıldığında, mezkûr ilkenin hüküm inşasında ne derece etkili olduğu görülmektedir. Örneğin o, bir Müslümanın gayrimüslim bir kişiye ne akrabalık ne velayet ne de rahim bağı üzerinden mirasçı olamayacağını belirtmiş; aynı şekilde hiç kimsenin bu gerekçelerle miras hakkından mahrum bırakılamayacağını da ifade etmiştir. Mâlik'e göre bu hüküm, Medine ehlinin amelinden kaynaklanmakta olup, rivayetle teyit edilmesine gerek bulunmamaktadır. Aynı şekilde Hz. Peygamber'den "Dul kadın, evliliği konusunda ailesinden daha fazla söz sahibidir. Bâkireye ise mutlaka danışılmalıdır" şeklinde nakledilen rivayete yer veren Mâlik, buna karşın Medine ehlinden olan Kasım b. Muhammed ve Sâlim b. Abdullah'ın kendi kızlarını evlendirdikleri ve hiçbir şekilde onlara danışmadıklarını belirtmektedir. O, hiç evlilik tecrübesi olmayan kızların evlendirilmesinde onlara mutlaka istişare edilmesini öngören hadise rağmen, Kasım ve Sâlim'in uygulaması özelinde amel-i ehl-i Medine'yi esas almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Sünnet, Gelenek, Amel-i ehl-i Medine, Mâlik b. Enes.

[*] Dr. Öğr. Üyesi, Mardin Artuklu Üniversitesi, husamettinkaya@artuklu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6033-9917.

TECDÎD HADÎSİNİ MUHÂLİF RİVÂYETLER BAĞLAMINDA YENİDEN DÜŞÜNMEK

İBRAHİM AYHAN *

Özet

Hadis kaynaklarında aynı konuya dair aktarılan rivâyetlerin iç tutarlılıklarını incelemek hadis ilmi açısından son derece önem arz etmektedir. Benzer konuları ele alan rivâyetlerin muhteva birlikteliği/uygunluğu bahse konu olan rivâyetlerin hem isnat hem de metin açısından ele alınıp incelenmesini gerektirmektedir. İsnat açısından yapılacak incelemede, rivâyette yer alan râvîler, çok yönlü bir incelemeye tabi tutulurken, metin açısından yapılacak incelemede, rivâyetin Kur'an'a, sünnete, akla, tecrübeye ve tarihi olaylara uygunluğunun tespiti önem taşımaktadır. Bununla birlikte metnin bu şekilde incelemeye tabi tutulması hem kişilerin zihinlerinde oluşması muhtemel sorulara cevap verebilecek hem de rivâyet değerlendirmelerinde bazı yeni ilke ve yöntemlerin ortaya konulmasına imkân tanıyacaktır. Bu bağlamda elimizdeki hadis kaynaklarında sahih isnatla nakledilip şöhret kazanmış bazı rivâyetlerin dinde yenilenmenin imkân ve sınırlarını araladığı görülürken diğer bazı rivâyetlerin ise tam aksi yönde yeniliğin önünü kapatıp yasakladığı müşahede edilmektedir. Örneğin sahih senetle nakledilen tecdîd hadisi dinde yenilenmenin önünü açıp tecdide teşvik ederken, *"Her bid'at dalâlettir"* rivâyeti ile *"Kim İslam'da güzel bir sünnet ihdas ederse..."* rivâyeti her türlü yeniliği bidat olarak resmedip dinde yenilenmenin önünü kapatabilmektedir. Bu rivâyetler, İslam geleneğinde yeniliğe dair hem teşvik edici hem de sınırlayıcı yaklaşımları yansıtmaktadır. Zıt muhtevalara sahip bu rivâyetler, hadislerin anlaşılıp yorumlanması noktasında bireysel anlamda zihin karışıklığına yol açtığı gibi toplumsal anlamda farklı yapılanmaların ortaya çıkmasına da kapı aralamaktadır. Zira mezkûr konuların ele alındığı rivâyetler parçacı bir şekilde incelendiğinde, her türlü yeniliği bidat olarak değerlendirip karşı çıkanlar olduğu gibi yeniliklere olumlu yaklaşanlar da bulunmaktadır. Bu bağlamda çalışmada öncelikle tecdîd hadisinde geçen *"her yüz yılın başında..."* ifadesi dilsel açıdan ele alınmıştır. Bunun yanı sıra İslâm âlimlerinin rivayette yer alan *"baş"* ifadesini yüzyılın başlangıcı veya sonu şeklinde yorumladıkları; *"Men"* ism-i mevsûlünün tekil veya çoğul yoruma imkân tanıması sebebiyle her asırda bir veya birden fazla müceddidin gönderilebileceği şeklinde farklı yorumlamalarda bulundukları belirtilmiştir. Ayrıca son dönem düşünürlerinden Câbirî'nin tecdidi, aklî bir aksiyon olarak Hasan Hanefî'nin ise onu geleneğin yeniden yapılandırılması bağlamında ele aldığı vurgulanmıştır. Bu örnekler, tecdîd kavramının hem klasik hem de modern dönemde farklı yorum imkânlarına sahip olduğunu göstermektedir. Konuyla ilgili Bid'at rivayetinde yer alan *"Her bid'at dalâlettir"* ifadesi, Hz. Peygamber'in sünnetine aykırı olan yenilikleri dışlama amacını yansıtması muhtemeldir. Böylece bid'at rivâyeti, dini sahadaki asılsız yenilikleri reddetmekle birlikte faydalı uygulamalara kapı aralayan bir denge anlayışını da yansıtmaktadır. *"Kim İslam'da güzel bir sünnet ihdas ederse..."* rivâyeti ise farklı bir boyut ortaya koymaktadır. Bu rivâyet, bid'at hadisinin ihtiyatlı tavrı ile tecdîd hadisinin yenilenmeye dair teşvikini dengeleyen üçüncü bir boyut kattığı söylenebilir. Sonuç olarak bu üç rivayet, yüzeysel olarak çelişkili görünse de aslında birbirini tamamlayan bir bütünlük arz etmektedir. Zira bid'at hadisi, koruma refleksini, sünnet ihdası ile ilgili rivâyet, yapıcı yönelimi, tecdîd hadisi ise tarihsel yenilenme bilincini temsil ettiği söylenebilir. Bu farklı yönelimler birlikte değerlendirildiğinde, Hz. Peygamber'in çok boyutlu bir dinî bilinç inşa ettiği anlaşılmaktadır. Bu nedenle dinde yenilik meselesi, rivâyetlerin yalnızca lafzî değil tarihsel ve psikolojik boyutlarıyla da ele alınmasını gerekli kılmaktadır. Ayrıca günümüz Müslüman toplumları açısından bu üç rivâyet hem sabiteleri koruma hem de değişime uyum sağlama yönünde önemli bir metodolojik zemin sunmaktadır. Bu çalışmada, 'tecdid hadisi', 'yeni bir yol/adet açma rivâyeti' ve 'her yeniliğin bidat olarak ifade edildiği rivâyet' ele alınıp karşılaştırılmıştır. Bunun yanı sıra tecdid hadisinin ifade ettiği muhtemel anlam ve yorumlar, tecdid kavramının anlam alanının tespiti, tecdidin farklı dönemlerde nasıl algılandığı ve uygulanmaya çalışıldığı gibi konular üzerinde de durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Din, Hadîs, Yenilik, Tecdîd, Bid'at.

* Dr. Öğr. Üyesi, Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, iayhan_7221_hotmail.com, ORCID: 0000-0002-0442-8966.

ORTAÇAĞ BATI DÜNYASINDA KİLİSE-DEVLET ÇATIŞMASININ KURAMSAL TEMELLERİ

İBRAHİM KORHAN [*]
AHMET YASİR POLAT [*]

Özet

Ortaçağ Batı Avrupa coğrafyası dini, sosyal, siyasal vs. bakımdan birçok değişim, dönüşüm ve yeniliğin iç içe geçtiği karmaşık bir süreci kapsamaktadır. Bu husus, başlangıç ve bitiş dönemleri tartışmalı olmakla birlikte, yaklaşık bin yıllık bir dönemi kapsayan Ortaçağ'ın karakteristiğini anlamayı zorlaştırmaktadır. Nitekim dönemle alakalı yapılan çalışmalara bakıldığında Ortaçağ'ın değişken ve dinamik yapısının göz ardı edilip, döneme belli başlı özelliklerin atfedilerek statik bir hüviyetle tarif edildiği görülmektedir. Örneğin bilim, sanat ve düşünce alanında hiçbir gelişmenin kaydedilmemiş olması, Kilise'nin mutlak egemen bir otorite olarak kıtanın dini ve politik yaşamına bütünüyle hükmetmesi gibi bu çağın belli dönemlerinde kısmen geçerli olan ancak özünde çağın bir bütünlük içerisinde anlaşılmasını zorlaştıran genellemelere sıklıkla başvurulmaktadır. Öte yandan Roma İmparatorluğu mirasının üzerine inşa edilen Avrupa siyasal sisteminin imparatorluğun Batı yakasının yıkılmasını (M.S. 476) takip eden süreçte istikrarsız bir sürece girmiş olması, siyasal alanda Ortaçağ Avrupasını tarif eden en belirgin hususlardan biridir. Bu istikrarsızlığın çok yönlü nedenleri olduğu gibi bunlar pek çok faktörle açıklanabilir. Söz konusu faktörler arasında en çok öne çıkan ise bu çağ boyunca süregelen Kilise-Devlet çatışmasıdır. Zira imparatorluk otoritesinin ortadan kalkmasıyla meydana gelen yönetimsel boşluğu doldurmak iddiasında olan krallar ve imparatorlar gibi dünyevi güçlerin yanında Roma merkezli Kilise'nin de siyasal bir aktör olarak ortaya çıkması, inişli çıkışlı bir seyir izlemekle beraber bütün Ortaçağ'a yayılan bir yetki tartışmasını beraberinde getirmiştir. Bu tartışmalar dönemin Avrupa siyasal sistemine ve dini yaşamına önemli ölçüde etki etmiştir. Kilise-devlet veya din-siyaset çatışmasının esas sebebi olduğu anlaşılan yönetimsel boşluğu doldurma hamleleri bu bağlamda çeşitli kuramların doğmasını ve(ya) geliştirilmesini beraberinde getirmiştir. Zira dönemin karakteristiğini de anlamaya katkı sağlayan yetki tartışmalarının ortaya çıkardığı en belirgin kuramlar "Petrus Doktrini" ve "İki Kılıç Kuramı"dır. Petrus doktrini, Roma Kilisesi'nin kurucu havarisi olarak kabul edilen Havari Petrus'un diğer havariler arasında üstün bir konumunun olduğu fikrine dayanmaktadır. Bu görüşe göre Petrus'un kurucusu olduğu Roma Kilisesi diğer apostolik (elçisel) kiliselerden yetki bakımından üstün bir konuma sahiptir. Aynı şekilde Petrus'un halefi olan Roma piskoposu da (papa) diğer piskoposlardan yetki bakımından üstündür. Petrus Doktrini ilk olarak IV. yüzyılda öne sürülmüş ardından Papa I. Leo (440-461) tarafından tam teşekküllü ifadesine kavuşturulmuştur. İki Kılıç Kuramı ise ilk olarak Papa I. Gelasius (492-496) tarafından öne sürülmüş ve Ortaçağ boyunca Hıristiyan teologlar tarafından geliştirilmiştir. Kilise ile dünyevi güçler arasındaki yetki bakımından ilişkinin tanımlandığı bu kurama göre, dini ve dünyevi otorite bir bütün olarak Tanrı'ya dayanmaktadır. Tanrı, İsa vasıtasıyla dini otoriteyi (*auctoritas sacerdatum*) temsil eden kılıcı kiliseye, dünyevi otoriteyi (*regalis potestas*) temsil eden kılıcı ise imparatora vermiştir. Dolayısıyla bu kuram, temelde dini ve dünyevi otoritelerin birbirinden bağımsız olduğu düşüncesine dayanmaktadır. Bu bilgiler çerçevesinde çalışmanın konusu başlangıçta Papalığın dini ve siyasi alandaki otorite iddiasına dayanak olarak ileri sürülen ancak sonraki dönemlerde Papalık muhalifi çevreler tarafından da yorumlanıp karşı argümanlar olarak kullanılan söz konusu iki kuramdır. Çalışma Ortaçağ'daki din-siyaset çatışmasını kuramsal temeller üzerinden tartışarak dönemin dini ve siyasi yönden anlaşılmasına katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Nitel bir araştırma hüviyetine sahip olan çalışmada birincil ve ikincil kaynaklar üzerinden doküman analizi yöntemine başvurularak deskriptif metod izlenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Ortaçağ, Hıristiyanlık, Kilise, Devlet, Otorite.

[*] Dr. Öğr. Üyesi, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Dinler Tarihi Anabilim Dalı, ibrahimkorhan33@gmail.com, ORCID: 0000-0001-5430-0197.

[*] Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Yüksek lisans öğrencisi, yasirpolat38@gmail.com, ORCID: 0009-0004-5919-015X.

ABDULLAH CEVDET'İN YAZILARINA DİN VE BİLİM İLİŞKİSİ

İRFAN ERTAN [*]

Özet

19. Yüzyıl'ın sonlarında Batı entelektüel dünyasında özellikle William Draper'in *History of* the *Conflict Between Religion and Science* (Din ve Bilim Arasındaki Çatışmanın Tarihi) ve Andew Dickson White'ın *A History of the Warfare of Science with Theology in Christendom* (Hristiyanlık'ta Teoloji ve Bilimin Savaşının Tarihi) isimli eserleriyle ortaya çıkan Din ve Bilim tartışmaları özellikle Ernest Renan'ın *L'Islamisme et la science* (İslam ve Bilim) isimli konferansı ve Namık Kemal'in cevap olarak kaleme aldığı Renan Müdafaanemesi isimli eseriyle Osmanlı ve diğer Müslüman ülkelerin entelektüel camiasında da konuşulmaya başlamıştır. Bu tartışma Osmanlı'da tek bir grup ekseninde değil, Osmanlıcı, İslamcı, Garpçı ve Türkçü camianın genelinde etki bırakmış ve her görüşten entelektüelin üzerine kalem oynattığı bir tartışma haline gelmiştir. Bu durum, tartışmayı sadece dini bir tartışma değil milli ve kültürel bir tartışma haline getirmiştir. Bu açıdan değerlendirildiğinde entelektüeller bir bütün halinde vatansever saiklerle bu konuyu tartışıp özelde Renan'a genelde de İslam'ı hedef alan düşünürlere cevap vermişlerdir. Bir yandan da İslam'ın bilimle çelişmediğini aksine İslam'ın bilime bilimin de İslam'a uygun olduğu tezini desteklemek için bilimsel veya sözde bilimsel, felsefi ve entelektüel yazılar kaleme almışlardır. Bazen bunu yaparken bilimin İslam'a uyumlu oluğunu ama Hristiyanlık'ın 'bozulmuş' versiyonuyla çeliştiğini ifade ederek Hristiyanlık eleştirisinde de bulunmuşlardır. Bu bildiri, Osmanlı Garpçı entelektüellerinden Abdullah Cevdet'in din ve bilim konusundaki perspektifini sunmayı amaçlamaktadır. Bunu yaparken Abdullah Cevdet'in kitapları ve özellikle *İçtihad* dergisinde yayınladığı yazılar temel alınacaktır. Gençlik yıllarına kadar dindar bir Müslüman olan Abdullah Cevdet, Tıbbiye'den arkadaşı İbrahim Temo'nun verdiği Felix Isnard'ın *Spiritualisme et Matérialisme* (Spiritualizm ve Materyalizm) isimli kitabını okuduktan sonra materyalist felsefeyi benimsemiş ve dinden şahsi olarak uzaklaşmaya başlamıştır. Koyu bir bilimci olan Abdullah Cevdet, her ne kadar din kavramına mesafeli olsa hatta ateist olarak kabul edilecek söylemleri olsa da İslam'ı ve bilimi Osmanlı toplumunun refahı ve devletin bekası için kullanılması gereken araçlar olarak görmüştür. Bu yolda İslam'ı bilimselleştirme konusunda önerilerde bulunurken sadece bilimsel veya felsefi argümanlar ve öneriler sunmakla kalmamış, ayet ve hadis gibi dini kaynaklara da başvurmuştur. Bu da İslam'ın ve bilimin hem devlet hem de toplum için ne denli önemli olduklarını göstermektedir. Müslüman Osmanlı toplumunu yönlendirmenin yolunun bu olduğunu düşünen Abdullah Cevdet'in bu düşüncesinin temelinde vatansever saikler yatmaktadır. Ayrıca Abdullah Cevdet gibi bir entelektüelin de bu kavramları toplumsal perspektifte kullanması bu kavramların 'kullanışlı bilgi' olarak görüldüğünü ve Osmanlı entelektüelinin pragmatik yaklaşımını yansıtmaktadır. Ayrıca, toplumsal konularda özellikle Gustave Le Bon'un da etkisiyle Sosyal Darwinist düşünceleri kullansa da bu fikirlerini İslami literatürle birleştirerek yeni bir Osmanlı toplumu tahayyül etmiştir. Abdullah Cevdet'in politik konumu da bu konuya verdiği önemi anlamak için önemlidir. İttihad ve Terakki'nin öncülü kabul edilen İttihad-i Osmani'nin kurucularından olan Abdullah Cevdet, politik kimliğini yazılarına da yansıtmıştır. Din ve bilim tartışmalarını bu sebeple sosyal ve politik sebebe de oturtarak tartışmanın bağlamını geniş bir zemine yaymıştır. Abdullah Cevdet'in Erken Cumhuriyet döneminin düşünce yapısında etkileri olduğu hatta Atatürk'ü de fikirleriyle etkilemiş olması onu sadece Osmanlı için değil Türkiye için de önemli bir konuma koymaktadır. Sonuç olarak, Abdullah Cevdet, İslam ve bilimi Osmanlı İmparatorluğu ve toplumu için bir kurtuluş yolu olarak gösterirken İslamı bilimsel bir zeminde yorumlamayı ve İslam'ın bu yorumunun toplumu bir arada tutmak için kullanılması gerektiğini ifade etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Din ve bilim, Osmanlı pragmatizmi, Osmanlı toplumu, Kullanışlı bilgi, Abdullah Cevdet.

[*] Dr, Kısmi Zamanlı Öğretim Görevlisi, Bilkent Üniversitesi, irfanertan193@gmail.com, ORCID: 0000-0003-2472-2852.

MUHADRAMÛN ŞAİRİ ABDULLAH EZ-ZİBA‘RÂ’NIN ŞİİRİNDE DİNÎ VE EDEBÎ YENİLİK

İZZETTİN BİLGEHAN [*]

Özet

Abdullah b. ez-Ziba‘râ b. Kays b. Adî el-Kureşî es-Sehmî, Kureyş’in Sehm boyuna mensup olup, her iki dönemde de önemli bir şair olarak tanınmıştır. Abdullah ez-Ziba‘râ’ın hayatına dair ayrıntılı bilgiler bulunmamakla birlikte, şairin yaşamına ilişkin veriler genellikle onun şiirlerinden edinilmiştir. Abdullah ez-Ziba‘râ, özellikle Fil Vak‘ası üzerine yazdığı 23 beyitlik şiirle tanınmıştır. Bu şiir, edebî kariyerinin zirvesini temsil ederken onun dönemin en büyük şairlerinden biri olarak tanınmasına vesile olmuştur. Câhiliye dönemi boyunca Abdullah ez-Ziba‘râ, İslam’a karşı sert bir muhalefet sergilemiş, putperest inancı ve Hz. Peygamber’e duyduğu düşmanlıkla tanınmıştır. Özellikle Peygamber Efendimiz ve Müslümanlara karşı olumsuz bir dil kullanmış ve Müslüman şairlere bilhassa Hassân b. Sâbit’e yönelik sert eleştirilerde bulunmuştur. Abdullah ez-Ziba‘râ’nın, Uhud Savaşı’nda Kureyş ordusunun yanında yer alması, savaşta Abdullah b. Seleme’yi şehit etmesi ve savaş sonrası Kureyş ölüleri için mersiyeler yazması, onun dönemin toplumsal ve kültürel değerleriyle sıkı bir bağ kurmuş olduğunu göstermektedir. Edebî kariyerinin ilk dönemlerinde yazdığı şiirler, Câhiliye dönemi Arap toplumunun kültürel ve toplumsal değerleriyle uyumlu bir şekilde şekillenmiş ve bu şiirler, onun dönemin en tanınan şairlerinden biri olarak kabul edilmesini sağlamıştır. Abdullah ez-Ziba‘râ’nın İslam’a karşı gösterdiği sert tutum, edebî mirasının büyük bir kısmının Müslümanlar tarafından dikkate alınmamasına yol açmıştır. Abdullah ez-Ziba‘râ’nın Müslüman olmadan önce söylediği şiirleri, genellikle onun putperestliğe olan bağlılığını ve İslam’a karşı duyduğu sert tutumunu yansıtmaktadır. Bununla birlikte Abdullah’ın manevî dönüşümü, İslam’a geçişi ile gerçekleşmiştir. Mekke’nin fethi sırasında ez-Ziba‘râ, Hz. Peygamber tarafından öldürülmesi istenen sekiz erkek ve dört kadın arasında yer alıyordu. Bu durum onu büyük bir korkuya sevk etmiş ve Necran’a kaçmaya zorlamıştır. Necran’da bulunduğu sırada, Hassân b. Sâbit’in, Hz. Peygamber’in affediciliği ve merhametini anlatan şiirini dinlemesi, Abdullah’ ez-Ziba‘râ’nın içsel bir değişim yaşamasına neden olmuştur. Hassân’ın şiirindeki affedicilik teması, kalbinde derin bir pişmanlık uyandırmış ve onu İslam’a yönlendiren önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bu içsel dönüşüm sonucunda Hz. Peygamber’in huzurunda kelime-i şehadet getirerek İslam’ı kabul etmiştir. Abdullah ez-Ziba‘râ’nın İslam’a geçişi, sadece bireysel bir dönüşüm değil, aynı zamanda toplumsal ve kültürel bir değişimin edebî yansıması olarak değerlendirilebilir. İslam’a geçtikten sonra ez-Ziba‘râ, önceki düşmanlıklarından arınarak pişmanlığını dile getiren şiirler kaleme almış, eski Câhiliye değerlerini reddederek İslam’ın erdemli öğretilerini ve Hz. Peygamber’in liderliğini övmüştür. Onun Müslüman olduktan sonra söylediği şiirler, cehalet ve dalâlet içinde geçen geçmişinden hakikati idrak ederek hidayete ulaşmasını anlatan güçlü bir dönüşüm hikâyesidir. İlgili beyitler bireyin manevî dönüşüm sürecinde yaşadığı gaflet, uyanış, hakikati idrak etme ve teslimiyet safhalarını gözler önüne sermesi bakımından oldukça dikkat çekicidir. Şiirlerdeki metaforlar, bireysel arayışının her aşamasını ve bu süreçteki değişimi vurgulamak için etkili bir araç olarak kullanılmıştır. Şairin şiirlerinde dikkat çeken en önemli hususlardan biri, Cahiliye döneminde kaleme aldığı manzumelerin, İslâmî dönem şiirlerine kıyasla daha güçlü ve etkileyici bir yapıya sahip olmasıdır. Bu farklılığın temelinde, Cahiliye devrinde yazılan şiirlerin, şairin toplumsal statü kazanma, maddi menfaat elde etme ve kabul görme gibi bireysel saiklerle kaleme aldığı; çoğunlukla kendi kabilesini öven medih ve fahr temaları etrafında şekillenmiş olması yatmaktadır. Dönemin sosyal yapısı içerisinde bu tür şiirler, şaire geniş bir itibar ve saygınlık kazandırmıştır. Buna karşılık, İslâmî dönemde yazdığı şiirlerde ise, ifade tarzı daha sade ve mübalağadan uzak bir nitelik arz etmekte; içerik bakımından ise genellikle İslâm’ın yüceliğini ve Hz. Muhammed’e (s.a.v.) duyulan sevgi ile bağlılığı konu edinmektedir. Bu durum, söz konusu iki dönem şiirleri arasında etki gücü bakımından belirgin bir farkın oluşmasına sebebiyet vermiştir. Sonuç olarak Abdullah ez-Ziba‘râ, önce gaflet içinde geçen bir ömür, ardından içsel bir hesaplaşma ve sonunda iman ile kurtuluşa eren bir ruhun mücessem bir örneği olarak tarih sahnesinde silinmez bir iz bırakmıştır.

Anahtar Kelimeler: Arap dili ve belagatı, Şiir, Muhadramûn, Abdullah ez-Ziba‘râ, Manevî ve edebî dönüşüm.

[*] Arş. Gör. Dr., Hakkâri Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Arap Dili ve Belagatı Anabilim Dalı, izzettinbilgehan@gmail.com, ORCID: 0000-0002-7603-8035.

TÜRKİYE YÜZYILI MAARİF MODELİ ÇERÇEVESİNDE ORTAÖĞRETİM DKAB PROGRAMINDA BECERİLERİN YERİ VE İŞLEVİ

KAZIM SELEK*

Özet

2024 yılında yürürlüğe giren Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli, eğitim sisteminde köklü bir paradigma değişikliğini temsil etmektedir. Bu model, insanı merkez alan ve çok boyutlu gelişimi esas alan bütüncül bir yaklaşım sunmaktadır. Bu kapsamda Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi de bireyin anlam arayışına ve kişilik gelişimine katkı sağlayacak şekilde yeniden yapılandırılmıştır. Bu bildiride, 2024 Ortaöğretim DKAB Öğretim Programı'nda yer alan beceriler sınıf düzeylerine göre incelenecek ve bu becerilerin öğretim sürecindeki işlevleri değerlendirilecektir. Becerilere dayalı öğretim anlayışı, öğrenmenin sadece bilgi edinme süreci olmadığı, aynı zamanda edinilen bilginin yaşamla ilişkilendirilmesi gerektiği varsayımına dayanır. Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli'nin temel yapı taşları arasında bütüncül eğitim, Erdem-Değer-Eylem yaklaşımı, sosyal-duygusal öğrenme becerileri ve eğilimler yer almaktadır. Bu yaklaşım, öğrencinin zihinsel, duygusal, ahlaki ve sosyal yönleriyle birlikte gelişimini amaçlamaktadır. Bu çalışmada doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. 2024 Ortaöğretim DKAB Öğretim Programı incelenmiş, beceriler tematik olarak sınıflandırılmış ve nitel içerik çözümlemesi uygulanmıştır.

Programda yer alan beceriler şu başlıklar altında toplanmaktadır:

- Kavramsal Beceriler (Temel, Bütünleşik, Üst Düzey Düşünme)
- Alan Becerileri
- Sosyal-Duygusal Öğrenme Becerileri
- Okuryazarlık Becerileri
- Eğilimler

Bu beceriler, öğrenme çıktıları ile doğrudan ilişkilendirilmiş ve öğrenme-öğretme sürecine entegrasyonu önerilmiştir. Sosyal-duygusal beceriler, bireyin öz farkındalık geliştirmesine, değerler ise toplumsal uyumuna katkı sunmaktadır. DKAB öğretiminde becerilere dayalı yaklaşım, öğrencilerin bilgiye ulaşmanın ötesinde bu bilgiyi hayata aktarma becerisi kazanmalarını hedeflemektedir. Bu yaklaşım, bireyin hem bilişsel hem de duyuşsal alanlarda gelişimini desteklemekte; programda yer alan değerler ve sosyal becerilerle ahlaki bir bütünlük sağlamaktadır. Sınıf düzeylerine göre becerilerin dağılımı incelendiğinde bütün sınıf düzeylerinde kavramsal becerilerin ön planda olduğu sonrasında sosyal-duygusal becerilere ağırlık verildiği görülmektedir. Beceri temelli DKAB öğretim programı, öğrenci merkezli ve çağın ihtiyaçlarına cevap veren bir anlayışı yansıtmaktadır. Bu çerçevede öğretmenlerin, bu becerileri sınıf içi uygulamalarında etkin şekilde kullanmaları sağlanmalıdır. Ayrıca ölçme-değerlendirme sistemleri de bu becerilerin kazanım düzeylerini nesnel olarak belirleyebilecek şekilde geliştirilmelidir.

Anahtar Kelimeler: Din Eğitimi, Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli, Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programı, Beceriler.

* Dr., MEB., kazimselek@gmail.com, ORCID: 0000-0002-0229-7026.

AKIL VE VAHİY İKİLEMİNDE DİN ANLAYIŞIN DÖNÜŞÜMÜ: GELENEKSELDEN MODERNE

M. İKBAL HARDAL [*]

Özet

Bir dinin tanımlanmasında ve yorumlanmasında kutsal metinlerin belirleyici rolü din araştırmacılarınca göz ardı edilemeyen bir etkendir. Doğası gereği, Aşkın bir varlık ile insan arasında bir iletişim biçimi olarak vahyin ve kutsal metnin nasıl tasavvur edildiği ise bu metinlerin anlaşılmasında ve yorumlanmasında anlayan ve anlatan bir özne olarak insanın sınırlarını belirleyen bir unsurdur. Bu bağlamda insanın özgür iradesi konusunda tamamen farklı görüşlere sahip olan Cebriye ve Mutezile'nin vahiy anlayışı konusunda aynı kişiyi referans almaları ise dikkat çekicidir. Aynı şekilde aklı vahyin anlaşılmasında temel şart koşan İmam Matüridi'nin Mutezileye olan sert eleştirilerinin de böyle bir vahiy tasavvurundaki farklılıktan kaynaklanmış olabileceğini söyleyebiliriz. Geleneğimizde Kuran'ın yaratılmışlığı tartışmasıyla başlayan bu tasavvur farklılaşması günümüze kadar farklı din anlayışları ve yorum ekolleri içerisinde halen daha izlerini sürdürmektedir. Bu çalışmamızda başta tarihselcilik, hadisçilik, mealcilik, işari tefsir, tasavvufi tefsir gibi din yorumlarını din felsefesinin temel problem alanı olan 'vahiy problemi' bağlamında tahlil etmeyi ve bu yorumların dayanmış olabileceği vahiy tasavvurlarına işaret etmeyi amaçlamaktayız. Din felsefesinde vahiy problemi, aşkın bir varlık olarak *Tanrı* ile evrene ait ve beşerî özellikleriyle tanımlanan *insan* arasındaki iletişimin doğasını ve imkanını sorgulayan bir problem alanıdır. Bu alanda ortaya çıkan tartışmalar içerisinde, panteist ve monist dinleri ve anlayışları bir kenara bıraktığımızda, karşımıza teizmin temel vahiy tasavvurları karşımıza çıkmaktadır. Bu tasavvurlardan ilki Tanrı'nın aşkınlığını korumaya çalışan, vahyin bir çeşit yazılı ve sabit şekilde peygamberlere verildiği veya peygamberin bunları insanüstü bir yetenek ile Tanrıdan aldığı daha sonra ise insanlara bunu aktardığı anlayıştır. Diğer bir tasavvur ise Tanrı'nın veya kelam sıfatının belirli bir zamanda ve mekânda insanların arasına inerek murat ettiği mesajı ve emirlerini insanlara ya da belirli bir grup insana doğrudan ilettiği şeklindedir. Bu ikinci tasavvurda insanın beşeri özellikleri ve seviyesi bozulmamış olsa da Tanrı'nın birliği bozulmaktadır. Her iki durumda da Peygamber'in insan ve elçi olarak öznelliği ikinci plana atılmaktadır. Bir başka ifadeyle kendisine tabi olunacak bir beşer olma vasfı görmezden gelinebilmektedir. Bu tahlil neticesinde geleneğin vahiy anlayışlarını tekrardan gözden geçirdiğimizde birbiriyle çelişiyor gibi gözüken din yorumlarının aslında aynı vahiy tasavvuruna dayandıklarını ve özellikle dinî yaşantıda benzer problemlere neden olabilecekleri görülecektir. Halk'ul-Kuran tartışmaları aslında dönemin var olan vahiy tasavvurlarının Kelam'daki yansımalarıdır. Bu tartışmada din felsefesi açısından bir taraf sabit bir metnin Tanrı tarafından insanlara iletildiğini esas alırken diğeri ise ezeli Kelam'ın Hz. Peygamber'in tüm yaşantısında tezahür ettiğini vurgulamaktadır. Çalışmamızda öne çıkarmaya çalıştığımız ve savunduğumuz yaklaşım ise İmam Matüridi ve Farabi geleneğinin özünde bu tehlikeyi gördükleri ve bundan dolayı vahyin mahiyetine dair tasavvur tartışmalarına girmekten kaçındıkları yönündedir. Böylelikle hem metin olarak ayetlerin değeri hem de Hz. Peygamberin yaşantısının bir vesikası olarak hadislerin değeri korunmuş olacaktır. Çünkü onlar için her şeyden önce Hz. Peygamberin peygamberliğine iman tüm diğer iman esaslarından epistemolojik olarak önce gelmektedir. Sonuç olarak, vahiy problemi tam olarak felsefi açıdan tahlil edilmeden Kelam tarihimizdeki tüm diğer tartışmaları hem anlamak hem de tahlil etmek mümkün gözükmemektedir.

Anahtar Kelimeler: Din Felsefesi, Kelam, Vahiy, Din Anlayışı, Yorumlama.

[*] Araş. Gör. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, ikbal.hardal@deu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5131-3846.

İSLAM HUKUKUNUN TECDÎD ALANI VE ESASLARI

MEHMET BAHATTİN ALPHAN [*]

Özet

İslam hukukunun hükümleri arasında içtihada kapalı olup değişmeyen hükümler olduğu gibi içtihada açık olup değişebilen hükümler de vardır. Zamanın değişmesiyle ictihad alanına girip değişime açık olan hükümlerde yenilik yapma ihtiyacı doğmaktadır. İslam hukukunda yenilik, şeriatın her zaman ve mekânda geçerliliğini ve uygunluğunu sürdürmesini sağlamak için bir zorunluluktur. İslam hukukundaki hükümlerin bir kısmı yeniliğe kapalı olup bu alanlarda içtihada başvurulamaz. Bu tür hükümler, delaleti ve sübûtü kat'î olan naslarla sabit olup değişmezlik arz eder. Beş vakit namaz, oruç, zekât ve haccın farz oluşu ile zinâ, hırsızlık ve içkinin yasak oluşu gibi hususlar bu kategoriye örnek teşkil eder. Aynı şekilde, naslarla belirlenen cezalar ve kefaretler de bu gruba dahildir. Buna karşılık, İslam hukukundaki bazı hükümler ise yeniliğe açık olup içtihada konu teşkil edebilir. Bu hükümler, sübûtü veya delaleti zannî olan naslara dayanmaktadır. Ayrıca, hakkında nas veya icmâ bulunmayan meselelerde; kıyas, istihsân, maslahat-ı mürsele, örf ve istishâb gibi aklî delillerle ictihâd yapılabilir. Bu alanlarda hukuki yeniliklerin geliştirilmesi mümkündür. Yenilik, İslam hukukunda yalnızca mevcut kuralların uygulanmasında değil, aynı zamanda şer'î prensiplerin çağın değişen toplumsal ve kültürel şartlarına adaptasyonunda da kritik rol oynar. Böylece, hukukun mutlaklığı ile esneklik arasında bir denge kurularak hem geleneksel değerlere bağlılık sağlanır hem de toplumsal ihtiyaçlara cevap verilir. Bu bağlamda, ictihâd, belirli ölçütler ve usul kuralları çerçevesinde gerçekleştirilir. Bu da yeniliğin ölçülü ve tutarlı olmasını temin eder. Tecdîdin asli muhatapları müctehidlerdir. Onlar, Kur'an, Sünnet, icmâ ve kıyâs gibi delilleri kullanarak yeni meselelerde hüküm verme yeteneğine sahiptir. Müctehidlik şartlarını taşıyan âlimler, ictihâd yoluyla yeni hükümler ortaya koyarak tecdîd işlevini yerine getirirler. İslam hukukunda yenilik, keyfî değişim değil; şeriatın maksatlarına (makâsıdü'ş-şerîa) uygun, delillere dayalı ve usul kuralları çerçevesinde yapılan bir yeniden yorumlama ve uygulama faaliyetidir. Özellikle değişen sosyo-kültürel ve ekonomik şartlara uyum sağlamak adına, müctehidlerin ve fıkıh meclislerinin gerçekleştirdiği içtihatlar, İslam hukukunun yaşayan ve gelişmeye açık olan yönünü ortaya koymaktadır. Bu çalışmada, İslam hukukunda ictihad alanına girip yeniliğe açık olan ve ictihad alanına girmeyip yeniliğe açık olmayan alanların tespiti, yenilik yapmanın ilke ve esasları, yeniliğin şartları ve bu süreci yürütecek kişilerin yani müctehidlerin taşıması gereken şartlar ve nitelikler incelenecektir. Araştırmanın temel amacı, İslam hukukunun hangi hükümlerinde yenilik yapılabileceğini belirlemek ve bu sürecin hangi şartlar ve prensipler çerçevesinde gerçekleştirilebileceğini ortaya koymaktır. İslam hukukunda yeniliğin mümkün olduğu alanların belirlenmesi ile bu alanlarda yapılacak yeniliklerin hangi esaslara dayanması gerektiğinin bilinmesi, hem teorik hem de pratik açıdan önem arz etmektedir. Çalışmanın yöntemi olarak, öncelikle konuyla ilgili literatür taraması yapılacak; ardından İslam hukukunda hangi hükümlerin yeniliğe açık olduğu, bu yeniliklerin hangi şartlara bağlı olarak gerçekleştirilebileceği, bu yeniliğin sınırları ve dayandığı esaslar analiz edilecektir. Elde edilen bulgular doğrultusunda, namaz, oruç, zekât ve haccın farz oluşu ile zinâ, hırsızlık ve içkinin yasak oluşu ve cezalar ile kefaretler gibi delâleti kat'î olan naslara dayanan hükümlerde yenilik yapılamayacağı; buna karşın sübûtü veya delâleti zannî olan naslara dayanan yahut hakkında herhangi bir nass bulunmayan hükümlerde ise yenilik yapılabileceği sonucuna ulaşılmıştır. Bununla birlikte, yapılacak yeniliklerin rastgele değil, belirli usul, şart ve esaslara bağlı olarak gerçekleştirilmesi gerektiği tespit edilmiştir. Bu bağlamda, yenilik yapabilecek kişilerin müctehidler olduğu ve müctehidin bir meselede ictihâd edebilmesi veya yeni bir hüküm ortaya koyabilmesi için birtakım ilmî ve metodolojik yeterlilikleri taşıması gerektiği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, Tecdîd, Yenilik, İctihâd, Müctehid.

[*] Dr. Öğr. Üyesi, Hakkari Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, mehmetbahattinalphan@hakkari.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1512-8328,

AKIL VE VAHİY İLİŞKİSİ: DEĞİŞEN DÜNYADA YENİ YORUMLAR

MEHMET ÇETİNKAYA [*]

Özet

Akıl, sorumlu bir varlık olmanın asli sebebidir. Kur'an'da aklın fonksiyonelliği ve epistemolojik değeri üzerinde önemle durulmuştur. Kur'an'da insandan istenen temel davranışlardan biri de düşünmek, akletmektir. Akletmek kelimesi Kur'an'da fiil formunda yaklaşık 50 defa geçer. Keza Kur'ân'da 150'ye yakın ayette elbâb, nuha, ebsâr gibi kavramlar da aklı kullanma ve düşünmeye vurgu yapmaktadır. Yine tefekkür, tedebbur, tezekkür, tefekkuh, ibret, irfan gibi kavramlar aklın faaliyet alanlarıyla bağlantılıdır ve Kur'an'da sıkça kullanılmıştır. Buna göre aklı kullanmak Kur'an'da yüzlerce kez tekrarlanan ve bu yoğun tekrar gereğince en çok üzerinde durulan eylemlerden biridir. Halbuki İslam düşünce geleneğinde ilk dönemde yaşanan akıl-nakil gerilimi sebebiyle başta Ehl-i hadis olmak üzere bazı gruplar akla tavır almışlardır. Akla karşı önyargılı olma veya akla karşı mesafeli duruş mezheplerin oluşum ve gelişimleriyle beraber iman akaid konularında da farklı inanç ve düşüncelere sebep olmuştur. Konuyla ilgili dikkat çeken görüşlerden biri 'aklânî/külli/analitik ile parçacı/ nakilci/ Arap aklı bakışı farkının mezhep oluşumuna yansıdığı nazariyesidir. Buna göre iki farklı okuma biçimi zamanla kendi grup ve hiziplerini oluşturmuştur. Akılcı bakışın fıkıh/hukuk ilmindeki karşılığı Ehl-i re'y, nasçı yaklaşımın karşılığı ise Ehl-i hadis'tir. İtikatta ise akıl-nakil mücadelesi daha çok Selef ve Mu'tezile mücadelesi üzerinden şekillenmiştir. Mu'tezile iman konularının şerhinde ve yorumlanmasında aklı esas alan mezhep olarak öne çıkar. Mu'tezilenin kurucusu olarak kabul edilen Vasıl b. Ata (ö. 131/748) "aklın hücciyeti"ni ilk dile getiren kimsedir. Mu'tezileden Sümame b. Eşres (ö. 213/828) ise aklî bilginin semaî (nakli) bilgiye öncelenmesi gerektiğini dile getirmiştir. Bu dönemde artık Yunan felsefesi ve aklı da Müslüman düşünürler tarafından tercümelerle farklı bir şekil alma yoluna girmişti. III. asırda Yunan aklı etkisi artarak devam edecektir. İslam düşünce geleneğinde akıl-nakil/nas ilişkisi açısından bakıldığında 5 temel bakış veya ekolden bahsetmek mümkündür: Birincisi Ehl-i hadis olarak ortaya çıkan ve sonraki yüzyıllarda Selefiyye olarak değişen nakilci gelenektir. Bu yaklaşım en güçlü şekilde Hanbeliler tarafından temsil edilmiştir. İkinci ekol selefin kabullerini belli oranda rasyonel zeminde anlamaya çalışan gelenektir. İkinci geleneği Ehl-i sünnet içinde Eşariler ve Maturidi okulları temsil etmiştir. Üçüncü ekol hem aklı hem de nakli dinin olmazsa olmaz iki unsuru olarak gören ve nakli rasyonel zeminde anlamaya çalışan yaklaşımdır. Mu'tezile'yi bu gruba dâhil etmek mümkündür. Üçüncü ekolün fıkıh ve hukuk ilmindeki karşılığı Ehl-i re'y'dir. Ehl-i re'y'in de dahil olduğu bu grupta akıl vahiyle sınırlandırıldığı için izafi bir akılcılık ve rasyonalite söz konusudur. Dördüncü ekol salt aklın hakimiyetini savunan filozoflardır. Halkta bir tabanı olmamasına rağmen felsefeciler Yunan felsefesi birikiminden istifadeyle İslam düşünce geleneğinde önemli bir yer işgal etmişlerdir. Beşinci ekol İslam mistikleridir. Tasavvuf ekolüne mensup bazı sufiler İslam düşüncesi içinde kendilerine has bir epistemoloji ve ontolojiyle var olmuş ve halk tabanında yayılmayı başarmışlardır. Buna göre akıl-nakil ilişkisine dair beş kutuplu bir gelenekten söz edilebilir. Lakin bu beş kutup da kanaatimizce hakikatın bir kısmını ıskalamıştır ya da hakikatı hakikatin bir vechine indirgemiştir. Bu bildiride klasik 5 perspektif veya paradigma dışında yeni bir bakış veya hepsini içine alan bir perspektifin imkanının olup olmadığı sorgulanmıştır. Buna göre birbiriyle çatışma halinde görünen paradigmalar ortalaması alındığında hakikatın tespiti daha isabetli olmaktadır. Zira perspektifler genelde hakikatın bir yönü, özelliğini öne çıkarmakta, bütünsel, külli bakılmadığı için diğer vecihler mühmel kalabilmektedir. Buna göre hakikat genelde iki çatışan paradigmanın ortalarında bulunmaktadır. Bir ilimde hataya düşmeninse genelde iki ana sebebi vardır. Birincisi eksik bilgidir. İkincisi ise o konuda duygusallıkla objektifliği kaybederek bir taraf tutmaktır. Buna göre bir meselede kişi holistik olarak görme yetisine sahipse, o konuda yeterli ve doğru bilgiye sahipse ve objektifse o meselede hakikati olduğuna en yakın şekliyle anlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: İslam Mezhepleri, Akıl, Nakil, Nas, Holistik bakış.

[*] Dr. Öğr. Üyesi, Artuklu Üniversitesi, mehmetcetinkaya@artuklu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2943-3494.

YAPAY ZEKÂ VE DİNDARLIK

MEHMET OZAN AHNAS [*]

Özet

Teknoloji, dijitalleşme ve dindarlık arasındaki ilişki sosyal bilim disiplinleri içinde problematik bir alana karşılık gelmektedir. Diğer bir ifadeyle, günümüz dünyasında küreselleşmenin de etkisiyle yaşanan sosyo-kültürel değişim ve dönüşümler, akademik disiplinde araştırmacıların dikkatini çekmektedir. Özellikle yapay zekâ uygulamalarının ve yapay zekayla geliştirilen robotik teknolojilerin yaygınlaşması, toplumların sosyal ve kültürel dinamiklerinde değişimlere neden olduğu gibi kişilerin din/dindarlık algısı üzerinden de olumlu/olumsuz etkilere sebep olmaktadır. Toplumsal değişimi tetikleyen birçok faktörden söz edilmektedir. Kültürel normlar, iletişim ağları ve demografik özellikler belirleyici bir öneme sahiptir. Sanayi devrimiyle başlayan ve toplumsal olguları derinden etkileyen modernleşme serüveni, bilim, eğitim ve günlük yaşamda köklü değişimlere sebep olmuştur. Geleneksel toplumların merkezinde yer alan din olgusu sekülerleşmeyle birlikte etkisini kaybetmiş ancak dinin etkisi tamamen ortadan kalkmamıştır. Yapay zekâ, günümüzde birçok alanda gündelik/sosyal hayatı etkileyen, sağlıktan eğitim bilimlerine doğa bilimlerinden din bilimlerine kadar farklı disiplinlerde varlığını artıran bir olgudur. Din de sosyal işlevleriyle gündelik yaşamın önemli bileşenlerinden biridir. Dijitalleşmeye paralel olarak dinsel, sosyal ve kültürel sistemlerde hem bireysel hem de kolektif yeni dinamikler ortaya çıkmaktadır (Çapçıoğlu ve Anık, 2021:28). Yapay zekâ dindarlığı da bu dinamiklerden biri olarak ifade edilebilir. Bu çalışmada; "Dindarlık ve yapay ilişkisinde ortaya çıkan yeni tip dindarlık biçimleri var mıdır ve bunlar nasıl değerlendirilmelidir, dindarlık ve yapay zekâ ilişkisiyle dinsel pratiklerin dijital araçlarla tarif ve tasnif edilmesi ne anlama gelmektedir, yapay zekâ ile dindarlık ölçülebilir mi, yapay zekâ teknolojilerinin dini pratiklere yönelik sunduğu uygulamalar ve dijitalleşme dindar insanların gündelik hayatlarında nasıl etki etmektedir, bilgi, teknoloji ve dijitalleşme dinselliği nasıl şekillendirmektedir, Dindarlığın yapay zekaya bağımlılığı ve bunun sosyo-kültürel yönleri nelerdir?" vb. konular ekseninde bir tartışma amacı güdülmektedir. Nitel bir yöntem ile toplanan veriler sosyolojik bir bakış açısıyla betimlenerek yorumlanmaktadır. Yapay zekâ ve dindarlık ilişkisini irdeleyen saha çalışmalarının analiz edildiği bu araştırmada, yapay zekâ ve dindarlığa dair kişilerdeki algılar ve saha çalışması sonuçları, kavramsal ve kurumsal çerçeve ekseninde tartışılmaktadır. Literatürdeki araştırmalar incelendiğinde din sosyolojisi disiplininde çok fazla çalışmanın olmadığı göze çarpmaktadır. Bu araştırmada din sosyolojisi bakış açısıyla yapay zekanın dindarlık üzerinde doğrudan veya dolaylı bir etkisinin olup olmadığı irdelenmektedir. Yanı sıra söz konusu araştırmaların sadece bir tanesinde ChatGPT robotunun dindarlık algısı analiz edilmektedir. Yapay zekâ; dindarlık deneyimlerine, dini kurumlarla olan ilişkilere ve dindarlığın sosyo-kültürel biçimlerine yeni boyutlar katmaktadır. Kur'an okuyan kalem, besmele çeken bardak, konuşan tesbih, namaz kıldıran seccade gibi dini teknolojik cihazlar, geleneksel dinsellik ilişkilerini dönüştürmektedir (Doğan, 2018:32-33). Günümüzde yapay zekanın dini metinlerin incelenmesinde ve yorumlanmasında kullanılması, insan kapasitesinin ötesinde bazı yeni dindarlık kalıpları ortaya çıkarabilir. Bu durum dini doktrinler hakkındaki anlayışları zenginleştirmesinin yanı sıra dini deneyimlerin gerçekliği, ibadetin ve manevi rehberliğin içsel değerine yönelik kaygıları da beraberinde getirebilir. Yapay zekâ ve din/darlık ilişkisine dair ilgili literatüre bakıldığında etik sorunların sıkça tartışıldığı ve insanlığın geleceği açısında potansiyel problemlerin değerlendirildiği görülmektedir. Diğer bir ifadeyle bu araştırmalarda yapay zekâ ve entegre robotların/teknolojilerin toplumsal yaşamı nasıl yönlendireceği, kamusal/özel alanı nasıl şekillendireceği ve insanların gündelik pratiklerini nasıl dönüştüreceği irdelenmektedir. Bu tartışmalar ekseninde dinsel hayatın ve pratiklerin yapay zekaya ilişkin teknolojik gelişmelerden etkilenmemesi mümkün gözükmemektedir. yanı sıra ulaşılan sonuçlar neticesinde yapay zekanın dinler arası diyaloğu kolaylaştırabileceğini, "özgünlük, önyargı ve geleneksel dini otoritenin" olası kaybıyla ilgili endişelerin de giderilebileceği araştırmacılar tarafından düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Din Sosyolojisi, Dindarlık, Yapay Zekâ, Yapay Zekâ Dindarlığı, İçerik Analizi.

[*] Dr. Öğr. Üyesi, Mardin Artuklu Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Din sosyolojisi, ozanahnas@gmail.com, ORCID: 0000-0003-2301-9057.

DİN VE BİYOETİK İLİŞKİSİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

MEHMET ÖZKAYA [*]

Özet

Bilim ve teknolojinin bir arada sergilediği kümülatif ve süreçsel gelişmeler, çağdaş dünyanın en dikkat çekici olgularından biri olarak öne çıkmaktadır. Bu gelişmeler, insanlığın yaşam kalitesini artırma, sağlık hizmetlerini iyileştirme ve toplumsal refahı güçlendirme gibi önemli faydalar sağlamış olsa da aynı zamanda bir dizi karmaşık ve problematik konuları da beraberinde getirmiştir. Özellikle son yıllarda, bu gelişmelerin din ve biyoetik alanlarında yoğun tartışmalara yol açtığı gözlemlenmektedir. Din ve biyoetik kesişimi, biyoteknoloji ve tıptaki yeniliklerin geleneksel etik çerçeveleri sorgulamasıyla birlikte hem akademik hem de kamusal alanlarda giderek daha fazla önem kazanmıştır. Bu çalışma, genetik mühendisliği, yaşam sonu bakımı ve üreme teknolojileri gibi çağdaş biyoetik meselelere farklı inanç sistemlerinin nasıl yaklaştığını inceleyerek, dinî gelenekler ile biyoetik ilkeler arasındaki karmaşık ve çok boyutlu ilişkiyi ele almayı amaçlamaktadır. Teorik bir literatür incelemesi yöntemiyle yürütülen bu çalışma, dinî perspektiflerin biyoetik tartışmaları nasıl etkilediğine ve şekillendirdiğine dair kapsamlı ve özlü bir bakış sunmayı hedeflemektedir. Bilim ve teknolojinin hızlı ilerleyişi, insanlık tarihinin en dönüştürücü dönemlerinden birini yaratmıştır. Genetik mühendisliği gibi yenilikler, genetik hastalıkların tedavisinde umut vaat ederken, aynı zamanda genetik manipülasyonun etik sınırları hakkında ciddi soruları gündeme getirmiştir. Örneğin, CRISPR gibi gen düzenleme teknolojileri, insan genomunda hedefe yönelik değişiklikler yapma imkânı sunarken, bu teknolojilerin olası kötüye kullanımı veya uzun vadeli etkileri konusunda endişeler ortaya çıkmıştır. Benzer şekilde, üreme teknolojilerindeki gelişmeler, tüp bebek uygulamalarından taşıyıcı anneliğe kadar geniş bir yelpazede etik tartışmaları tetiklemiştir. Bu teknolojiler, bireylerin ebeveyn olma hakkını genişletirken, embriyo seçimi veya genetik tasarım gibi uygulamalar, insan doğasının manipülasyonu ve eşitsizliklerin artması gibi riskleri de beraberinde getirmiştir. Yaşam sonu bakımı ise ötenazi, palyatif bakım ve yaşam destek ünitelerinin kullanımı gibi konularda hem tıbbi hem de manevi soruları öne çıkarmaktadır. Bu bağlamda, farklı dinî gelenekler, bu teknolojilerin uygulanabilirliği ve ahlâkî meşruiyeti hakkında çeşitli yaklaşımlar geliştirmiştir. Dinî gelenekler, biyoetik tartışmalarda önemli bir rol oynamaktadır çünkü bu gelenekler, insan hayatı, ölüm ve ahlâkî sorumluluk gibi temel meseleler üzerine derinlemesine düşünce sistemleri sunar. Örneğin, Hristiyanlık, İslam, Yahudilik ve Budizm gibi büyük dünya dinleri, insan yaşamının kutsal doğası ve bireyin özerkliği gibi konularda farklı perspektifler sunmaktadır. Hristiyanlıkta, özellikle Katolik doktrinde, yaşamın başlangıcı ve sonu konusundaki kararların Tanrı'nın iradesine bağlı olduğu vurgulanırken, İslam'da, Kur'an ve hadislerden yola çıkılarak biyoetik meselelere yönelik bir çerçeve oluşturulmaktadır. Yahudilik, bireyin yaşamını koruma ilkesini merkeze alırken, Budizm, acıdan kaçınma ve merhamet ilkeleri üzerinden biyoetik sorunlara yaklaşır. Bu farklı yaklaşımlar, biyoetik tartışmaların yalnızca bilimsel ve teknik bir boyutta değil, aynı zamanda kültürel ve manevi bir bağlamda ele alınmasını zorunlu kılmaktadır. Genetik mühendisliği bağlamında, dinî gelenekler genellikle insan onurunun korunması ve doğanın manipülasyonuna karşı temkinli bir yaklaşım sergiler. Örneğin, bazı dinî otoriteler, genetik müdahalelerin insan türünün özünü değiştirme riski taşıdığını savunurken, diğerleri bu teknolojilerin insan ıstırabını azaltmak için kullanılabileceğini öne sürer. Üreme teknolojileri söz konusu olduğunda, dinî yaklaşımlar genellikle aile yapısının ve doğal üreme süreçlerinin korunması üzerine yoğunlaşır. Yaşam sonu bakımı ise, bireyin özerkliği ile topluluğun kolektif değerleri arasında bir denge kurma çabası olarak ortaya çıkar. Örneğin, ötenazi gibi tartışmalı konularda, bazı dinî gelenekler bireyin acı çekme hakkını savunurken, diğerleri yaşamın her koşulda korunması gerektiğini vurgular. Bu bağlamda, dinî perspektiflerin biyoetik tartışmalara sunduğu katkılar, yalnızca ahlâkî ilkelerin belirlenmesinde değil, aynı zamanda bu ilkelerin uygulanmasında da önemli bir rol oynar.

Anahtar Kelimeler: Din, Bilim, Ahlak, Biyoetik, Teknoloji.

[*] Dr., Patnos Fatih Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi, mehmetozzkaya@gmail.com, ORCID: 0000-0001-6636-2950.

SOSYAL MEDYADA DİNDARLIĞIN DÖNÜŞÜMÜ: TEMSİL, GÖSTERİ VE MAHREMİYETİN YENİDEN İNŞASI

MELEK COŞGUN SOLAK [*]

Özet

Dijital çağın etkisiyle sosyal medya, bireylerin dini kimliklerini ve inançlarını yeniden şekillendirmelerine olanak tanıyan önemli bir mecra haline gelmiştir. Bu dönüşüm, geleneksel dini pratiklerin dijital ortamda nasıl evrilerek daha geniş kitlelere ulaştığını ve bireylerin dini kimliklerini nasıl sergilediklerini ortaya koymaktadır. Çalışmamız, dijital iletişim platformlarında dindarlığın dönüşümünü ve yeniden inşasını özellikle temsil, gösteri ve mahremiyet bağlamlarında incelemeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda, sosyal medya platformlarının dini temsilleri nasıl dönüştürdüğünü, dini kimliklerin dijital ortamda nasıl sergilendiğini ve mahremiyetin sosyal medya üzerinden nasıl yeniden tanımlandığını tartışmaktadır. Kuramsal açıdan araştırma, Erving Goffman'ın *benlik sunumu* kuramı ile Jean Baudrillard'ın *gösteri ve simülasyon* kavramlarına dayandırılmıştır. Goffman'ın yaklaşımı, bireylerin sosyal medyada dini kimliklerini nasıl inşa edip sunduklarını ve bu sunumların izleyici tarafından nasıl algılandığını açıklamaya imkân tanırken; Baudrillard'ın kuramı, dijital ortamda dini içeriklerin temsile indirgenerek simülakrlara dönüştüğünü, bu süreçte ticarileşerek popüler kültür nesnelerine evrildiğini göstermektedir. Bu kuramsal çerçeve, sosyal medyada dini kimliklerin yalnızca bireysel aidiyetin ifadesi değil, aynı zamanda etkileşim ve görünürlük eksenli performanslar olarak şekillendiğini ortaya koymaktadır. Araştırma, nitel bir yöntemle yürütülmüştür. Instagram ve YouTube gibi sosyal medya platformlarında dini içerik üreten kullanıcıların paylaşımları doküman incelemesi, söylem ve içerik analizi teknikleriyle değerlendirilmiştir. Veri toplama sürecinde özellikle dua, tesettür, Kur'an tilaveti, manevi tecrübe ve dini sembollerle ilgili gönderiler incelenmiştir. İçeriklerin seçiminde etkileşim düzeyi (beğeni, yorum, paylaşım), görsel kompozisyon, mahremiyet unsurları ve dini temsillerin çeşitliliği dikkate alınmıştır. Bu yöntem, dijital dindarlığın performatif, görselleştirilmiş ve mahremiyet sınırlarını zorlayan boyutlarını açığa çıkarmaya imkân vermiştir. Bulgular, sosyal medyanın dini öğretilerin daha geniş kitlelere ulaşmasını sağladığını fakat bu süreçte öğretilerin sadeleştirilerek estetikleştirildiğini ve ticarileştirildiğini göstermektedir. Dijital platformlarda dini pratikler, izleyiciye sunulan birer "gösteri"ye dönüşmekte; ibadet, dua ya da manevi deneyimler yalnızca içerik aktarımı değil, aynı zamanda toplumsal onay aracı olarak da işlev görmektedir. Bu bağlamda takipçi sayısı, beğeni oranları ve yorumlar, dini içeriklerin değerini belirleyen göstergelere dönüşmüştür. Dolayısıyla dindarlık, sosyal medyada yalnızca bir inanç pratiği değil, aynı zamanda toplumsal görünürlük ve dijital popülarite arayışıyla şekillenen bir performans haline gelmektedir. Çalışma ayrıca, mahremiyetin yeniden tanımlanışını da ortaya koymuştur. Geleneksel olarak özel kabul edilen dua, tövbe veya ibadet gibi dini deneyimler, artık sosyal medya aracılığıyla daha geniş izleyici kitlelerine açılmaktadır. Bu durum, mahremiyetin sınırlarının bulanıklaşmasına, bireysel tecrübenin kamusal onaya sunulmasına yol açmaktadır. Goffman'ın "ön sahne" ve "arka sahne" ayrımı bu bağlamda açıklayıcıdır: Eskiden "arka sahne"de yaşanan dini deneyimler artık "ön sahne"ye taşınmakta, böylece bireyin Yaratıcı ile kurduğu içsel bağ, izleyiciye yönelik bir gösteriye dönüşmektedir. Bu dönüşüm, yalnızca dini yaşamın bireysel boyutunu değil, aynı zamanda toplumsal algısını da yeniden yapılandırmaktadır. Çalışmanın literatüre katkısı, dijital dindarlığın analizinde görsellik, performans, temsil ve mahremiyet eksenlerini bir arada ele almasıdır. Dijitalleşmenin etkileri yalnızca bireysel dindarlık biçimlerinde değil, dinin toplumsal temsillerinde de dönüşüm yaratmaktadır. Bu bağlamda sosyal medya, dindarlığın içerikten çok biçime, samimiyetten çok görünürlüğe, içsel tefekkürden çok etkileşime odaklanan yeni bir yüzünü ortaya çıkarmaktadır. Araştırma, din sosyolojisi literatürüne dijital çağın sunduğu yeni dinî pratik ve temsilleri kuramsal ve yöntemsel düzeyde tartışmalı bir şekilde entegre etmektedir. Sonuç olarak, bu çalışma dijitalleşmenin dini kimlikler ve değerler üzerindeki etkilerini toplumsal bir perspektiften incelemekte; dijital dindarlığın bireysel kimlik dönüşümünün ötesinde toplumsal temsilleri ve mahremiyet algısını da dönüştürdüğünü vurgulamaktadır. Nitekim sosyal medya, yalnızca bireylerin dini kimliklerini yeniden şekillendirmekle kalmamış, aynı zamanda dinin toplumsal temsillerini de dijital ortamda yeniden inşa etmiştir. Bu nedenle araştırma, dijitalleşen dünyada dinin nasıl yaşandığını, temsil edildiğini ve paylaşıldığını anlamak açısından özgün bir katkı sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Din sosyolojisi, Sosyal medya, Dijital dindarlık, Dini temsil, Mahremiyet ve gösteri.

[*] Öğr. Gör. Dr., Yozgat Bozok Üniversitesi, melek.cosgun@bozok.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6249-5043.

POSTMODERN ÇAĞDA İMANI YENİDEN TANIMLAMAK

MERYEM ÖZDEMİR KARDAŞ [*]

Özet

Modern çağ sıklıkla "sihirsizleşmenin çağı" olarak tanımlanır. Kabaca yapılmış bir niteleme olarak görülmesine karşın *deney* ve *rasyonalite* temelli olmakla övülen günümüz modern çağını oldukça iyi ifade eder. Bu çağda bahsi geçen epistemolojik değerlere temas etmeyen herhangi bir kanaat veya düşünce objektif olmaktan uzak sayılmakta ve dikkate alınmamaktadır. Bu nedenle iman/inanma eylemi, günümüzde klasik çağda sahip olduğu hâkim konumdan epey uzaklaşmış görünmektedir. Klasik dönemde akıl ve iman arasında bir ayrım kabul edilse de bu ayrım birbirlerini dışlayan bir pratikle sonuçlanmamıştır. Sıklıkla birbirini tamamlayan bir bütün olarak görülmüştür. Özellikle İslam düşüncesinde bu bakış açısı oldukça hâkimdir. İman etmek, akıl yürütmenin sonucunda ulaşılan ve verilen bilinçli bir kanaat olarak kabul edilmiştir. Buna karşın Batı düşüncesinde, İslam kelamında görülen ilişki dinamiği pek muteber olmamıştır. Bugün modernite ile İslam düşüncesinin de karşı karşıya kaldığı iman-akıl ayrımının geri planında Hristiyan teolojisinden tevarüs edilen bakışın yer aldığı söylenebilir. Bu çalışmada klasik dönem kelam âlimlerinin iman tanımları ile modern, post-modern dönem içerisindeki İslam düşünürlerinin iman tanımlarının bir kıyası yapılacaktır. Böylece iki dönem arasında iman tanımlarında ve anlayışlarında bir değişimin yaşanıp yaşanmadığı, yaşandı ise bu değişikliklerin hangi noktalarda ve neden gerçekleştiği üzerinde durulacaktır. Ayrıca günümüzde inananlar arasında sergilenen farklı dindarlık türlerinin iman tanımları ile bağı belirlenmeye çalışılacaktır. Klasik dönemde iman bahislerine baktığımızda iman tartışmalarının ortaya çıkışında siyasi ve sosyal faktörlerin etkili olduğu görülür. Hâricilik ile başlayan amellerin imandan bir parça olarak görülmesi toplumsal açıdan kaotik bir ortam yaratmıştır. Hâricilik'e tepki olarak Mürcie ile savunulan iman-amel ayrılığına dayanan ve iman varken amellerin eksikliği konusunda verilecek kararı hüküm gününe erteleyen (irca eden) yaklaşım ortaya çıkmıştır. Mürcie'nin iman-amel konusundaki yaklaşımı sonraki süreçte Ehl-i Sünnet tarafından benimsenmiştir. Öncelikle Ebu Hanife tarafından ifade edilen dil ile ikrar, kalp ile tasdik şeklindeki bu tanım pek çok âlim tarafından devam ettirilmiştir. Klasik dönemde iman bahislerinde iman-amel tartışmaları yanında imanın taklidi olması durumunda makbul sayılıp sayılamayacağı da yer almıştır. Taklidi iman-tahkiki iman karşılaştırmaları içerisinde bir kişinin akıl yürütme sürecinden geçmeden sahip olduğu imanın değeri tartışmaya açılmıştır. İlk dönemlerde taklidi imana dair her hangi bir kabul söz konusu değilken, çeşitli şartlar altında olağan kabul edilmiştir. Modern ve sonrası dönemde imana bakışı belirleme amacıyla, çalışmanın dar kapsamı dikkate alınarak iki ismin görüşlerine yoğunlaşılmıştır: Fazlur Rahman ve Hasan Hanefi. Fazlur Rahman, iman-amel birlikteliğine dayanan irca görüşünün süreç içerisinde taklidi imanın makbul sayılmasına olanak tanıdığını iddia eder ve irca odaklı iman anlayışını eleştirir. İrcâ`, Haricilik ile başlayan kaotik dönemin sonlanmasında geçici bir öğreti olmamış siyasetten fıkıha ve pek tabii kelâmi düşünceye sirayet etmiştir. Ona göre Müslüman bir bireyin yaptığı eylemlerin hem düzeyini hem de niteliğini yükseltme ve böylece davranışlarını düzeltme duygusu ve motivasyonu kadercilik ve ircâ` öğretisi vasıtasıyla zayıflatılmıştır. Başka bir deyişle Fazlur Rahman'ın eleştirileri Kur'an'ın ruhuna uymadığını düşündüğü iki temel üzerinde yoğunlaşır: İman-amel ayrılığı ve amellerin de kader öğretisiyle belirlenmişliği iddiası. Dolayısıyla Müslüman birey, inancını ibadet alanında yoğunlaştırırken günlük yaşamında eylemlerine Kur'an merkezli ahlaki duruşu yansıtmakta zorluk yaşamıştır. Müslümanların günümüzdeki temel probleminin tarihte insanın kayboluşu olduğunu düşünen Hasan Hanefî, bu kayboluşa zemin hazırlayan gerekçelerden biri olarak iman-amel ayrışmasını gösterir. Ona göre amelden ayrılan iman, canlılığını ve kuvvetini yitirmiştir. Amel ve imanın ayrılması sonucu Müslümanlar tarihte aktif bir fail olma rolünü kaybetmişlerdir. Her iki düşünürün odak olduğu hususlardan biri de imanın daha birey merkezli, içsel bir deneyim olarak değerlendirilmesidir.

Anahtar Kelimeler: Kelâm, İman, İrcâ, Amel, Modernizm, Birey.

[*] Dr. Öğr. Üyesi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kelam ABD, meryem.kardas@ogu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1493-3402.

MUHAFAZAKÂR DÜŞÜNCEDE DİN VE DİNDARLIK

MUHİTTİN IŞIK [*]

Özet

Belirli tarihsel ve toplumsal koşulların ürünü olan ideolojiler, dünyayı farklı şekillerde anlamlandırmaya yarayan düşünce sistemleridir. Ancak bu düşünce sistemleri, başka bir ifadeyle ideolojiler, kendi içerisinde bütünüyle tutarlılık göstermemektedir. Her ideoloji bir dizi önerme ve ilkeleri içermekle birlikte, dünyanın değişen koşullarına bağlı olarak bu önerme ve ilkeler de değişmektedir. Bu çalışma, sosyal bilimcilerin üzerinde sıkça durduğu, ancak fikir birliğine varamadıkları muhafazakârlık kavramının din ve dindarlıkla ilişkisini ele almayı amaçlamaktadır. Tarihsel açıdan incelediğinde dini inanç ve pratiklerin siyasal ve toplumsal yaşamı uzun süre etkilediği müşahede edilmektedir. Literatürde gerek bir ideoloji olup olmadığı hâlâ tartışmalı olan muhafazakârlık gerekse din ve dindarlık üzerine çok sayıda çalışma bulunmakla birlikte muhafazakârlık-din ilişkisine odaklanan akademik çalışmaların sınırlı sayıda olduğu görülmektedir. Bundan dolayı bu çalışma, literatürdeki söz konusu boşluğu önemli ölçüde giderme iddiasındadır. Muhafazakârlık-din ilişkisinin ana hatlarıyla ele alındığı bu çalışmada; muhafazakâr, muhafazakârlık, din, dindar ve dindarlık nedir? Bu kavramların genel geçer bir tanımını yapmak mümkün müdür? Muhafazakâr ideoloji temelde dine nasıl yaklaşmaktadır? Muhafazakârlığın din ile zorunlu bir ilişkisi var mıdır? Muhafazakârlık kabaca dindarlık olarak tarif edilebilir mi? Muhafazakâr bir kimse aynı zamanda dindar mıdır? Muhafazakâr düşünürlerin din anlayışlarının kesiştiği ve ayrıştığı noktalar ana hatlarıyla nelerdir? Sorularına yanıt aranmış olmakla beraber sıklıkla muhafazakârlık kavramı üzerinde durulmuştur. Ancak muhafazakârlığın anlaşılması için öncelikle "Muhafazakâr kimdir?" sorusunun cevaplanması gerekmektedir. Çok tartışmalı bir kavram olarak "muhafazakâr" sözcüğü, gündelik yaşamda daha çok geleneksel yaşam tarzını ya da değişime karşı çekinceyi ifade etmektedir. Modern bir siyasal ideoloji olarak muhafazakârlık, kurulu düzeni altüst ettiği gerekçesiyle, Aydınlanma düşüncesine, Fransız İhtilali'ne ve Sanayi Devrimi'ne bir tepki mahiyetinde ortaya çıkmıştır. Muhafazakârlık, tıpkı liberalizm ve sosyalizm gibi, 18. yüzyılda ortaya çıkmışsa da muhafazakâr ideolojinin tarihsel kökleri çok eskilere kadar uzanmaktadır. Literatürdeki muhafazakârlık tanımları incelendiğinde, muhafazakârlığın genellikle muhafazakâr değerler (gelenek, din, aile, organik toplum, mülkiyet, otorite vb.) üzerinden tarif edildiği anlaşılmaktadır. Başka bir anlatımla muhafazakârlık, sıklıkla gelenek, aile, din, organik toplum, otorite gibi kavramlara önem atfeden bir ideoloji olarak öne çıkmaktadır. Bu tanımlardan hareketle muhafazakârlık-din ilişkisi de ortaya çıkmaktadır. Çok farklı şekillerde ortaya çıktığından üzerinde fikir birliği sağlamayan din sözcüğü ise ilahi bir kurum olarak tarif edilebilir. Din, inanları yönlendirdiğinden din ile doğrudan ilişkili, hatta iç içe girmiş "dindar" ve "dindarlık" kelimeleri de anlam kazanmaktadır. Dindar, inandığı dinin emir ve yasaklarına layıkıyla uyan, dinin gereklerini yerine getiren, benimseyen ve davranış hâline getiren kimse olarak tanımlanabilir. Din ve dindar kelimelerinden türeyen bir kavram olarak dindarlık ise, bir kimsenin dindar olduğunu, dini içselleştirdiğini vurgulayan, başka bir anlatımla dini emir, yasak ve tavsiyelere riayet ettiğini ortaya koyan bir terimdir. Ancak muhafazakâr düşüncenin dine yaklaşımını mutlak surette anlamak için öncelikle muhafazakârlığın kavramsal çerçevesinin sunulması, sonrasında ise bu düşüncenin önde gelen isimlerinin (Edmund Burke, David Hume, Robert Nispet, Russel Kirk, Michael Oakeshoot) dine dair görüşlerine yer vermek gerekmektedir. Araştırma kapsamında muhafazakâr düşüncede sivil toplumun temelini oluşturan ve böylelikle sosyolojik bağları güçlendiren bir istikrar kaynağı olarak dine önem atfedilmiş olmakla birlikte, muhafazakârlığın dinle ve dindarlıkla zorunlu bir bağının olmadığı, dindar muhafazakâr düşünürlerin yanında laik ve ateist muhafazakâr isimlerin de bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu bakımdan muhafazakârlığın temel kavramının din değil, düzen olduğu belirtilmelidir. Son tahlilde, gerek Batı'da gerekse Türkiye'de muhafazakârlık sıklıkla din ve dindarlıkla özdeşleştirilmişse de muhafazakârlığın modern ve seküler yönünün bulunduğu göz ardı edilmemelidir.

Anahtar Kelimeler: Muhafazakâr, Muhafazakârlık, Din, Dindar, Dindarlık.

[*] Dr., Adalet Bakanlığı, muhittin.isik.kou@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-8477-4622.

HAÇLI SEFERLERİNİN BAŞLAMASINDA DİNÎ MOTİVASYONUN İTİCİ GÜCÜ

MUSA DEMİR [*]

Özet

Haçlı Seferlerinin başlamasında din, belirleyici ve yönlendirici bir unsur olarak ön plana çıkmıştır. Özellikle 18-28 Kasım 1095 tarihinde Papa II. Urbanus'un Clermont Konseyi'nde yaptığı çağrı neticesinde başlatılması, dinin seferin temel motivasyon kaynağı olduğunu açıkça ortaya koymuştur. Papa, bu konuşmasında Batı Hristiyan dünyasını, Doğu'daki Hristiyan kardeşlerine yardım etmek ve Müslümanların elindeki Kudüs'ü geri almak amacıyla birleşmeye davet etmiştir. Bu bağlamda, Müslümanların Hristiyan hacılara zulmettiği iddiası öne sürülmüş ve bu söylem, seferin meşrulaştırılması sürecinde etkin bir şekilde kullanılmıştır. Kutsal toprakların özellikle de Kudüs'ün, Hristiyan dünyası açısından sembolik ve ruhani önemi, bu çağrının geniş kitlelerde karşılık bulmasında etkili olmuştur. Papa II. Urbanus'un çağrısının ardından Avrupa'nın farklı bölgelerinden çok sayıda soylu, şövalye ve sıradan halk sefere katılmak üzere harekete geçmiştir. Kilise, bu seferi dini açıdan teşvik edici bir araç olarak kullanmış ve vaazlar aracılığıyla sefere katılanların tüm günahlarının bağışlanacağını ilan etmiştir. Orta Çağ insanının güçlü dini inanç yapısı düşünüldüğünde, bu vaat halk üzerinde son derece etkili olmuştur. İnsanlar yalnızca dünyevi çıkarlar veya maddi kazanç için değil, aynı zamanda günahlarından arınma ve ebedi kurtuluşa ulaşma amacıyla sefere yönelmişlerdir. Bu noktada Haçlı Seferi, sıradan bir hac yolculuğu olmaktan çıkarak silahlı bir hac hareketine dönüşmüştür. Seferlerin dinsel yönü bununla da sınırlı kalmamış, eskatolojik bir boyut da kazanmıştır. Bazı Hristiyan toplulukları, Kudüs'ün kurtarılmasını kıyametin yaklaşmasının bir işareti olarak görmüş, Tanrı'nın insanlara yüklediği kutsal bir görev olduğuna inanmıştır. Bu düşünce, seferlerin dini heyecanını daha da artırmıştır. Özellikle karizmatik dini liderler, halkı etkileme konusunda büyük rol oynamıştır. Pierre l'Ermite gibi din adamları, geniş halk kitlelerini seferlere katılmaya ikna etmiş ve "Halk Haçlıları" adı verilen toplulukların oluşmasına öncülük etmiştir. Bu örnek, Haçlı Seferleri'nin yalnızca soyluların değil, sıradan insanların da katıldığı, geniş çaplı bir dini hareket olduğunu göstermektedir. Öte yandan Haçlı Seferleri, sadece bireysel inançların yönlendirdiği bir hareket olarak görülmemiştir. Katolik Kilisesi açısından bu seferler, siyasi ve kurumsal kazançlar sağlama potansiyeline sahip olmuştur. Papa II. Urbanus, sefer aracılığıyla Batı Kilisesi'nin otoritesini güçlendirmeyi, Avrupa'daki feodal çatışmaları dışa yönlendirerek iç barışı sağlamayı ve Bizans İmparatorluğu'na yardım görüntüsü altında Batı'nın liderliğini pekiştirmeyi amaçlamıştır. Böylece din, yalnızca bireysel kurtuluş arayışlarının değil, aynı zamanda Kilise'nin siyasi ve kurumsal hedeflerinin de meşrulaştırıcı unsuru hâline gelmiştir. Haçlı Seferleri'nin toplumsal boyutu da göz ardı edilmemelidir. Bu seferler, yalnızca dini ve siyasi liderlerin değil, geniş halk kitlelerinin de katıldığı büyük bir hareket olmuştur. Köylüler, zanaatkârlar, kadınlar ve çocuklar bile bu kutsal göreve dahil olmuştur. Katılımcılar sefere yalnızca dini bir heyecanla değil, aynı zamanda daha iyi bir yaşam umuduyla da katılmışlardır. Batı Avrupa'daki ekonomik zorluklar, sefere katılımı artıran diğer bir faktör olmuştur. Dolayısıyla dini motivasyonların yanı sıra ekonomik ve toplumsal unsurlar da seferlere yön vermiştir. Sonuç olarak, Haçlı Seferi'nin başlangıcında din, yalnızca bireysel inanç ve motivasyonların değil, aynı zamanda siyasi ve kurumsal stratejilerin de meşrulaştırıcı ve yönlendirici temeli olarak işlev görmüştür. Bu durum, Orta Çağ Avrupa'sında dinin toplumsal ve siyasal hayat üzerindeki derin etkisini ortaya koyan önemli bir örnek teşkil etmiştir. Bu çalışma, Haçlı Seferlerinin başlatılmasında dinin merkezi bir rol oynayıp oynamadığını incelemeyi amaçlamaktadır. Bu çerçevede, Papa II. Urbanus'un çağrısı başta olmak üzere dönemin dinî söylemlerinin halk ve soylular üzerindeki etkisi analiz edilmiş, dinin bireysel ve kurumsal düzeyde nasıl bir motivasyon kaynağı olduğu değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Din, Kilise, Haçlı Seferleri, Kudüs, II. Urbanüs.

[*] Dr. Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, musa._demir@hotmail.com, ORCID: 0000-0001-8404-5422.

DİNÎ BİLGİNİN DİJİTALLEŞMESİ: YAPAY ZEKÂ KULLANIMININ ETİK VE AHLAKİ BOYUTLARI

MUSTAFA CABİR ALTINTAŞ [*]

Özet

Güncel yapay zekâ (YZ) teknolojilerinin eğitimdeki hızlı ve dönüştürücü yükselişi, din eğitimi gibi insan bilinci, değerler ve inanç sistemleriyle doğrudan ilişkili bir alanda derinlemesine bir analizi zorunlu kılmaktadır. YZ'nın sunduğu veri analitiği, doğal dil işleme (NLP) ve adaptif öğrenme gibi araçlar, geleneksel eğitim süreçlerini optimize etme potansiyeli taşısa da, bu teknolojik müdahale din eğitimi disiplininde hem pedagojik hem de normatif düzlemde ciddi etik ikilemleri beraberinde getirmektedir. Bu çalışma, YZ'nın din eğitimine entegrasyonunun yarattığı ahlaki ve etik zorlukları, eleştirel ve çok boyutlu bir perspektifle incelemeyi amaçlamaktadır. Bu analizin yöntemi, nitel araştırma metodolojisine dayalı kavramsal bir çerçevedir. Kapsamlı bir literatür taraması ile eğitim bilimleri, yapay zekâ etiği ve din eğitimi alanlarındaki ulusal ve uluslararası akademik birikim incelenmiş, disiplinler arası bir sentez hedeflenmiştir. Özellikle son dönemde öne çıkan algoritmik yönetim ve şeffaflık tartışmaları, din eğitimi bağlamındaki potansiyel yansımaları üzerinden değerlendirilmiştir. Çalışma, yorumlayıcı bir bakış açısıyla teknolojik ilerlemelerin ahlaki ve pedagojik etkilerini normatif bir düzlemde ele alarak, ideal bir kullanım çerçevesi önermeyi amaçlamaktadır. İnceleme sonucunda, YZ destekli sistemlerin din eğitiminde bir öğretici otorite veya içerik yaratıcısı olarak konumlandırılmasının doğurabileceği temel etik riskler belirginleşmektedir. Bunların başında, öğrenci mahremiyetinin ve kişisel verilerinin korunması gelmektedir. Öğrencinin inanç gelişimi, değer yargıları ve dini pratiklerine dair hassas verilerin YZ sistemlerince toplanması ve analiz edilmesi, bu verilerin kötüye kullanımını veya manipülasyonunu gündeme getirebilir. Daha derin bir sorun ise bilişsel özerkliğin aşınmasıdır. Din eğitimi, bireyin kendi inancını eleştirel bir düşünceyle inşa etmesini ve dini metinleri otantik bir yorumla anlamlandırmasını gerektirir. YZ sistemlerinin kişiselleştirilmiş öğrenme yolları adı altında, öğrencinin önüne yalnızca belirli bir dini yorumu veya materyali sunması, bireyin çok sesli dini düşünceye maruz kalmasını engelleyebilir ve bu durum, inancın anlam inşasında indirgemeci bir yaklaşıma kaymasına neden olabilir. YZ'nın sunduğu "mükemmel" ve "optimize edilmiş" öğrenme deneyimi, bireyin şüphe etme, arayış ve özerk karar verme süreçlerini sekteye uğratarak otantik bir dini deneyimi engelleme riski taşımaktadır. YZ algoritmalarının dini içerikleri üretme, sınıflandırma veya yorumlama süreçlerinde hangi değerler hiyerarşisinden hareket edeceği kritik bir sorunsaldır. Bu sistemleri programlayan aktörlerin ideolojik, kültürel veya dini ön kabulleri, algoritmalara kaçınılmaz olarak yansır. Bu algoritmik önyargılar, azınlık inançlarını, farklı mezhepsel yorumları veya kültürel çeşitliliği yeterince temsil edemeyebilir; hatta belirli bir dini yorumu "standart" veya "doğru" olarak kodlayarak diğerlerini marjinalleştirebilir. Din eğitiminde çoğulculuk ve hoşgörü ilkelerinin temel olduğu düşünüldüğünde, YZ'nın bu çeşitliliği ve çok sesliliği koruyamama riski, pedagojik bir felaket potansiyeli taşımaktadır. Çalışmanın temel vurgusu, YZ'nın sunduğu teknik etkililik ve optimizasyon imkanlarının, pedagojik faydaya dönüştürülebilmesi için kesinlikle katı etik ilkelerle sınırlandırılmış bir çerçeveye oturtulmasıdır. Aksi takdirde, YZ araçlarının din eğitiminin derinliğini, maneviyatını ve felsefi özünü zedeleyebileceği; öğretim sürecinde anlam kaymalarına yol açabileceği ve bireysel inanç deneyiminde yapaylık algısını pekiştirerek sekülerleşmeye dolaylı yoldan katkıda bulunabileceği riski unutulmamalıdır. Sonuç olarak, YZ teknolojileri din eğitimi için önemli fırsatlar sunmakla birlikte, bu potansiyelin sağlıklı ve ahlaki bir şekilde hayata geçirilebilmesi, yalnızca teknik yeterliliğe değil; etik, kültürel, sosyal ve felsefi boyutların bütüncül bir yaklaşımla gözetilmesine bağlıdır. Bu bağlamda, din eğitimi disiplininde YZ'ya ilişkin tartışmaların bir sonraki aşamasında, bu sistemlerin demokratik denetimi ve insan-makine ilişkisinin epistemolojik sınırları detaylıca ele alınmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Yapay zekâ, Din eğitimi, Etik ilkeler, Ahlaki sorumluluk, Algoritmik önyargı.

[*]Dr. Öğr. Üyesi, Şırnak Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri, Din Eğitimi, mcabiraltintas@sirnak.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8991-7047.

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE TASAVVUFUN İLİM VE İBADETE BAKIŞI

MUSTAFA ŞEREF AYDIN [*]

Özet

Çeşitli şekillerde tarif edilen tasavvuf, kısaca nefis tezkiyesi ve kalp tasfiyesi olarak tanımlanabilir. İlk dönem sûfîleri çıkan bazı fitnelerden, zenginleşen devlet ve toplumdan, insanların gittikçe dünyevileşmesinden ve buna paralel olarak ilim ve amelden uzaklaşmasından dolayı münzevi bir hayat yaşamaya başlamıştır. Ayrıca bu hayat tarzına bir tepki olarak tekke/zaviye yaparak aynı düşünceye sahip olanlarla bir araya gelip sohbet etmişler ve insanları dünyanın geçici cazibesinden uzaklaştırarak ahirete yönlendirmeye gayret etmişlerdir. Sûfîler, şeriatın emirlerine sıkı sıkıya bağlı kalıp sağlam ve sahih bir şekilde ilim öğrenmeye ve ibadet etmeye büyük önem vermişlerdir. Bu cümleden olarak Seyyidü't-taife olarak bilinen Cüneyd-i Bağdâdî, "Kur'an ezberlemeyen ve hadis yazmayan (ilim tahsil etmeyen) kimseye bizim yolumuzda (tasavvuf) uyulmaz, yolumuz Kur'an ve sünnetle mukayyettir" demiştir. Ayrıca o, "Bin sene ömrüm olsa hayır amellerimden zerre kadar noksanlaştırmam, hiç şüphesiz amellerim benim marifetimi artırmakta ve mânevî halimi kuvvetlendirmektedir" demiştir. İlk dönem sûfîlerinden Ebû Süleyman ed-Dârânî'nin "Bazen kalbime bazı düşünceler geliyor, ama ben onları iki adil şahit olan Kur'an ve sünnetin şahitliğine sunmadan kabul etmiyorum" diyerek Kur'an ve sünnete kuvvetli bir vurgu yapmış ve insanları ilme teşvik etmiştir. İlk dönem sûfîlerinin bu ve buna benzer tavırlarından yola çıkarak onların ilim, amel ve ihlasa çok büyük değer verdikleri söylenebilir. İbadetlerin hem zahirine hem batınına dikkat çeken sûfîler, nefsin hâkimiyetini kırmak için ruhsatla değil azimetle amel edilmesi üzerinde önemle durmuşlardır. Bazı hadislerde Allah'ın veli kulu olmak için farz ibadetlerin yanında nafile ibadetlerin de yapılmasına dair kuvvetli bir vurgu yapıldığı için sûfîler, Kur'an ve sünnette belirtilen ibadetlerin aksatılmadan düzenli bir şekilde yapılmasını çok önemsemişlerdir. Son iki asırda Müslümanların zayıflamasıyla birçok şey yozlaşmaya buna mukabil her alanda yeni şeyler söylenmeye başlanmıştır. Bazı kimselere bakıldığında dünya genelinde kabul görmüş Mevlânâ ve ona benzer sûfîleri kendi sakim İslam anlayışlarına payanda yapmak istedikleri görülmektedir. Sanki zikredilen sûfîler, insanları sadece sevgiye çağırıp ibadetten hiç söz etmemişler gibi lanse edilmektedirler. Aslında aşk/sevgi merkezli bir tasavvuf anlayışına sahip Mevlânâ ve onun gibi düşünen sûfîler, hayatları boyunca ilim ve ibadetten asla taviz vermemişlerdir. Her ne kadar Mevlânâ "Dün dünde kaldı cancağızım Şimdi yeni şeyler söylemek lazım" dese de bu söz, gerçeklerin çağın şartlarına uygun yeni bir tarzda söylenmesini ve her gün yeni bilgiler öğrenilmesini ifade edip ibadetlerden tavizi içermemektedir. Şunu da ifade etmek gerekir ki, geçmişte ve günümüzde İslam'ı gerçek manada anlamayan bazı kimseler, kendilerini tasavvuf şemsiyesi altında gizlemeye çalışarak yakîne ulaştıkları için ibadetlerin kendilerinden düştüğünü, helal ve haramın eşit olduğunu ve ilim öğrenmenin avam halkın işi olduğunu iddia etmişlerdir. Ancak bu durum, ilk dönemden itibaren başta sûfîlerin sert ve haklı eleştirilerine maruz kalmıştır. Değişen ve gelişen şartlara göre son dönem sûfîlerinin ilim ve amele bakış açıları merak edilen bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bundan dolayı bu durum, önemli bir araştırma konusudur. Araştırma nitel bir yöntemle sûfîlerin ilim ve amele bakışlarını ortaya koymayı amaçlamıştır. Araştırma neticesinde hem önceki asırlarda hem de son dönemde yaşayan sûfîlerin ilim ve ameli önceledikleri ve büyük bir önem verdikleri görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, İlim, İbadet, Mevlânâ, Sapma.

[*] Dr. Öğr. Üyesi, Sinop Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, msaydin@sinop.edu.tr, ORCID: 0000 0002 8899 477X.

TEVBE SÛRESİ 60. ÂYET BAĞLAMINDA YENİ PERSPEKTİF VE ÖNERİLER: ÇAĞDAŞ BİR OKUMA

MUSTAFA KILIÇASLAN [*]

Özet

Bu bildiri, Tevbe Sûresi'nin 60. âyetinde belirtilen zekât alıcı sınıflarını, günümüz dünyasının değişen toplumsal koşulları ve sosyal ihtiyaçları bağlamında yeniden yorumlamayı amaçlamaktadır. Geleneksel yorumların sınırları içerisinde kalmakla birlikte, âyetin evrensel ilkelerini ve ruhunu çağdaş olguların perspektifleriyle birleştirerek yeni anlayışlar ve değerlendirmeler yapılması gerekmektedir. Tarihsel süreçte zekâtın ilk Müslüman toplumlardaki sosyo-ekonomik etkileri ve sosyal adaletin tesisindeki rolü ile günümüz çağdaş ortamındaki uygulamaları arasında önemli farklılıklar bulunmaktadır. Zekât, ilk dönemde yalnızca ekonomik değil aynı zamanda toplumsal ve ahlaki bir işlev üstlenmiş; kölelerin özgürleştirilmesi, riba uygulamaları nedeniyle mağdur olan bireylerin desteklenmesi, yoksulluğun giderilmesi, evsizlerin korunması, onur kırıcı uygulamalara maruz kalanların haysiyetlerinin iadesi ve İslam'a ısındırılmak istenen kimselerin topluma entegre edilmesi gibi çok yönlü amaçlar doğrultusunda kullanılmıştır. Günümüzde ise yoksulluk kavramı eğitimden sağlığa, barınmadan sosyal katılıma kadar birçok boyutu olan çok katmanlı bir olgu hâline gelmiştir. Bu nedenle zekât anlayışının da bu yeni gerçeklikler ışığında güncellenmesi, anlamının dar kalıplardan çıkarılarak genişletilmesi gerekmektedir. 21. yüzyılın küresel sorunları, geleneksel zekât anlayışının ötesine geçmeyi ve bu ilahi hükmün çağdaş bağlamda yeniden değerlendirilmesini zorunlu kılmaktadır. Tevbe Sûresi 60. âyet çağdaş perspektifler ışığında yeniden değerlendirildiğine yoksulluğun multidimensional (çok boyutlu) bir olgu olarak ele alınması ve sadece maddi yetersizlik değil, aynı zamanda eğitim, sağlık, barınma, sosyal katılım gibi alanlardaki yoksunlukların da dikkate alınması gerekmektedir. Dolayısıyla bu tür bir yaklaşım, zekâtın formunu değil, fonksiyonunu merkeze alarak; onun çağdaş dünyadaki yoksulluk, eşitsizlik, dışlanma ve sömürü gibi sorunlara karşı nasıl etkin bir araç hâline getirilebileceğini sorgulamaktadır. Âyette zikredilen köleliğin, tarihsel bağlamı aşan sembolik bir anlam taşıdığı dikkate alındığında, modern dönemde insan onurunu zedeleyen her türlü sömürü biçiminin (insan ticareti, zorla çalıştırma, çocuk işçiliği, borç esareti vb.) bu kapsama dâhil edilmesi, âyetin evrensel adalet ve özgürlük ilkesine uygun biçimde tefsir edilmesine imkân sunmaktadır. (fî sebîlillâh) ifadesi ise klasik yorumların ötesine geçilerek çağdaş şartlarda kamu yararına yönelik her türlü faaliyetle ilişkili boyutlar taşımaktadır. Bu kapsamda; eğitim ve ilim tahsili, temel sağlık hizmetlerinin yaygınlaştırılması, çevresel sürdürülebilirliğe katkı sağlayan girişimler, toplumsal kalkınma projeleri, insani yardım faaliyetleri ile hak ve adaletin tesisi için yürütülen çalışmalar gibi alanlar da bu kategoriye dâhil edilmektedir. Bu çağdaş yorumlar, zekâtın sadece bireysel bir ibadet olmanın ötesinde, toplumsal sorunlara çözüm üreten, sosyal adaleti tesis eden ve insan onurunu koruyan dinamik bir araç olarak yeniden düşünülmesini önermektedir. Çağdaş yaklaşımlar, zekâtın toplumsal yapıyı dönüştürme, gelir adaletsizliğini azaltma, yoksulluğu ortadan kaldırma, dışlanmış ve dezavantajlı grupları destekleyerek onları topluma entegre etme gibi çok boyutlu işlevlere sahip olduğunu vurgulamaktadır. Bu bakış açısı, Tevbe Sûresi 60. âyetinin anlamını sabit bir norm olmaktan çıkararak, her çağın toplumsal gerçeklikleriyle yeniden inşa edilmesi gereken bir sosyal ilke olarak değerlendirme olanağı sunmaktadır. Bu tür yorumlar, zekâtın sadece bireysel bir ibadet değil; aynı zamanda kolektif sorumluluk bilinciyle topluma yönelen bir sosyal adalet aracı olduğunu ortaya koymaktadır. Çalışmada yöntem olarak öncelikle Tevbe Sûresi 60. âyetinin nüzul bağlamı ve klasik tefsirlerdeki yorumları incelenmiş, ardından çağdaş İslam düşünürlerinin konuya ilişkin yaklaşımları analiz edilmiştir. Son aşamada ise çağdaş sosyal sorunlar dikkate alınarak bu kavramların güncel karşılıkları tartışılmıştır. Klasik tefsir yorumlarıyla çelişmeden, âyetin evrensel mesajını ve temel ilkelerini çağdaş bağlamlarla harmanlamak suretiyle daha kapsayıcı ve işlevsel bir değerlendirme ortaya koymak hedeflenmektedir. Zekâtın yalnızca ekonomik bir ibadet olarak değil, aynı zamanda sosyal adaleti inşa eden, toplumsal dayanışmayı güçlendiren ve bireylerin onurunu koruyan çok yönlü bir ilahi düzenleme olduğu belirtilmektedir. Sonuç olarak, zekâtın sabit bir normdan ibaret olmayıp, her çağın toplumsal gerçeklikleriyle yeniden inşa edilmesi gereken dinamik bir ilke olduğu vurgulanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Kur'an, Zekât, Tevbe Sûresi 60. Âyet, Nüzul Ortamı.

[*] Dr. Millî Eğitim Bakanlığı, Yüksek Mimar Selçuk Karakimseli İlkokulu, erciyestefsir@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-1469-1776.

TEKNOLOJİNİN ETKİSİ İLE DEĞİŞEN DİNÎ BİYOETİK PARADİGMALAR

NAZAN YEŞİLKAYA [*]

Özet

Modern çağın hızla gelişen teknolojik ortamı, dinî düşüncenin etik ve felsefî alanlardaki konumunu yeniden tanımlamaktadır. Biyoteknolojik yenilikler, tıbbî müdahalelerin sınırlarını genişletmekle kalmamakta aynı zamanda yaşamın değeri, ölümün anlamı ve insanın yaratılışına müdahale gibi kadim ahlaki soruları yeniden gündeme taşımaktadır. Bu durum, seküler biyoetik yaklaşımların ötesine geçilmesi gerektiğini ve dinî paradigmaların etik tartışmalardaki rolünün yeniden ele alınmasını zorunlu kılmaktadır. Nitekim modern biyoetik, Aydınlanma sonrası rasyonalist bir çerçevede biçimlenmişken dinî biyoetik paradigmalar bu zemine alternatif bir ahlaki yönelim sunar; insan yaşamını yalnızca biyolojik bir varlık alanı değil Tanrısal bir emanet olarak kavrar. Modern biyoetik ile dinî biyoetik paradigmanın karşı karşıya geldiği bu zemin, teknolojik ilerlemelerin etik karar süreçlerindeki belirleyiciliğini de gözler önüne sermektedir. Genetik mühendisliği, yapay rahim, ötanazi, kök hücre çalışmaları veya organ nakli gibi gelişmeler, "doğal düzen" ve "Tanrısal irade" kavramlarını yeniden yorumlama ihtiyacını doğurmuştur. Bu noktada din, teknolojik ilerlemelere karşı tepkisel bir duruşun ötesinde onları anlamlandıran, sınırlarını belirleyen ve insan onurunu merkeze alan bir referans alanı hâline gelmektedir. Bu durumda teknoloji, dinî ilkeleri sürekli olarak sınarken din de teknolojinin etik yönelimini biçimlendirir. Böylelikle iki alan arasında hem gerilimli hem de yaratıcı bir etkileşim doğar. Bu etkileşim, dinin sabit bir dogma bütünü değil aksine yeni etik sorular karşısında dinamik bir yorum ve yeniden inşa gücüne sahip olduğunu göstermektedir. Bu karşılıklı etkileşim, dinî biyoetik paradigmaların kendi iç dinamikleri ve teolojik temelleri çerçevesinde nasıl şekillendiğini anlamayı da gerekli kılmaktadır. Dinî biyoetik paradigmalar, farklı inanç geleneklerinin sağlık, yaşam ve ölüm konularındaki temel değerlerini belirleyen normatif çerçeveler üretir. Hristiyanlık'ta yaşamın Tanrı'nın iradesiyle bahşedildiği inancı, yaşamın kutsallığını merkeze alırken; İslam, yaşamın korunmasını bireysel ve toplumsal bir sorumluluk olarak vurgular. Yahudilik, insanın Tanrı'nın yaratımına ortak olma potansiyelini belirli etik sınırlar içinde yorumlarken; Budizm, yaşamın kutsallığını acıdan kaçınma ve şefkat ilkeleriyle ilişkilendirir. Bu farklı gelenekler, ortak bir noktada birleşir: İnsan yaşamı hem doğa hem de Tanrı karşısında anlam yüklü bir varlık alanıdır. Dolayısıyla dinî biyoetik hem Tanrısal düzenin korunmasını hem de insanın üretim ve müdahale alanlarındaki sorumluluğunu dengeleme çabasını temsil eder. Ancak teknolojik ilerlemelerin hızı, bu dengenin sürekli yeniden kurulmasını gerektirmektedir. Bu bildirinin temel amacı, dinî biyoetik paradigmalarının teknolojik gelişmeler karşısında geçirdiği dönüşümü ve bu dönüşümün sağlık, yaşam ve ölüm konularındaki yansımalarını incelemektir. Çalışma, din ile teknolojinin karşıt kutuplar değil birbirini dönüştüren iki dinamik alan olduğunu varsayarak, aralarındaki etkileşimi etik bir perspektiften analiz etmeyi hedeflemektedir. Bu bağlamda, teknolojinin biyoetik karar süreçlerine getirdiği yeni sorunların dinî etik ilkelerle nasıl örtüştüğü veya ayrıştığı tartışılacaktır. Ayrıca, çağdaş dinî biyoetikte ortaya çıkan güncel meseleler örneğin genetik müdahaleler, üreme teknolojileri ve yaşamın sonlandırılmasıyla ilgili kararlar teolojik ve pratik açıdan değerlendirilecektir. Sonuç olarak, dinî biyoetik paradigmalar günümüz teknolojik dünyasında yalnızca koruyucu bir etik sınır çizmekle kalmamakta aynı zamanda teknolojinin ahlaki yönünü biçimlendiren dönüştürücü bir çerçeve sunmaktadır. Dinî düşünce, teknolojik ilerlemeyi bütünüyle reddetmek yerine onu insan onuru, adalet ve merhamet ilkeleriyle buluşturmaya çalışır. Bu yaklaşım, insanın hem inşa edici potansiyelini hem de Tanrısal irade karşısındaki sorumluluğunu yeniden düşünmesini gerektirir. Dolayısıyla dinî biyoetik, yalnızca inanç temelli bir alan değil insanlığın varoluşsal anlam arayışının merkezinde duran etik bir yönelim olarak değerlendirilmelidir.

Anahtar Kelimeler: Felsefe, Biyoetik, Din, Teknoloji, İnsan Onuru.

[*] Dr. Öğretim Üyesi, Şırnak Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe Tarihi Bölümü, nyesilkaya@sirnak.edu.tr, ORCID: 0000-0008-9628-3492.

HADİSLERİN DOĞRU ANLAŞILMASINA YÖNELİK YENİ BAZI DİL BİLİMSEL YAKLAŞIMLAR

NECİP SEFA DEMİR [*]

Özet

Hadisler, Kur'an-ı Kerim'den sonra İslam düşüncesi, kültürü ve medeniyetinin en temel ikinci kaynağı olarak kabul edilmektedir. Hz. Peygamber'in sözleri, fiilleri ve onayları olarak nakledilen hadisler, Müslümanların dinî inançlarının, hukukî kurumlarının, ahlakî değerlerinin ve sosyal hayatlarının şekillenmesinde merkezi bir rol oynamıştır. Bu nedenle hadislerin doğru anlaşılması, yorumlanması ve güncel bağlama taşınması, klasik dönemden günümüze kadar İslam ilimlerinin en temel meselelerinden biri olmuştur. Geleneksel hadis çalışmalarında sened (rivayet zinciri) ve metin tenkidi ön planda tutulmuş, rivayetlerin güvenilirliği bu yöntemlerle belirlenmiştir. Ancak modern dönemde dilbilimsel ve metin dilbilimsel yöntemlerin kullanılmasıyla birlikte hadisler, yalnızca tarihsel rivayetler değil; aynı zamanda dilsel, iletişimsel ve pedagojik boyutlara sahip metinler olarak da değerlendirilmeye başlanmıştır. Dilbilimsel yöntemler, hadislerin anlam dünyasını daha kapsamlı bir çerçevede kavramamıza imkân sağlar. Söylem analizi, hadislerin hangi tarihî, toplumsal ve dinî bağlamlarda söylendiğini ortaya koyarak, anlamın bağlama göre şekillendiğini gösterir. Bu yöntem, hadislerin yalnızca lafzî anlamlarını değil, aynı zamanda muhataplar üzerindeki pratik ve pedagojik etkilerini de açığa çıkarır. Özellikle farklı muhatap gruplarına (sahabe, yöneticiler, kadınlar, gençler vb.) yönelik hadislerin içerik ve üslup farklılıkları, söylem analizi sayesinde daha iyi anlaşılmaktadır. Metin dilbilimi, hadislerin iç bütünlüğünü, bağdaşıklık unsurlarını ve metinler arası ilişkilerini analiz eder. Hz. Peygamber'in hadislerinde sıkça görülen tekrar, vurgu, teşbih ve mecaz gibi anlatım araçları, metnin anlaşılır, akılda kalıcı ve etkili olmasını sağlamıştır. Bu açıdan bakıldığında hadisler, yalnızca hukuki ve ahlaki hükümler aktaran metinler değil, aynı zamanda güçlü bir eğitim ve iletişim aracı olarak da değerlendirilmelidir. Hadislerdeki kısa ve özlü ifadeler, edebî incelikler ve öğretici anlatım tarzı, metin dilbiliminin sunduğu analiz imkanlarıyla daha açık bir biçimde görünür hale gelir. Retorik analiz ise hadislerin ikna edici ve yönlendirici boyutunu ön plana çıkarır. Hz. Peygamber'in hitabetinde kullandığı tekrar, mecaz, teşbih, kinaye gibi üslup özellikleri, muhatapların zihninde derin bir etki bırakmayı hedeflemiştir. Bu yöntemle hadislerin yalnızca içerikleri değil, aynı zamanda iletişimdeki işlevleri de ortaya konur. Peygamber'in toplumu dönüştürme sürecinde kullandığı dil hem bireylerin inanç ve davranışlarını hem de toplumsal düzeni şekillendiren güçlü bir araçtır. Bağlam analizi ise hadislerin tarihî, sosyal ve kültürel zeminini dikkate alır. Mekke ve Medine dönemlerinde ortaya çıkan farklı şartlar, hadislerin içerik ve üslubuna doğrudan yansımıştır. Örneğin Mekke döneminde iman, sabır ve tevhîd vurguları öne çıkarken; Medine döneminde hukukî düzenlemeler, toplumsal ilişkiler ve devlet yönetimine dair hükümler ön plana çıkmıştır. Bu farklılık, hadislerin yalnızca lafızlarıyla değil, ortaya çıktıkları şartlarla birlikte değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir. Çalışma, hadislerin söylem analizi, metin dilbilimi, retorik analiz ve bağlam analizi yöntemleriyle incelenmesinin, onların çok boyutlu yapısını daha iyi kavramamıza imkân sağladığını ortaya koymaktadır. Bu yaklaşımlar, hadisleri yalnızca geçmişin belgeleri olmaktan çıkararak, çağımızın sorunlarına çözüm üretebilecek canlı bir kaynak haline getirmektedir. Hadislerin farklı bağlamlarda yeniden anlam kazanabilmesi, onların dinamik ve evrensel yönünü açıkça göstermektedir. Sonuç olarak, hadislerin dilbilimsel yöntemlerle ele alınması, onların anlam zenginliğini, iletişimsel işlevlerini ve evrensel mesajlarını daha görünür kılmaktadır. Bu yöntemler, hadislerin güvenilirlik ve otantiklik tartışmalarına yeni açılımlar getirdiği gibi, onların çağdaş toplumlarda ahlaki, hukuki ve sosyal problemlere ışık tutma potansiyelini de ortaya çıkarmaktadır. Böylece hadisler, yalnızca nakledilen metinler değil; yaşayan, farklı bağlamlarda yeniden anlamlanan ve Müslüman toplumların düşünsel, kültürel ve ahlaki inşasında vazgeçilmez bir rol üstlenen dinamik bir gelenek olarak değerini sürdürmektedir.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Dilbilim, Retorik, Bağlam, Söylem.

[*] Dr. Öğr. Üyesi, Bayburt Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, sdemir@bayburt.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4143-3147.

TEO-POLİTİK TARTIŞMALAR BAĞLAMINDA SÜNNİ SİYASİ AKLIN İNŞASI VE SOSYO-POLİTİK PROBLEMLER KARŞISINDA İŞLEVSELLİĞİ SORUNU

NEJDET AKAY [*]

Özet

Bu bildiri, erken dönem İslam toplumunda meydana gelen kritik olaylar bağlamında gerçekleşen teo-politik tartışmalar denkleminde şekillenen Sünni siyasi aklın üzerinde inşa edildiği zemini, bu faaliyet sürecini besleyen motivasyonları ve bu aklın temel yapısal özelliklerini ortaya koymayı, böylece günümüz İslâm dünyasındaki sorunların çözümüne tatbik edilmeye çalışılan bu aklın referans kodlarını özgül tarihsel bağlamına yerleştirmeyi hedeflemektedir. Hz. Peygamber'in vefatının ardından vaki olan siyasi otorite etrafındaki tartışmalar, yaklaşık iki asırlık zamana diliminde teo-politik alanda derin krizlere sebep olan kritik olayların meydana gelme sürecini beslemiştir. Hz. Osman'ın katli, Cemel ve Sıffîn Savaşları, Tahkim Meselesi, Kerbela Olayı gibi İslam toplumunun fay hatlarını tetikleyerek dini-toplumsal alanda kırılmaları belirgin hale getiren hadiseler, yalnızca içinde vaki oldukları dönemin siyasi atmosferini şekillendirmekle kalmamış, sonraki asırların sosyo-politik çatışma ve dini tartışmalarını da şekillendiren parametreleri belirlemiştir. Siyasi otorite ve karşıtları arasında süren çatışmalar denkleminde siyasi otoritenin kaynağı, meşruiyeti, gerekliliği ve adalet sorunu merkezi tartışma konuları olarak belirginleşmiştir. Muhaliflerine karşı şehirli-tüccâr tecrübesini siyasi alana tatbik eden Emeviler, Bizans kültür havzasının da etkisiyle siyasi otoritenin kutsallığı propagandasını dini referans zemini üzerinden tahkim etmeye çalışmışlardır. Abbasilerin siyasi elitleri ise dini propaganda araçlarını Pers siyaset tecrübesiyle birleştirerek kutsal otorite anlayışını daha profesyonel bir boyuta taşımışlardır. Siyasi otoritenin iktidarını güçlendirmeye çalıştığı bu atmosferde farklı mezhebi çevrelere mensup ulema ve propagandacıların dâhil olduğu teo-politik bir çatışma-tartışma denklemi oluşmuştur. Sünni siyasi aklın referans zemini de bu denklemin içinde şekillenmiştir. Ayrılığa/furkâta karşı birlik/cemaat, bidatleri üreten rey ve kıyasa karşı cemaati tesis eden mekanizma olarak sünnet, cemaat düşüncesinin merkezine yerleştirilen siyasi otoritenin kutsallığı/sorgulanamazlığı misyonunu içkin bu referans zemini, buna uygun bir tarihsel hafızanın inşası üzerinden tesis edilmeye çalışılmıştır. Bu hafıza, dönemin mevcut otorite karşıtlarının geçmişe dair hafızalarına karşıtlık bağlamında geçmişin idealize edildiği, Müslümanlar arasında yaşanan çatışma ve tartışmaları kader, ictihâd, rey/kıyas ve dış menşeli fitne faaliyetlerine hamleden görme biçimi üzerinden inşa edilmiştir. Sünni siyasi aklın referans zemini olarak inşa edilen hafıza, sorunlarla doğrudan yüzleşmek yerine çelişkileri uzlaştırarak kendisini kayıran veya rey-kıyas, kader veya İslam dışı unsurların fitne faaliyetine hamlederek sorunların kaynağını dışsallaştıran, çözümü tasavvurlarındaki ideal geçmişin/cemaatin kalıplarında arayan bir zihniyet mekanizmasını besleyen yönlendirici hareket zeminini teşkil etmektedir. Bu bildiride, söz konusu akıl yapısını şekillendiren tarihsel arka planın çözümlenmesine ve temel özelliklerinin ortaya konulmasına çalışılacaktır. Böylece geçmişte yaşanmış olaylar etrafındaki tartışma ve kutuplaşmalardan kaynaklı krizleri aşmada işlevsel olduğu düşünülen bu aklın günümüz Sünni-İslam toplumunun karşılaştığı krizleri aşmadaki işlevselliğini araştıran çalışmalara katkı sunan ve işlevsel yeni bir Sünni-Müslüman aklın inşasına yönelik arayışta bir basamak teşkil etme iddiasını içkindir.

Anahtar Kelimeler: Sünnilik, Siyaset, Zihniyet, Akıl.

[*] Araş. Gör. Dr., Mardin Artuklu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, nejdetakay@artuklu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9682-5477.

KUTSAL METİNLERİN ANLAŞILMASINDA GELENEĞİ AŞMANIN BİR YÖNTEMİ OLARAK ALEGORİ: ORİGEN ÖRNEĞİ

NESİM AYTEPE*

Özet

Bu çalışma, erken dönem Hıristiyan düşüncesinde alegorik yorum yönteminin kutsal metinlerin anlaşılmasındaki rolünü, İskenderiye ekolünün önde gelen temsilcilerinden Origen'in yaklaşımları çerçevesinde ele almaktadır. Alegori, metinlerin literal (zahirî) anlamını aşarak onların derin manevi, ahlaki ve felsefi boyutlarını yorumlamaya imkân veren özgün bir yorumlama tekniğidir. Alegori, edebiyat, felsefe ve sanat gibi farklı alanlarda olduğu gibi teolojide de kullanılan bir yorumlama yöntemidir. Teolojik bağlamda alegori, özellikle kutsal metinlerin anlaşılmasında metnin literal (zahirî) anlamını aşarak, onun derin manevi, ahlaki ve felsefi boyutlarını ortaya koymayı amaçlar. Bu yöntem sayesinde kutsal metinlerde geçen kıssalar, semboller ve imgeler yalnızca tarihsel bir içerik değil, aynı zamanda evrensel teolojik mesajlar taşıyan bir rehber olarak değerlendirilir. Bu tekniğin gelişimini mümkün kılan önemli kültürel zeminin başında İskenderiye gelmektedir. İskenderiye, Helenistik kültürün yoğun etkisi altında, Platoncu ve Stoacı düşüncelerin güçlü biçimde birleştiği felsefi bir merkez olmuştur. Bu entelektüel atmosfer, kutsal metinlerin literal anlamlarının ötesinde daha derin ve soyut anlam katmanlarını araştırmaya elverişli bir zemin hazırlamıştır. Ayrıca Yahudi, Hıristiyan ve pagan geleneklerinin bir arada bulunduğu bu şehir, farklı düşünce biçimlerinin etkileşimini mümkün kılarak alegorik yorumun gelişimine katkı sağlamıştır. Bu atmosferde şekillenen alegorik yöntem, Yahudi filozof Philo'nun Eski Ahit metinlerine yönelik alegorik yorumlama pratiğinden esinlenmiş ve İskenderiyeli Hıristiyan teologlar tarafından daha da geliştirilmiştir. Burada alegorik yaklaşım, kutsal metinlerin ruhsal boyutunu açığa çıkarmak ve mensuplarına ahlaki-didaktik dersler vermek amacıyla uygulanmıştır. İskenderiye'de Clement kısmen de olsa alegorik yöntemi kullanmış olmakla birlikte bu alegorik yaklaşımın en sistematik ve etkili temsilcisi İskenderiye Hıristiyan Okulu'nun önde gelen figürlerinden biri olan Origen olmuştur. Origen, kutsal metinleri literal anlamın ötesine geçerek gerçek, ahlaki ve mistik (manevi) anlam olarak üç katmanlı bir yapı içinde yorumlamıştır. Böylece literalci yorum geleneğinin teolojik sınırlamalarını aşarak metinlerin manevi ve felsefi mesajlarını ortaya çıkarmıştır. Origen'in alegorik yorum pratiği, Eski Ahit metinlerindeki antropomorfik tanımlar ve tarihsel tutarsızlıklar gibi mantık dışı görünen ifadelerin rasyonel ve manevi olarak anlaşılmasına olanak sağlamıştır. Bu yöntem sayesinde metinlerde geçen birçok mekân ve olay, sadece tarihsel olgular olarak değil, evrensel-felsefi anlamlar taşıyan semboller olarak okunmuştur. Origen'in alegorik yorum yöntemi, hem kendi döneminde hem de sonraki yüzyıllarda birçok Hıristiyan teolog tarafından eleştirilmiştir. Özellikle Antakya Okulu'na mensup düşünürler, bu yöntemin sınırsız ve keyfi bir yorumlama biçimi olup olmadığı yönünde ciddi sorular yöneltmişlerdir. Erken dönem Hıristiyan teologları, alegorik yorumların kutsal metinlerin anlamını belirsizleştirdiğini ve yorumu öznel bir zemine çektiğini ifade etmişlerdir. Bu eleştirilere rağmen, Origen'in alegori anlayışı sistematik ve felsefi bir tutarlılık içerisinde uygulanmış, metinlerin derin anlam katmanlarına ulaşmayı hedeflemiştir. Ancak Origen'in yönteminde metinlerin anlamlarının zaman zaman zorlandığı ve tarihsel bağlamların sınırlarının aşırı yorumlarla esnetildiği de tespit edilmiştir. Bunun yanında, Origen'in yorumlama pratiği, kutsal metinlerin tarihsel bağlamlarının ötesine geçerek her dönemin entelektüel ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde yorumlanmasını mümkün kılmıştır. Nitekim Origen'in kutsal metni yorumlama tarzı, sonraki konsillerde özellikle Teslis ve Kristoloji tartışmalarında alegorik yöntemin bir araç olarak benimsenmesine zemin hazırlamıştır. Hıristiyan teolojisinin şekillendiği bu tartışmalarda, alegori adeta bir can simidi işlevi görmüştür. Sonuç olarak, Origen'in alegorik yorum anlayışı, İskenderiye ekolünün entelektüel birikimi içinde şekillenmiş, bu yaklaşım sayesinde kutsal metinler geleneksel literal yorumların ötesinde anlamlandırılmış ve erken dönem Hıristiyan teolojisinde önemli bir dönüşümün önü açılmıştır. Bu çalışmada, tarihsel-analitik yöntem esas alınmış olup, Origen'in kutsal metinleri yorumlarken başvurduğu alegorik yöntemin mahiyeti, tarihî bağlamı içinde ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dinler Tarihi, Kutsal Metin, Yorum, Gelenek, Alegori, Origen.

* Dr. Öğr. Üyesi, Mardin Artuklu Üniversitesi, Felsefe ve Din Bilimleri, Dinler Tarihi Bilim Dalı, nesimaytepe@artuklu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9373-6495.

DEĞİŞEN DÜNYA DÜZENİNDE KUR'ANÎ HÜKÜMLERİN UYUMU VE GELİŞİMİ: STATİK İNANÇTAN DİNAMİK YORUMLARA

NEVZAT ÇİÇEK [*]

Özet

Din, ortaya koyduğu teorik ve pratik çözümlemeleri ile insanoğlunun hayatı anlamlandırma çabasının en köklü ifadelerinden biri olmuş ve olmaya da devam etmektedir. Kur'an ise insanın hayatı anlamlandırma ve bunu sosyo-psikolojik alana aktarmanın dinsel anlamda somut göstergesi olmuştur. Tarihin belirli bir döneminde inzal olan Kur'an, mesajlarını koyduğu ilkelerden sapmaksızın döneminin edebi, tarihi, sosyo-kültürel, siyasal özelliklerini göz önünde bulundurarak o günkü yaşanan olaylar üzerinden vermeye çalışmıştır. Sabit ilkeleri merkeze alarak zamansal ve mekânsal değişimi göz önünde bulunduran Kur'an, değişimi de önceleyen yapısı ile yeniliğe açık bir şekilde hükümlerini koymuştur. Bu yaklaşımın zor yönü ise değişimin her zaman iyi yönde olmaması dolayısıyla ilkelerden sapma korkusudur. İçinde barındırdığı zorluklara rağmen kıyamete kadar hükümler koyduğu iddiasında olan bir kitabın zamanın değişimi ile gelişimsel sürece girmesi için yenilikten korkmadan, risk alarak değişime açık bir yol izlemesi gerektiği kaçınılmaz bir gerçektir. Kur'anî hükümler, anlatılmak istenen asıl amaç gözetilmeksizin literal okumalar ile ele alındığında Kur'an'ın, günümüzde sosyal yaşam üzerinde etkisini yitirebildiği gibi tarihsel şartlar gereği uyguladığı hükümlerin de ceza hukukunda suç sayılabilecek şekilde kabul görmesine ve böylece geleceğe herhangi bir şekilde hitap etmeyen bir kitap konumuna gelmesine neden olacaktır. Bu durum Kur'an'dan kaynaklanan bir durum olmayıp bizim algılamalarımız sonucunda gerçekleşmektedir. Hırsızlığa ve zina suçuna uygulanan ceza ile şiddetin özdeşleştirilmesi, miras hukuku ve şahitlik ile adil olmayan bir cinsiyet ayrımı, İslam'ın kabul etmediği kültürel bir unsur olan kölelik sisteminden kaynaklı insan onurunu zedeleyen hükümler gibi özellikle hukuki alanı ilgilendiren konuları bu kategoride sayabiliriz. Oysa Kur'an'ın temel ilkeleri göz önünde bulundurularak söz konusu tarihsel-hukuki uygulamaların her birinin statik ön kabuller aşılarak incelenmesi halinde evrensel boyutlara sahip olduğu görülür. Adaleti ve hakkaniyeti merkeze alan Kur'an'ın adil olmayan bazı kültürel uygulamaları (zıhar, miras paylaşımı vb.) kadınlar lehine değiştirdiği ve kadına hakkını iade etmek için hükümler getirdiği ancak statükoyu korumayı dini korumak olarak algılayan ataerkil yapının bunu tam olarak uygulamadığı söylenebilir. Kanaatimizce kültürel öğelerin dini hükümler ile özdeşleştirilerek algılanması sonucunda hukuki hükümler evrensel bir anlayış ile ele alınmamış ve statik hükümler olarak kalmıştır. Kur'an'daki anlatımların tarihselliği göz önünde bulundurularak günümüzün kavramları ile karşılaştırılması, günümüzde miras, mehir veya nafakanın kadın haklarını koruyacak şekilde hukuki olarak güvence altına alınmasının zaten Kur'an'ın hedefleri arasında yer aldığı, savaş ile ilgili ayetlerin indiği ortam ve bağlamı içerisinde ele alınması halinde tamamen ahlaki kriterleri ön planda tuttuğu, önceki milletlerde uygulanan cumartesi yasağının sosyo-ekonomik çerçevede değerlendirilmesi halinde Kur'an'ın günümüze de hitap edecek şekilde yeniliklere açık olduğu örnekleriyle görülebilir. Bildiri, dinin güncel değişime nasıl yanıt verdiği ve bu değişimin meşruiyet sınırlarının nasıl belirlenmesi gerektiği yönündeki sorulara cevap aramaktadır. Çalışmada mevcut bilgilerden hareketle tarihsellik ve evrensellik yaklaşımları göz önünde bulundurularak tümevarımsal bir yöntemle sonuçlara ulaşılmaya çalışılmaktadır. Kur'an'ın dili ve üslubu, tematik bulguları, tefsir çözümlemeleri, tarihsellik ve vahyin süreçleri karşılaştırmalı bir şekilde incelenmektedir. Kur'an'ın, ilkeler çerçevesinde statik hükümlerinin olmadığı, zamana ve mekana göre değişebilen dinamik hükümleriyle günümüze hitap edebilecek potansiyele sahip olduğu söylenebilir. Ancak her değişimin olumlu olmayacağı gerçeğinden hareketle ilkeleri iyi okumak ve Kur'an hükümlerinin de bu ilkelerin uygulanması noktasında gelişim gösterecek şekilde yeni hükümler ile ele alınması büyük önem arz etmektedir. Kur'an'ın öğretilerini günümüze taşırken belirlenen hedefe ulaşmak için ahlaki kriterleri ikinci plana atacak şekilde anakronizme düşmemeye dikkat etmek de büyük önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, Değişim, Gelişim, Yenilik, Anakronizm.

[*] Dr., MEB,., nvzt_78@hotmail.com, ORCID: 0000-0001-5305-6305.

İÇTİHAD VE TECDİD BAĞLAMINDA NAMIK KEMAL'İN YENİLENME ANLAYIŞI

NİDA SULTAN ÇELİKKAYA *

Özet

Osmanlı Devleti'nin 19. yüzyılı, derin ve sarsıcı çalkantılara sahne olmuştur. Fransız İhtilali'yle yayılan milliyetçilik akımları, imparatorluk bünyesindeki bazı gayrimüslim toplulukları bağımsızlık mücadelesine itmiş, bunun sonucu olarak Osmanlı Devleti toprak kayıpları yaşamıştır. Sanayi Devrimi ile güçlenen Batı ekonomileri ve kapitülasyonların yol açtığı mali yüklerin de sarsmasıyla devlet bu asırda dağılma ve parçalanma sürecine girmiştir. Bu durum, dönemin aydınlarını devleti bu felaketten kurtarma yolları aramaya itmiş, Namık Kemal bu entelektüel isimlerin önde gelen simalarından biri olmuştur. Tanzimat neslinin idealist ve öncü fikir adamlarından biri olarak Namık Kemal, Osmanlı Devleti'nin kurtuluşunu ve toplumun kalkınmasını hedefleyen bir düşünce çizgisi benimsemiştir. Yazılarındaki muhteva dikkate alındığında, düşüncesinin mihverinde devletin içinde bulunduğu aciz durumdan kurtarılması fikrinin bulunduğu görülür. Bu anlamda Namık Kemal'in, bir yandan Batı'dan aktarılan kavram ve kurumlarla dönüşen, diğer yandan da bu unsurları Osmanlı-İslam geleneğiyle sentezlemeye çalışan entelektüel ortamın bir parçası olduğu dikkate alınmalıdır. Bu doğrultuda Namık Kemal'in dinin tecdidi meselesine, el-aklu'l-müttehem; yani sanık sandalyesine oturmuş akıl cihetinden yaklaştığını söylemek mümkündür. Zira yaşadığı dönemin de etkisiyle meseleleri değerlendirmesinde İslam medeniyetinin geri kalmışlığı, Batı medeniyetinin terakkisi üzerinden bir okuma gerçekleştirdiği görülmektedir. Bu bağlamda İsmail Kara'nın, Namık Kemal'i de dâhil ettiği İslamcıların literatürde tecdid hareketi olarak da anıldığını ancak onların tecdid anlayışının rivayete bağlı tecdid geleneğinden farklı olduğunu savunduğunu belirtmek gerekir. İslamcılar her ne kadar ana kaynaklara dönüşe vurgu yapsalar da, terakki (ilerleme) düşüncesine önem atfetmeleri onları geçmişten koparmış, onların gözünde geçmiş ve gelenek ilerlemeye olan katkısı nispetinde bir değere sahip olmuştur. Kara'nın bu yaklaşımına mukabil, Namık Kemal'in yenilenme anlayışını Batıcılık ekseninde okumak da yanlış olacaktır. Her ne kadar düşünce dünyasında terakki kavramına önem atfetse de o, modernleşmeyi körü körüne Batılılaşmak olarak değil, İslam'ın ruhuna uygun bir yenilenme süreci olarak yorumlamıştır. Namık Kemal'in ilerlemekten kastı salt Batılılaşma değil, Batı'da İslam'ın ruhuna uygun olan ilerlemelerin İslamî değerlerle bağdaştırılmasıdır. Daha da ötesi Namık Kemal, Batıda görülen terakki eserlerinin İslam'ın özünde bizatihi bulunduğu iddiasındadır. Ernest Renan'ın İslam'ı bilimsel gelişmenin önünde engel gören tezlerine karşı kaleme aldığı Renan Müdafaanâmesi eserinde, İslam'ın ilerlemeye mâni olmadığını savunmuştur. Namık Kemal, Müslüman toplumların geri kalmışlığının dinlerinin özünden değil, eğitimsizlik ve yanlış idareden kaynaklandığını ifade etmiştir. Nitekim o, bir yandan bilim ve tekniğin, hukukun ve eğitimin Avrupa seviyesine çıkarılmasını savunurken, diğer yandan İslam dininin ve Osmanlı kültürünün temel prensiplerini bir manevi kılavuz olarak görmeye devam etmiştir. Zira onun yenilenme algısı; ilerleme vurgusu kadar, öze dönüşle de sıkı bir ilişki içindedir. Ayrıca Namık Kemal, 'Zamanın değişmesiyle hükümler de değişir' fıkhi kaidesine atıfta bulunarak terakki eserlerini almakla sorumlu olduğumuzu, geçmişte veya şimdiki halde duraklamanın caiz olmadığını belirtir. Bu atıf örtük bir şekilde de olsa içtihat çağrısını bünyesinde taşır. Her ne kadar siyasi amaca matuf olduğu değerlendirilmeleri yapılsa da, Namık Kemal'in yazılarında görülen şeriat vurgusunu bu minvalde değerlendirmek gerekmektedir. Bu bilgiler ışığında Namık Kemal'in tecdid anlayışı, Tanzimat döneminde görülen *dinin tecdidinin devletin tecdidiyle mümkün olacağı* anlayışına uygun olarak değerlendirilebilir. Devleti çöküşten kurtarma mücadelesinde olan Namık Kemal'in, dinin tecdidi anlayışını, devletin ve milletin güçlendirilmesi çabasıyla paralel görmek mümkündür. Ona göre, hakiki yenilenme, İslam'ın adalet, özgürlük, eşitlik gibi evrensel değerlerini yeniden ihya etmekle mümkündür. Bu bağlamda, tecdid sadece dinî değil, aynı zamanda toplumsal ve siyasal bir hareket olarak görülür. Dolayısıyla onun dinin tecdidi hususundaki anlayışı gerek idari ve kurumsal gerekse toplumsal ve ahlaki görüşleri muvacehesinde değerlendirilmelidir.

Anahtar Kelimeler: İslam Mezhepleri Tarihi, Namık Kemal, Tecdid, İctihad, Dini yenilenme.

* Arş. Gör. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, nidakardas@sdu.edu.tr, 0000-0002-0755-6365.

YAHUDİLİKTE MİNYAN KAVRAMININ DÖNÜŞÜMÜ

NUH YILMAZ [*]

Özet

Minyan; Geleneksel Yahudilikte sinagogda toplu dua, Tora okuma gibi düzenli ibadetlerin icra edilebilmesi için, bar mitzva törenini tamamlamış veya on üç yaşını doldurmuş en az on Yahudi erkeğin bir araya gelmesini gerektiren dini bir kavramdır. Kadınlar, köleler ve çocuklar bu sayıma dahil edilmemiştir. Zira onlar zamana bağlı belirli emirleri yerine getirmekle mükellef değillerdir. Bununla beraber onların gönüllü olarak düzenli ibadetlere katılmaları, minyandan sayılmaları anlamına gelmemektedir. Her ne kadar kadınlar sinagogda ibadete iştirak etme hakkına sahip olsalar da genel olarak XX. yüzyıla kadar minyanın bir üyesi olarak kabul edilmemişlerdir. On sayısının kökeni/gerekliliği Yahudi kutsal metinlerine (Tanah ve Talmud) dayanmaktadır. Bu yüzden düzenli ibadetlerin cemaatle gerçekleştirilebilmesi için bu sayının tamamlanması zorunludur. Bu bağlamda cemaatle icra edilen Şema duası, Tevrat'ın okunması, Tevrat'ın Ahit Sandığı'ndan çıkarılması, kohenlerin halkı takdis duası (Birkat Kohanim), Haftarah okuması, Tanrı'nın kutsiyetini vurgulayan Kadiş ve Keduşa bölümleri, Amida duası (Smone Esre), yemeklerden sonra Tanrı'ya hamd anlamında Birkat Ha-Mazon duası, Pidyon Haben (ilk doğan erkek çocuğun kurtarılması) töreni, Purim bayramında Adar (Şuabt-Mart) ayının on üçüncü gününde Megila/Ester Kitabı'nın okunması ve ibadetin sonunda Tanrı'nın birliğini ve yeryüzündeki egemenliğini vurgulayan alenu duası zikredilebilir. Minyan kavramının dönüşümünü 1845'lere kadar götürmek mümkündür. Zira Reformist bir grup mezkûr yılda sinagogtaki mehitza bölümünü kaldırarak erkekler ve kadınların aynı alanda ibadet etmesini sağlamıştır. 1846 yılında gerçekleştirilen Breslau Rabbinik Konferansı'nda ise kadınların dini statüsüne ilişkin alınan altı karardan birini kadınların minyana katılımını sağlamaya yönelik düzenleme oluşturmaktadır. XX. yüzyılda, özellikle 1960-1970'lerdeki feminist hareketler sayesinde tedrici olarak minyan kavramının kapsamı genişletilmiş ve bazı topluluklarda kadınlar da minyan sayısına dahil edilmeye başlanmıştır. Bunda Ezrat Nashim (Kadınların Desteklenmesi) olarak bilinen kadın hareketinin Yahudi hukuku ve ibadetleri/ritüelleri bağlamında erkeklere tanınan hakların kadınlara da eşit bir şekilde tanınmasını talep etmesi etkili olmuştur. Yahudi hukukunu bağlayıcı olarak görmeyen başta Reformist Yahudilik olmak üzere, Yeniden Yapılanmacı Yahudilik ve Muhafazakâr Yahudilik gibi oluşumlar, kadınların da erkeklerle eşit şekilde minyan oluşturma yeterliliğine sahip olduğunu kabul etmişlerdir. Mezkûr mezheplerin kadınların düzenli ibadetlerde erkeklerle eşit düzeyde yer almasını kabul etmelerinde, toplumsal cinsiyet eşitliği ilkesine verdikleri önem temel belirleyici unsur olmuştur. Zira liberal Yahudi oluşumlar, günümüzde kadınların toplumsal statüsündeki değişimleri gerekçe göstererek, Yahudi hukuku açısından kadınların minyana katılımının önünde herhangi bir engel bulunmadığını ileri sürmektedirler. Bununla birlikte bazı istisnalar bulunsa da Ortodoks Yahudilik genel olarak geleneksel Yahudi anlayışını sürdürmüş ve kadınların minyan kapsamına dahil edilemeyeceği yönündeki tutumunu korumuştur. Bu bağlamda çalışmanın amacı, Geleneksel Yahudilikteki minyan anlayışının modern dönemde geçirdiği dönüşümü ortaya koymaktır. Çalışmada dinler tarihinin deskriptif, tarihsel ve mukayeseli yöntemlerinden yararlanılmıştır. Çalışma, modern dönem Yahudi mezheplerinden Reformist, Yeniden Yapılanmacı ve Muhafazakâr Yahudi oluşumlarının minyana kadınları da dahil etmesi açısından önem arz etmektedir. Araştırma neticesinde cemaatle ibadet için gerekli olan on sayısının Yahudi kutsal metinlerine dayandığı görülmüştür. Kadınların minyana dahil edilip edilmemesi hususunda çeşitli gerekçelere dayanan farklı görüşlerin ortaya konduğu belirlenmiştir. Geleneksel Yahudi anlayışına göre kadınların minyan kapsamına dahil edilmemesi, onların zamana bağlı düzenli ibadet yükümlülüğünden muaf tutulmalarıyla gerekçelendirilirken; Reformist, Yeniden Yapılanmacı ve Muhafazakâr Yahudi akımların ise Yahudi hukukunu bağlayıcı görmedikleri, aynı zamanda toplumsal cinsiyet eşitliği ilkesini temel alarak kadınları minyanın tam üyeleri olarak kabul ettikleri sonucuna ulaşılmıştır. Toplumsal cinsiyet eşitliğinin toplumda yaygınlık kazanmasında ise, Yahudi feministlerin etkili bir rol üstlendikleri yönünde bir kanaat oluşmuştur.

Anahtar Kelimeler: Dinler Tarihi, Yahudilik, Minyan, Düzenli İbadetler, Kadınlar.

[*] Dr. Öğr. Üyesi, Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, nuh.yilmaz@amasya.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6048-0363.

KUR'ÂN TILAVETINDE İCRA YÖNTEMLERI: YENILIKÇILIK ILE BIDAT ARASINDA NESNEL BIR İNCELEME

OMAR YAKAN [*]

Özet

Bu çalışma, Kur'ân ilimleri alanında son derece hassas ve önemli bir konuyu ele almaktadır: "Kur'ân Tilavetinde İcra Yöntemleri: Yenilikçilik ile Bidat Arasındaki Denge". Araştırmada, okuyucunun sesini güzelleştirmesi ve huşuyu artırması gibi meşru yeniliklerle, Kur'ân'ın sahih icra geleneğinden sapma anlamına gelen bidat unsurlarının sınırları belirlenmeye çalışılmaktadır. Böylece tilavetin, tefekkür ve kalbi etkileme amacı yerine gösteriş ve aşırı tezyin aracı hâline dönüşmesi önlenmek istenmektedir. Bu bağlamda çalışma, tarih boyunca ortaya çıkan farklı icra tarzlarından örnekler sunmakta, bunları şer'î ve ahlâkî ölçütler ışığında değerlendirmekte ve kıraat âlimlerinin görüşlerine dayanmaktadır. Ayrıca, ses güzelleştirmede kullanılan sanatsal ve tecvidî ölçütlerin, dengeyi korumadaki etkisi de ayrıntılı olarak ele alınmaktadır. Araştırmanın önemi, günümüzde Kur'ân tilavetinde giderek yaygınlaşan aşırı musikî ve tezyin eğilimlerini irdelemesinde yatmaktadır. Çünkü bu tür uygulamalarda, ayetlerin mesajı ve maksadı geri planda kalmakta, melodi ve ses ön plana çıkmaktadır. Bu nedenle, meşru güzelleştirme ile şer'an yasaklanan bidat arasındaki çizginin netleştirilmesi bir zorunluluk hâline gelmiştir. Çalışma, Kur'ân'ın kutsiyetinin ve ibadet yönünün korunmasının ancak sahih icra geleneğine bağlılıkla mümkün olabileceğini vurgulamaktadır. Çalışmanın başlıca amaçları şunlardır: Kur'ân icrasını tanımlamak ve onun Kur'ân ilimlerindeki yerini açıklamak. Meşru yenilik kavramını ortaya koymak, kapsamını ve şer'î ölçütlerini belirlemek. Bidat türlerini ve bunların tilavet üzerindeki olumsuz etkilerini incelemek. Doğru icranın Kur'ân'ı tefekkür ve anlamadaki rolünü vurgulamak. Kapsamlı bir çerçeve sunmak ve Kur'ân icrasını sapmalardan koruyacak ölçütleri belirlemek. Çalışmada tümevarımsal ve analitik yöntem benimsenmiştir. Kur'ân ve Sünnet'teki delillerin yanı sıra kıraat ve tecvid âlimlerinin görüşleri incelenmiş, bunlar arasındaki ilişkiler analiz edilerek bütüncül bir yaklaşım ortaya konmuştur. Araştırmada, İbnü'l-Cezerî'nin Neşr fi'l-Kırâ'âti'l-Aşr, Nevevî'nin et-Tibyân fî Âdâbi Hamaleti'l-Kur'ân gibi klasik eserlerin yanı sıra, çağdaş dönemde tilavette musikî ve makamların etkilerini tartışan çeşitli çalışmalar da değerlendirilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre, Kur'ân tilavetinde sesi güzelleştirmek ve tezyin etmek şer'î sınırlar içerisinde kaldığı sürece meşrudur ve teşvik edilmiştir. Ancak, aşırı musikîye yönelmek, yabancı melodilerle Kur'ân okumak veya lafızları bozacak derecede aşırı uzatmalar yapmak bidat olarak kabul edilmiştir. Araştırma, dengeli ve şer'î ölçülere uygun icranın, hem tefekkürü kolaylaştırdığını hem de Kur'ân'ın kalpler üzerindeki etkisini güçlendirdiğini ortaya koymuştur. Buna karşılık, bidat türünden icraların ise dinleyiciyi lafza ve sese odaklayarak manadan uzaklaştırdığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân icrası, Yenilikçilik ve bidat, Tilavette musikî, Kur'ân'ı tefekkür, Süreklilik, Şer'î kıraat ölçütleri.

[*] Dr. Öğr. Üyesi, Mardin Artuklu Üniversitesi, Kur'an-ı Kerim Okuma ve Kırâat İlmi Anabilim Dalı, Omaryakan83@gmail.com, ORCID: 0000-0002-6175-1188.

YENİ İLMİ KELAM'DA AHLÂK PROBLEMİ: EVRENSEL ETİK VE İSLAMÎ DEĞERLER

SAADET ALTAY [*]

Özet

Modern dünyada ahlâk sorunu, farklı kültürler, dinler ve felsefi gelenekler arasında ortak bir zemin arayışının en önemli tartışma alanlarından biri olarak öne çıkmaktadır. Küreselleşmenin beraberinde getirdiği kültürel çoğulculuk ve değerler karmaşası, etik alanında evrensel ilkelerle yerel/dinsel değerler arasındaki ilişkinin yeniden düşünülmesini zorunlu kılmıştır. Bu bağlamda "Yeni İlmî Kelâm", klasik kelam geleneğinin yöntemlerini çağdaş felsefe, sosyal bilimler ve etik tartışmalarıyla irtibatlandırarak, İslam düşüncesinin ahlâk anlayışını evrensel etik arayışlarıyla karşılaştırma çabasındadır. Burada temel sorun, İslamî değerlerin evrensel etik normlarla nasıl örtüşeceği, nerelerde farklılaşacağı ve modern insanın ortak vicdanına hitap eden bir ahlâk dili oluşturup oluşturamayacağıdır. Evrensel etik teorileri genellikle insan aklının ve tecrübesinin ortak paydalarına vurgu yapar. Batı merkezli çalışmalarda, faydacılık, insan hakları söylemi ve çağdaş kozmopolit etik yaklaşımlar, insan onurunu koruma, adalet ve özgürlük gibi değerleri evrensel olarak temellendirmeye çalışmıştır. Bu teorilerin tarihsel olarak Batı merkezli bir perspektife sahip olması, farklı medeniyetlerin ahlâkî katkılarını çoğu zaman ihmal etmiştir. İslam düşüncesi ise ahlâkı, vahiy merkezli bir zeminde temellendirirken aklı, fıtratı ve toplumsal tecrübeyi de hesaba katmıştır. Kur'an'daki "ma'rûf" ve "münker" kavramları, insanın ortak vicdanına hitap eden bir ahlâk anlayışının imkânını ortaya koymaktadır. Son dönemde yapılan çalışmalarda, etik değerlerin ağırlıklı olarak Batı merkezli olduğu iddialarına karşın, vahiy metinlerinin tamamının ortak bir temayla evrensel değerleri belirlemiş olmaları, bu iddiayı önemli oranda geçersiz kılmıştır. Zira "etik olan" insanlığın bütün bir geçmişine ait ortak iyi olandır. Klasik kelamda, Mu'tezile hariç, kelami tartışmalarda, temel etik değerler yerine, pür teorik teolojik konuların merkeze alınmış olması, kelamın en temel problemlerinden birisi olarak kabul edilmelidir. Bu nedenle modern dönemde insanlığın yaşadığı temel sorunlara dair Yeni ilmi kelâm'ın söyleyecek sözü olmalıdır. Yeni İlmî Kelam, bu noktada iki temel görevi üstlenmektedir: Birincisi, İslam ahlâk mirasını klasik fıkıh ve kelam çerçevesine hapsolmuş dar bir alanın dışına çıkararak, çağdaş etik teorileriyle mukayeseli bir şekilde yeniden yorumlamak; ikincisi ise, modern dünyada Müslüman bireyin ve toplumun karşı karşıya kaldığı ahlâkî sorunlara evrensel bir dil kullanarak çözüm üretebilmektir. Bu bağlamda, çevre ahlakı, biyomedikal etik, insan hakları, sosyal adalet ve teknolojik gelişmelerin doğurduğu yeni sorular, Yeni İlmî Kelâm'ın analiz alanına girmektedir. Yeni ilmi kelâm, klasik kelam mirasını korurken, çağdaş düşünsel sorunlara da cevap üretmeyi amaçlayan bir yaklaşımdır. Bu çerçevede, evrensel etik anlayışı ile İslamî ahlâkî değerler arasındaki ilişki, yeni kelamın çözüm aradığı temel meselelerden biri olarak öne çıkmaktadır. Küreselleşen dünyada insan hakları, toplumsal cinsiyet, çevre etiği ve biyomedikal etik gibi alanlarda ortaya çıkan normatif değerler, çoğu zaman seküler temellere dayanmaktadır. Bu durum, İslamî ahlâk anlayışı ile bu evrensel etik değerleri arasında bir gerilim ya da uyum sorusunu gündeme getirmektedir. Bu tebliğde, öncelikle evrensel etik kavramının felsefî arka planı ile İslamî ahlâk sisteminin temel ilkeleri karşılaştırmalı olarak ele alınacaktır. Ardından, Yeni ilmi kelâmın bu iki alan arasında nasıl bir köprü kurabileceği tartışılacaktır. Özellikle "iyilik ve kötülük"ün aklî ve şer'î temelleri, ahlâkî normların evrenselliği ile kültürel özgünlüğü arasındaki denge ve değerlerin değişe bilirliği gibi konular mercek altına alınacaktır. Ayrıca Gazzâlî, Mâtürîdî ve çağdaş İslam düşünürlerinin görüşlerine de atıf yapılarak tarihsel süreklilik ile çağdaş yeniden yorum ihtiyacı arasındaki ilişki vurgulanacaktır. Sonuç olarak bu çalışma, Yeni ilmi kelâm'ın yalnızca bir kelâmî sistem inşası değil, aynı zamanda ahlâkî ve insani değerlerin yeniden yorumlanması için de güçlü bir zemin sunduğunu savunmaktadır. Evrensel etik ile İslamî değerler arasında mümkün olan bir diyaloğun imkânı, bu zeminde teorik olarak tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ahlak, Evrensel Ahlak, Seküler Değerler, İslami Değerler, Yeni ilmi kelâm.

[*] Dr. Öğr. Üyesi, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Kelam ve İtikadi İslam Mezhepleri ABD, saltay@agri.edu.tr, ORCİD: 0000- 0002-0463-2860.

DÖNEMİNDE CUMA HUTBELERİNİN İDEOLOJİK DEVLET ARAÇLARI OLARAK KULLANIMI

Ş. AKİLE ZORLU [*]

Özet

Osmanlı İmparatorluğu'nun halefi olarak kurulan Türkiye Cumhuriyeti, başlangıcından itibaren kapsamlı bir modernleşme ve Batılılaşma süreci başlattı. Bu süreç, yalnızca siyasi ve hukuki alandaki köklü reformlarla sınırlı kalmadı, aynı zamanda toplumsal yapının, kültürel normların ve kolektif kimliğin yeniden şekillendirilmesini de hedefliyordu. Cumhuriyetin ilk on yılında yeni bir sistemin temel yapı taşları oluşturulurken, 1930'lu yıllar bu temellerin sağlamlaştırılması ve toplumda karşılık bulması için yoğun bir ideolojik stratejinin uygulandığı bir dönem oldu. Bu dönemin başlıca hedeflerinden ikisi, yeni rejime olan güven ve bağlılığı pekiştirmek ve devletin öncülüğünde yürütülen korumacı sanayileşme modelini hayata geçirmekti. Bu hedeflere ulaşmak amacıyla, ulus inşa etme çabaları ideolojik ve kültürel boyutlara özel bir önem atfederek ivme kazandı. Devlet, toplumu ortak bir kimlik etrafında birleştirmek ve yeni değerleri benimsetmek için çeşitli mekanizmaları etkin bir şekilde kullandı. Bu mekanizmalardan biri de din alanıydı. Genç Cumhuriyet, geleneksel din anlayışını kontrol altına alarak, onu kendi ulus-devlet ideolojisiyle uyumlu hale getirmeye çalıştı. Bu stratejinin ilk ve kurumsal adımı, 1924 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı'nın kurulması oldu. Bu kurum, dini hayatı merkezileştirme ve devlete bağımlı hale getirme amacını taşıyordu. Ancak bu girişim, 1930'lu yıllarda daha da derinleşerek ideolojik ve kültürel bir boyut kazandı. Devlet, özellikle cuma hutbelerini ideolojik bir aktarım aracı olarak kullanma kararı aldı. Bu yeni yaklaşım, hutbelerin sadece geleneksel dini öğütlerle sınırlı kalmayıp, cumhuriyetin temel değerlerini, hedeflerini ve vatandaşlardan beklentilerini de içerecek şekilde dönüştürülmesini öngörüyordu. Cuma hutbeleri, özellikle kırsal bölgelerdeki ve daha muhafazakâr sosyal çevrelerdeki bireylere ulaşmada kritik bir işlev görüyordu. Bu kesimler için cuma namazı ve hutbe hem dini bir ritüel hem de toplumsal aidiyet duygusunun pekiştirildiği bir buluşma noktasıydı. Hutbelerin Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından merkezi olarak hazırlanması ve Türkçe okunması, iktidar elitinin arzu ettiği ideolojik mesajların en geniş kitlelere yayılmasını sağladı. Bu hutbelerde işlenen temalar arasında ulusal birlik, devletin kalkınma çabalarına destek, milli iktisat, modernleşmenin erdemleri ve yeni rejime yönelik olumlu algılar yer alıyordu. Bu içeriklerin dini bir retorik içinde sunulması, mesajların toplumsal kabulünü artırarak, onları daha ikna edici hale getiriyordu. Bu yöntem, laik bir devletin dini söylemi kullanarak kendi politik ve kültürel hedeflerini nasıl meşrulaştırdığını ve toplumsallaştırdığını gösteriyordu. Bu çalışmanın temel amacı, 1927 ve 1928 yıllarında Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yayımlanan ilk Türkçe hutbe kitaplarının detaylı bir içerik analizini yaparak, bu hutbeler aracılığıyla devletin hangi idealleri, değerleri ve düşünceleri topluma yerleştirmeyi hedeflediğini ortaya koymaktır. Metinler, İslam'ı bireysel ve toplumsal kurtuluşa ulaşmak için zihnin, ruhun, niyetlerin ve davranışların iyileştirilmesi yoluyla bireyin kendisini tanımasını sağlayan bir din olarak sunarken, aynı zamanda güncel meseleleri ve yönetimin beklentilerini dini bir çerçeveye oturtarak doğrudan dini bir görev olarak aktarmaktadır. Çalışma, cuma hutbelerinin eylem odaklılık, geri kalmışlık eleştirisi, bilim ve aklın yüceltilmesi, çağa uyum sağlama ve ulusal varlığı sürdürme, ekonomi ve üretkenlik vurgusu gibi temaları işlediğini belirlemiştir. Özellikle ekonomik kalkınma ve çalışma ahlakı, dini bir yükümlülük olarak sunularak ulusal bağımsızlığın temeli olarak vurgulanmıştır. Hutbelerin tematik ve dilsel incelenmesi, laik bir devletin dinle kurduğu ilişkinin yalnızca bir kontrol mekanizması olmaktan öte, aynı zamanda aktif bir ulus inşa ve propaganda aracı olduğunu ortaya sermiştir. Bu analiz, Türkiye Cumhuriyeti'nin ulusal kimlik oluşumundaki dini söylemin inceliklerini aydınlatacak ve zihniyet değişimini teşvik etme çabaları hakkında yeni perspektifler sunacaktır. Bu çalışma, Diyanet'in yayınları üzerinden bir ideolojik dönüşümün izini sürerek, Türkiye Cumhuriyeti'nin erken dönem tarihi üzerine mevcut literatüre önemli bir katkı sağlamayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Erken Cumhuriyet, Modernleşme, Reform, Din, Hutbe.

[*] Dr. Öğretim Üyesi, ODTÜ, Fen Edebiyat Fakültesi, azorlu@metu.edu.tr, ORCİD: 0000-0002-1971-4244.

GÜNÜMÜZ GENÇLİĞİNİN İKİLEMİ: KENDİNİ Mİ BULMAK İSTİYOR? GÖRDÜĞÜNÜ MÜ OLMAK İSTİYOR?

SONER ERCAN [*]

Özet

Bu çalışma, günümüz gençliğinin dini gelişim sürecinde karşı karşıya kaldığı temel bir ikilemi konu edinmektedir. Genç bireyler, gerçekten kendi benliklerini mi bulmak istemektedir yoksa karşılaştıkları rol modeller aracılığıyla gördüklerini mi olmak? Dijitalleşmenin getirdiği sonuçlar, bu soruyu daha da karmaşık bir hale getirmektedir. Zira geçmişte dini kimlik oluşumunda aile, çevre ve eğitim kurumları başlıca faktörlerken, günümüzde bu kurumların yanına sosyal medya ve dijital platformlar eklenmiştir. Bu durum, gençlerin rol model seçimlerinin daha karmaşık ve riskli bir hâle gelmesine sebebiyet vermektedir. Çalışmanın problematiğini, dijital çağda rol modellerin çeşitlenmesi ve bu çeşitliliğin gençlerin dini kimlik oluşumunda yol açtığı yönelimler oluşturmaktadır. Çalışmanın amacı, özellikle sosyal medya aracılığıyla görünür hale gelen farklı rol modellerin gençlerin dini gelişim süreçlerini nasıl etkilediğini, bu bağlamda gençlerin "kendini bulma" ile "gördüğünü olma" arasında nasıl bir tercih süreci yaşadıklarını ortaya koymaktır. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi kullanılmış; gelişim psikolojisi, dini gelişim ve sosyal medya literatürü incelenerek teorik bir çerçeve oluşturulmuştur. Bulgular, bireyin dini gelişiminin çocuklukta ebeveyn etkisiyle başladığını, ergenlikte ise bağımsız kimlik arayışı ile yeni bir boyut kazandığını göstermektedir. Bu süreçte anne ve baba ilk rol model olarak işlev görmekte, dini inanç ve ibadetler onlar tarafından öğretilmektedir. Öğretim aşamasında soru cevap yöntemi işlevseldir. Çocuğun sorularına yeterince cevap verilmemesi ve onunla yeterince ilgilenilmemesi, çocuğu farklı yerlerden cevap aramaya yöneltebilmektedir. Bu cevap aranan yerlerden biri de sosyal medya olarak ifade edilmelidir. Çevre, rol model ve sosyal medyanın etkili olduğu zaman dilimi olan ergenlik döneminde ayrıca bağımsız bir kimlik oluşturma çabasına girilmektedir. Bu süreç beraberinde dini konular ile fazlaca meşgul olmayı ve sorgulamayı getirmektedir. Bu dönemde bazı gençler dini önemsemeyebilir, bazıları sorgulamadan bağlanabilir, bazıları ise derin sorularla tatmin edici cevap arayışına yönelebilmektedir. Dolayısıyla aile desteği, dini psikolojik ihtiyaçlar, din eğitimi ve sağlıklı rol modeller bu süreçte kritik belirleyiciler olmaktadır. Dijitalleşmenin getirdiği olanaklar, rol modellerin etki gücünü farklı bir zemine taşımaktadır. İnternette uzun zaman harcamak beraberinde güçlü ve popüler figürler ile daha çok vakit geçirerek onların model alınması sürecini hızlandırmaktadır. Ancak bu modellerin çoğu denetimsiz, yüzeysel ve hızlı tüketilen içeriklerle sunulmakta; böylece gençlerin dini gelişimi üzerinde hem olumlu hem de olumsuz etkilere sebep olmaktadır. Elde edilen veriler, gençlerin dini kimlik ve benlik gelişiminde iki temel yönelimi ortaya çıkarmaktadır: (1) Güvenilir ve kişisel özellikleriyle uyumlu rol modeller aracılığıyla kendi benliğini inşa etmek, yani "kendini bulmak". (2) Sosyal medyanın dayattığı popüler ve kolay erişilebilir modelleri benimseyerek "gördüğünü olmak". Bu ikilem, dini gelişimin yalnızca bireysel bir arayış değil; toplumsal, kültürel ve teknolojik faktörlerin iç içe geçtiği çok boyutlu bir süreç olduğunu göstermektedir. Sonuç olarak, dini gelişim süreci yalnızca biyolojik ve teorik aşamalarla sınırlı olmamakla birlikte; aile, eğitim kurumları ve dijital ortamların etkileşimiyle şekillenen karmaşık bir yapı arz etmektedir. Bu bağlamda çalışma, dijital çağda dini gelişim ve kimlik inşasının yönünü belirleyen en önemli faktörün "rol model seçimi" olduğunu ortaya koymaktadır. Bulgular, aile ve eğitim kurumlarının rehberliğinin yanı sıra dijital mecralarda gençlere sağlıklı dini içeriklerin sunulmasının önemini vurgulamaktadır. Böylelikle gençlerin kendi benliklerini bulmalarına katkı sağlanabileceği öne sürülmektedir. Gelecekte yapılacak saha araştırmalarının, bu çoklu etkileşimleri daha ayrıntılı biçimde ele alarak gençlerin dini gelişiminde hangi faktörlerin daha belirleyici olduğunu ortaya koyması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Din Psikolojisi, Dini Gelişim, Gençlik, İkilem, Kendilik.

[*] Dr. Öğr. Üyesi, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Din Psikolojisi Anabilim Dalı, sonerercan@mehmetakif.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0383-513X .

KİMLİKTEN KENDİLİĞE: *HANÎF* OLUŞUN YAPIKODU

TUĞBA GÜNAL [*]

Özet

İnsanın kendini tanıma, konumlandırma ve anlamlandırmaya dönük varoluşsal yönelimi; *kimlik, kişilik* ve *kendilik* basamaklarını karşımıza çıkarır. Bu basamaklar, insanın çok katmanlı doğasının kendisiyle ve toplumla kurduğu ilişkilerle şekillenmektedir. Bu bakımdan insanın öncelikli muhatabı toplumdur. Zira insan hem varlığa gelebilme hem de varlığını devam ettirebilme bakımından türdeşlerine bağımlıdır. Dolayısıyla insanla ilgili her şey, insanın irade ve tercihini aşan bir biçimde öncelikle toplum içinde yapılandırılmaktadır. Bu haricî yapılandırmanın yani bir topluluk/toplum içinde olmanın doğal getirisi ise *kimlik*tir. Erkek olma kimliği, alevî olma kimliği, ilahiyatçı olma kimliği, kız evlat olma kimliği, göçmen olma kimliği ve benzeri toplumsal atamalar buna örnek olarak gösterilebilir. Kimlik(ler), bir diğeriyle özdeşlik kurulmasına, büyük bir kümenin içerisine dâhil olunmasına imkân tanıması yönüyle kişi için hem bir aidiyet hem de güvenli bir konfor alanı sunmaktadır. Fakat gerçekte kimlik bu haliyle bir sınıflandırma nesnesi üretmek demektir. İnsanları kategorik olarak ayrıştıran bu yapısı, kimliğin; özsel olmadığının, yalnızca insanları kontrol altında tutma aracı olarak kullanıldığının göstergesidir. İnsan ise çoğu zaman kendine kodlanan bu kimlik(ler) içinde oluşunun gerekçesine ilişkin bir bilinç geliştirmeden orada olur ve yaşamının sonuna kadar gerekçesi oluşturulmamış bu kimliği/kimlikleri sürdürür. Tanımlı kimliğe ve onun işlevine uyumlu davranılması (*kişilik*), toplum tarafından "başarı" olarak görülmektedir. İnsanın varoluşuna yükleyeceği ve inşa edeceği özgün anlama ulaşabilmesi için öncelikle kendini kayıtlayan bu kimliklere ihtiyaç duyması ise paradoksal bir şekilde birbirini bütünler. Bu konudaki olgusal gerçeklik şudur: İnsan, doğduğu andan itibaren bir toplum içindedir ve herhangi bir kimlik(ler)le karşılaşmama ihtimali yoktur. Bu konudaki varoluşsal gerçeklik ise şudur: *Ben* fikrinin oluşması ve kişinin *ben*ini keşfedebilmesi, zorunlu olarak *ben olmayan* ile iletişime geçilmesini gerektirir. Bu ise hayat akışı içinde kimlik(ler)le karşılaşarak ve onlarla yüzleşerek gerçekleşir. Bir standart oluşturan kimlik yerine özgünlük ve özgürlük sağlayan *kendilik* ise kimlikle bağ kurarak onu anlayan, yorumlayan, seçen ya da reddeden, dönüştüren konumda olmayı gerektiren aktif bir sürece karşılık gelir. Bu, kişinin kimliklerin yüzeyselliğinden arınarak; sorgulanmış, hesabı verilmiş, gerekçesi oluşturulmuş bir şekilde varoluşunu üstlenmesi demektir. Bu anlamda *kendilik* için her bir karşılaşmayla devinen bitimsiz bir "oluşum yolculuğu" denebilir. Bu yolculuğun Kur'ânî karşılığı ise *hanîf* olmaktır. Bu doğrultuda tebliğimizin amacı, Kur'ân'daki *hanîf* kullanımının salt inanca ilişkin bir değere karşılık gelmediğini ortaya koymaktır. Hanîf olmanın; i) bir *hâl* olduğunu, ii) bu hâlin ontik, epistemik ve ahlâkî çıktılarının özellikle ve öncelikle *ata* olarak nitelenen Hz. İbrahim üzerinden kavramsallaştırmalarla okunabileceğini, iii) bu okumanın, *üsve-i hasene* olarak kendisine işaret edilen figürü anlamaya temel sağlayacağını, iv) bunun, *olan* ile yetinen durağanlıktan insanı kurtaran bir farkındalığa kaynaklık edeceğini izah etmeyi hedeflemesi ise tebliği önemli kılmaktadır. Bu anlamda tebliğde *hanîf* terimi için yeni bir anlamlandırma ve içeriklendirme çabası içine girileceği söylenebilir. *Hanîf* olma hâlinin gerçekleşebilmesi için *kimlik* ve *kişilik*le verilen mücadelenin ve ulaşılan *kendilik* sonucunun mahiyetinin Kur'ânî temelde ortaya konması da çalışmanın diğer özgün tarafıdır. Ayrıca ulaşılan bulguların, felsefe ve psikolojide üzerinde durulan *kendilik* başarısıyla kıyaslanarak ortaya konacak olması da disiplinler arası bağ kurma çabası açısından çalışmayı önemli kılmaktadır. Bu doğrultuda çalışmada; tanımlama, çözümleme ve karşılaştırma yöntemi kullanılacaktır.

Anahtar Kelimeler: İnsan, Kimlik, Kişilik, Kendilik, Hanîf.

[*] Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, tgunal@ankara.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0949-8565.

HİKMET, KÜLTÜR VE METİN: HADİSLERİ ANLAMADA ANTROPOLOJİDEN YARARLANMANIN İMKÂNI

ÜSAME BOZKURT [*]

Özet

Hadislerin yorumlanmasında klasik yaklaşımlar genellikle isnad analizi, râvî güvenilirliği ve metin tenkidi gibi içsel kriterlere odaklanmıştır. Bu yöntemler hadislerin anlaşılmasını büyük oranda sağlasa da yer yer hadislerin taşıdığı kültürel, sembolik ve antropolojik derinliği tam olarak açığa çıkarma konusunda sınırlı kalmaktadır. Güncel yaklaşımlarda ise rivayetlerin toplumsal arka planlarını tespit etmede çoğunlukla Câhiliye dönemi ve Hz. Peygamber'in yaşadığı tarihsel bağlam esas alınır. Oysa insanın yeryüzündeki uzun serüveni dikkate alındığında bu yöntemin de yeterli olmadığı ifade edilmelidir. Zira Hz. Peygamber'e izafe edilen bazı tutum ve davranışların tam anlamıyla kavranabilmesi için çok daha eski kültürel katmanlara, yani insanlığın ortak sembolik hafızasına ve kültürel kodlarına yönelmek gerekmektedir. Bu bağlamda hadisleri anlamada antropolojik bir yaklaşım, metinlerin sadece tarihsel birer rivayet olmanın ötesinde, insanlık deneyiminin evrensel kültürel kodlarıyla nasıl ilişkilendirilebileceğini gösteren yeni bir imkân sunmaktadır. Antropoloji, insanı biyolojik, toplumsal ve kültürel yönleriyle bütüncül biçimde ele alan, davranışlarını, inanç sistemlerini, sembollerini ve doğayla kurduğu etkileşimi inceleyen disiplinlerarası bir bilim dalıdır. Her ilahi mesajın belirli bir tarihsel ve kültürel bağlamda tecelli etmesi, bu bağlamın çok katmanlı biçimde çözümlenmesini zorunlu kılar. Antropolojik perspektif, hadislerdeki davranış kalıplarını, sembolik ifadeleri ve toplumsal pratikleri insanlık tarihinin mirası ile ilişkilendirerek metinlerin anlam derinliğini artırır. Bu yaklaşım, hadisleri sadece dinî metinler olarak değil, aynı zamanda insanın doğayla, toplumla ve kutsalla kurduğu ilişkinin kadim ve evrensel bir dili olarak okuma imkânı verir. Böylece hadislerin dini boyutunun yanı sıra, insani ve kültürel boyutu da görünür hale gelir; hadisler belirli bir tarihsel döneme ait olmaktan çıkar, insanlığın kolektif hafızasının bir parçası olarak yeniden konumlanır. Örneğin, temizlikle ilgili hadisler yalnızca fiziksel hijyen kuralları değil, toplumun kendini koruma refleksi ve hayatta kalma güdüsünün kültürel bir tezahürüdür. Hz. Peygamber'in temizlik vurgusu, biyolojik bir zorunluluğun dini bir biçim kazanmış halidir; böylece iman ile hijyen, maneviyat ile beden arasında sembolik bir denge kurulmuştur. Bu durum, antropolojik açıdan "canlının birincil amacı hayatta kalmaktır" ilkesinin kültürel düzlemdeki yansımasıdır. Benzer biçimde, sağ ve sol ayrımı birçok kültürde saflık ve düzen ile kaos ve kirlilik arasındaki karşıtlığı temsil eder. Mary Douglas'ın "temizlik" ve "tehlike" kavramlarıyla açıkladığı bu ikilik, sosyal düzeni pekiştiren sembolik bir sistemdir. Hadislerde sağ elin tercih edilmesi, sol elin taharet gibi alanlarla sınırlandırılması bu kadim ayrımın dinî formda yeniden üretilmiş halidir. "Allah tektir, teki sever" hadisi ise, insanın evrendeki düzensizlik karşısında aradığı bütünlüğün sembolüdür. Teklik, hem kozmik düzenin hem de manevi istikrarın kültürel ifadesi olarak karşımıza çıkar.. Renk ve koku sembolleri de bu düzeni tamamlar: Beyaz, saflık ve arınmayı; güzel koku ise hem bedensel hem ruhsal temizliği temsil eder. Böylece birey, fiziksel eylemleri aracılığıyla kültürel aidiyetini ve dini kimliğini yeniden üretir. Sonuç olarak antropolojik yaklaşım, hadisleri yalnızca normatif ve tarihî metinler olarak değil, insanlığın varoluş serüvenine dair evrensel kültürel kayıtlar olarak anlamamızı sağlar. Hz. Peygamber'in söz ve davranışlarını, insanın yeryüzündeki kadim tecrübeleriyle, yani kültür, doğa ve maneviyatın kesişim noktasında yeniden düşünmeye davet eder. Bu bakış, hadisleri hem tarihsel bir tanıklık hem de insanın anlam arayışını biçimlendiren bir kültürel hafıza olarak yorumlamayı mümkün kılar.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Antropoloji, Kültür, Bağlam, Yorum.

[*] Dr. Öğr. Üyesi, Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Hadis Anabilim Dalı, usame.bozkurt@dicle.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7810-895X.

SİYER'DE İNDİRGEMECİLİK ELEŞTİRİSİ

YAKUP AKYÜREK [*]

Özet

Bu tebliğ, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) hayatına dair son dönemde artan akademik ilgiyi ve bu ilgiyle birlikte ortaya çıkan "indirgemeci yaklaşımları" eleştirel bir çerçevede değerlendirmeyi amaçlamaktadır. İndirgemecilik, çok katmanlı yapıları ve karmaşık tarihî gerçeklikleri tek boyutlu açıklamalarla izah etmeye çalışan bir yöntem olarak ifade etmek mümkündür. Bu yaklaşım, özellikle felsefe ve doğa bilimlerinde ortaya çıkmış olsa da son yıllarda sosyal bilimler ve hassaten tarih alanında da giderek yaygınlaşmaktadır. Sosyal bilimler, literatüründe sıkça karşılaşılan bu eğilim, özellikle son dönemde siyer çalışmaları içerisinde de gözlemlenmektedir. Bazı akademik ve popüler çalışmalarda hem oryantalist hem de yerli akademisyenler tarafından Hz. Peygamber'in hayatı belirli bir rol, toplumsal bağlam veya tema üzerinden anlatılmaktadır. Bu durum siyerin bütüncül doğasını ve risaletin çok yönlü mesajını zedeleyebilecek bir noktaya gelebilmektedir. Söz gelimi Hz. Muhammed'in (s.a.v.) sadece bir "devrimci", "toplum mühendisi", "ahlaki önder" veya "İslam'ın ilk mareşali" şeklinde sunulması, onun tarihsel kişiliğini ve risalet sürecini ideolojik kalıplara hapseden indirgemeci bir yaklaşımın tipik örnekleri arasında sayılabilir. Bu tarz sınırlayıcı yaklaşımkar, Hz. Peygamber'in hayatının içerdiği manevi, toplumsal, siyasi ve ahlaki boyutların göz ardı edilmesine yol açmakta ve siyerin sağladığı bütüncül perspektifi sınırlandırmaktadır. Oysa siyer yazım geleneği, asırlar boyunca Hz. Peygamber'in hayatını çok boyutlu bir biçimde aktarmış, çeşitli dönemlerin kaynak ve rivayetleriyle zenginleşmiş ve her yeni kuşak için farklı bakış açıları sunmuştur. Bu sebeple tarihi süreç içerisinde siyer yazımı sürekli olarak bir malzeme ve kaynak genişlemesine de uğramıştır. Bu bakımdan tarihi süreç içerisinde geldiği nokta itibariyle siyer yazım geleneği, sadece tarihsel olayların kronolojik aktarımını değil, aynı zamanda Hz. Peygamber'in karakterinin, ahlaki etkisinin ve vahyin yön verdiği hayatının bütüncül bir örneğini ortaya koymayı hedeflemiştir. Bu bağlamda geleneksel siyer çalışmaları, tarihî bağlam ile ahlaki ve toplumsal mesajları bir arada sunarak, okuyucunun Hz. Peygamber'in kişiliğini ve misyonunu çok yönlü olarak anlamasına olanak sağlamıştır. Son dönemde yapılan akademik çalışmalar, indirgemeci eğilimlere karşı bütüncül bir siyer okumasının imkânlarını tartışmakta ve alternatif yöntemler önermektedir. Bu yaklaşımlar, Hz. Peygamber'in hayatının yalnızca belirli tarihî olaylar çerçevesinde değil; vahyin yön verdiği bir yaşam modeli olarak değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Siyer çalışmaları, bu bağlamda hem geleneksel kaynaklara bağlı kalarak hem de modern akademik sorulara yanıt verecek şekilde yeniden ele alınabilir. Böylece tarihî olaylar, toplumsal yapılar, ahlaki değerler ve tevhidî perspektif bir arada ele alınarak, daha kapsamlı bir metodolojik çerçeve oluşturulabilir. Bu tebliğde, gelenek ve modernite arasında ortaya çıkan indirgemeci yaklaşımların metodolojik zaaflarına dikkat çekilmiştir. Ayrıca örnek metinler üzerinden bu eğilimler ele alınmış ve siyerin bütünlüklü yapısına, bağlamsal zenginliğine ve tarihsel derinliğine uygun bir okuma biçiminin önemi vurgulanmıştır. Böylelikle hem klasik siyer birikimiyle bağ kuran hem de modern akademik sorulara cevap verebilen bir metodolojik çerçevenin imkânları tartışılmıştır. Bu yaklaşım, Hz. Peygamber'in hayatının çok boyutlu doğasını anlamada ve siyerin eğitimsel, ahlaki ve tarihsel değerlerini korumada kritik bir rol oynamaktadır. Sonuç olarak tebliğ, siyer çalışmalarında indirgemeci okumaların sınırlılıklarını ortaya koymayı ve daha bütüncül, çok katmanlı bir değerlendirme modelini önermeyi hedeflemektedir. Böylece, Hz. Peygamber'in hayatı, tıpkı siyer alimlerinin aktardığı gibi, tek bir kalıba sığdırılamayan, tüm yönleriyle ele alınan ve rol model olarak tanıtıldığı bütüncül bir bakış açısına kavuşacaktır.

Anahtar Kelimeler: Siyer, Hz. Muhammed, İndirgemecilik, Modern Siyer Yaklaşımları, Din ve Yenilik.

[*] Dr. Öğr. Üyesi, Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, yakupakyurek47@gmail.com, ORCID: 0000-0003-3331-7090.

MU‘TEZİLÎ GELENEKTE DİNÎ METİNLERİN ANLAŞILMASINDA AKIL-VAHİY İLİŞKİSİNİN FORMÜLASYONU: KÂDÎ ABDÜLCEBBÂR’IN AKLİYYÂT-ŞER‘İYYÂT AYRIMI BAĞLAMINDA BİR İNCELEME

YASİN AKAN*

Özet

Dinî düşünce sahasında bilgi üreten her ekol, bu bilgiyi sistemli hale getirmek durumunda kalmıştır. Bazıları bilgi sistemlerinde aklı, diğer bazıları ise dinî metinleri daha yoğun referans almışlardır. Mu‘tezile ortaya koyduğu epistemolojik sistem içerisinde aklı nispeten daha yoğun kaynak olarak kullanmış ve sahada rasyonalist yaklaşımıyla uç noktada yer almıştır. Bazı düşünürler hicrî birinci asrın sonlarında teklif, kader ve özgürlük çerçevesindeki söylemleriyle Mu‘tezile ekolünün görüşlerine kaynaklık etmiş ve entelektüel camianın gündemini bu görüşleriyle meşgul etmişlerse de “Mu‘tezile” kavramı bir fırka adı olarak hicri ikinci asrın başlarında Vasıl b. Ata ve Amr b. Ubeyd ile birlikte gündeme gelmiştir. Daha sonraki asırlarda düşünce sahasının farklı alanlarında gelişimini sürdüren Mu‘tezile, siyasi erkin desteğini yanına aldığı hicrî üçüncü asırda altın çağını yaşamıştır. Dahası Mu‘tezile, kelâm, fıkıh, tefsir ve hadis gibi dinî metinlerin anlaşılmasını birinci derecede konu edinen disiplinlerde metin-anlam çerçevesindeki birçok tartışmanın önemli bir tarafını temsil etmeye ve kendi perspektifini günümüze ulaştırmaya muvaffak olmuştur. Ekolün entelektüel birikimini yakından takip etmemize olanak sağlayan önemli düşünürlerden biri de Kâdî Abdülcebbâr’dır. Kâdî Abdülcebbâr’ın bazı eserlerinin günümüze ulaşmamış ve diğer bazılarının ise tam metin olarak günümüze ulaşmamış olması hakkında yapılan çalışmaları zorlaştırmaktadır. Bunun yanı sıra Kâdî Abdülcebbâr’ın kaleme aldığı ve günümüze ulaşan kaynakları üzerinden varlık ve bilgi konuları gibi teorik tartışmalar ve dinî bir metnin nasıl anlaşılması gerektiği yönündeki pratik meseleler takip edilebilmektedir. Dinî metinlerin anlaşılmasında akıl-vahiy ilişkisine önemli bir yer ayıran Kâdî Abdülcebbâr, bu hususu akliyyât-şer’iyyât ayrımı şeklinde formüle etmiştir. Kâdî Abdülcebbâr akliyyât kategorisinde değerlendirdiği meseleleri aklî zeminde tartışmış ve konuya dair naklî verileri bu çerçevede anlamaya ve yorumlamaya çalışmıştır. Kâdî, tevhîd ve adalet ilkelerinin ancak akılla ortaya konulabileceğini ve bu ilkelerle alakalı olan meselelerin de aklî çerçevede temellendirilmesi gerektiğini savunmuştur. Bunun yanı sıra Kâdî Abdülcebbâr bu ilkelere dair naklî delillerin ancak tekid amaçlı olabileceğini savunmuştur. Tevhid ve adalet Mu‘tezile’nin temel esasları olduğu gibi Kâdî Abdülcebbâr Tanrı’nın zatına dair meselelerin ele alınmasında tevhid, Tanrı-âlem ilişkisine dair meselelerin tartışılmasında ise adalet ilkesini dayanak kabul etmiştir. Keza şer’iyyât kategorisinde kabul ettiği meseleleri de dinî metinler ışığında ele almış ve bu meselelerde vahyi esas almıştır. Kâdî Abdülcebbâr’ın söz konusu ayrımına bakıldığında hangi meseleleri akliyyât hangi meseleleri ise şer’iyyât çerçevesinde değerlendiği ortaya çıkmakta ve bunun üzerinden Mu‘tezile’nin dinî metinlerin anlaşılmasında benimsemiş olduğu rasyonalist perspektif belirginleşmektedir.

Anahtar Kelimeler: Mu‘tezile, Kâdî Abdülcebbâr, Metin, Anlam, Tevil.

* Dr. Araştırma Görevlisi, Mardin Artuklu Üniversitesi, yasinakan@artuklu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5602-9994.

AHVALİ ŞAHSİYYE KANUNLARINDA BÂİN TALÂK KAPSAMININ DARALTILARAK, RİC'Î TALÂK VE FESHİN KAPSAMININ GENİŞLETİLMESİ VE BUNUN DEĞERLENDİRİLMESİ

SELAHATTİN YILMAZ *

Özet

İslam dünyasında bazı konularda kanunlaştırmalara gidilmiş, aile hukuku ile ilgili olarak ahvâl-i şahsiyye kanunları çıkarılmıştır. Bu kanunlar genel olarak İslam hukukuna dayanmaktadır. Ahvâl-i şahsiyye kanunlarındaki bazı hükümlerin klasik fıkha göre değiştiği ve bazen de yeni düzenlemelerin ve kuralların getirildiği görülmektedir. Ahvâl-i şahsiyye kanunlarında boşama konusu incelendiğinde geçmişte bâin talâk ve beynûnet-i kübrâ kabul edilen hususların sınırlandırıldığı, bâin talâk hükmü yerine ric'î talâk veya fesih hükmü verildiği, özellikle kazâî boşanmalarda feshin kapsamının genişletildiği görülmektedir. Bazı kanunlarda kazâî bütün boşanmalar -tefrik kararları- talâk değil fesih sayılmaktadır. Bu değişim, altında yatan sebepler ve bunun aileye katkılarının ortaya konması için bu konu ele alınmıştır. Bu amaçla islam alemindeki ahvâl-i şahsiyye kanunları ve klasik fıkhın ilgili kısımları tarafımızdan incelenmiştir. Günümüzde boşanmaların arttığı, evliliklerin azaldığı, ailelerin parçalandığı ve aile değerlerinin azaldığı görülmektedir. Halbuki aile, göz nuru evlatların yetiştiği, büyütüldüğü bir yapıdır. Böyle bir zamanda aileyi koruyacak, kollayacak ve güçlendirecek hususlara, düzenlenmelere ihtiyaç vardır. Diğer taraftan geçmişte verilen bir hükmün kaynağının araştırılması, farklı görüşler var ise bunlardan ailenin maslahatına olan görüşün değerlendirilmesi önem arzetmektedir. Bâin boşama karı kocayı birbirinden ayırmakta ve tekrar evlilik için ric'î boşamaya göre daha ağır şartlar gerektirmektedir. Ric'î boşamada ise koca eşine dönüş yapmak istediğinde kolaylıklar mevcuttur. Hakeza bâin boşamayı fesihle de mukayese ettiğimizde bâin boşamada talâk hakkı azalırken, fesihte ise talâk hakkı azalmamaktadır. Kur'ân ve sünnette -beynûnet-i kübrâ hariç- bâin boşama olduğu ifade edilen tek boşama zifaftan önce yapılan boşamadır. Ancak fıkhi mezheplere baktığımızda bir taraftan bir lafızda üç talâk, bazı kinevî lafızlarla (üç talâka niyet edilerek veya bazı mezheplere göre niyet etmeksizin) yapılan boşamalar beynûnet-i kübrâ sayılırken; diğer taraftan bazı mezheplerde şiddet ifade eden veya kinevî sözlerle yapılan boşamalar da bâin talâk sayılabilmektedir. Bu tutum bâin talâk kapsamını genişletmektedir. Ahvâl-i şahsiyye kanunları ise bâin boşamayı sınırlandırarak meydana gelen boşamalara genelde ya ric'î ya da fesih hükmünü vermektedir. Bazı kanunlarda kazâî bütün boşanmalar -tefrik kararları- talâk değil fesih sayılmaktadır. Zira bu boşamalarda kocanın dahli olmayıp, boşanma hakim tarafından gerçekleştirilmektedir. Kocanın yaptığı boşamanın talâk, kocanın iradesi dışında gerçekleşen hakim kararı ile yapılan boşamaların fesih sayılması ailenin maslahatına olan bir görüştür. Ayrıca birçok kanun koca tarafından yapılan bir ve ikinci boşamaları -belli birkaç husus haricinde- ricî boşama saymaktadır. Kur'an ve sünnette zifaf gerçekleşen kadın için koca tarafından gerçekleştirilen ilk iki talâkın sadece ric'î talak olduğu anlaşılmaktadır ki kanunlardaki bu yaklaşım buna paraleldir. Bu iki durum, bâin talâk kapsamının genişletilmesine imkân vermeksizin ric'î talâk ve fesih kapsamını genişleterek, ailelere tekrar bir araya gelmeleri konusunda kolaylık sağlamaktadır. Talâk ric'î sayıldığında yeni bir nikah yapmaya gerek olmaksızın taraflara tekrar bir araya gelme imkanı verilirken, fesih sayıldığında ise boşama hakkı eksilmediğinden kendi rızaları ile tekrar yeniden evlenme imkanı verilmektedir. Ahvâl-i şahsiyye kanunlarında bir ve ikinci boşamada bâin boşamanın belli durumlarla sınırlandırılması, koca tarafından yapılan boşamaların ric'î sayılması ve bazı tefrik durumlarının da yerine göre ric'î veya fesih sayılması ailenin devamına yönelik düzenlemeler olup, şer-i şerife muhalif bir durum olarak değerlendirilmemektedir.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, Ahvâl-i Şahsiyye, İctihad, Bâin Talâk, Ric'î Talâk, Fesih.

* Dr., Diyanet İşleri Başkanlığı (Diyarbakır İl Müftülüğü), syilmaz_47@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-4182-3241.

DİN DERSLERİNDE ANLATIMIN GÜNCELLEŞTİRİLMESİNE YÖNELİK BİR DENEME: FATİHA SURESİ ÖRNEĞİ

HÜLYA GÜVEN [*]

Özet

Cumhuriyet tarihi boyunca genelde eğitim özelde din eğitimi alanında birçok gelişme yaşanmıştır. Örgün eğitimde yer alan din dersleri de bu gelişmelerden etkilenmiş, zaman içerisinde dersin statüsünde ve niteliğinde birçok yenilik yapılmıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında din derslerinin niteliği ve/veya içeriğinden ziyade statüsü ile ilgili tartışmalar odak noktası haline gelmiş, 2000'li yıllarda ise toplumun farklı kesimlerinden gelen talepler ve dünyada ortaya çıkan yeni din eğitimi yaklaşımlarının da etkisiyle öğretim programlarının ve ders kitaplarının hazırlanmasında çoğulculuk yaklaşımı ön plana çıkmıştır. Din derslerinin içeriğinin çoğulculuk yaklaşımı bağlamında geliştirilmesine ağırlık verilmesi ise toplumun çoğunluğunun din eğitimi ile ilgili taleplerinin gölgede kalmasına neden olmuştur. Bununla birlikte din dersleri ile ilgili yapılan alan araştırmalarında; din dersi öğretim programlarının öğrenci beklentilerini karşılayacak düzeyde güncel olmadığı, ders kitaplarında soyut konuların yeterli miktarda örnekle desteklenmediği ve öğrencilerin bazı kavramları anlamada güçlük çektikleri şeklindeki tespitler, din dersi öğretim programları ve ders kitaplarının içerik bakımından geliştirilmesine ve yenilenmesine ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir. Ayrıca seçmeli din derslerinin büyük oranda zorunlu din dersleri ile ortak içerikte olması nedeniyle bu derslerden beklenen verimin alınmaması ve bu derslere yönelik ilginin azalması, seçmeli derslerin içeriklerinin de farklılaştırılması ve zenginleştirilmesini gerekli kılmıştır. Mezkûr sebepler, din derslerinde anlatımın güncelleştirilmesi ve çeşitlendirilmesi konusunda kapsamlı çalışmalar yapılmasının önemini ortaya koymaktadır. Bahsi geçen ihtiyaçların karşılanmasına katkı sunma noktasından hareket eden bu araştırma, ders anlatımında yenilik ihtiyacını gündeme getirmek ve anlatımın güncelleştirilmesine yönelik bir deneme sunmak amacıyla hazırlanmıştır. Araştırmanın birinci bölümünde, dinin ana kaynağı olan Kur'an'ın özü ve anahtarı olarak nitelenen Fatiha Suresi, din eğitimi bağlamında değerlendirilerek, öncelikle surede geçen temel konu ve kavramlar tespit edilmiştir. Bu konu ve kavramlar "Fatiha, hamd, âlemlerin Rabbi, Rahman, Rahim, din gününün sahibi, kulluk, yardım ihtiyacı, hidayet, dalalet, sırat-ı müstakim, nimet verilenlerin yolu, gazaba uğrayan ve yoldan sapmışların yolu" olarak belirlenmiştir. Belirlenen bu konu ve kavramlar başta meal ve tefsirler olmak üzere çeşitli kaynaklardan faydalanılarak açıklanmıştır. İkinci bölümde ise açıklanan konu ve kavramların anlatımında kullanılabilecek güncel örnek ve kavramlara yer verilmiştir. Bu örnek ve kavramlar "anahtar, sosyal medya, like/beğeni, yolculuk, navigasyon, projeksiyon, turist rehberi ve mağara, özel koruma, ana rahmi, ipotek, kazananlar ve kaybedenler" şeklinde belirlenmiştir. Üçüncü bölümde Fatiha Suresi'nde zikredilen konu ve kavramların, bu örnekler ve kavramlar ile ilişkilendirilerek kapsamlı ve güncel bir şekilde nasıl açıklanabileceğine dair bir işleniş örneği sunulmuştur. Son bölümde ise Kur'an kavramlarının ve konularının güncel örnekler ve kavramlar ile anlatılmasının barındırdığı riskler ve dikkat edilmesi gereken hususlar dile getirilmiştir. Araştırma sürecinde, din eğitimi çerçevesinde hazırlanacak Kur'an kavramları haritalarına ihtiyaç duyulduğu, bu kavram haritalarının yardımı ile din derslerinde öğretilecek konu ve kavramların bütüncül ve sistematik bir şekilde organize edilmesi gerektiği ve bu nedenle kapsamlı ve sistematik çalışmalar yapılmasının alana büyük katkı sunacağı anlaşılmıştır. Gerek konuların belirlenmesinde gerek konu anlatımında niteliği artırmak için ilgili kurumların koordinasyonunda, araştırma konusu ile ilgili alanlarda uzman bir ekip oluşturularak din derslerinde anlatımın verimli ve kaliteli bir şekilde güncelleştirilmesi ihtiyacı görülmektedir. Bu minvalde araştırmanın son kısmında din derslerinde anlatımı güncelleştirmeye ve çeşitlendirmeye yönelik önerilerde bulunulmuştur. Bu önerilerden biri de din derslerinde konuların belirlenmesinde ve anlatımında yapılabilecek yenilikler ile ilgili bir çalıştay düzenlenmesidir.

Anahtar Kelimeler: Din dersi, Güncel konu anlatımı, Fatiha Suresi, Güncel kavramlar, İşleniş örneği.

[*] Dr., hulyaguwen@gmail.com, ORCID: 0000-0001-5429-7186.

ANLATISAL DİN EĞİTİMİ YAKLAŞIMI BAĞLAMINDA GELENEK İLE MODERNİTE ARASINDA BİR KÖPRÜ OLARAK "ANLATI"

SULTAN GÜLŞEN [*]

Özet

Gelenek ile modernite arasındaki gerilimli sahada konumlanmış olan din eğitiminde, bu iki olguyu irtibatlandırarak anlam aktarımını sağlayacak yöntem arayışları zorunlu bir şekilde sürmektedir. Bu bağlamda "anlatı", geleneksel değerlerin korunarak bireyin güncel deneyimleriyle bütünleşmesini sağlayan dinamik bir araç olarak öne çıkmaktadır ve anlatının bir köprü vazifesi görebileceğinin de altı çizilmektedir. İnsanlık tarihiyle özdeşleşen bir olgu olarak tanımlanabilecek olan "anlatı", kültürel hafızanın taşıyıcısı, kimlik inşasının temel araçlarından biri ve deneyimlerin aktarımının evrensel bir biçimi olarak işlev görebilir bir niteliktedir. Tarih boyunca anlatının insan hayatındaki merkezi rolü, 20. yüzyılda sosyal ve beşeri bilimler alanındaki "anlatıya dönüş" (narrative turn) ile yeniden önem kazanmış ve "anlatısal din eğitimi" adıyla disiplinlerarası bir yaklaşımın doğmasının zeminini hazırlamıştır. Anlatısal din eğitimi, anlatısal kimlik kavramını temele alarak özellikle hermeneutik yorumlama ve düşünümsellik (reflexivity) yoluyla, bireyin hem kendi yaşamını hem de geleneksel birikimi anlamlandırmasının imkanı üzerinde durmaktadır. Anlatısal din eğitiminin gelenek ile bağ kurma noktasında hangi imkanları sunduğu sorusuna cevap arayan bu çalışmanın amacı, anlatı kavramını teorik ve pratik boyutlarıyla inceleyerek anlatısal din eğitimi yaklaşımlarının kimlik inşasını nasıl desteklediğini ortaya çıkarmaktır. Çalışma, nitel araştırma yöntemlerinden literatür taraması ve doküman analizi ile gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda Almanya'da anlatısal din eğitimi alanında geliştirilen iki yaklaşım türü incelenmiştir. Bu yaklaşım türlerinden ilki, kutsal kitaplarda yer alan kıssalar ve/veya dini anlatılar gibi metinlerin öğrencilere nasıl ulaştırılacağına odaklanan "metin odaklı" yaklaşımlardır. İkincisi ise din eğitimi süreçlerinde bireyin yaşam hikayesini kimlik oluşumunun merkezi bir sorunsalı olarak kabul eden ve öğrencilerin hem kendi biyografileri hem de diğer kişilerin yaşam hikayeleri aracılığıyla kimliklerini inşa etmelerine destek olmayı hedefleyen "biyografi odaklı" yaklaşımlardır. Anlatısal din eğitiminin; geleneksel anlatıların modern yöntemlerle (anlatıbilim) ve araçlarla (dijital hikaye anlatımı, interaktif uygulamalar) yeniden yorumlanabilmesine alan açtığı bulgusuna ulaşılmıştır. Özellikle hermeneutik yorumlama yoluyla, bireyin hem kendi yaşamını hem de kolektif hafızayı anlamlandırmasının imkanını taşıdığı ve bu sayede kültürel sürekliliği korurken bireyin güncel bağlamla bağ kurmasını mümkün kılabileceği sonucuna da ulaşılmıştır. Ayrıca yaklaşımın, biyografik öz-düşünümsellik (self-reflexivity) ile bireyin, geçmiş deneyimleri yeniden yorumlayarak geleceğe dair anlamlı bir perspektif geliştirmesini de desteklediğini söylemek mümkündür. Sonuç olarak, anlatısal din eğitiminin geleneksel olan ile modern olan arasında dinamik bir sentez sunarak bireysel ve kolektif kimlik inşasını destekleyen çok katmanlı bir yaklaşım olduğunu söylemek mümkündür. Bu çalışma, Türkiye'nin zengin geleneksel anlatı mirasının akademik ve pratik düzeyde yeniden canlandırılmasının, din eğitiminin geleceğini şekillendirmede önemli bir rol oynayacağını ileri sürmektedir. Bireysel ve kolektif düzeyde güçlü bir potansiyel barındıran anlatı geleneği, din eğitiminin hem geleneksel köklerine sadık kalmasını hem de çağın modern ihtiyaçlarına etkili bir şekilde yanıt vermesini sağlayacak önemli bir imkan sunmaktadır. Bu potansiyelin hayata geçirilebilmesi için ise öğretmen eğitimlerinde anlatısal pedagojinin vurgulanması ve dijital araçların müfredata etkin bir biçimde entegre edilmesi gibi somut adımların atılması önemli bir gerekliliktir. Bu araştırma, sunduğu bu çerçeveyle Türkiye'de din eğitimi alanındaki anlatıyı temele alan çalışmaların teorik zeminini güçlendirmeyi ve bu alanda yapılacak yeni akademik çalışmalara katkı sunmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Anlatı, Anlatısal Din Eğitimi, Kimlik İnşası, Gelenek, Modernite.

[*] Dr. Araştırma Görevlisi, İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, sultan.gulsen@istanbul.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8088-443X.

TOPLUMSAL DEĞİŞİM BAĞLAMINDA AİLE VE DİN: DEĞİŞEN ROLLER, DEĞİŞEN DEĞERLER

MUSAYE KONAK ÖZÇELİK [*]

Özet

İnsanlık tarihi boyunca farklı toplumsal ve kültürel yapılarda çeşitli biçimlerde tezahür etse de aile kurumu, evrensel bir olgu olarak varlığını sürdürmüş ve toplumsal düzenin inşasında merkezi bir rol üstlenmiştir. Sosyolojik açıdan bakıldığında aile, yalnızca bireyin dünyaya gözlerini açtığı ilk sosyal çevre değil; aynı zamanda toplumsal normların, değerlerin ve rollerin içselleştirildiği birincil sosyalizasyon alanıdır. Bu işleviyle aile, bireyin topluma entegrasyonunu sağlayarak toplumsal düzenin devamlılığına katkıda bulunur. Ancak aile, statik ve değişmez bir yapı değildir; ekonomik koşullara, kültürel dönüşümlere, siyasal dinamiklere ve teknolojik gelişmelere bağlı olarak biçimsel ve işlevsel dönüşümler geçiren dinamik bir kurum niteliği taşır. Bu nedenle aile, hem toplumu şekillendiren hem de toplumsal değişim süreçlerinden etkilenen çift yönlü bir ilişkisellik içerisinde değerlendirilebilir. Modernleşme, kentleşme, sanayileşme ve dijitalleşme süreçleri, aile kurumunun geleneksel yapısını köklü biçimde dönüştürmüştür. Özellikle sanayi devrimi sonrası ortaya çıkan çekirdek aile modeli, kırsal alanlarda hâkim olan geniş aile yapısının yerini almış; günümüzde ise bireyselleşme ve yaşam tarzlarının çeşitlenmesi, tek ebeveynli aileler, çocuk sahibi olmamayı tercih eden çiftler ve yalnız birey temelli hanelerin artışına zemin hazırlamıştır. Bu dönüşüm, yalnızca aile kurumunun işlevlerini değil, aynı zamanda dinî pratiklerin aktarımını da doğrudan etkilemiştir. Çünkü din, aile içinde öğrenilen ve kuşaktan kuşağa aktarılan kültürel bir olgu niteliği taşımaktadır. Bu bağlamda aile yapısındaki dönüşümün bireylerin dinî pratiklerine ve kutsal ile kurdukları ilişkiye nasıl yansıdığı önemli bir sosyolojik araştırma alanıdır. Literatürde, geleneksel geniş aile modelinde dinî değerlerin ve ritüellerin daha güçlü bir biçimde aktarıldığı, kuşaklar arası bağların ise dinî sosyalleşmeyi pekiştirdiği vurgulanmaktadır. Oysa çekirdek aile modelinde bu aktarım süreci daha sınırlı kalabilmekte, bireylerin dini daha öznel ve bireysel düzeyde tecrübe etmelerine zemin hazırlamaktadır. Ayrıca kentleşme, eğitim düzeyinin yükselmesi ve dijital kültürün yaygınlaşmasıyla birlikte aile içinde dinin konumu da yeniden tanımlanmakta; dini pratiklerin toplumsal baskıdan ziyade bireysel tercih temelinde şekillendiği görülmektedir. Türkiye bağlamında yapılan güncel araştırmalar, özellikle genç kuşaklarda dini inanç ve pratiklerin daha bireyselleşmiş bir nitelik kazandığını ortaya koymaktadır. Geleneksel pratiklerin yerini daha esnek, seçmeci ve kişiselleştirilmiş yaklaşımlar almakta; ibadet, ritüel ve dini kimlik inşası bireyin öznel kararları doğrultusunda şekillenmektedir. Bu durum, aile içi dini sosyalleşmenin zayıflaması, kuşaklar arası dini algı farklılıklarının artması ve dini kimliğin toplumsal olmaktan çok bireysel bir zeminde tanımlanmasıyla sonuçlanmaktadır. Örneğin, geniş aile yapılarında bayram, iftar, mevlit gibi kolektif dini pratiklerin yoğun biçimde yaşandığı gözlenirken; çekirdek aile ya da bireysel yaşam biçimlerinde bu pratiklerin daha sade, daha öznel ve çoğu zaman daha sembolik biçimde sürdürüldüğü dikkat çekmektedir. Böylece din, kamusal bir dayanışma alanı olmaktan çok bireysel bir anlam arayışının parçası haline gelmektedir. Dijitalleşme süreci de bu dönüşümü hızlandıran önemli faktörlerden biridir. Sosyal medya, çevrim içi dini içerikler ve sanal cemaatler, bireylerin dini bilgilenme ve aidiyet süreçlerini aile dışında yeni mecralara yönlendirmektedir. Genç kuşakların dini kimliklerini, aileden çok dijital ortamlar aracılığıyla inşa etmesi, dini sosyalleşmenin klasik biçimlerinden ayrıştığını göstermektedir. Bu durum, bir yandan bireylere dini kimliklerini özgürce seçme olanağı sunarken, diğer yandan geleneksel dini otoritenin ve aile temelli aktarımın zayıflamasına neden olmaktadır. Bu bildiride, toplumsal değişim bağlamında aile yapısındaki dönüşümün dinî pratiklere etkisi kavramsal bir analizle ele alınmaktadır. Çalışma, literatür taramasına dayalıdır ve Türkiye'deki sosyolojik araştırmalar ışığında aile–din ilişkisini tartışmaktadır. Bulgular, modernleşme ve bireyselleşme süreçlerinin, dini geleneklerin aktarımını zayıflatarak dinin daha çok bireyin iç dünyasına çekildiğini göstermektedir. Böylelikle aile, dini sosyalleşmenin birincil mekanı olmaktan uzaklaşmakta; bireysel tercihlerin ve öznel deneyimlerin öne çıktığı yeni bir din anlayışı ortaya çıkmaktadır. Sonuç olarak, toplumsal değişim sürecinde aile kurumu ile din arasındaki ilişki dönüşmekte; değişen roller ve değerler, dini pratiklerin niteliğini yeniden tanımlamaktadır. Aile ve din, toplumsal sürekliliği sağlayan iki temel unsur olarak varlıklarını sürdürmekle birlikte, günümüz toplumlarında bu ilişkinin daha esnek, çeşitlenmiş ve bireysel temelli bir yapıya evrildiği görülmektedir. Bu durum hem dini kurumların hem de aile politikalarının gelecekte nasıl şekilleneceği sorusunu gündeme getirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal Değişme, Aile, Din, Rol, Değer

[*] Öğr. Gör. Dr., Artuklu Üniversitesi, musayekonak@artuklu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6334-3180.

DERRİDA'NIN TEOLOJİ ANLAYIŞI

NİLÜFER URLU ÜNALDI [*]

Özet

Postmodernizm, bir bütün olarak gerçeğin tek tutarlı biçiminin olduğu, bu gerçeğe bedenden soyutlanmış bir akıl ile erişilebileceği ve dünyayı nötr bir şekilde, bir "Tanrı Gözü" ile görebileceğimiz ve anlayabileceğimiz bir nesnellik fikrine meydan okur. Bunun yerine, çok sayıda farklı sesin, rengin, perspektifin varlığını kabul eder. Diğer yandan her zaman belirli bir tarihi, kültürel, ekonomik ve politik bağlamdan konuştuğumuzu savunur. Tüm bu kabuller, dini açıdan postmodern düşüncenin, büyük ölçüde seküler, çoğu zaman agnostik, hatta ateistik bir entelektüel toplum ve kültürle baş başa kalmasına neden olur. Bu noktada Tanrı hakkında konuşmanın imkânı, Tanrı hakkında düşünmek çok daha zor hale gelir. Zira belki de tarihte ilk defa toplumlar, ortak ve tutarlı bir inanç sistemine sahip değildir. Bu nedenle Tanrı savunusu, herkesi kuşatacak ortak bir noktadan hareket etmekte zorlanacaktır. Böylece postmodernizm "Aydınlanmanın bize sattığı" birçok şey geride bırakır. Ancak Tanrı konusuna 1990'lı yılların başlarında yeniden ve yeni bir biçimde döner. Özellikle Fransız düşünürler tarafından inanç ve Tanrı hakkında konuşmanın farklı bir tarzı ortaya çıkar. Hermeneutik ve fenomenolojik düşünürler tarafından geliştirilen bu tarz, ilahi deneyimin anlamı, bu deneyimi hangi dille ifade edeceğimiz, nasıl yorumlayacağımız, nasıl iletebileceğimiz, dini deneyimin insan üzerindeki etkisi, onu dönüştürüp dönüştüremeyeceğimiz, eyleme geçirip geçiremeyeceğimiz gibi bir dizi soru etrafında şekillenir. Bu çağdaş filozoflar, Tanrı ile, erken ve modern dönemin Tanrı savunularından çok farklı şekillerde ilgilenirler. Dini bir deneyimi feonomenolojik bir biçimde tanımlamanın mümkün olduğunu ve böyle bir tasvirin anlamlı olduğunu göstermeye çalışırlar. Bu düşünürlerden biri de ünlü Fransız filozof Jacques Derrida'dır (1930-2004). Derrida, Cezayir'de doğmuş bir Yahudi'dir, dindar değildir, dini yadsımayan bir ateisttir. Ancak onun din ve Tanrı konusundaki görüşleri birçok düşünüre kaynaklık etmiştir. Derrida, Batı metafizik düşüncesine yönelik yapısökümü ile tebarüz eder. Yapısöküm yöntemini Tanrı meselesine de uygulamış ve onto-teolojinin Tanrısının bir öz ve mevcudiyet temelinde düşünüldüğü yerde, Derrida, Tanrı'yı bir varlık-yokluk dikotomisinde düşünmeyi reddederek farklı bir zeminde söz söylemeyi tercih etmiştir. Tanrı ne bir yanılsamadır ne de gerçek bir varlıktır. O, kutsal bir "hayalettir", bir çağrıdır. Bu "hayalet" metaforu aslında ilginç birçok çağrışıma sahiptir. Her şeyden önce klasik teizmin kudret sahibi Tanrı'sı, yerini varolmak ya da daha doğru bir deyişle var kalmak için insanın çağrıya kulak vermesine "muhtaç" bir Tanrı anlayışına evrilmiştir. Bu nedenle Derrida'nın teoloji anlayışı bir "negatif teoloji" olarak tanımlanır. Negatif teolojinin fazlasıyla bölünmüş yapısı ve zaman zaman ateizmle suçlanan görüşleri; dili, en son noktasına kadar zorlayan yaklaşımı aynı zamanda ilahi olana duyulan büyük bir arzuyu ifade eder. Derrida, bu arzunun her zaman "muğlak" olduğunu ve öznel bir boyut taşıdığını gösterir. Bu söylem yalnızca Tanrı'ya hitap etmez, aynı zamanda inanç sahibine de seslenir ve onu Tanrı'ya yönlendirmeye çalışır. Diğer yandan negatif teoloji, belirli bir tür olarak net biçimde tanımlanamaz ve çoğu zaman ölüm ve ölümlü olmakla ilgili düşünceler içerir. Derrida'nın çalışmaları, "gelecek" için dini bir istekle, tartışılmaz bir adalet talebiyle ve yarı-Mesiyanik bir boyutla, yarı eskatalojik bir onay ve umutla yoğrulmuştur. Ancak bu halihazırda cari olan dinlere bir "parazit"tir, Derrida'nın umudu ve onayı yapısaldır, somut değildir, içeriği doldurulmamıştır. Bunlar dinin arzusunu ve tutkusunu ifade ederse de aynı zamanda özel dini otoritelerin yetkisine, gücüne ve şiddetine yönelik keskin bir biçimde eleştireldir.

Anahtar Kelimeler: Din Felsefesi, Derrida, Postmodernizm, Tanrı, Negatif Teoloji.

[*] Doktor öğretim üyesi, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, nilifer.unaldi@beun.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8123-6706.

DİN DİLİNİN ZANNİ ANLAMI EKSENİNDE DİN VE YENİLİK

YAHYA YILDIRIM [*]

Özet

Varlık doğrudan dile yansımaz. Dış dünya ile dil arasında vasıta olarak zihin vardır. Zihin de öznel özellikler taşıdığı için kişiler dış dünyayı farklı algılayabildikleri gibi sözleri de apayrı şekillerde yorumlayabilmektedirler. Öte yandan dilde mecaz, temsil vb. Olgular yanında ortam ve bağlam gibi dil okumalarını çeşitlendiren etmenler de mevcuttur. Bu sebeple "lafzın delaletinin zanni" olduğu dile getirilmiştir. Yorumlamaya konu olan lisan, Kur'an-ı Kerim gibi vahiy kaynaklı hatta lafzen de menşei Allah'a dayandırılan bir dil olunca durum daha da karmaşık hale gelebilmektedir. Başta Kur'an, kendi ayetlerini muhkem ve müteşabih olarak iki kısma ayırmaktadır. Öte yandan "salat", "savm" benzeri Kur'an'da kavram olarak geçen fakat keyfiyeti belirtilmeyen "mücmel" ifadeler de bulunur. Hz. Ali de Kur'an'ı "vücüh ve nezair sahibi" olarak niteler. Genel ve vahiy dilinin bu özelliklerinden dolayı Allah, Kur'an'ın açıklanma görevini Hz. Peygamber'e vermiştir. Ayrıca müctehitlerin bir hükümde söz birliği etmeleri anlamındaki "icma" diye bir olgu ortaya konulmuştur. İcma'ın gerçekleştiği anlamlar kesin kabul edilir. Hz. Peygamber'in sünneti özellikle mücmel kavramları açıklığa kavuşturmuştur. İcma' ile de zaruriyat-ı diniyye denilen dinin temel/birincil hükümleri sağlama alınmıştır. Fakat bunların dışındaki tali/ikincil olan meselelerle ilgili ifadeler tarih boyunca zanniyet kapsamında ve tartışmalara sahne olmaya devam etmiştir ki zaten din de bu konularda farklı düşünmeyi normal addetmiş hatta ictihadı bu doğrultuda teşrik etmiştir. Din dili delaletinin zanniliğinin sonuçlarından biri de zıt kutuplardaki fırkaların aynı ayeti bile kendi görüşleri doğrultusunda yorumlayabilmeleridir. Yine bu fırkalar ekollerine uygun ayetleri muhkem uygun görünmeyen ayetleri ise müteşabih sayıp muhkem gördüklerinin ışığında tevile tutabilmiştir. Kanaatimizce Allah'ın haberi sıfatlarıyla ilgili naslar ve bilime konu olabilecek ayetler de asli amaç olan Allah'ın varlığına, birliğine ve kudretine vurgu yapma konusunda kesin bir anlama sahipken bunun keyfiyeti ve detayı konusunda zanniyet taşıyabilmektedir. Bu sebeple tarih boyunca haberi sıfatlar konusunda ihtilaflar ortaya çıkmış, bilime konu olan naslar da her dönemde o günkü ulaşılan ilmi anlayış doğrultusunda apayrı okumalara olanak vermiştir. Bizim amacımız da pozitif bilimlerin mevzusu olan nasların farklı zamanlarda ve değişik kişilerce çeşitli şekillerde anlaşılmasının, sözün özellikle de din dilinin delaletinin zanni oluşundan kaynaklandığını ortaya koymaktadır. Böylece böyle ayetlerin günümüz bilimi ekseninde yorumlanması dinin –sabiteleri aynı kalmakla birlikte- tali noktalarda yenilikçi bir bakışla okunması sağlanacak Kur'an'ın birçok mucizesi de ortaya konmuş olacaktır. Aynı şekilde Allah'ın haberi sıfatlarının anlaşılmasına da yansımaları olacaktır. Öte yandan Kur'an'da belirtilen "insanın değerli kılışının" örneğin organ nakline aykırı mı olduğu yoksa onu gerektirdiği mi tarzı fıkhi meseleler de dilin zanni delaletinden kaynaklanan yeni yorumlardan müstağni olmayacaktır. Diğer bir amacımız "bilimsel keşifler yapılmadan önce değil yapıldıktan sonra şu ayet vb. lerinde buna işaret edilmiştir diyorsunuz." şeklindeki itiraza cevap bulmaktır. Bunun sebebi işte din dilinin genelde zanni bir anlam taşıması sonucu ancak dış dünyada bir durum tespit edildikten sonra delaletinin ortaya çıkmasıdır. Bu tebliğde belirttiğimiz şekilde daha çok Kur'an'-ı Kerim ayetlerinden almakla birlikte az da olsa hadislerden de örnekler ortaya koymaya çalışacağız.

Anahtar kelimeler: Dil, Din, Bilim, Yenilik, Zanni.

[*] Öğr. Gör. Dr., İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, yahyayildirim5674@hotmail.com, ORCID: 0000-0001-5570-7212.

YARILMA, SÜREKLİLİK VE GECİKME: JOSEF VAN ESS VE KARL JASPERS'IN UFKUNDAN İSLAM VE YENİLİK MESELESİ

İLKNUR BAHADIR YÜKSEK [*]

Özet

Bu bildiri, Karl Jaspers'ın "Eksen Çağı" (Achsenzeit) kuramı bağlamında şekillenen evrensel tarih anlayışını, Josef van Ess'in İslam düşünce tarihine dair tarih yazımıyla karşılaştırmalı biçimde analiz ederek İslam'ın bu anlatı içindeki konumunu yeniden düşünmeyi amaçlamaktadır. Çalışma, dinî geleneklerde "yenilik" fikrinin yalnızca radikal kopuşlarla değil, süreklilik içinde de ortaya çıkabileceği savını ortaya koyar. Bu bağlamda İslam, modern öznenin gelişim çizgisine dâhil edilmemiş bir "gecikmiş uygarlık" olarak değil, kendi iç dinamikleri ve entelektüel sürekliliklerleriyle biçimlenen özgün bir düşünsel gelenek olarak değerlendirilir. Karl Jaspers (1883–1969), Alman felsefesi içinde özellikle varoluşçuluk, bilim felsefesi ve tarih felsefesi alanlarında önemli katkılar sunmuş bir filozoftur. 1949 tarihli *Vom Ursprung und Sinn der Geschichte* adlı eserinde ortaya koyduğu "Eksen Çağı" tezi, milattan önce 800–200 yılları arasında Yunan felsefesi, Çin düşüncesi, Hindistan'daki Upanişad geleneği ve Eski Ahit peygamberliği gibi örneklerle "modern öznelliğin" doğuşunu ilişkilendirir. Ancak bu kuramsal çerçeve, İslam'ı dışarıda bırakır; çünkü Jaspers'a göre İslam, bu yarılma momentinin sonrasında ortaya çıkan, dolayısıyla bu "özneleşme" sürecine dâhil olamamış bir yapıdır. Bu durum, Batı-merkezli tarihsel ilerleme anlayışının dolaylı bir yeniden üretimi olarak değerlendirilebilir. Josef van Ess (1934–2021) ise 20. yüzyılın en kapsamlı İslam araştırmacılarından biridir. Özellikle erken dönem kelâm okulları, mezheplerin teşekkülü ve rasyonel düşüncenin İslam'daki gelişimi üzerine yürüttüğü çalışmalar, İslam entelektüel tarihine dair kalıplaşmış anlatıları sorgulamıştır. Çok ciltli başyapıtı *Theologie und Gesellschaft im 2. und 3. Jahrhundert Hidschra*, İslam dünyasında düşünsel çatışmaların, siyasî krizlerin ve metinsel yorumların nasıl iç içe geçtiğini tarihsel-fonksiyonel bir yaklaşımla ortaya koyar. Burada van Ess, klasik firak literatürünün *milal ve nihal* geleneğiyle şekillenmiş, mezhepleri "ehlu'l-hak" ve "ehlu'l-bidʿa" kategorilerine ayıran normatif tasniflerini aşarak, bu ekolleri tarihsel aktörler ve bağlamlar üzerinden inceler. Onun metodolojisi, *iʿtikād* farklılıklarını soyut doktrinlerden ibaret görmez; bu farklılıkların siyasi otorite mücadeleleri, cemaat kimlikleri ve epistemolojik krizlerle nasıl birleştiğini gösterir. Böylece Kaderiyye, Mürcie, Haricîler veya Şîa gibi gruplar sadece doktrin üreticileri değil, aynı zamanda tarihsel işlevleri ve toplumsal karşılıkları olan aktörler olarak yeniden okunur. Dolayısıyla van Ess'in tarih yazımı, Jaspers'ın metafizik ve evrensel tipolojilerine kıyasla çok daha bağlamsal, çoğulcu ve tarihsel süreklilik odaklıdır. Bu çalışmada, Jaspers'ın Eksen Çağı tezi bağlamında İslam'ın konumuna yönelik yapılan tarihsel dışlamanın teorik temelleri sorgulanmakta; van Ess'in tarihselci ve filolojik yaklaşımı üzerinden bu dışlamaya alternatif bir okuma önerilmektedir. Yöntem olarak karşılaştırmalı metin ve kavram analizi yapılmakta, Jaspers'ın kuramsal yapısı ile van Ess'in ampirik mezhepler tarihi yazımı arasındaki temel farklar ortaya konmaktadır. Sonuç olarak, İslam düşünce tarihinde yeniliğin yalnızca bir kopuş momenti olarak değil, aynı zamanda gelenek içindeki eleştirel süreklilikler aracılığıyla ortaya çıktığı savunulmaktadır. Bu bakımdan van Ess, İslam'ı eksik bir "yarılma"nın nesnesi değil, kendi tarihsel krizlerine ve dönüşümlerine özgü bir entelektüel evren olarak ele alır.

Anahtar Kelimeler: Tarih yazımı, İslam düşüncesi, Eksen Çağı, Josef van Ess, Dinî yenilik.

[*] Arş. Gör., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslam Mezhepleri Tarihi ABD, ilknurbahadir1693@gmail.com, ORCID: 0000-0002-0414-1033.

HOW SHOULD WE READ THE RELİGİOUS TEXTS? THE PHİLOSOPHİCAL HERMENEUTİCS APPROACH

RANA ELSAYED ERDEMIR [*]

Abstract

The problem of reading, interpreting and understanding the religious text remains one of the most vital issues nowadays. The main challenge of the religious text is that it is the kind of discourse that does not merely claim to be meaningful but also to be true. In this sense, the religious text unlike any other discourse such as the scientific, the literary, the poetic requires a philosophical inquiry. Such philosophical inquiry directly employs linguistic tools to unravel the multiple layers of a text. The importance of the process stems from the fact that religious texts require a thorough linguistic reading on one level, not only this but a comprehensive understanding of the historical, sociological and textual dimensions to be fully able to decode the religious commands, wisdom and tales within it. Moreover, the religious faith may be identified through its language. In this light, the following paper attempts to shed the light on the role of language and linguistics in decoding the religious texts in general. Firstly, the Aristotelian concept of 'Text' as a composition, as expressed in the 'Rhetoric' will be highlighted. Secondly, the challenges facing the correct reading, understanding and interpreting the religious texts will be briefly discussed. In this respect, the problem of translation, the theory of interpretation and the issues of linguistic analysis will all be active issues for discussion. Hermeneutics in this field is an essential tool and field of study because through hermeneutics the criterion of verification as well as that of falsification of texts is important. The aim of hermeneutics is therefore to identify the originary of the modes of discourse through which the religious beliefs of any given community represent themselves through language. By so doing, the role of Philosophical hermeneutics in offering a better understanding of the religious texts will be tackled. The purpose of the research is not offering a direct answer to the question it poses in the beginning. Finding answers may not be the best option since the conflict will never cease to exist. Instead, the researcher attempts to bring up the subject to discussion under new lights of the speedy development of Artificial intelligence. The impact of non-human translation services and the employed linguistic tools, can sometimes result in an emotionless translated text void of its soul. How acceptable is this when it comes to religious texts? After considering the various types of translation techniques and their functions, the disadvantages of Technical translation can be summed up in the following: Quality limitations, cultural and linguistic challenges, and the lack of contextual understanding. Therefore, religious texts cannot, by any means, be read in isolation of their original context. Hermeneutics, linguistics and Exegesis are a must. In conclusion, machine translation systems are bound to fail to interpret the intended meaning which can lead to confusion, miscommunication, and misinterpretation. This cannot be acceptable when it comes to sensitive texts such as the religious texts.

Keywords: Religious texts, Hermeneutics, Linguistics, interpretation, Artificial intelligence.

[*] Lecturer at Dokuz Eylul University, School of Divinity, Department of Islamic Philosophy, rana.erdemir@gmail.com, ORCID: 0000-0001-7206-5880.

GELENEK VE MODERNİTE ARASINDA KADIN: ÇAĞDAŞ İSLÂMÎ HAREKETLERDEKİ REFORM ÇABALARI

RUMEYSA BALCI POLAT*

Özet

Son birkaç asırda İslam dünyasında sosyal ve politik yapılar hızla değişmiş ve geleneksel normlar ile modern dünyanın etkileri arasında ciddi bir gerilim ortaya çıkmıştır. Bu değişim sürecinde, özellikle kadınların toplumsal rolleri önemli bir tartışma konusu olmuştur. Geleneksel İslam anlayışında kadının yeri, çoğu zaman kısıtlayıcı bir şekilde tanımlanırken, özellikle son dönemde İslamcı hareketlerde kadınların sosyal, kültürel ve siyasi alanda daha aktif rol almalarını hedefleyen önemli reformlar görülmektedir. Gelenek ve modernite arasındaki bu gerilim, kadınların İslamcı hareketlerdeki yerini ve bu hareketlerin toplumsal dönüşümdeki rolünü yeniden şekillendirmektedir. Hz. Peygamber döneminde ve erken dönem İslam toplumlarında kadınlar toplumsal alanda önemli roller üstlenirken zamanla bazı geleneksel anlayışlar kadınların farklı alanlardaki etkinliklerini sınırlandırmıştır. Oysaki İslam adına söz söyleyenler erken dönemlerden itibaren yalnızca erkekler değil, aynı zamanda kadınlar da olmuştur. Farklı düşünsel eğilimlere sahip Müslüman kadınlar Hz. Muhammed'in ailesindeki ve yakın çevresindeki kadınları, özellikle de *ümmehâtü'l-mü'minîn* (müminlerin anneleri) olarak kabul edilen eşlerini dindeki örneklikleri ve tarihsel konumları itibarıyla başlıca referans figürleri ve ilham kaynağı olarak değerlendirmiştir. Müslüman kadınlar İslami düşüncenin gelişmesinde ve İslami hareketlerin toplum nezdinde yankı bulmasında önemli bir rol oynamalarına ve gösterdikleri anlamlı katkıya rağmen bu katkıların düşünsel ve tarihsel süreçteki yeri ve önemi çoğu kez göz ardı edilmiştir. İslam'ın temel metinleri olan Kur'an ve hadisler kadınların toplumdaki rolü hakkında farklı şekilde yorumlanmaya açıktır. Geleneksel İslami öğretilerde kadınlar genellikle ev içi rollerle sınırlandırılırken modern dönemde bazı İslamcı kadın hareketleri, Kur'an'daki kadınlarla ilgili ayetleri eşitlikçi ve adaletçi bir çerçeveye oturtarak, kadınların toplumsal hayatta daha güçlü bir pozisyon almasını sağlamak amacıyla dini metinleri yenilikçi bir bakış açısıyla yeniden yorumlamışlardır. Geleneksel normlar bazı Müslüman toplumlarda halen güçlü bir şekilde korunmaya devam etse de modern İslâmî hareketlerde kadınların konumunu görünür hâle getirmeye dönük olarak kadınların eğitim hayatına katılımının teşvik edilmesi, hukukî olarak haklarının genişletilmesi, siyasette temsil gücünün arttırılması ve sosyal, bilimsel ve kültürel alanlarda kadın bakış açısının ortaya konulması gibi çeşitli reformlar yapılmaya çalışılmaktadır. İslamcı hareketlerdeki kadınların toplumdaki yerini yeniden inşa faaliyetleri genellikle modern ve geleneksel değerler arasında denge kurma amacını taşımaktadır. Kadınların taleplerinin İslami referanslarla meşrulaştırılması hareketin iç tutarlılığı açısından da önemli olduğu için bu çabaların temelinde, Müslüman kadının dini bir bağlamda yeniden tanımlanması ve modern dünyadaki eşitlikçi taleplerin İslami çerçevede karşılık bulması bulunmaktadır. Kadınların toplumsal rollerinin yeniden tanımlanması ve inşa edilmesi süreci genellikle aile ve toplum kavramları etrafında şekillenmektedir. İslamcı hareketler içerisinde yer alan reformist yaklaşımlar kadınların geleneksel aile yapısını bozmadan ve aile kurumunun sürekliliğini muhafaza ederek modern toplumda daha geniş hak ve özgürlüklere sahip olmalarını savunmaktadır. 20. yüzyılın sonlarına doğru Sömürgeciliğin sona ermesi ve kadınların eğitim hayatına katılımının artması ile birlikte Müslüman kadın hareketleri güç kazanmıştır. Kadınların bu hareketlerdeki yerinin güçlenmesi toplumsal dönüşümün önemli bir parçasıdır ve aynı zamanda geleneksel din anlayışlarının günümüz dünyasındaki kadınların talepleriyle ortak bir noktada buluşmasının gerekliliğini göstermektedir. Bu makalede, son dönem İslamcı hareketlerdeki kadınların reform çabaları, geleneksel İslâmî öğretilerle modern dönemdeki talepler arasındaki dengeyi nasıl kurdukları ve toplumsal rollerinin nasıl yeniden inşa edilmeye çalışıldığı ele alınacaktır. Bu bağlamda çalışmamızda Müslüman Kardeşler, Cemâat-i Teblîğ, Nehdatü'l-Ulemâ, Muhammediyye Hareketi ve Hizb-ut Tahrîr gibi çeşitli modern İslamcı hareketlerdeki kadınların bu gruplardaki rolleri ve gelenekle çatışan reformist yaklaşımları üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: İslami Hareketler, Kadın, Gelenek, Modernite, Reform.

* Arş. Gör., Mersin Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, rumeysabalci@mersin.edu.tr, ORCID: 0000-0001-.5076-6571.

MODERN DÜNYANIN BUNALIMINDA AGNOSİZME KARŞI GNOSİZM

ABDURRAHİM MEÇİN [*]

Özet

Teknoloji, yapay zekâ ve makineleşme ekseninde şekillenen modern dünya, insanı hem maddi hem de manevi yönüyle derin bir bunalıma sürüklemiştir. Bu çağda insan, yaşamını faydacılık, üretkenlik ve sürekli artış ilkeleri üzerine kurmuş; üretme, çoğaltma ve biriktirme tutkusu içerisinde kendi ruhsal merkezinden uzaklaşmıştır. "Teksir sarhoşluğu" olarak nitelendirilebilecek bu çoğaltma hırsı, insanın varlığın özündeki birlik ilkesinden, yani vahdetten, kopmasına yol açmıştır. Vahdetten uzaklaşan insan, zamanla zihinsel ve ruhsal bütünlüğünü yitirmiş; ikilemler, çatışmalar ve anlam boşlukları içinde savrulmuştur. Modernliğin dayattığı bu üretim ve tüketim merkezli zihniyet yalnızca doğayı tahrip etmekle kalmamış; insanı da mekanik bir varlığa dönüştürmüştür. Ruhsal derinliğini kaybeden birey, anlam krizine sürüklenmiş ve "bilinemez" bir dünyanın ortasında yönünü şaşırmıştır. Bu noktada modern insanın yaşadığı parçalanmışlık, yalnızca sosyolojik bir problem değil, aynı zamanda metafizik bir krizdir. Bu krizin aşılması için yeniden birlik bilincine, yani insan ile kâinat arasındaki uyumu tesis eden vahdet anlayışına ihtiyaç duyulmaktadır. Söz konusu bütünlüğün yeniden sağlanabilmesi noktasında, tasavvufun sunduğu irfanî yaklaşım, modern çağın ruhsal bunalımlarına bir çıkış yolu sunabilir. Ancak burada kastedilen tasavvuf, yalnızca biçimsel arınma ritüellerine indirgenmiş bir anlayış değil; aşk, vecd, coşku ve imanla beslenen nazarî tasavvuf, diğer bir ifadeyle gnos veya irfan felsefesidir. Tasavvufun bu yönü, insanın içsel cevherine yönelmesini, kendini bilmesini ve varlıkla bütünleşmesini amaçlar. Bununla birlikte, modern insanın karşı karşıya olduğu zihinsel çöküntüler, yalnızca bireysel değil toplumsal boyutlar da taşımaktadır. Dinî kurumların biçimsel ve mekanik uygulamaları, toplumsal bilinçte bir çözülme yaratmakta ve insanın ruhsal doyumunu engellemektedir. Buna karşılık, dinin zahirî boyutuna odaklanan fıkıh, savunmacı bir zeminde ilerleyen kelam ve akıl sınırlarını merkeze alan felsefe, insanın derin ruhsal sancılarına kalıcı bir çözüm sunamamaktadır. Fıkıh ve kelam, tenzihi yaklaşımları nedeniyle insanı bilinemezci (agnostik) bir anlayışa sürükleme tehlikesi taşırken; felsefe, duyusal veriler ve sınırlı akılla yetinerek insanı maddeci bir perspektife hapseder. Benzer biçimde, şekilsel ve ruhsuz bir tarikat anlayışı da insanın hakiki anlam arayışına cevap verememektedir. İşte tam da bu noktada, modern dünyanın görecelik ve bilinmezlik üzerine kurulu düşünce yapısına karşı, gnosizm, yani irfan bilinci, insanın varoluşsal krizine cevap verebilecek bir yaklaşım olarak öne çıkmaktadır. Gnos, bilginin salt akılla değil, kalple, sezgiyle ve manevî idrakle elde edilebileceğini savunarak, modern insanın yeniden kendini bulmasına, ruhunu toparlamasına ve manevî derinliğe ulaşmasına imkân tanır. Bu tebliğde, modern çağın temel bunalımlarından biri haline gelen agnosizme karşı gnosizmin savunusu yapılacak; kendine, köklerine ve hakikatine yabancılaşan insanın kurtuluşunun tasavvufî-irfanî bir perspektifle nasıl mümkün olabileceği tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Agnostik, Gnostik, İrfan, Modern İnsan.

[*] Doktora Öğrencisi, Bingöl Üniversitesi, Tasavvuf Bilim Dalı, abdurrahimmecin@gmail.com.

TOPLUMSAL DEĞİŞİM BAĞLAMINDA BOGOMİLİZM'İN TARİHSEL GELİŞİMİ

BURCU MİNA AKBULUT *

Özet

Çalışmamızın amacı 10. yüzyılda Balkan coğrafyasında ortaya çıkan Bogomilizm'in tarihsel gelişimini, toplumsal değişim perspektifinden ele almaktır. Bu amaç doğrultusunda Bogomil hareketin ortaya çıkışı, yayılması ve tarihten silinmesi hususları ortaya konulmuştur. İlk olarak hareketin filizlendiği dönemde, bölgenin içinde bulunduğu ekonomik ve politik etkenlere bağlı olarak ortaya çıkan toplumsal değişim unsurları mercek altına alınmıştır. Bogomilizm'in tarihsel gelişimindeki en önemli etken bölgede hâkim olmaya çalışan Bizans Devleti'nin dayatmaya çalıştığı kültür ve Bulgarların kendi öz kültürleri arasındaki çatışma ortamıdır. Bizans Devleti'nin Bulgaristan üzerinde etkin olduğu dönemde Bulgaristan Kilisesi, merkezi İstanbul olan Ortodoks Kilisesi'ne bağlanmış; Bulgaristan'da gösterişli ve şaşalı manastırlar, kiliseler inşa edilmiştir. İstanbul'dan getirtilen din adamları Bizans Kilisesi'nin doktrinlerini bu gösterişli, abartılı kilise ve manastırlarda benimsetmekle görevlendirilmiştir. Bulgarların öz kültürünü hiçe sayan bu durum yerel soylu sınıf olan boyar sınıfı rahatsız etmiştir. Bulgaristan feodal sisteminde çiftçilikle geçimini sağlayan halkın da çok fazla çalıştığı ve angarya işlere maruz kaldığı için dini ritüellere vakit ayıramadığı bilinmektedir. 10. yüzyılda ortaya çıkan yeni ve farklı bir din adamı sınıfı feodalizme ve zenginlik düşkünü Bizans Kilisesi'nin olumsuz etkilerine karşı halkta karşılığını bulmaya başlamıştır. Bu yeni din adamı sınıfı fakir Hindu keşişler gibi yoksul, sade bir hayat tarzını seçmiş olan Bogomil papazlardır. Onlar sayesinde Bulgaristan topraklarında feodalizme ve Bizans Kilisesi'ne karşı bir mücadele, bir bakıma bir reform hareketi başlamıştır. Bu hareketin adı Bogomilizm'dir. Bulgar köylü sınıfı, aşağı bir tabakada konumlandırıldığı bu toplumsal ve siyasal düzenden hiç de hoşnut değildir. Feodal düzenin baskısından yılmış olan köylüler ve şehirli fakir halk, kendilerini ikinci sınıf vatandaş konumuna sokan –daha doğrusu bu konumu rasyonalize etmeye çalışan- din anlayışını esasında pek benimseyememiştir. Bogomilizm bu bağlamda, kilisenin desteklediği bu feodal sisteme karşı ortaya çıkmış bir tepki hareketidir. Bizans Devleti'nin hâkim olduğu topraklarda Bulgar ve Slavların iyice yayılması da bu tepki hareketinin işini kolaylaştırmış ve Bizans etkisinin zayıflamasına yardımcı olmuştur. Hıristiyanlığı daha sade biçimde yaşayabilmesine hizmet edecek bir öğreti geliştirmek konusunda Bogomilizm, Gnostik ve Düalist karakterli Pavlikanizm ve Maniheizm gibi dini akımlardan yardım almıştır. Bogomillerin bir bakıma Anadolu kökenli Pavlikanların ve İran kökenli Maniheistlerin Balkanlardaki devamı olduğunu söylemek mümkündür. 4. yüzyıldan itibaren gizlenme yolunu tercih eden heretik cemaatlerin, sonraki yüzyıllarda farklı isimlerle tarih sahnesine çıkmış bir versiyonu olan Pavlikanizm adı 7. yüzyıl civarında Sivas'ta duyulmaya başlanmıştır. Bizans İmparatorluğu'nun kovuşturmaları sonucunda üyeleri Trakya'da sınır bölgelerine yerleştirilmişlerdir. Burada da baskıyla karşılaşan Pavlikanlar, Balkanların dağlık bölgelerine gitmişlerdir. Katolik ve Ortodoks Kiliselerin baskılarından bunalmış olan Balkan köylüler, Pavlikan misyonerler tarafından ikna edilmiştir. Maniheist kökleri olan Pavlikanizm, 10. yüzyıl civarında bölgenin yerel unsurlarıyla harmanlanarak Bogomilizm'e dönüşmüştür. Hareketin kurucusu kaynaklarda Rahip Bogomil olarak geçmektedir. Bulgar topraklarından başlayarak tüm Balkanlara yayılmayı başaran Bogomilizm serüveni, Batı Avrupa'da Katharizm olarak tarih sahnesine çıkmıştır. Katharlar Katolik Kilisesi'nin kurdurduğu Engizisyon Mahkemelerinde yargılanmış ve çoğunluğu öldürülmüştür. Katharların Balkanlardaki kardeşleri sayılan Bogomillerin bir kısmının 15. yüzyıl Osmanlı fetihleriyle birlikte İslamiyet'e geçtiği ve Bogomillere bu tarihten sonra –istisnalar hariç- rastlanmadığı düşünülmektedir. Tüm bunlara dayanarak bu çalışmada, Balkan coğrafyasında değişime uğrayan ekonomik ve toplumsal düzenin, dini değerlerin algılanış biçimini etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmamız; ekonomik, siyasi ve toplumsal düzendeki değişimlerin dini durumu etkileyecek bir güce nasıl ulaştığını irdelemesi bakımından dinler tarihi alanına bir değer katmaktadır. Çalışmamızda deskriptif yöntem, karşılaştırmalı tarihsel metot ve din fenomenolojisi yöntemleri kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Düalizm, Maniheizm, Pavlikanizm, Bogomilizm, Katharizm.

* Doktora Öğrencisi, İzmir Dokuz Eylül Üniversitesi Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, burcuakbulut1@gmail.com, ORCID: 0009-0007-3201-3606.

SÜRYANİ KÜLTÜRÜNDE NAZAR: İNANÇLAR, SEMBOLLER VE ŞİFA YÖNTEMLERİ

CİHAN ADIN TOPRAK *

Özet

Nazar (*ʿayna bīšṭāʾ*) inancı—yani kıskanç veya kötü niyetli bakışların hastalık, talihsizlik veya ölüme yol açabileceği düşüncesi—Süryani kültürel ve dini geleneklerinde derin köklere sahiptir. Bu bildiri, Süryanice konuşan Hristiyan topluluklar arasında nazarın tarihsel, dilsel ve ritüel boyutlarını hem klasik metinlere hem de halk anlatılarına dayanarak incelemektedir. *Süryani Tıp Kitabı (The Syriac Book of Medicines)* gibi kaynaklar üzerinden yürütülen araştırma, nazar kavramının nasıl tanımlandığını ve nazarın çeşitli rahatsızlıklara yol açan etkilerinin nasıl tedavi edildiğini ele almaktadır. Bu kültürel yapı içerisinde koruyucu dualar, muskalar, tılsımlar ve kutsamalar önemli bir yer tutar. Mar Gevargis, Mar Šalita ve Meryem Ana gibi azizlerin adlarıyla yapılan dualar, çocukları, hayvanları ve evleri nazardan korumak amacıyla yazılmıştır. Haçlar, mavi taşlar, demir nesneler gibi kutsal objelerin kullanımı yaygındır. Ayrıca tütsü ile arındırma ritüelleri, kutsal su veya yağla mesh etme uygulamaları nazara karşı koruma sağlamak için tercih edilmiştir. Nazarın etkileri, çoğu zaman tıbbi açıklaması olmayan davranışsal değişiklikler ya da fiziksel belirtiler yoluyla tespit edilmiştir. Bildiri, aynı zamanda Süryanice yazılmış tılsım ve beddua metinlerinde geçen dilsel kalıpları ve gündelik yaşamda kullanılan nazardan koruyucu ifadeleri analiz eder. Nazar korkusu, özellikle çocuk, mülk ve hayvanların korunmasına yönelik dini ve kültürel hassasiyeti yansıtmaktadır. Bu bildiri, Süryani kültüründeki nazar inancının, halk inancı ile Hristiyan teolojisinin iç içe geçtiği bir koruyucu kozmoloji örneği sunmaktadır. Halk hekimliğindeki tıbbi müdahalelerde, manevi müdahalelerde ve toplumsal ilişkilerde nazarın rolü, bu inancın sadece bireysel değil, kolektif bir direnç ve manevi koruma mekanizması olduğunu gösterir.

Anahtar Kelimeler: Süryani kültürü, Nazar, ʿayna bīšṭāʾ, Süryani Hristiyanlığı, Büyü metinleri.

* Artuklu University, PhD Candidate-Department of Syriac Language and Culture, cihanadin@gmail.com, ORCID: 0009-0000-4945-9101.

MODERN OSMANLI HUKUKUNUN İNŞASINDA MECLİS-İ VÂLÂ VE ÖNCÜ İSİMLER·

ESRA YAĞMUR [*]

Özet

Osmanlı Devleti'nin modernleşme süreci 18. yüzyılın sonlarından itibaren hız kazanan askerî, malî ve idarî krizlerle birlikte zorunlu bir dönüşüm haline gelmiştir. Avrupa'da Reform, Rönesans ve Aydınlanma hareketleri sonucunda oluşan yeni siyasi, sosyal ve hukuki düzenler imparatorluğun geleneksel yapısını giderek baskı altına alarak Osmanlı padişahlarını köklü reform arayışlarına yöneltmiştir. Özellikle 18. yüzyılın sonlarında askerî alandaki geri kalmışlık mali yapının çökmesi ve taşrada merkezî otoritenin zayıflaması yeni kurumların inşasını zaruri kılmıştır. Bu bağlamda III. Selim, Nizâm-ı Cedîd reformlarıyla yalnızca modern bir ordu kurmaya değil, aynı zamanda devletin idarî ve mali yapısına da düzen getirmeye çalışmıştır. Nizâm-ı Cedîd ordusu için açılan İrâd-ı Cedîd Hazinesi, tımar sisteminden farklı olarak modern maliye düzeninin ilk örneklerini ortaya koymuştur. III. Selim'in Avrupa'ya elçiler göndermesi ve sürekli diplomatik temsilcilikler açması da Osmanlı'yı ilk kez sistemli şekilde Avrupa devletler topluluğunun içine dahil etme çabasını göstermektedir. III. Selim'in girişimlerine rağmen reformların kalıcı hale gelmesi II. Mahmud döneminde mümkün olmuştur. II. Mahmud, merkeziyetçi bir idare anlayışıyla hem taşradaki ayan gücünü kırmaya çalışmış, hem de merkezde geleneksel kurumları tasfiye etmiştir. Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması ve yerine Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye ordusunun kurulması, Osmanlı tarihinde köklü bir kırılma noktası olmuştur. Müsadere usulünün kaldırılması devlet memurlarının mal güvenliğini sağlayarak modern bürokrasinin doğmasına imkân vermiştir. Bu süreçte Divân-ı Hümâyûn'un yerini meclis temelli idare anlayışına bırakan düzenlemeler yapılmış, nazırlık esasına dayalı bakanlık sistemi ihdas edilmiştir. Bütün bu gelişmelerin zirvesi, 24 Mart 1838'de kurulan Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye olmuştur. Meclis-i Vâlâ, Gülhane Kasrı'nda faaliyet göstermiş hem yasama organı hem de yüksek yargı mercii işlevini üstlenmiştir. Kuruluş amacı yapılacak reformları kanunlaştırmak, diğer meclislerden gelen mazbatalara son şeklini vermek ve çıkarılan kanunların uygulanışını denetlemekti. Tanzimat Fermanı'nın esasları da bu mecliste hazırlanmıştır. Fermanla birlikte ilk kez Osmanlı tebaasının can, mal ve namus güvenliği padişah tarafından garanti altına alınmış; Müslim ve gayrimüslim tebaa arasında eşitlik ilkesi tanınmış, vergi toplama usulleri ve askerlik yükümlülükleri yeniden düzenlenmiştir. Bu düzenlemeler, Batı hukukundan iktibas edilen ilkelerle İslam hukukunun birlikte uygulanmasına yönelik ikili bir yapının doğmasına sebep olmuştur. Meclis-i Vâlâ, zaman içinde artan iş yükü nedeniyle ikiye ayrılmış; Meclis-i Tanzimat ve Meclis-i Ahkâm-ı Adliye farklı işlevler üstlenmiştir. Bu dönemde 1840, 1851 ve 1858 Ceza Kanunnâmeleri hazırlanmış, İslam hukuku esas olmakla birlikte örfî ve Batılı etkilerle harmanlanmıştır. Kodifikasyon süreci, Osmanlı hukukunda rasyonelleşme eğilimini güçlendirmiştir. Bu kurumsal dönüşümde devlet adamlarının farklı yaklaşımları dikkat çekmektedir. Mustafa Reşid Paşa, Avrupa'da geçirdiği yılların etkisiyle Osmanlı hukukunun evrensel ilkelere uygun hale getirilmesini savunmuş, merkezîyetçiliği desteklemiş ve Tanzimat'ın mimarı olmuştur. Buna karşılık Ahmet Cevdet Paşa, tamamen Batı'dan iktibas edilen bir sistemin Osmanlı toplum yapısına yabancı kalacağını belirtmiş, fıkıh temelli fakat çağın ihtiyaçlarına cevap veren bir hukuk anlayışını savunmuştur. Onun en büyük eseri Mecelle, muhafazakâr modernleşme çizgisinin somut bir ürünü olarak kabul edilmektedir. Sonuç itibariyle Meclis-i Vâlâ, Osmanlı modernleşmesinde hem kurumsal hem de ideolojik bir dönüm noktasıdır. III. Selim'in entelektüel arayışları, II. Mahmud'un merkezî düzenlemeleri, Mustafa Reşid Paşa'nın liberal vizyonu ve Ahmet Cevdet Paşa'nın muhafazakâr hukuk anlayışı, bu meclis çatısı altında birleşmiş ve Tanzimat'ın temellerini oluşturmuştur. Böylece Osmanlı, gelenek ile modernite arasında özgün bir sentez arayışına girmiş, Cumhuriyet döneminde devam edecek olan modern hukuk inşasının ilk adımlarını atmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Meclis-i Vâlâ, II. Mahmut, Reşid Paşa, Cevdet Paşa.

[·] Bu çalışma "Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye Kararlarının İslam Hukuku Açısından İncelenmesi" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

[*] Doktora öğrencisi, Dicle Üniversitesi, esra8yagmur@gmail.com, ORCID: 0000-0002-0191-6227.

MODERN DÜNYA BUNALIMINA BİR ÇÖZÜM YOLU OLARAK RASYONALİZMİN AŞILMASI: RENÉ GUÉNON VE İŞRÂKÎ KÖKENLERİ

GÜLİZAR EKİNCİ *

Özet

20. yüzyıl Fransız düşünce dünyasının önemli isimlerinden matematikçi ve metafizikçi René Guénon (1886-1951), Gelenekselci ekolün (Traditionalist School) kurucusu olarak kabul edilmektedir. Tasavvufi kimliğiyle de bilinen Guénon, modern Batı zihniyetinin maneviyattan tecrit edilmiş materyalist yapısını tenkit etmesi ve kadim/ezelî hikmete (Sophia Perennis) dayalı geleneksel doktrinlerin müdafaasını yapmasıyla temayüz eder. Guénon'a göre, tüm gelenekler ve dinler, değişmez ve evrensel bir nitelik arz eden yegâne bir ilahi/göksel hakikate istinat eder. Bu aşkın hakikate erişim ise ancak ilahi ve nebevi kaynaklar ile evrensel metafizik ilkeler aracılığıyla mümkündür. Bu bağlamda Guénon, Batı'nın, geleneklerin özünde mündemiç olan metafizik ilkeleri reddederek veya ihmal ederek geliştirdiği fenomenal epistemolojiyi kesin bir dille eleştirir. Ona göre hakiki bilgi (episteme), modern dünyada olduğu gibi, fiziksel evrenin yatay ontolojisiyle sınırlı, deney ve gözleme dayalı, olgusal alana indirgenmiş diskürsif akıl (reason) faaliyetleriyle tesis edilemez. Bunun aksine, hakiki bilgiye ancak aklî/entelektüel sezgi (intuition intellectuelle) yoluyla vâsıl olunabilir ki bu, geleneksel medeniyetlerdeki tüm saf metafizik öğretilerin temel ilkesidir. Guénon'un epistemolojik metodu, kendisinden sekiz asır önce yaşamış olan İşrâk ekolünün kurucusu Şeyhü'l-işrâk Sühreverdî'nin *keşfi-zevki* yöntemiyle dikkat çekici paralellikler arz etmektedir. İki düşünür arasındaki bir diğer irtibat noktası ise yönelttikleri tenkitlerin mahiyeti ve muhataplarıdır. Sühreverdî'nin, Aristocu Meşşâîlerin kalbî ve keşfî idrakten yoksun salt rasyonalist yöntemlerine yönelttiği radikal eleştirinin bir benzerini, Guénon modern Batı rasyonalizminin metafizik ilkeleri bütünüyle dışlayan yaklaşımına yöneltir. Her iki mütefekkir de kendi çağlarında entelektüel sezginin perdelenmesinden veya zeval bulmasından teessüf eder. Esasen, Guénon'un yanı sıra Frithjof Schuon ve Seyyid Hüseyin Nasr gibi Gelenekselci ekolün önde gelen temsilcilerinin *Tradition, Philosophia Perennis* ve *Scientia Sacra* gibi merkezî kavramlar etrafında şekillenen düşünceleri, Sühreverdî'nin felsefesinde ihyasını hedeflediği *ezelî hikmet* doktrinine gönderme yapmaktadır. Bu perspektiften bakıldığında, Guénon'un tasavvufî, Sühreverdî'nin ise mistik-felsefi bir zeminde, kendi tarihsel bağlamları içinde bu ezeli hikmeti yeniden inşa etme misyonunu üstlendikleri müşahede edilmektedir. Nihayetinde her iki düşünürün de projesi, kendi çağlarının epistemolojik krizlerine bir cevap olarak, insanlığı *ezelî hikmet* olarak adlandırılan aşkın ve evrensel hakikat kaynağıyla yeniden buluşturma çabası olarak değerlendirilebilir. Bu çalışma, René Guénon'un Gelenekselci projesini ve modernite eleştirisini, kendisinden sekiz asır önce benzer bir entelektüel misyonu üstlenen Sühreverdî'nin İşrâkî düşüncesiyle karşılaştırmalı bir perspektiften analiz ederek, *ezelî hikmet*in ihyası çabasındaki tarihsel sürekliliği ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: René Guénon, Sühreverdî, Gelenekselcilik, Metafizik, Modernizm Eleştirisi.

* Doktora Öğrencisi, İnönü Üniversitesi, Felsefe ve Din Bilimleri, İslam Felsefesi Bilim Dalı, gulizarekinci2147@gmail.com, ORCID: 0000-0002-7928-9622.

MEDENİYET İNŞASINDA AKIL VE VAHİY: FÂRÂBÎ ÖRNEĞİ

İSA USLU [*]

Özet

Herhangi bir filozofun medeniyet tasavvuru ve bu tasavvuru uygulanabilir kılması, şüphesiz onun varlık/ontoloji düşüncesinden ayrı düşünülemez. Bununla bitmekle kalmayarak bunun yanında bu ontoloji üzerinde inşa edilen epistemolojiyle de uygunluk arz etmektedir. Çünkü bir düşünürün veya inancın varlık tasavvurundan ve o varlığa atfedilen değerden, geriye kalan mevcudat temellendirilir. İlk varlığı Vacibu'l Vücud olarak kabul etmek ile Faili Muhtar olarak kabul etmek farklı iki varlık, bilgi ve bunlarla ilişkili olarak aşağıya doğru inen bir ontoloji, epistemoloji ve aksiyolojiyi ve bunlar üzerine inşa edilen siyaseti ve bunun zorunlu sonucu olan medeniyeti ifade eder. Çünkü bunlar bir zincirin halkaları gibi birbirine bağlıdır. Birisinin eksikliği veya zayıflığı tüm zinciri etkiler. İlk varlığı bu şekilde bir taksime göre ayırmak esasında kişinin bilimsel araştırma yönteminde esas aldığı ilkeden ileri gelmektedir. Şayet bir filozof ya da hakikat araştırmacısı veyahut bir inancın hareket noktası akıl ise o halde onun yöntemi, söylemi ve ulaşacağı sonuçlar da buna göre olacaktır. Eğer akıl yerine vahiy esas alınsa o halde de bambaşka bir yöntem ve sonuçlara ulaşmak da kaçınılmaz olacaktır. Zira tarih içinde bu farklı bakış açılarının doğurduğu neticelere insanlık şahit olmuştur. Konumuz ile alakalı olarak İslam düşünce geleneğinde farklı ekollerin ortaya çıkmasının temel saiklerinden biri de esas alınan farklı hareket noktalarıdır. İslam düşünce geleneğinde ister akıl esas alınsın ister vahiy esas alınsın ulaşılan sonuçlar genelde aynı kapıya çıkmaktadır. İslam düşünce geleneğinde aklı esas alan gelenek genel itibarıyla filozoflar ile özdeşleşmiştir. Vahiy esas almak da genelde peygamberlik ile özdeşleşmiştir. İslam düşüncesini özel kılan husus da ister akıl isterse vahiy esas alınsın hangi yol tutulursa tutulsun ulaşılan sonuç bakımından genelde aynıdır. Filozofun gayesi de doğru bilgiye/Tanrı bilgisine ulaşmak ve buna göre yaşamak buna bağlı olarak hem dünyada mutlu olmak hem ölümden sonra da dünyada nefsin edindiği ahlaki erdemler ile insan ruhunu sonsuz mutluluğa ermesini sağlamaktır. Din veya vahiy veçhesinden konuya baktığımızda aynı hakikatin farklı bir tarzda söylemine şahit olmaktayız. Konumuz açısından önem arz eden husus Fârâbî'nin bu konu hakkındaki yaklaşımıdır: İslam felsefesinde medine, medenî, medeniyye ve es-siyâsetü'l-medeniyye tabirleri arasındaki kavramsal ilişkiyi temel bir felsefî disiplin çerçevesinde kuran düşünür Fârâbî'dir. Fârâbî'ye göre; "Her insan, yaşamak ve üstün mükemmeliyetlere ulaşmak için yaradılışta birçok şeylere muhtaç olup bunların hepsini tek başına sağlayamaz. Her insan bunun için, çok kimselerin bir araya gelmesine muhtaçtır. Her fert bu ihtiyaçlardan ancak üzerine düşeni yapar… Her fert, tabiatındaki mükemmelleşme ihtiyacını, ancak muhtelif insanların –yardımlaşma maksadıyla- bir araya gelmeleriyle elde edilebilir. Muhtelif insanların bir araya gelmelerinden topluluk peyda olur." Burada filozofumuz insanın kendi türüne has kemale ulaşabilmesi için toplumsal bir hayatı zorunlu görüyor. İnsan duyusal, akli ve ahlaki her türlü ihtiyaçlarını ancak bir toplum içinde tam manasıyla elde edebilir. Fârâbî'nin siyaset felsefesi ve özel olarak medeniyet tasavvurunu vahiy-akıl ilişkisi içinde ve akıllar teorisi ile uyumlu olarak açıklar. Ona göre, erdemli şehrin başkanı mükemmelliğe ulaşırsa Allah'ın vahyi faal akla akar. Yani erdemli başkana yöneticilik vasfı Allah'tan kendisine indirilen vahiyle ilişkilidir ve erdemli fiil ve görüşleri, başkan vahiy ile belirler. Yani Fârâbî'ye göre erdemli devlet reisi, bahsettiği faal akıl yoluyla vahyin bilgisini alan filozof bir kişi olmalıdır. Fârâbî, erdemli şehrin yani tasavvur ettiği medeniyetin köşe taşlarını ve çerçevesini ortaya koyarken vahyi esas aldığını söyleyebiliriz. Çünkü o Medînetü'l fâzılâ'ya başlarken ilk olarak uluhiyet anlayışıyla başlıyor. Bu konuları ele aldığı eserinde ilk bab Allah'ın zatı, sıfatları ve özellikleri ile başlıyor. Bu önemli bir ayrıntıdır. Zira kuracağı medeniyetin tabiri caizse hinterlandını oluşturan ontolojisindeki varlık, varlık bakımından en üstün, en güçlü en yetkin olandır. O, Bir'dir, Alimdir, Hâkim'dir, İlk Sebeptir. Öte yandan siyaset, yönetim, şehir ve ameli felsefe de diyebileceğimiz alanda ise Fârâbî görünürde bazen vahiy ile çatışan görüşler ortaya koymaktan geri durmamıştır. Vahyin devamlılığı ile ilgili görüşleri, erdemli şehirlerde yaşayan erdemsizler dediği nevâbite yapılacak muamele ile dünyanın çeşitli yerlerinde-çöllerde vb.- medenileşmemiş, yırtıcı hayvanlar gibi yaşayan insanlara nasıl davranılması gerektiği hakkındaki düşünceleri ile ayrıca şehir halkının çocuklarından hayvan düzeyinde olanlara da uygulanacak yöntemler hakkındaki düşünceleri bu minvalde zikredilebilecek görüşlerindendir. Her ne kadar vahye ve genel İslami düşünceye ters görünse de burada günümüze bir ufuk sunması açısından son derece önemlidir. Günümüz dünyasında modern çağın sunduğu birçok yeniliği vahiy öğretisi ile açıklama ve bu öğretinin sınırları içerisinde makul bir yere oturtma zorluğu her geçen gün artmaktadır. Fârâbî'nin medeniyet tasavvurunda takındığı tavır; bize de gerektiğinde salt akli çözümlemelere başvurma ruhsatı sunmaktadır.

Anahtar Sözcükler: İslâm felsefesi, Fârâbî, Akıl, Vahiy, Medeniyet.

[*] Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmeni, MEB, Doktora Öğrencisi, Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri, İslam Felsefesi Anabilim Dalı, iuslu7373@gmail.com ORCİD: 0000-0002-0976-0108.

TESETTÜRDEN SELFİE'YE: SOSYAL MEDYADA KADIN VE MAHREMİYETİN ÇÖZÜLMESİ

MERVE KOCAMAN *

Özet

Dijital teknolojilerin günlük yaşamın ayrılmaz bir parçası haline gelmesiyle birlikte, bireylerin kamusal ve özel alan algıları da köklü bir dönüşüm geçirmiştir. Bu dönüşüm, özellikle kadın bedeni, kimliği ve mahremiyetine dair toplumsal anlayışları yeniden şekillendirmektedir. Sosyal medya platformları, bireysel ifade alanları yaratmakla birlikte, kadınların bedensel temsillerini görünür kılan, onay kültürüne dayalı ve performatif kimlik inşalarını teşvik eden yapılar hâline gelmiştir. Bu durum, kadının kamusal alandaki temsiline ilişkin yeni tartışmaları gündeme getirirken, özellikle muhafazakâr kadınlar için daha çelişkili bir süreci beraberinde getirmektedir. Bu çalışmada, sosyal medya platformlarında görünürlük kazanan muhafazakâr kadın kimliğinin geçirdiği dönüşüm; mahremiyet, tesettür ve estetik idealleri bağlamında ele alınacaktır. Tesettürün kamusal alanı sınırlayan geleneksel işlevi ile sosyal medyada bedenin teşhirine dayalı görünürlük pratikleri arasındaki çelişki, muhafazakâr kimliğin dijital kültür içinde nasıl yeniden inşa edildiğini anlamak açısından kritik bir önem taşımaktadır. Bu bağlamda, sosyal medyanın sunduğu yeni ifade alanlarının, muhafazakâr kadınlar açısından nasıl bir dönüşüme yol açtığı sorusu önem kazanmaktadır. Sosyal medya, kadınlara ifade özgürlüğü tanırken, aynı zamanda onları teşhir kültürüne, onay bağımlılığına ve yüzeysel kimlik inşalarına maruz bırakmaktadır. Özellikle Instagram ve TikTok gibi sosyal medya platformları, kadın bedenlerinin ve özel yaşamlarının hızla görünürlük kazanmasına olanak tanırken bir yandan kadın bedenini hızla görünür hâle getiren ve sürekli teşhir edilen bir alan sunup diğer yandan mahremiyetin sınırlarının giderek belirsizleşmesine yol açmaktadır. Bu görünürlük biçimleri, özellikle muhafazakâr kadın kimliğinin geleneksel mahremiyet anlayışıyla gerilimli bir ilişki içindedir. Bu dijital dönüşümün bir sonucu olarak, sosyal medya tesettürün kadının bedenini kamusal alandan koruyan bir örtü olma işlevine ters düşecek biçimde, kadın bedenini daha görünür kılan ve sürekli teşhir edilen bir alan sunmaktadır. Özellikle son yıllarda 'tesettürlü fenomen' adıyla öne çıkan muhafazakâr ve Müslüman kadın kimliği, başörtüsünü ve tesettür giyimini birer moda unsuru olarak sunarak sosyal medyada geniş kitlelere ulaşmaktadır. Ancak bu temsiliyet, hem muhafazakâr kadın kimliğiyle örtüşmeyen bir dışavurumu yansıtmakta hem de kadının özel yaşamına dair mahremiyetin aşınmasına neden olmaktadır. Modern kadın için görünürlükle birlikte gelen bir diğer toplumsal baskı ise medikal estetik dayatmasıdır. Kadınlar, özellikle de tesettürlü kadınlar, sosyal medya platformlarında artan görünürlükle paralel olarak botoks, dolgu ve estetik cerrahi gibi müdahalelere yönelerek bedenlerini yeniden şekillendirme eğilimi göstermektedir. Oysa bedenin bir emanet olduğu inancıyla yetişen bu topluluk, sosyal medya aracılığıyla dayatılan daha pürüzsüz, daha genç ve orantılı bir güzellik idealine giderek teslim olmakta; yaşadıkları fiziksel değişimleri ise adım adım kamuoyuyla, yani takipçileriyle paylaşmaktadır. Böylece muhafazakâr ve mahrem bir varoluşu sürdürmek yerine, modern estetik normlara uyum sağlamayı ve bu dayatmayı kabullenmeyi tercih etmektedirler. Sonuç olarak, sosyal medyanın sunduğu görünürlük ve ifade özgürlüğü, muhafazakâr kadın kimliğinin yeniden şekillenmesine yol açarken, aynı zamanda mahremiyet, kimlik ve toplumsal değerler üzerine yeni sorular ve tartışmalar gündeme getirmektedir. Dijitalleşmenin etkisiyle geleneksel mahremiyetin çözülmesi, muhafazakâr kadınların kimliklerini yeniden şekillendirme sürecinde önemli bir faktör haline gelmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kadın, Görünürlük, Sosyal Medya, Tesettür, Mahremiyet.

* Felsefe Tarihi doktora öğrencisi, Uludağ Üniversitesi, mervekcmnn@gmail.com, ORCID: 0000-0001-7399-3283.

EBİONİTLER VE GÜNÜMÜZE YANSIMALARI

MESUT BULİÇ *

Özet

Erken dönem Yahudi-Hıristiyan gruplarından birisi olan Ebionitlerin varlığı IV. yüzyıla kadar kanıtlanabilmektedir. Söz konusu zaman diliminde Ebionitler en büyük dini grup gibi görünmektedir. Bazı çağdaş bilim adamları Ebionitlerin çok daha uzun süre hayatta kaldıklarını iddia etmekte ve onları tarihçi Abdulcebbar bin Ahmed tarafından M.S. 1000 yılı civarında karşılaşılan bir mezheple özdeşleştirmektedirler. XI. yüzyılda Arabistan'ın kuzeybatısında Sefer Ha'masaot da, var olan Ebionit topluluklarına başka bir referans daha mevcuttur. Ebionit toplulukların XI. yüzyıl civarında kuzeybatı Arabistan'da var olduğuna dair bir farklı olası kaynak, İspanya'dan Tudela'lı Haham Benjamin'in Sefer Ha'masaot'ta (Seyahatler Kitabı) yer almaktadır. Benjamin'in söz ettiği topluluklar muhtemelen Yemen'deki Sa'dah'ta bulunmaktaydı. XII. yüzyıl Müslüman tarihçisi Muhammed eş-Şehristani Medine ve Hicaz'da İsa'yı peygamber olarak kabul eden ve ana akım Hıristiyan görüşlerini reddederek geleneksel Yahudiliği takip eden Yahudilerden bahsetmektedir. Bu durum Yahudi Hıristiyan grupların ya da Ebionitlerin zannedilenden daha uzun bir süre varlıklarını devam ettirmiş olabileceği anlamına gelmektedir. Selman-ı Farisi'den gelen bir rivayeti delil gösteren Ekrem Sarıkçıoğlu'nun da ifade ettiği gibi en son Yahudi-Hıristiyan gruplar varlıklarını en azından VII. yüzyıla kadar devam ettirmiş görünmektedirler. Günümüzde araştırmacılar Ebionitleri erken dönem Hıristiyan geleneğinin önemli bir parçası ve ilk dönem Hıristiyanlığın gelişimine ilişkin değerli bir veri kaynağı olarak görmektedirler. Erken dönem Hıristiyanlığı ile geleneksel Hıristiyanlık arasında karşılaştırmalar yapmak ve geleneksel yaklaşımı sorgulamak artık çok sık gözlemlenen bir durum halini almıştır. Ebionitler kökenleri, tarihi ve farklı karakterleri nedeniyle yoğun tartışmalara konu olmaktadır. Ebionitler hakkında bilgimiz onların muhaliflerinden elde edilmiş olduğundan bu durum onlar hakkındaki eleştirileri şüpheli hale getirmektedir. Mezhep ilk olarak erken dönem kilise babalarından İrenaeus'un eserlerinde, geçmektedir. Diğer kaynaklar arasında Origen, Epiphanius, Tertullian, Justin Martyr ve Hippolytus'un yazıları verilebilir. Bunlara geleneksel Hıristiyanların sahte kabul ettikleri Pseudo-Clementine edebiyatını da ilave etmek gerekir. Ebionit hareketin üyeleri Kudüs'teki M.S. 70'te Yahudi Tapınağı'nın yıkıldığı dönemde zulümden kaçarak Transjordan'a özellikle Pella'ya ve Suriye'ye yerleşmişlerdir. Bunun dışında Küçük Asya ve Mısır'da bulundukları bilinmektedir. Bazı grup üyelerinin Arabistan'a geçmiş olmaları da olasıdır. Ebionitlerin temel özellikleri arasında tek Tanrı inancı (monoteizm) ve İsa Mesih'in peygamber olarak kabul edilmesi gelir. Ebionitler İsa'nın getirdiği mesajın yerel olduğuna yani sadece Yahudi kavmi ile sınırlı olduğuna iman ederler. O, peygamberler halkasının devamı niteliğindedir. İsa bir anlamda Yeni Musa'dır. Kendi ifadesi ile kutsal yasayı ya da peygamberlerin sözlerini geçersiz kılmak için gelmemiş, bilakis tamamlamaya gelmiştir. İsa Mesih'in, erdemli yaşamı ve Musa Yasası'na bağlılığı nedeniyle Tanrı tarafından evlat edinildiğine inanılır. Kudüs'e aşırı sevgi beslemeleri, Şabat, koşer ve sünnet geleneğine sıkı sıkıya bağlılıkları, kurtuluş için gerekli olduğuna inanılan vaftiz uygulamasına önem vermeleri, İsa'nın son mükemmel kurban olduğundan hareketle kurban pratiğine karşı çıkmaları ve vejetaryen olmaları diğer özellikleri arasındadır. Ebionitler Pavlus'u elçi olarak kabul etmedikleri gibi onun İsa Mesih'in mesajını ifsat eden bir hain, hatta deccal olduğu kanaatindedirler. Söz konusu Yahudi-Hıristiyan grubun en önemli özellikleri arasında yoksulluğu ve sade yaşam biçimini benimsemeleri bulunur. Ebionit Hıristiyanlık anlayışı ile karşılaştırılması durumunda Pavlusçu Hıristiyanlık teolojisinin heretik düşünceye Yahudi-Hıristiyanlık yaklaşımından daha yakın olduğunu öne sürmek de mümkün hale gelmektedir. Günümüzde ana akım Hıristiyan geleneklerinden bağımsız olarak varlığını başta Batı olmak üzere dünyanın hemen her bölgesinde sürdüren Ebionit karakterli Hıristiyan dini gruplar çağdaş din ve yenilik bağlamında ele alınması gereken önemli bir konu olarak ortaya çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hıristiyanlık, İsa Mesih, Pavlus Hıristiyanlığı, Yahudi Hıristiyanlığı, Ebionitler.

*DEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri ABD Doktora Öğrencisi, mesutbulic@hotmail.com, ORCID: 0009-0006-5038-1384.

İKİ ARADA BİR DEREDE: GELENEKSEL DİNDARLIK İLE MODERN KADIN KİMLİĞİNİN KESİŞİMİNDE MÜSLÜMAN KADININ KONUMU

SEHER AKÇINAR BAYAR [*]

Özet

Bu bildiri Türkiye'de Müslüman kadınların modernleşme süreciyle birlikte geleneksel dindarlık ve modern kadın kimliği arasında yaşadıkları çok katmanlı gerilimleri ve bu gerilimlerden doğan yeni kimlik inşa biçimlerini tarihsel-sosyolojik bir perspektiften ele almaktadır. Çalışma, özellikle Osmanlı sonrası erken Cumhuriyet döneminden günümüze uzanan süreçte Müslüman kadınların dini pratikleri, toplumsal cinsiyet rolleri ve kamusal görünürlükleri üzerinden şekillenen dönüşüm dinamiklerini analiz etmektedir. Cumhuriyet'in kuruluşuyla birlikte "başı açık, eğitimli, çağdaş" Cumhuriyet kadını ideali yaratılırken, kırsal ve muhafazakâr çevrelerde geleneksel dini pratiklerin ve aile yapılarının varlığını sürdürmesi, kadınlar arasında sınıfsal ve kültürel ayrışmaları derinleştirmiştir. 1980'ler ve 1990'lar, siyasal İslam'ın kamusal alanda güçlenmesi ve başörtüsü eksenli mücadelelerin dindar kadınların hak taleplerini görünür kıldığı kritik bir dönem olarak öne çıkmaktadır. Bu yıllarda üniversite kampüslerinden kamu kurumlarına uzanan yasaklar, Müslüman kadınlar açısından yalnızca bir hak kaybı değil, aynı zamanda politikleşme ve kolektif hareket deneyimi anlamına da gelmiştir. İslami feminizm söylemi tam da bu bağlamda filizlenmiş, gelenek ile modernlik arasında yeni bir köprü kurmaya ve kadın haklarını İslami referanslarla meşrulaştırarak yeni bir toplumsal müzakere alanı açmaya çalışmıştır. Bu dönemde ortaya çıkan muhafazakâr feminizm kavramı ise, kadınların hem dini değerlerle uyumlu hem de kamusal hayatta daha görünür ve hak talep eden aktörler olabileceğini savunarak, tek boyutlu "mağduriyet" anlatısının ötesine geçen bir kimlik politikası üretmiştir. 2000'li yıllardan itibaren başörtüsü yasaklarının kalkması ve muhafazakâr kesimin iktidar tecrübesi, Müslüman kadın kimliğine melez ve çoğulcu bir görünüm kazandırmıştır. Eğitim, çalışma hayatı, moda ve dijital medya aracılığıyla kamusal alana aktif katılım artarken, dinî yaşamın bireyselleşme ve öznel ruhsallık yönünde dönüşmesi dikkat çekici bir eğilim haline gelmiştir. Tesettür modasının çeşitlenmesi, sosyal medyada yeni muhafazakâr kadın figürlerinin ortaya çıkması, bireyselleşen dindarlığın aynı zamanda estetik ve yaşam tarzı tercihleriyle birleşerek yeni bir "kamusal Müslüman kadın" imgesi yarattığını göstermektedir. Bu süreçte dindar kadınların hem dini pratiklerini hem toplumsal cinsiyet rollerini yeniden yorumlamaları, Türkiye'de toplumsal cinsiyet rejiminin dönüşen doğasını anlamak için önemli bir laboratuvar işlevi görmektedir. Bildiri, bu dönüşümü üç eksende ele almaktadır: Tarihsel ve hukuki reformların yarattığı kadın haklarındaki kazanımlar ile geleneksel toplumsal cinsiyet kalıpları arasındaki süreklilik; 1980-90'larda başörtüsü yasağına karşı gelişen Müslüman kadın hareketinin İslami feminizm ve muhafazakâr feminizm düşüncesi etrafında yeni hak arayışları üretmesi; 2000'ler sonrasında başörtüsünün serbest bırakılması, eğitim ve istihdam alanlarında yükselen sosyo-ekonomik mobilite, tesettür modası ve dijital medyanın çoğulcu temsilleriyle birlikte dindar kadınların hem dini pratiklerini hem toplumsal cinsiyet rollerini yeniden yorumlaması. Bu üç eksen üzerinden yapılan analiz, Müslüman kadınların ne tek boyutlu "mağdur" ne de saf "modern" kategorilerine sığdırılabileceğini; aksine din ve modernlik arasında özgün sentezler üreterek hem dini pratikleri hem toplumsal cinsiyet rejimini dönüştürdüklerini savunmaktadır. Bu çerçevede, bireyselleşen dindarlık, yeni maneviyat arayışları ve kadınların dijital platformlardaki temsilleri, Talal Asad'ın post-sekülerlik kavramıyla birlikte okunarak din ve sekülerliğin iç içe geçtiği yeni bir toplumsal alanın ipuçlarını sunmaktadır. Sonuç olarak, Türkiye'de Müslüman kadınların geleneksel dindarlık ile modern kadın kimliği arasındaki çizgiyi sürekli müzakere ederek özgün bir kimlik ve aktörlük alanı inşa ettikleri; bu sürecin toplumsal cinsiyet rejimi ve din-devlet ilişkilerinin değişen doğasını anlamak açısından önemli bir laboratuvar işlevi gördüğü ileri sürülmektedir. Böylece bildiri, Türkiye'de Müslüman kadınların tarihsel, kültürel ve politik dönüşümler ışığında nasıl yeni aktörlük biçimleri geliştirdiğini ve bu aktörlüklerin günümüz toplumunu şekillendiren dinamikler açısından taşıdığı analitik değeri ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Gelenek, Modernleşme, Din, Kadın, İslami Feminizm.

[*] Mardin Artuklu Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü Doktora Öğrencisi, seherakcinar@gmail.com.

YAHUDİLİKTE KADIN ALGISI: ANA SOYLULUK BAĞLAMINDA BİR DEĞERLENDİRME

ZEYNEP YİĞİT [*]

Özet

Sanayi devriminden sonra toplumlarda kadın ve erkeklere yüklenen rollerde birtakım değişiklikler olmuştur. Bu değişim gelenekte daha çok ev içinde yemek, temizlik, çocuk bakımı, dikiş dikme vb. işleri yapmakla görevli olan kadınları sosyal yaşamın içine dahil etmiştir. Ancak yaşanan değişime ayak uyduramayan toplumlarda kadınların hakları ve toplumsal rolleri hususunda gelenek ve modernite arasında çatışma ortaya çıkmıştır. Bu çatışmanın sonucunda kadınlar diğer birçok alanda olduğu gibi dini alanda da geleneğin kendilerini hapsettiği sınırlar arasında sıkışıp kalmışlardır. Buna karşın Batı'da kadının konumuna dair çözüm önerisi sunmak adına kutsal metinler feminist gözle okunmaya başlanmış, dini metinler kadın gözüyle tekrar yorumlanmıştır. Benzer çalışmalar ülkemizde de yapılmaktadır ancak yeterli seviyede değildir. Bu açıdan Yahudi olmanın ön şartlarından biri olan Yahudi anneden doğmuş olmak kuralını ana soyluluk açısından değerlendirecek olan çalışmamız, kadına verilen değeri hatırlatmak adına önem arz etmektedir. Sosyolojik olarak kadınların erkeklerden üstün konumda olduğu anaerkil toplum yapısındaki gibi Yahudilikte de soyun devamında analar önemsenmiştir. Ancak bu noktada Yahudi toplumunun ana soylu olsa da anaerkil toplum özelliği göstermediğini belirtmek gerekir. Yaptığımız bu çalışmanın amacı da modernite karşısında geleneksel din algısında kadınlara eşitlikçi yaklaşılmadığı, ötekileştirildiği, ikinci plana atıldığına dair eleştiriye Yahudilikteki ana-atalar bağlamında cevap vermektir. Tekvin Kitabı'nda kendilerinden bahsedilen Yahudi kadın ataları Sara, Rebeka, Lea ve Rahel'in, Yahudi soyunun devamı açısından önemini vurgulamaktır. Sara, ata İbrahim'in karısı olarak ata İshak'ı (kısır olmasına rağmen) mucizevi bir şekilde doğurmuştur. O, Tevrat'ta sadece İshak'ın annesi olarak değil aynı zamanda "ulusların anası" olarak nitelenmiştir. Diğer ana-atalar Rebaka, ata Yakub'un anası; Yakub'un eşleri Rahel ve Lea İsrail'in on iki kabilesinin anasıdır. Yahudi geleneğinde bazı durumlarda anadan gelen soyun korunması adına endogami uygulanmıştır. Ata İbrahim kardeşi Haran'ın kızı Sara ile; İshak, İbrahim'in diğer kardeşi Nahor'un oğlu Betuel'in kızı Rebeka ile; Yakub, dayısı Laban'ın kızları Lea ve Rahel'le evlenmiştir. Yaptığımız çalışmada öncelikle Dinler Tarihi bilim dalının temel metodolojileri olan tarihsel ve fenomenolojik metot kullanılmıştır. Öncelikle Tevrat'ın Yaratılış Kitabı'nın 11, 12, 17, 23. bâblarında yer alan konuyla ilgili pasajlar deskriptif şekilde okunmuştur. Tevrat tefsirleri midraşlardaki yorumlara bakılmış, konuya dair var olan farklı bakış açıları aktarılmıştır. Ana soyluluk kuralının hangi tarihsel şartlarda ortaya çıktığı belirlenmeye çalışılmıştır. Kadın konusu aynı zamanda sosyolojik bir konu da olduğu için Yahudi geleneğinde anaya verilen önem, sosyoloji bilim dalının kavramlarından olan anaerkillik bağlamında disiplinler arası bir bakış açısıyla değerlendirilmiştir. Ayrıca kutsal metindeki konuyla ilgili kavramlar açıklanırken filolojik yöntem kullanılmıştır. Kendilerini Tanrı'nın seçilmiş halkı olarak gören Yahudiler, Tanrı'nın ata İbrahim'le ahit yaptığına inanmışlardır. Ahit Toplumu'nun devamı noktasında kadınlar oldukça önemli bir konumda yer almışlardır. İsrail'in anaları Sara, Rebeka, Lea ve Rahel; atalar İbrâhim, İshak, Yakup'la beraber anılmış; onların da tıpkı atalar gibi Rab Tanrı tarafından kutsandıklarına inanılmıştır. Yahudi geleneğinde kadınlar her ne kadar evlilikteki rolleri, dini görev ve sorumlulukları vb. noktalarda ataerkil yapının arka planında kalmış gibi gözükseler de Yahudi ulusunun devamı noktasında erkekler kadar önemli bir konumdadırlar. Öyle ki, halaka'ya göre Yahudiliğin ilke ve uygulamalarını kabul etmek kişiyi Yahudi yapmaz, Yahudi olmak için Yahudi bir anneden doğmak gerekir. Zira annenin kimliği her zaman açık ve nettir. Ayrıca anne çocuğun inanç ve ahlaken yetiştirilmesinde en önemli kişidir. Bu durum Yahudiliğin bir nevi ana soylu bir topluluk olduğunu gösterir.

Anahtar Kelimeler: Yahudilik, Kadın, Ana soyluluk, Sara, Rebeka.

[*] Doktora öğrencisi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, zeynepyigit_09@hotmail.com, ORCID: 0009-0009-4434-1.

GENÇ KUŞAKLARDA DİNÎ PRATİKTEN UZAKLAŞMA EĞİLİMLERİ: SOSYOLOJİK BİR DEĞERLENDİRME

ZÜLAL CANLI *

Özet

Bu çalışma, Türkiye'de genç kuşakların dinî pratiklerden uzaklaşma eğilimlerini sosyolojik bir perspektifle incelemeyi amaçlamakta ve bu bağlamda sekülerleşme olgusunun gençlerin yaşam dünyalarındaki yansımalarını çok boyutlu bir şekilde analiz etmektedir. Toplumların kültürel sürekliliğini ve dönüşümünü belirleyen en önemli gruplardan biri olan gençler, hem bireysel kimlik oluşum süreçlerinde hem de toplumsal değerlerin yeniden üretilmesinde belirleyici konumda yer almaktadır. Dolayısıyla genç kuşakların din ile kurdukları ilişkiyi anlamak, yalnızca bireysel inanç eğilimlerini değil aynı zamanda toplumsal yapı, kültürel değişim ve kamusal alandaki dinin rolünü kavramak açısından da kritik öneme sahiptir. Çalışmanın çıkış noktası, son yıllarda yapılan araştırmalarda gençlerin ibadet pratiklerinden, dini ritüellerden ve kurumsal dini yapılardan uzaklaşmaya başladıklarını gösteren bulguların artmasıdır. Bu durum yalnızca bireysel düzeydeki inanç değişimlerini değil, aynı zamanda toplumsal düzeyde kimlik inşası, sosyal uyum, aidiyet, manevi ihtiyaçların karşılanma biçimleri ve değerler sisteminde yaşanan dönüşümleri de gündeme getirmektedir. Çalışmada nitel araştırma yöntemleri benimsenmiş, kapsamlı literatür taraması gerçekleştirilmiş ve elde edilen veriler içerik ile tematik analiz teknikleriyle incelenmiştir. Bu kapsamda Charles Taylor'ın "imanın kırılganlığı" tezi ile Ronald Inglehart'ın "yaşam değerleri dönüşümü" modeli temel kuramsal çerçeve olarak kullanılmıştır. Taylor, modern çağda iman etmenin artık bir seçenekler alanı içinde gerçekleştiğini, inançsızlığın da en az iman kadar güçlü bir ihtimal haline geldiğini ileri sürerken, Inglehart, toplumların ekonomik refah düzeyleri yükseldikçe geleneksel-dini değerlerden uzaklaşıp daha bireyci, özgürlükçü ve seküler yaşam tarzlarına yöneldiklerini ortaya koymaktadır. Bu kuramlar üzerinden yapılan değerlendirmeler, Türkiye'deki gençlerin dinî pratiklerden uzaklaşmasının sadece dine ilgisizleşme ile açıklanamayacağını, bunun aynı zamanda modernleşme, bireyselleşme, eğitim, şehirleşme ve kültürel çoğulculuk gibi geniş toplumsal dinamiklerle yakından bağlantılı olduğunu göstermektedir. Çalışmada sekülerleşme, yalnızca dinin toplumsal etkisinin azalması değil, aynı zamanda bireyin kutsal ile kurduğu ilişkinin niteliksel bir dönüşüme uğraması olarak ele alınmıştır. Gençlerin bir kısmı ibadetleri terk ederken agnostisizm ya da ateizm gibi yönelimlere kaymakta, bir kısmı ise daha kişisel, bireysel ve seçmeci bir inanç anlayışı geliştirmektedir. Bu seçmeci yaklaşımda gençler, dini öğretilerin bazı boyutlarını benimserken diğerlerini sorgulamakta, böylece geleneksel bağlılık biçimlerinden uzaklaşıp daha bireysel dinî kimlikler inşa etmektedir. Bu süreç, aynı zamanda toplumsal aidiyet biçimlerinde de değişim yaratmakta, gençlerin dini cemaatlerden uzaklaşarak daha çok kültürel, mesleki veya ideolojik temelli topluluklara yönelmelerine neden olmaktadır. Çalışma, bu eğilimleri ele alırken modernleşme, bireyselleşme, akılcılık ve değerler dönüşümü kavramları üzerinde bir çözümleme yapmıştır. Sonuç olarak, genç kuşakların dinî pratiklerden uzaklaşma eğilimleri, yalnızca dini kurumların otorite kaybını değil, aynı zamanda kimlik, aidiyet, değerler ve anlam arayışları gibi daha geniş toplumsal dönüşüm süreçlerini de yansıtmaktadır. Bu yönüyle araştırmanın bulguları, yalnızca din sosyolojisi açısından değil, gençlik çalışmaları, kültürel değişim araştırmaları ve kamu politikaları açısından da önem arz etmektedir. Türkiye'nin geleceğini şekillendirecek kuşakların dinle kurdukları ilişkinin analiz edilmesi, hem toplumsal uyumun hem de bireysel kimliklerin anlaşılması bakımından hayati önemdedir. Çalışma, gençlerin dinî pratiklerden uzaklaşmasını yalnızca bir gerileme ya da kayıp olarak değil, aynı zamanda yeni anlam arayışlarının, farklı kimlik inşalarının ve alternatif manevi yönelimlerin ifadesi olarak değerlendirmektedir. Bu yaklaşım, sekülerleşmeyi tek boyutlu bir "dinden uzaklaşma" süreci olarak değil, kutsalın, anlamın ve inancın farklı biçimlerde yeniden üretildiği dinamik bir dönüşüm alanı olarak kavramayı mümkün kılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Modernleşme, Bireyselleşme, Rasyonelleşme, Sekülerleşme, Dini Pratik.

*Doktora Öğrencisi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, zulalpekalkancanli@gmail.com, ORCID: 0000-0002-3294-1169.

GÜNÜMÜZ DÜNYASINDA UZLET İMKÂNI VE/VEYA İMKÂNSIZLIĞI

FERHAT ERDÖNMEZ *

Özet

Tasavvuf geleneğinde uzlet (halvet, inziva), insanın içsel arınma, nefisle mücadele ve hakikate yöneliş amacıyla toplumdan belirli bir süreliğine ayrılması olarak tanımlanır. İlk dönem sûfîlerinden itibaren uzlet, dünyevî meşguliyetlerden sıyrılma, ibadete yoğunlaşma ve manevî olgunluğa erişme için bir yöntem olarak kabul edilmiştir. Nitekim erken dönem zahidlerinden Hasan-ı Basrî, dünyaya aşırı bağlılığın kalbi kararttığını belirtirken, uzletin bu bağı koparmada önemli bir araç olduğunu vurgulamıştır. Bununla birlikte uzlet, mutlak anlamda toplumdan kopuş değildir; çoğu sûfî, kemale erdikten sonra tekrar topluma dönerek insanlara hizmet etmeyi zorunlu görmüştür. Bu yönüyle uzlet, bireysel olgunluk ve toplumsal sorumluluk arasında denge kuran dinamik bir süreçtir. Klasik kaynaklarda uzletin faydaları arasında günahlardan korunma, kalbin saflaşması, tefekküre imkân bulma ve Hakk'a yakınlaşma zikredilir. Gazzâlî, *İhyâ*'sında uzletin, insanın kendini gafletten koruyarak kalbine huzur kazandırdığını belirtir. Ancak sûfîler, aşırı uzletin bireyi toplumdan koparak sorumluluk bilincini zayıflatabileceğini de ifade etmişlerdir. İmam Rabbânî'ye göre, hakikate erdikten sonra toplumdan uzaklaşmak bir eksikliktir; zira kemal, halkın arasına karışarak Hakk ile beraber olabilmektir. Dolayısıyla uzlet, ölçülü uygulandığında ruhî bir terbiye vasıtası iken, aşırıya kaçıldığında bireysel ve sosyal zararlara yol açabilmektedir. Günümüz dünyasında uzlet meselesi, modern yaşamın hız, gürültü, tüketim ve sürekli iletişim baskısı altında yeni bir boyut kazanmıştır. Kapitalizm, şehirleşme ve dijitalleşme, bireyin kendisiyle baş başa kalma imkânlarını büyük ölçüde daraltmıştır. İnsan, sürekli olarak sosyal medya, iş hayatı, eğitim ve toplumsal ilişkilerin kuşatması altında yaşamakta; yalnızlık anları bile dijital araçlar aracılığıyla tüketilmektedir. Bu durum, modern bireyde yabancılaşma, stres, ruhsal bunalım ve anlam arayışı problemlerini derinleştirmektedir. Bir anlamda, çağımızın insanı "dış gürültü" kadar "iç gürültü"nün de esiri hâline gelmiştir. Tasavvufî uzletin günümüze yansıyan yönleri, modern psikoloji ve sosyolojiyle de ilişkilendirilebilir. "Dijital detoks", "sessizlik kampları" ve "mindfulness" uygulamaları, bireyin teknolojik bağımlılıklardan uzaklaşarak kendine dönme arayışının seküler tezahürleridir. Ancak bu uygulamalar çoğu zaman manevî boyuttan yoksun olup bireyi yalnızca geçici bir dinginliğe ulaştırmaktadır. Buna karşılık tasavvufî uzlet, bireyin içsel arınmasını ilahî hakikatle ilişkilendirerek daha derin ve kalıcı bir anlam üretmeyi hedefler. Bu bakımdan tasavvufî uzlet, hem ruh sağlığı hem de varoluşsal tatmin açısından modern yaklaşımlardan daha kapsamlı bir perspektif sunar. Modern dünyada tam anlamıyla bir uzlet hayatı yaşamak güç görünse de, tasavvufî geleneğin sunduğu ölçülü uzlet anlayışı hâlen uygulanabilir. Bireyin zaman zaman günlük hayatın koşuşturmasından uzaklaşıp kendi iç dünyasına yönelmesi, teknolojiyi sınırlı kullanması, tefekkür ve ibadete vakit ayırması mümkündür. Bu tür "kısmi uzlet" uygulamaları, bireyin ruh sağlığını koruması, manevi yönünü canlı tutması ve dengeli bir yaşam sürmesi açısından önemli bir imkândır. Ayrıca günümüz toplumsal yapısı, bireyi tamamen sosyal sorumluluklardan koparmadan, toplumsal faydayı göz ardı etmeyen bir uzlet modelini gerekli kılmaktadır. Sonuç olarak, uzlet tasavvufî mirasta hem bireysel hem de toplumsal açıdan dönüştürücü bir eğitim yöntemi olarak ortaya çıkmış; günümüz dünyasında ise imkân ve imkânsızlıklarıyla yeniden tartışılır hâle gelmiştir. Modern yaşamın hız ve gürültüsü, bireyin kendine dönmesini zorlaştırsa da, bu zorluk aynı zamanda uzletin değerini daha görünür kılmaktadır. Çünkü birey, teknolojik araçların ve tüketim kültürünün kuşatması altında ruhunu besleyecek alanlar aramakta; huzuru, anlamı ve içsel derinliği yeniden keşfetme ihtiyacı duymaktadır. Tasavvufî gelenek, bu noktada bireye hem teorik hem pratik bir yol haritası sunar. Ölçülü uzlet anlayışı, bireyin tamamen dünyadan kopmadan, fakat aynı zamanda dünyanın esaretine girmeden yaşamasını mümkün kılar. Böylece insan, kendi nefsiyle yüzleşip kalbini arındırırken topluma da faydalı olma bilincini kaybetmez. Bu yönüyle uzlet, sadece bireysel bir maneviyat arayışı değil, aynı zamanda sosyal sorumluluk şuurunu derinleştiren bir eğitim biçimi olarak da değerlendirilebilir.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Sufizm, İnziva, Uzlet, Manevi Eğitim.

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Diyanet İşleri Başkanlığı, ferhadfanii@gmail.com, ORCID: 0009-0002-7695-513X.

ALGORİTMANIN OTORİTESİ: YAPAY ZEKÂ ÇAĞINDA DİNÎ MEŞRUİYETİN DÖNÜŞÜMÜ

BİLAL DÜZBAYIR [*]

Özet

Çalışmamız, yapay zekâ (YZ) ve dijitalleşmenin dinî otorite üzerindeki dönüştürücü etkilerini disiplinlerarası bir perspektifle ele almaktadır. Din sosyolojisi, medya çalışmaları ve dijital antropolojiye dayalı analizler, dinî bilginin üretim ve aktarım biçimlerinin radikal bir kırılma sürecine girdiğini göstermektedir. Çalışmanın temel iddiası, dijitalleşmenin geleneksel otorite yapılarında ciddi bir meşruiyet krizi yarattığıdır. Çalışmamızda öncelikle tarihsel bağlamda dinî otoritenin metinsel yetkinlik, icazet sistemi ve kurumsal hiyerarşi üzerine kurulu olduğu vurgulanır. Weber'in karizmatik otorite teorisi ve Durkheim'ın kolektif bilinç yaklaşımı üzerinden, geleneksel otoritenin bilgi üretimi ve toplumsal düzen sağlama işlevi açıklanmaktadır. Ancak dijitalleşmenin, bilginin yorumlanma ve aktarılma tekeli üzerinde köklü bir sarsıntı yarattığı; her bireyin dijital platformlarda potansiyel bir otorite konumuna yükselebildiği belirtilmektedir. Kuramsal arka plan bölümünde medyalaşma, ağ toplumu ve filtre balonu kavramları kullanılarak dijitalleşmenin dinî bilginin dolaşımını nasıl yeniden yapılandırdığı tartışılır. Castells'in ağ toplumu kuramı çerçevesinde bilginin merkeziyetçi yapılardan çıkarak esnek ağlar üzerinden dağıldığı, bu durumun ise yeni otorite biçimlerini ortaya çıkardığı ifade edilir. Ayrıca Foucault'nun panoptikon modeli ve Lyon'un gözetim toplumu analizleri bağlamında, dijital panoptikonun bireylerin dinî tecrübelerini gözetim ve yönlendirme altına aldığı vurgulanır. Bu noktada, bireylerin dinî kimliklerini giderek daha fazla dijital kimlikleri üzerinden inşa etmeleri, dini aidiyetin kolektif boyutunu zayıflatırken bireysel arayışları öne çıkarmaktadır. Böylelikle otoritenin yalnızca bilgi aktarımıyla sınırlı olmadığı; aynı zamanda gözetim, yönlendirme ve dijital performansın birleşimiyle oluşan çok katmanlı bir yapı kazandığı görülmektedir. Makalemizde, dijital platformlarda otorite biçimlerinin dönüşümü üç ana eksende tartışılır: "dinî influencer" figürleri, YZ destekli fetva sistemleri ve takipçi temelli meşruiyet. Sosyal medya vaizleri ve influencer'ların, geleneksel ilmi yeterlilikten bağımsız olarak takipçi sayısı, samimiyet ve duygusal yakınlık üzerinden otorite inşa ettikleri ortaya konur. Bu durum Weber'in karizmatik otorite kavramının dijital çağda performans, görünürlük ve parasosyal etkileşimle yeniden yorumlanmasını mümkün kılar. Ancak bu modelin kırılganlığı, algoritmik dalgalanmalar ve ticari baskılar nedeniyle sürekli bir istikrarsızlık taşımaktadır. Ayrıca, bu figürlerin otoritesi çoğu zaman "duygusal kapitalizm" bağlamında değerlendirilmekte; samimiyet, empati ve görünürlük gibi unsurlar yeni meşruiyet kriterleri haline gelmektedir. Bu da otoritenin duygusal kodlarla yeniden üretildiğini göstermektedir. YZ destekli fetva sistemleri ise veriye dayalı fakat epistemolojik olarak sınırlı bir otorite üretmektedir. Geleneksel içtihadî süreçlerde dikkate alınan bağlamsal ve ahlâkî boyutların bu sistemlerde göz ardı edilmesi, algoritmik yönlendirme ve yankı odaları yoluyla bireyleri tek tip yorumlara mahkûm etme riski doğurmaktadır. Ayrıca fetva pratiğinin insansızlaşması, rehberlik ve teskin boyutunun zayıflamasıyla birlikte dinî danışmanlığın mekanikleşmesine neden olmaktadır. Bu durum, fetvanın sadece bir "hüküm beyanı" değil aynı zamanda bir "manevi rehberlik" süreci olduğuna dair klasik anlayışı zayıflatmaktadır. Makalede ayrıca bilgi üretimindeki hız, yüzeysellik ve dikkat ekonomisinin dinî bilgiye etkileri tartışılır. "Fetva tüketimi" kavramıyla bireylerin dijital içerikleri tüketici mantığıyla seçmeleri, kolaycı yaklaşımları benimsemeleri ve otoriteyi sorgulayıcı bir tavır geliştirmeleri analiz edilmektedir. Bu süreç, epistemolojik karmaşayı ve otorite boşluğunu derinleştirmekte; bireyleri algoritmaların yönlendirdiği dar yankı odalarına hapsetmektedir. Sonuç bölümünde, dijitalleşmenin dinî otoriteyi yalnızca sunum biçimi açısından değil, bilgi üretimi, meşruiyet zemini ve toplumsal işlevleri bakımından da kökten dönüştürdüğü vurgulanır. Otoritenin merkeziyetçilikten çoğulculuğa evrildiği; bilginin "medya nesnesi"ne dönüşerek dikkat ekonomisinin bir parçası haline geldiği ifade edilir. Bu dönüşüm, bireysel inanç deneyimlerini ve kolektif dinî yapıları derinden etkilemekte, geleneksel kurumları dijital çağın iletişim mantığına uyum sağlamaya zorlamaktadır. Çalışmada, ortaya çıkan bu dönüşümün yalnızca teknolojik değil, aynı zamanda epistemolojik ve etik bir mesele olduğu belirtilerek, ilahiyat, sosyoloji ve iletişim disiplinleri arasında yeni araştırma alanlarına kapı araladığı savunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Din Sosyolojisi, Dinî otorite, Yapay zekâ, Dijitalleşme, Meşruiyet krizi.

[*] Diyanet İşleri Başkanlığı, b.duzbayir@hotmail.com, ORCID: 0009-0007-5758-4763.

DİNLERİN KADINA BAKIŞI ÜZERİNE BİR İNCELEME

EYYÜB IŞIK [*]

Özet

Bu çalışma, "cinsiyet" ve "toplumsal cinsiyet" kavramları arasındaki temel ayrımı esas alarak, kadının dinlerdeki yeri ve dini metinlerde kendisine atfedilen rollerin tarihsel süreç içerisindeki değişimini incelemeyi amaçlamaktadır. Literatürde "kadın" üzerine çok sayıda çalışma bulunmakla birlikte dinlerin kadına biçtiği rolü ele alan çalışmaların sayısının sınırlı olduğu saptanmıştır. Bundan hareketle hazırlanan bu çalışmada, literatürdeki bu eksiklik giderilmek istenmiştir. "Cinsiyet" bir kişinin kadın veya erkek gösterdiği genetik, fizyolojik ve biyolojik özellikleri ifade etmektedir. Bu anlamda cinsiyet kadın ve erkek arasında bir eşitsizlik değil, sadece biyolojik farklılık yaratmaktadır. Çünkü dünyaya kız ya da erkek olarak gelmek kişisel bir tercih değildir. Hangi kültürde, çağda yaşarsak yaşayalım, kız ya da erkek olarak doğmak, tıpkı ölümlü olmak gibi biyolojik varlığımızın doğal bir niteliğidir. "Toplumsal cinsiyetin" ise farklı kültürlerde, tarihin farklı alanlarda, farklı coğrafyalarda kadınlara ve erkeklere sosyal olarak yüklenen roller ve sorumluklarla şekillenmektedir. Bir başka değişle "toplumsal cinsiyet" cinsiyete dayalı olarak toplumun kadın ve erkeğe yüklediği rolleri, görev ve sorumlulukları, dahası toplumun her iki cinsiyeti nasıl gördüğünü, algıladığını ve onlardan taleplerini içermektedir. Biyolojik açıdan "kız" ya da "erkek" bebekler olarak dünyaya gelen insanlar sosyal öğrenmeleri ve bireysel deneyimleri ile toplumsal anlamada kadınlaşırlar ya da erkekleşirler. Bhasin'e (2023: 2-3) göre cinsiyet doğal, biyolojik, kalıtsal, türe özgü, her yerde aynı ve cerrahi müdahaleler hariç değiştirilemez iken toplumsal cinsiyet sosyokültüreldir. Daima yeniden inşa edilmektedir. Erol'un ifadesiyle biyolojik cinsiyetin toplumsal cinsiyet haline dönüşmesi, biyo- psiko- sosyal süreçlerin bir sonucudur. kuşkusuz bu süreç toplumun yapısal özelliklerine göre biçimlenmektedir. Ancak geri beslenme yoluyla mevcut yapıyı etkilemeye tekrar tekrar yeniden üretilmeye devam eder. Bu sebeple değişken bir yapı ve karaktere sahiptir. Zamana, dini- sosyal kültüre, etnik yapıya, hatta ailelere göre değişir. Erkek ve kadına belli bir duyuş ve davranış kalıbı sunar, davranış modelleri verir, sorumluluk yükler. Bu noktada toplumsal cinsiyetin, süreç içinde kültürel ve toplumsal olanın biyolojik olanla harmanlanması sonucunda ortaya çıktığı, neticede bireysel ve sosyal ilişkileri etkilediği söylenebilir. Bu Çalışmada başta İslâm olmak üzere, Yahudilik ve Hristiyanlık dinlerinde kadınlara biçilen roller ve kadın kimliğinin kutsal metinlerdeki yeri, hem metinlerin orijinal içerikleri hem de bu metinlerin tarih boyunca uğradığı yorum farklılıkları çerçevesinde ele alınmıştır. Bu bağlamda "içerik analizi" metodundan yararlanılarak, dini metinlerin sabit bir yapıya sahip olduğu, ancak bu metinlere yönelik yorumların sosyokültürel değişimlere paralel olarak farklılaştığı tespit edilmiştir. Araştırmada, dini söylemler ile kültürel pratikler arasındaki ayrımın ortaya konulması hedeflenmiş, böylece kadının dinî kaynaklardaki asli konumunun daha doğru bir şekilde anlaşılmasına katkı sağlanmıştır. Bununla birlikte Yahudilik, Hristiyanlık ve İslamiyet dinlerinin ortaya çıktığı ataerkil sosyokültürel ortamların, bu dinlerin birey ve toplum tasavvurlarında baskın bir şekilde erkek merkezli bir yapı oluşturduğu belirtilmiştir. Ancak her üç dinin kadın algısında önemli farklılıklar bulunduğu da ifade edilmelidir. Çalışmada ayrıca, kadın hakları, dini özgürlükler ve toplumsal cinsiyet eşitliği kavramları çağdaş perspektiften değerlendirilmiş; modern dünyada dini düşüncenin kadın merkezli bir bakış açısıyla nasıl yenilenebileceği üzerine çözüm önerileri sunulmuştur. Araştırma kapsamında, dinlerin özünde kadın-erkek eşitliğine karşı olmamakla beraber, tarihsel süreç içerisinde kültürel, sosyal ve politik etkileşimler nedeniyle bu yaklaşımın çeşitli biçimlerde değişime uğradığı sonucuna varılmıştır. Bu bağlamda, dini metinlerin yorumunda kültürel etkilerin nasıl devreye girdiği, kadının sosyal statüsüne ve dinî hayattaki konumuna nasıl yansıdığı ana hatlarıyla irdelenmiş; özüne sadık kalınarak yeniden yapılacak yorumların, kadınların dini yaşam içindeki konumunu pekiştireceği vurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Din, İslâm, Dini Metinler, Kadın, Toplumsal Cinsiyet.

[*] Kuran Kursu Öğreticisi, Diyanet İşleri Başkanlığı, isikeyyub@gmail.com.

BİR İ'CÂZ ALANI ARAŞTIRMASI OLARAK KUR'AN'DA FONOLOJİK YAPI: SES-ANLAM ARASI İLİŞKİ SİSTEMATİĞİNİN İMKÂNI

MAHMUT YAVUZ [*]

Özet

Kur'an'ı Kerim'in söz düzeni (nazm) hem muhtaviyat hem de şekil açısından beşer sözünü aşan bir potansiyele sahiptir. Kur'an'ın bu özgün yapısı, İslam düşünce tarihinde i'câz kavramı çerçevesinde dikkate alınarak çok yönlü bir şekilde ele alınmış, çok yönlü tahlil ve değerlendirmelere konu olmuştur. Tenzîlî, Lafzî ve Manevî başlıkları altında üç genel çerçevede analize tabi tutulan bu olağanüstü yapı, çok velûd bir araştırma, alan ve imkanını sunmaktadır. Özellikle lafzî açıdan klasik belağatın yanı sıra modern dilbilim teorilerinin dikkatlerini üstüne çekmiştir. Fakat buna rağmen lafzî i'câzın zengin içeriği, belağat sanatları ve üslup estetiğiyle yetinmiştir. Ne yazık ki sesin anlamla girdiği zorunlu bağ, sistematik bir ilişki çerçevesinde ele alınmamıştır. Bu da Kur'an i'câzının, tarihi süreçteki başlatılan edebi ve sâir sanatsal estetiğinin akamete uğradığı anlamına gelmektedir. Halbuki Kur'an'ı Kerim'in bizatihi kendisi, meydan okumak şeklinde pek çok kere bu özelliğine dikkat çekmiştir. Bir İ'caz Alanı Araştırması Olarak Kur'an'da Fonolojik Yapı: Sesin anlamla ilişkisini araştıran bu çalışma, Kur'an'ın i'caz özelliğinin lafzi boyutunu fonetik ve fonolojik açıdan incelemeyi hedeflemiştir. Bunun bir i'câz konusu olmasından ötürü çalışmada, Câhiz, Cürcânî, Râzî, Draz gibi klasik i'câz teorilerinin yanı sıra Umberto Eco, Jacobsen, Derrida gibi modern anlam teorisyenlerinin yaklaşımları karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Buradan yola çıkıldığında modern yapısalcı ve post-yapısalcı yaklaşımların, i'câz teorisinin, anlamın yapısal ve çok katmanlı doğasına dair tespitlerini bilimsel ve felsefi düzlemde desteklediğini; ancak kutsal metin bağlamında, i'câz teorisi anlamın kaynağının ve sınırlarının ilahi iradeye dayandırdığı görülecektir. Bu, iki yaklaşım arasındaki hem benzerlik hem de temel bir ayrım noktasıdır. Yanı sıra makalede, anlamın hem içerik hem de ses örgüsüyle inşa edildiği gösterilmeye çalışılmıştır. Kur'an'ın tilavet/tertil geleneği, tecvîd ve fonolojik sistematiğinin, lafzi i'cazın edebiliğinin yanında bilimsel olarak da duygusal bir gerçekliğe sahip olduğunu göstermektedir. Çünkü Kur'an'ın fonolojisi, anlamı aktarmanın ötesinde, sesin, melodinin ve ritmin birleşimiyle dinleyici ve okuyucu üzerinde derin bir duygusal, ruhsal ve hatta fizyolojik etki bırakır. Bu etki hem klasik İslam kaynaklarında hem de modern bilimsel araştırmalarda ayrıntılı biçimde ele alınmıştır. Kur'an tilaveti, insan ruhunda huşu, sükûnet, coşku ve manevi bir yükseliş uyandıran, evrensel ve zamansız bir ses mucizesidir. Bunu kanıtlamak için çalışmada bir takım ayet örneklerinden yola çıkılarak ses-anlam örtüşmesi tahlil edilerek, fonolojik birimlerin metin içerisindeki bağlam ve karakterlerle ilişkisi ortaya konulmuştur. Bütün bunların yanında bu çalışmayı yaparken şu soruları merkeze aldık: Kur'an'ı Kerim'in ses düzeni anlam ile herhangi bir etkileşim gerçekleştirmekte midir? Gerçekleştiriyorsa bu nasıl bir etkileşimdir? Fonetik-fonolojik ögeler (ontolojik, ahlaki, teolojik gibi) çeşitli niteliklere sahip mesajları iletirken herhangi bir rol oynar mı? Bu soruları açıklığa kavuşturmak için bazı ayeti kerimeler analize tabi tutulacaktır. Böylece ses, hece ve kelimler arasında gerçekleştirilen dizaynın (nazmın) anlamla gerçekleştirdiği ilişki ve bağlantı klasik tefsirlerin yanı sıra modern dil kuramları kapsamında değerlendirilecektir. Bu ve benzeri açılardan bu çalışma, lafzî i'câzı sadece bir belagat unsuru olarak değil, aynı zamanda Kur'an'ı Kerim'in (işitsel, yapısal ve semantik gibi) çeşitli açılardan bir bütünlük içerisinde tazeleyici bir anlamlandırma çabasını hedeflemektedir. Sonuç olarak, bu çalışmada Kur'an'ın ses yapısının sadece estetik bir eleman olarak anlaşılmaması gerektiğini, yanı sıra anlamı ciddi şekilde derinleştiren yapısal bir sistematiğe sahip olduğu savunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, İcâz, Yapı bozum, Ses-anlam ilişkisi, Fonoloji.

[*] Öğretmen, MEB, mavimuhacir@gmail.com, ORCID: 0009-0007-8564-2449.

SESSİZLİĞİN İÇİNDEN YÜKSELEN İNANÇ: DİNİ YENİLİK PERSPEKTİFİNDEN İŞİTME ENGELLİ KADINLARIN DİNİ PRATİKLERDEKİ YERİ

NAZAN AĞALDAY *

Özet

Toplumsal yapıda kadın kimliği ve engellilik durumu, bireylerin yaşamın pek çok alanındaki deneyimlerini belirleyen iki temel unsur olarak öne çıkmaktadır. Bu iki kimliğin kesişiminde yer alan engelli kadınlar, özellikle işitme engelli kadınlar hem toplumsal cinsiyet normlarının hem de engelliliğe dayalı ayrımcılıkların kesişiminde yer alarak çifte dezavantajla karşı karşıya kalmaktadır. Bu durum, söz konusu bireylerin yalnızca sosyal yaşamda değil, dini yaşama katılım açısından da çeşitli engellerle karşılaşmalarına neden olmaktadır. Kadınların dini gelenekler içerisindeki yeri uzun süredir tartışma konusu olsa da işitme engelli kadınların bu alandaki görünürlüğü ve deneyimleri çoğu zaman ihmal edilmiştir. Özellikle işitme engelli kadınların dini yaşantıları hem akademik araştırmalarda hem de dini kurumların gündeminde yeterince yer bulamamıştır. Oysa dinî yaşam, bireyin yalnızca inancını ve ibadetini değil, aynı zamanda toplumsal aidiyet duygusunu, kimliğini ve dayanışma ilişkilerini şekillendiren önemli bir alanı temsil etmektedir. Geleneksel dönemlerde, işitme engelli bireylerin dinî bilgiye erişimini zorlaştıran pek çok unsur mevcuttu. İşaret dilinin tanınmaması, görsel içeriklerin yetersizliği ve dini bilgilerin ağırlıklı olarak sözlü anlatımla aktarılması, bu bireylerin dini eğitimden ve toplu ibadetlerden dışlanmasına yol açmıştır. Camilerde verilen vaazların işaret diliyle sunulmaması, Kur'an kurslarında işitme engellilere yönelik özel bir içerik ya da yöntem bulunmaması gibi uygulamalar, bu bireylerin cemaat bilinci geliştirmelerini ve dini kimliklerini inşa etmelerini büyük ölçüde sınırlandırmıştır. Kadın olmaları nedeniyle zaten dinî alanlarda sınırlı bir görünürlüğe sahip olan bireyler, engellilikleriyle birlikte daha da derin bir dışlanma yaşamışlardır. Modern dönemde ise bu tablo kısmen değişmeye başlamıştır. Engelli bireylerin haklarına yönelik farkındalığın artması, işaret dilinin resmiyet kazanması ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler, işitme engelli bireylerin dinî yaşama daha fazla dahil olmalarına zemin hazırlamaktadır. Özellikle işitme engelli kadınlara yönelik Kur'an kurslarının ve dinî eğitim programlarının yaygınlaşması bu bireylerin dinî bilgiye erişimlerini kolaylaştırmakta ve dinî yaşama aktif katılımlarını destekleyen önemli bir gelişme olarak değerlendirilmektedir. Bazı yaygın din eğitimi kurumları, işitme engelli bireyler için işaret dili bilen eğitmenler istihdam etmekte, altyazılı dinî içerikler sunmakta ve erişilebilir ibadet ortamları tasarlamaktadır. Bu tür uygulamalar, işitme engelli kadınların yalnızca bilgiye erişimini değil, aynı zamanda toplumsal aidiyet duygularını güçlendirmelerini ve özgüvenli bir dini kimlik geliştirmelerini de mümkün kılmaktadır. Bu çalışma, geleneksel ve modern dönemlerde işitme engelli kadınlara yönelik din eğitiminin farklılıklarını ortaya koymayı; bu farklılıkların ardındaki sosyo-kültürel ve teolojik nedenleri analiz etmeyi amaçlamaktadır. Aynı zamanda, işitme engelli kadınların dini pratiklere katılım biçimleri ve bu katılımın toplumsal ve kurumsal düzeyde nasıl algılandığı, dışlanma ve kapsayıcılık bağlamında ele alınmaktadır. Ayrıca Kur'an ve Sünnet'te yer alan engelliliğe dair yaklaşımlar, işitme engelli kadınların dini yaşantılarına nasıl etki ettiği açısından teolojik bir perspektifle değerlendirilmektedir. Bu metinlerin yorumlanış biçimi, dinî eğitimin kapsayıcılığı üzerinde doğrudan belirleyici olabilmektedir. Sonuç olarak, işitme engelli kadınların dini hayata aktif biçimde katılabilmesi, yalnızca bireysel çaba ile değil, dini kurumların ve toplumun bütüncül bir şekilde dönüşmesiyle mümkündür. Erişilebilir bir dini yaşam, sadece fiziksel ve iletişimsel engellerin kaldırılmasıyla değil, aynı zamanda dini düşüncenin daha kapsayıcı bir anlayışa evrilmesiyle inşa edilebilir. Bu bağlamda, işitme engelli kadınların deneyimlerini görünür kılmak, adil ve eşitlikçi bir din eğitimi politikası oluşturmanın anahtarıdır.

Anahtar Kelimeler: Din, Kadın, İşitme Engelli Kadın, Geleneksel Toplum, Modern Toplum.

* Kur'an Kursu Öğreticisi, Diyanet İşleri Başkanlığı, nazanagalday@hotmail.com, ORCID: 0009-0000-4557-4268.

SOSYAL MEDYA VAİZLİĞİ: GELENEKSEL HUTBE/VAAZ KÜLTÜRÜNÜN DİJİTAL EVRİMİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

ŞEYMA TOPTİK [*]

Özet

Bu bildiri, geleneksel hutbe ve vaaz kültürünün dijitalleşme süreciyle geçirdiği evrimi "sosyal medya vaizliği" olgusu üzerinden kapsamlı biçimde incelemektedir; tarihsel süreçte sözlü hitabetin Antik Yunan'dan Câhiliye Arap toplumuna, Hz. Peygamber ve sahabe dönemlerinden Abbâsîler'e, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerine kadar uzanan köklü geçmişi, toplumların hem siyasi hem de manevi yapısını şekillendiren temel bir unsur olarak ele alınmıştır; vaazın bilgi aktarımıyla sınırlı olmayıp aynı zamanda toplumsal rehberlik, ahlaki yönlendirme ve manevi gelişim sağlama gibi çok boyutlu işlevlere sahip olduğu vurgulanmıştır; modern dönemde ise dijitalleşmenin dinî iletişimde köklü değişikliklere yol açarak "sosyal medya vaizliği" adı verilen yeni bir form ortaya çıkardığı ifade edilmektedir; bu yeni vaaz biçimi, geleneksel minberden ayrılarak YouTube, Instagram, Twitter ve TikTok gibi platformlarda kendini göstermekte; içeriklerin daha kısa, görsel ve dikkat çekici hale gelmesiyle popüler kültürle iç içe geçen bir dindarlık formu doğurmaktadır; çalışmada yapılan literatür taraması ve kavramsal analizler, sosyal medya vaizliğinin hem dinî bilginin yayılma biçimini hem de dinî otoritenin algılanışını derinden etkilediğini göstermektedir; özellikle anket sonuçları bu dönüşümün toplumsal algıda farklı düzeylerde karşılık bulduğunu ortaya koymuştur; araştırmaya katılan 150 kişiden büyük çoğunluğunu kadınlar (%80,1) oluştururken, yaş grubu olarak 25-44 yaş aralığı baskın (%63,3) çıkmış, katılımcıların %64,9'unun yükseköğrenim görmüş olması dijital içerikleri takip eden kitlenin eğitimli ve bilinçli bir profil çizdiğini göstermiştir; aynı zamanda katılımcıların %85,5'i kendini orta ve ileri düzeyde dinî bilgiye sahip olarak tanımlamıştır; kullanılan platformlar arasında Instagram (%84,8) ve YouTube (%55,6) öne çıkmıştır; sosyal medya vaizliğinin çağın ihtiyaçlarına uygun olduğunu düşünenlerin oranı %66,2 iken, güvenilir bulanların oranı %41,7'de kalmış, bu durum toplumun önemli bir kesiminde güven bunalımı ve kararsızlık yaşandığını ortaya koymuştur; katılımcıların %69,5'i vaizlerin geleneksel dinî eğitim alması gerektiğini belirtmiş, bu da güven probleminin bilgi kaynağı ve temsil gücüyle bağlantılı olduğunu göstermiştir; tercihler incelendiğinde, dijital vaazların erişim kolaylığı (%55) ve kısa anlatımlar (%53) nedeniyle daha çok benimsendiği, buna karşın geleneksel vaazların cemaat bilinci, kutsallık ve mekân aidiyeti nedeniyle hâlen güçlü bir değer taşıdığı görülmektedir; bu sonuçlar, geleneksel ve dijital vaazların birbirinin alternatifi değil, tamamlayıcısı olarak algılandığını ortaya koymaktadır; bildiride ayrıca İslamî hitabetin temel özellikleri arasında hidayet odaklı olması, kapsayıcı ve ötekileştirmeyen bir dil kullanması, vaizin şahsiyet ve ahlakî temsil gücü, biçim-usûl unsurlarına dikkat edilmesi ve sahih kaynaklara bağlı kalınmasının hayati önemi vurgulanmıştır; sosyal medya vaizliğinin beraberinde getirdiği riskler arasında bilginin yüzeyselleşmesi, manipülasyona açık hale gelmesi, popülerlik baskısı ve otoritenin parçalanması sayılmıştır; buna karşılık geniş kitlelere ulaşma, gençlerle etkileşim kurma, farklı bakış açıları sunma ve dinî bilginin daha erişilebilir hale gelmesi en önemli fırsatlar olarak değerlendirilmiştir; sonuç bölümünde, dijital dinî iletişimin niteliğini artırmak için vaizlerin medya okuryazarlığı eğitimi alması, resmî kurumların aktif rol üstlenerek nitelikli içerik üretmesi, vaizler arasında işbirliği ve ağ oluşturma faaliyetlerinin teşvik edilmesi, etik kurallar ve yasal düzenlemelerle bilgi kirliliğinin önlenmesi ve geleneksel-dijital bütünleşmenin sağlanması gerektiği ifade edilmiştir; böylelikle cami ortamının manevi derinliği korunurken dijital platformların geniş erişim gücünden faydalanılması, dinî iletişimde hem güven hem etkinlik açısından sürdürülebilir bir yol olarak önerilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Din sosyolojisi, Hitabet, Dijitalleşme, Sosyal medya, Vaiz.

[*] ADRB Vaizi, Diyanet İşleri Başkanlığı, seymatoptik@gmail.com, ORCID: 0000-0003-0354-1526.

DAHA YÜKSEK DERECELERDE SAHTECİLİK, BİLİMSEL ARAŞTIRMA VE UZMAN BELGELERİ

AHMED ABDULWAHAB MUGHLAG*

Özet

Sahtecilik, bırakın sahiplerinin seçkinleri temsil etmesi gereken daha yüksek akademik sertifikalarla ilgili olması şöyle dursun, yayıldığı veya kötüleştiği herhangi bir toplumda yakın ve yıkıcı bir tehlikeyi temsil eder; toplumu çeşitli alanlarda gelişmeye, ilerlemeye ve büyümeye yönlendirmek için güvenilen; Sertifikalarda ve deneyim belgelerinde sahtecilik yapılması durumunda, ulusların eğitime bağımlı olduğu bir dönemde, ulus hem bugünü hem de geleceği yok eden, verimliliği, çalışkanlığı ve adil rekabeti yok eden bir suçla karşı karşıyadır Modern çağda gelişim sürecine liderlik edecek sağlam bilimsel araştırmalar ve nitelikli kadrolar..Şunları ele alan bu araştırma: (Yüksek Sertifikalarda, Bilimsel Araştırmalarda ve Uzmanlık Belgelerinde Sahtecilik): Akademik sertifikalarda ve araştırmalarda sahtecilik gerçeği ve bu suçun Müslüman toplumlarda somut bir gerçeklik haline geldiği, tehlikesinin bir özeti, nedenleri, sertifikaların nasıl sahteciliği yapılacağı, bunu önleme araç ve yöntemleri, yasağının ve hükmünün hukuki dayanağı, sahte sertifikayla İslam hukukuna göre çalışma kararı, yasağının ardındaki hikmet, gerektiğinde başvurulması ve akademik sertifikaların sahtecilikten korunması için uluslararası işbirliği Çalışma problemi: Araştırma, İslam ülkeleri de dahil olmak üzere dünyanın tüm ülkelerine yayılmış bir konuyu ele almıştır.İçinde çağdaş konular ortaya çıkmıştır.Çalışma problemi şu soruda formüle edilebilir: "Yüksek dereceli ve tecrübe belgelerinde sahtecilik nedir, ne kadar tehlikelidir ve hükmü nedir? Sahtecilik, bırakın enstitü ve üniversitelerden alınan sertifikalar, yüksek lisans ve doktora dereceleri de dahil olmak üzere, sahiplerinin seçkinleri temsil etmesi gereken bilimsel sertifikalarla ilgili olması bir yana, yayıldığı veya kötüleştiği herhangi bir toplumda yakın ve yıkıcı bir tehlikeyi temsil eder; toplumu çeşitli alanlarda gelişmeye, ilerlemeye ve büyümeye yönlendirmek için güvenilen kişiler; bu durumda – sertifikalarda sahtecilik durumu - ulus hem bugünü hem de geleceği yok eden bir suçla karşı karşıyadır Ulusların mevcut ve gelecek çağda gelişim sürecine liderlik etmek için eğitime, sağlam bilimsel araştırmalara ve nitelikli kadrolara güvendiği bir dönemde, verimlilik, çalışkanlık, liyakat ve adil rekabetin tüm anlamlarını tahrip ediyor.Tehlikeli olan şey, bu olgunun yeni veya şaşırtıcı olmaması; daha ziyade, onu durduramayan veya sınırlayamayan ilgili düzenleyici kurumların gözetiminde yıllardır devam ediyor ve artıyor. Belki de bu konuda dikkat çeken en tehlikeli şey Sahtecilik, sahteciliğe karşı en savunmasız olan beşeri bilimler ve sosyal uzmanlıklarla sınırlı değildir, ancak sertifikalarının sahteciliğinin zor olması gereken tıp ve mühendislik uzmanlıklarını da kapsar, çünkü pratik yön en büyük yöndür ve en yüksek profesyonellik ve etik standartlarına uyulması gerekir, çünkü bunlar insanların yaşamları ve güvenliğiyle ilgilidir. Bununla birlikte, sertifikaları doğrulama prosedürlerinin zayıflığı sahtecileri sahteciliğe itti ve siz - sevgili okuyucu - benimle hayal edebilirsiniz Birinin tıp mesleğini icra etmesi, hastalıkları teşhis etmesi, ilaç yazması, cerrahi operasyonlar geçirmesi, bunu haklı çıkaracak sertifika ve becerilere sahip olmadığı halde insanların hayatlarını kontrol etmesi, bu hassas ve uzmanlaşmış mesleği sahte bir belgeyle icra etmesi ve aynı şey, gerçek anlamda mühendislik eğitimi almadan binaların planlanmasını ve inşasını denetleyen mühendis için de geçerli olduğundan, sonuçlar şüphesiz felaket olacaktır Sadece ekonomi ve kalkınma düzeyinde değil; aynı zamanda can ve ruh kaybı düzeyinde de, sahteciliğin nedenlerinden birinin bazı pozisyonlarda akademik terfi isteği ve –forger'ın sahtecilikten önce yeterli olmadığı bir meslekte çalışmak olduğunu daha önce belirtmiştim. Bu nedenle, akademik sertifikalar veya deneyim ve bilgi sertifikaları, sertifika sahibinin tıp, mühendislik veya Şeriat bilimleri gibi bir bilim dalında belirli bir akademik derece almış olduğunun kabul edildiği belgelerdir... Ve bir tür resmi belge olan benzerleri; İslam hukukunun dolandırıcılık ve sahtecilikten korunmayı ve kontrol etmeyi vurguladığı ve İslami yargının bu prensibi birçok bölüm ve ayrıntısında doğruladığı ve pozitif kanunların da birçok makalesindeki belgelerin geri kalanını koruyarak onu koruduğu.

Anahtar Kelimeler: Sahtecilik, Sertifikalar, Araştırma, İntihal, Dolandırıcılık.

* Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, doktora öğrencisi, ahmad.mghlag1988@gmail.com, ORCID: 0009-0009-1560-8960 .

YABANCI DİL ÖĞRETİMİNDE YENİLİKÇİ YAKLAŞIMLAR

GÜLFAN AKALP*

Özet

Yabancı dil öğretiminde yenilikçi yaklaşım, klasik ezber, çeviri veya dilbilgisi eksenli yöntemlerin ötesine geçerek öğrenci merkezli, etkileşimli, problem çözmeye dayalı ve kültürlerarası iletişimi destekleyen aynı zamanda teknolojiyi ve günlük hayatı birleştirilen yöntemleri kapsar. Bu yaklaşımların temel amacı, dili öğretmenin yanı sıra, onu aktif bir şekilde kullanarak bireyin dünyasına anlamlı bir biçimde yerleştirmektir. Bu bağlamda, dili öğrenecek bireyin aktif katılımını merkeze alan iki yenilikçi yöntemden söz edilebilir: Günlük 5 Nesne Yöntemi ve Dil-Mekân Uyarlaması. Günlük 5 Nesne Yöntemi, öğrencinin her gün çevresinden seçtiği beş temel obje üzerinden dili öğrenmesini esas alır. Yani dil, yapay sınıf ortamından çıkarılıp günlük yaşama taşınır. Her gün seçilen beş obje için şu dört adım uygulanır: isimlendirme, özellik belirtme, eyleme dökme ve cümle içinde ifade etme. Örneğin "كِتَابٌ"kelimesi için bu adımlar şu şekilde işler:

الكِتابُ أحْمَرٌ

أَنَا أَقْرَأُ كِتَابًا

أَقْرَأُ كِتَابِيَ ٱلْأَحْمَرَ كُلَّ يَوْمٍ

Bu sayede öğrenci günlük 20 yeni yapıyı doğal yoldan öğrenir. Bu yöntem her yaş ve seviyeye uygun olarak tasarlanabilir, öğrencinin kendi nesnelerini seçmesi öğrenmeyi kişiselleştirir ve tekrarla birlikte öğrenmenin kalıcılığı artar. Ayrıca kelime unutkanlığı, motivasyon eksikliği yaşayan bireyler için de oldukça işlevselidir. Dil-Mekân Uyarlaması ise dil öğretimini, sınıf ortamını farklı tematik mekânlara dönüştürerek gerçekleştiren bir yaklaşımdır. Ev, okul, market, hastane, kafe gibi mekânlar sınıf ortamına yansıtılır ve öğrenciler bu ortamlarda belirli rollere girerek doğal bir iletişim süreci yaşar. Her ders farklı bir mekânda geçer ve öğrenme o bağlama göre şekillenir. Bu şekilde dil sadece bir bilgi değil, yaşanan mekânların bir parçası haline gelir. Mekânla ilişkilendirilen öğrenme kalıcı olur, öğrencinin dikkatini çeker ve aktif katılım sağlar. Aynı zamanda ders kitabındaki temalarla uyumlu ilerleyen bu yapı, öğrencilerin dili yaparak ve yaşayarak öğrenmesini sağlar. Her iki yaklaşım da, yabancı dilin öğrencinin yaşam dünyasına anlamlı bir şekilde yerleştirilmesini hedefler. Böylece dil öğrenimi hem doğal hem de kalıcı hale gelir.

Anahtar Kelimeler: Yabancı Dil, Yenilikçi Yaklaşımlar, Arapça.

* Yüksek Lisans Öğrencisi, MEB, Öğretmen, aklpglfn123@gmail.com, ORCID: 0009-0008-4094-618X.

İSLAM DÜŞÜNCE GELENEĞİNDE MİTİK SÖYLEM VE KADIN

MEHMET FATİH TEKİN [*]

Özet

Çalışma üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde mitik söylemin ne olduğu ve İslam düşüncesinde neye karşılık geldiği üzerinde durulacaktır. İkinci bölümde mitik anlatıların tarihsel yansımaları açıklanacaktır. Üçüncü bölümde mitik söylemin eleştirileri ve modern İslam düşüncesinde nasıl temellendirildiği ifade edilecektir. Sonuç ve tartışma bölümünde ise bu temalar doğrultusunda mitik söylemin kadına olumsuz etkilerini hem geleneksel İslam düşüncesi içinden hem de modern eleştirel perspektiflerden eşitliğin sağlanabilmesine yönelik görüşler tartışılacaktır. Mitik söylem, insanlık tarihinin başından itibaren toplumların kültürel yapısını şekillendiren, insanlık durumunu açıklamaya çalışan hikâyeler ve sembolik anlatımlardır. İslam düşünce geleneğinde mitik söylemin kadına olumsuz etkisini ele alırken, hem İslam'ın kutsal metinlerine dayalı yorumları hem de bu yorumların tarihsel bağlamda nasıl şekillendiğini ele almaktadır. İslam düşünce geleneğinde, Kur'an'ın vahiy merkezli öğretisi mitik unsurlar içermese de, zamanla dini hikâyeler (kıssalar), peygamberlerin yaşam öyküleri (siyer) ve hadis külliyatıyla İslami mitolojik bir söylem ortaya çıkmıştır. Bu söylemler bazı konularda kadının toplumsal konumuna dair belirleyicisi olmuştur. Âdem ile Havva kıssası, birçok kültürde olduğu gibi İslam dünyasında da kadının konumuna dair mitik bir çerçeve oluşturmuştur. Kur'an'da yer alan anlatımda Havva, Adem ile birlikte yaratılmış ve cennetten kovulma hikâyesine ortak edilmiştir. Ancak zamanla bu kıssa, kadını günahkâr olarak gören mitolojik bir anlatıya dönüşmüştür. Özellikle Yahudi ve Hristiyan geleneklerinden etkilenmiş bazı yorumlarda, kadının "ilk günah"ın kaynağı olduğu iddia edilmiştir. Bu da kadına yönelik olumsuz bir algı oluşturmuş ve İslam düşüncesinde zaman zaman kadının ikincil konuma itilmesine sebep olmuştur. İslam mitolojik anlatılarında kadının cinselliği sıklıkla bir fitne (baştan çıkarma) unsuru olarak görülmüştür. Bu anlayış, kadının tehlikeli ve denetlenmesi gereken bir varlık olarak kodlanmasına yol açmıştır. Bu söylem, hem kadının toplumsal hayatta maruz kaldığı kısıtlamaları hem de onun ahlaki sorumluluğunu erkekten daha fazla yüklemiş bir düşünceyi beslemiştir. Hadis ve fıkıh literatüründe kadının "fitne unsuru" olarak görülmesi, onun kamusal alanlarda daha fazla denetim altında tutulmasını meşrulaştıran bir anlayışın kaynağı olmuştur. Bu mitik söylem, tarih boyunca kadının sosyal, ekonomik ve politik haklarını sınırlayan birçok düzenlemenin arka planını oluşturmuştur. Tarih boyunca, bu mitolojik söylemler, kadınların sosyal statüsünü etkileyen ve ataerkil düzenin pekişmesine katkı sağlayan normlar üretmiştir. Ayrıca, İslam dünyasında tarihsel olarak kadınların eğitim hakkı, kamu hayatına katılımı gibi konularda geri planda kalmaları, bu mitik anlayışların kadınları toplumsal yaşamda pasif bir role indirgemesiyle ilişkilendirilebilir. Günümüzde, İslam düşünce geleneğinde kadına yönelik mitik söylemlerin olumsuz etkileri eleştiriye tabi tutulmaktadır. Çağdaş İslam düşünürleri, bu mitolojik anlayışların İslam'ın özünden değil, kültürel ve tarihsel süreçlerden kaynaklandığını savunarak, kadının eşitliğine vurgu yapmaktadırlar. Özellikle feminist İslamcılar, kadını ikincil gören mitik söylemlerin Kur'an'ın özüne aykırı olduğunu ve erkek egemen yorumların bir sonucu olduğunu dile getirirler. Bu düşünürler, İslam'ın kadına saygı, adalet ve eşitlik getirdiğini vurgulayarak, bu tür mitik söylemlerden arındırılmış bir dini anlayışı savunurlar. Mitik söylemlerin tarih boyunca kadının konumunu olumsuz etkilediği açıktır. Ancak İslam düşünce geleneği, bu mitlerin aşılması ve yeniden yorumlanmasıyla kadınlara daha adil ve eşit bir toplumsal statü sunabilir. Temel hareket noktası ise İslam'ın temel kaynakları olarak görülmektedir. Tekrar okunan ve değerlendirilen kaynaklar, kadınların kamusal ve özel alanlarında birçok konumu revize ederek toplumsal açıdan değişime katkı sağlamaktadır. Çünkü İslam düşüncesi açısından bakıldığında ontolojik ve teolojik bağlamda kadın ve erkeğin birliği söz konusudur. Biyolojik farklılıkların yanı sıra yalnızca birey olarak takva açısından bir farklılık söz konusudur.

[*] Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe Anabilim Dalı, mftekin66@gmail.com, ORCID: 6306-0486-0003-0000.

Anahtar Kelimeler: İslam Düşünce Geleneği, Kadın, Mitik Söylem.

التجديد في مقاصد الشريعة الإسلامية: مدى إمكانه ومجالاته وقواعده

وصفي عاشور أبو زيد*

الملخص

يتناول هذا البحث موضوع التجديد في مقاصد الشريعة الإسلامية من حيث مدى إمكانه ومجالاته وقواعده وضوابطه، مؤكدًا أن التجديد سنة ربانية وضرورة حضارية دلّت عليها النصوص الشرعية وواقع الأمة، فهو السبيل إلى إحياء ما اندرس من معالم الدين وتنزيله على واقع الناس المتجدد. غير أن فهم التجديد انحرف عند بعض الاتجاهات بين طرفين متناقضين: طرف ظاهراني جمد على النصوص وأهمل أرواحها، وطرف حداثي باطني تجاوز النصوص بدعوى خدمة المقاصد والمصالح، وكلاهما أضر بالشريعة. ومن هنا يقرر البحث أن المنهج الوسط هو الطريق الأمثل، إذ يجمع بين النصوص وروحها، وبين الكليات والجزئيات، فيحافظ على أصالة الشريعة ويمنحها قدرة على الاستجابة للتحديات. ويُبرز البحث الفرق بين المقاصد الشرعية ذاتها وعلم المقاصد: فالمقاصد غايات إلهية ثابتة لا تقبل التبديل، مثل العدل وحفظ الدين والنفس والعقل والنسل والمال، غير أن مجال التجديد فيها يتمثل في الاكتشاف والتوسيع والتفصيل وإضافة مقاصد فرعية تندرج تحت الكليات. أما علم المقاصد فهو جهد بشري قابل للتنقيح والتطوير، ومن ثم فهو ميدان رحب للتجديد، سواء بتنقية تراثه مما شابه من حشو وغموض أو بإضافة مباحث وتصنيفات جديدة تخدم وظيفته وتزيد من فعاليته. وفي هذا السياق يعرض البحث نماذج من المحاولات المعاصرة التي سعت إلى تجديد المقاصد وإعادة بنائها بما يخدم قضايا الأمة، وهو ما يعكس الحاجة إلى وعي جماعي بأهمية هذا العلم في ضبط مسار الفكر والفقه المعاصر. كما يبيّن أن مجالات التجديد تشمل إضافة مقاصد بحسب المستويات: الفرد، والأسرة، والمجتمع، والدولة، والأمة، وكذلك مجالات السياسة والاقتصاد والتربية والدعوة والإعلام. كما يمكن تطوير علم المقاصد بتوسيع التصنيفات لتشمل مقاصد القرآن والسنة أو مقاصد العبادات والمعاملات والسياسات، بما يثري هذا العلم ويزيد من حضوره العملي. ويؤكد البحث أن مثل هذا التجديد يفتح أمام الأمة آفاقًا واسعة للاستفادة من المقاصد في السياسات العامة والتشريعات الحديثة، ويجعلها أداة عملية لمواجهة الأزمات الاقتصادية والاجتماعية والفكرية التي تحاصر العالم الإسلامي. وفي الجانب المنهجي، يضع البحث قواعد وضوابط للتجديد، أهمها: أن يصدر التجديد عن المتخصصين الراسخين في العلم، وأن يُبنى على استيعاب كامل للتراث قديمه وحديثه، وأن يكون واضح المعالم محدد الغاية، وأن ينحصر في المساحات الاجتهادية دون الثوابت القطعية، وأن يستمد مشروعيته من أصول الشريعة وكلياتها الكبرى، فيكون تجديدًا من داخل العلم لا من خارجه، غايته الإحياء والإثراء لا الهدم والإلغاء. كما يشدد البحث على أن هذه القواعد ليست قيودًا معيقة، بل ضمانات لحفظ أصالة المقاصد وحمايتها من العبث، حتى تبقى مصدرًا للإبداع والتجديد البنّاء. ويخلص البحث إلى أن التجديد في مقاصد الشريعة ليس مجرد إمكان، بل ضرورة علمية وحضارية لبقاء هذا العلم حيًّا فاعلًا قادرًا على توجيه الأمة وحماية مسيرتها، ولتمكينها من أداء رسالتها في عالم سريع التغير. وإذا كان الجمود على القديم يفضي إلى تعطيل فاعلية المقاصد، فإن التسيّب في التجديد يفضي إلى تفريغها من مضمونها، وبين هذين الطرفين يبرز التجديد الوسطي باعتباره الخيار الأمثل. ويوصي البحث بمزيد من الدراسات التأصيلية والتطبيقية في موضوع تجديد المقاصد، وبإفراد مادة أكاديمية بعنوان تجديد مقاصد الشريعة تُدرَّس في الجامعات ومعاهد الدراسات العليا، لتنشئة جيل واعٍ بأهمية المقاصد وقدرتها على خدمة النهضة الحضارية. كما يدعو إلى ربط التجديد في المقاصد بالمشاريع الإصلاحية الشاملة، بحيث يكون لهذا العلم دور محوري في إعادة بناء العقل المسلم، وصياغة رؤية حضارية متجددة تستند إلى القيم الإسلامية الخالدة وتستجيب لتحديات الواقع المعاصر.

الكلمات المفتاحية: مقاصد الشريعة، أصول الفقه، التجديد، الشريعة الإسلامية، ضوابط التجديد.

*أستاذ الفقه وأصوله المشارك - كلية العلوم الإسلامية - جامعة ماردين أرتقلو - تُرْكِيا - vasfiebuzeyd@artuklu.edu.tr - ORCID: 0009 - 0006-6096-8509.

دعوى تجديد الخطاب الديني بين الفهم والوهم

ابراهيم محمد محمد العريني *

الملخص

في الآونة الأخيرة التي نحياها قد ارتفعت صـــيحات غفيرة، وبرزت أبواق كثيرة من خلال المصـــنَّفات والمؤلفات، وعبر الشَّبَكَةِ الْعَنْكَبُوتِيَّةِ، وَكَذَلِكَ مِنْ خِلَالِ وسائل الإعلام المقروءة والمرئية والمسموعة في كثير من البلدان العربية والإسلامية، تنادي بضرورة تَجْدِيدِ الْخِطَابِ الدِّينِيِّ، وتجأر بحتمية إعادة صياغة هذا الخطاب شَكْلًا وَمَضْمُونًا؛ حتى يواكب رُوحَ العصر وَتطوراتِهِ ويُسَـايِرُ منجزاته، ويواكب الحضـــارة الحديثة وتطلعاتها. هَذَا وَقَدْ ســعى القائمون على تلكمُ المناداة ســعيا حثيثا، وبذل العاملون عليها المجهود من أنفسـهم لِأَجْلِ جَعْلِ بنود تلك الحملة ومفردات تلك الصـيحة واقعا ملموسـا، فما وهنوا وما اسـتكانوا، بل راحوا يطالبون بتجديد كل ما يمتُّ بصـــلة وَسَـبَبٍ إلى ذلك المصـــطلح الفضـــفاض [الْخِطَابِ الدِّينِيِّ]، فنادَوا باستبدال الوِعاء الذي يحمل هذا الخطاب، وهو اللغة، فأطلقوا تلكم الدعْوَى الآثمة التي مفادها أن اللغة العربية الفصـحى لغة عتيقة، وأن النحو صـــعب جدًّا، وأن قواعده جامدة؛ ومن ثمَّ يجبُ حذف كثير من مســـائله وأبوابه؛ فخرج أحدهم علينا - في جرأة عجيبة غريبة- بِسِفْرٍ سمَّاه [لِتَحْيَا اللُّغَةُ الْعَرَبِيَّةُ.. يَسْقُطُ سِيبَوَيْهِ]، بل نادى آخرُ بضرورة استبدال العامية بالفصحى. من جانب آخر راح الهدَّامُون يحملون الْمِعْوَلَ، لِيُقَوِّضُـوا ثوابت هذا الدين، ويهدموا أركان عقيدته وقواعد فقهه، حتى وصل بهم الحال إلى أن يُشـــكِّكوا فيما هو قطعي الثبوت والدلالة من أحكام الفرائض والمواريث؛ فرأوا في أخذ الذكر مثل حظ الأنثَيَيْنِ ظلمًا بَيِّنًا للأنثى، ولا بد من اسـتفتاء شـعبي مجتمعي على ذلك؛ كي تأخذ الأنثى نصـف الذكر كما أراد الله، أو تأخذ مثل حظ الذكر كما يريد الشعب. إنَّ مصطلح [تَجْدِيدِ الْخِطَابِ الدِّينِيِّ] كلمةُ حقٍّ أُرِيدَ بها باطلٌ؛ إذ نحن مأمورون شرعا بمواكبة روح العصر في خطاب الجماهير، وبمخاطبة كلّ أمة بلسانها؛ إذعانًا لقول الله- تَقَدَّسَتْ أَسْمَاؤُهُ!: وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَسُولٍ إِلَّا بِلِسَانِ قَوْمِهِ لِيُبَيِّنَ لَهُمْ) [إبراهيم/4]، ولســـان عصـــرنا هو التقنية الحديثة والذكاء الاصـــطناعي وتطبيقاته المختلفة التي تُعنى باستشراف تطور أفكار المنجز العلمي لتخصصات العلوم اللغوية والعلوم الإسلامية، والتنبؤ بالتغيرات المستقبلية فيها. أما ما ينادي به هؤلاء من تجديد فهو التبديد لا التجديد، الهدم لا البناء، الغياهب والظَّلَمَاءُ لا النور والضـياء. إنه الإقصـاء للأمة قاطبةً عن موروثها اللغوي والشـــرعي؛ لتهوي بها الريح في مكان ســحيق. مِنْ أَجْلِ أَلَّا يكون البحث مجرد انتقاد لواقع أليم أُرِيد للنحو والفقه ولســائر العلوم اللغوية والإســلامية فإني أقدم بين دَفَّتَيْهِ رؤيةً مســتقبلية تطويرية لعلوم اللغة وفي دَيْدَبَانِهَا النحو، ويقاس عليها تطوير علوم الشـريعة وفي طليعتها الفقه، رؤية يراها بعضـــهم طموحة بعيدة، بيد أني أراها قريبة قابلة للتنفيذ عمليًّا إذا توفرت الإرادة، وصحَّ العزم، ووضُح السبيلُ. من أجل استجلاء ذلك وإيضـاحه والوصـول إلى كلمة سواء كان هذا المنجز الذي تألف من ثَلاثَةِ مَبَاحِثَ واقعةٍ بين مقدمة، وَخَاتِمَةٍ، وَثَبَتٍ بِأَهَمِّ الْمَصَادِرِ وَالْمَرَاجِعِ. وَقَدْ جَاءَ ذَلِكَ مَنْسُوقًا عَلَى النَّحْوِ الآتِيْ: الْمُقَدِّمَةُ: تَنَاوَلَتْ أَهَمِّيَّةَ الْمَوْضُـوعِ، وَأَسْبَابَ اخْتِيَارِهِ، وَخُطَّتَهُ، وَأَهْدَافَهُ الْمَرْجُوَّةَ، وَمَنْهَجَهُ. الْمَبْحَثُ الأَوَّلُ: دَعْوَى تَجْدِيدِ النَّحْوِ: نَقْدٌ وَتَوْجِيـهٌ. الْمَبْحَثُ الثَّـانِي: اَلِاجْتِهَـادُ الشَّـــرْعِيُ بَيْنَ التَّجْـدِيدِ وَالتَّبْدِيدِ. الْمَبْحَـثُ الثَّـالِـثُ: رُؤْيَـةٌ مُسْـتَقْبَلِيَّةٌ تَطْوِيرِيَّةٌ لِتَخَصُّـصِ النَّحْوِ وَالصَّـرْفِ وَالْعَرُوضِ. الْخَاتِمَةُ: خُتِمَ الْبَحْثُ بِذِكْرِ أَهَمِّ النَّتَائِجِ وَالثِّمَارِ مِنْ خِلَالِ مَبَاحِثِهِ، وَالتَّوْصِيَاتِ الَّتِي تَوَصَّلَ إِلَيْهَا.

الكلمات المفتاحية: تجديد، الْخِطَاب، الدين، رُؤْية.

*أُسْتَاذٌ مُشَارِكٌ - كُلِّيَّةُ الإلَهِيَّاتِ - جَـامِعَـةُ مَارِدِين آرتُقلُو- تُرْكِيا.

أنسنة الوحي القرآني عند الحداثيين

عبد السلام يوسف*

الملخص

ظهرت في الغرب مناهج عديدة في قراءة النصوص الأدبية قام بها الحداثيون، ثم انتقلت إلى قراءة النصوص الدينية المقدسة، وعندما علموا أن النصوص الدينية المقدسة مفارِقة للنصوص البشرية، من حيث المصدرية والخصوصية، عملوا على أنسنة النصوص الدينية، والسبب في ذلك أنّ الحداثة مرتبطة تمامًا بفكر حركة الاستنارة الذي ينطلق من كون الإنسان هو مركز الكون وسيّده ومحور كل شيءٍ، بخلاف الوحي الذي يقول إن الإنسان سيدٌ في الكون لا سيده. والإنسان - في الفكر الحداثي - لا يحتاج إلّا إلى عقله الحر، سواء في دراسة الواقع، أو إدارة المجتمع، أو للتّمييز بين الصّالح والطّالح، وعندئذٍ فالعلم هو أساس الفكر وهو مصدر المعنى والقيمة. والأنسنة: مذهب فلسفي أدبي يؤكد فردية الإنسان ضد الدين، ويغلب وجهة النظر المادية الدنيوية. وأنسنة الوحي بالمعنى التركيبي هو: السعي لتحويل الوحي من كونه إلهي المصدر إلى بشري، يجري عليه ما يجري على أي نص بشري، ويعني فيما يعنيه إزالة القداسة عنه وقطع صلته مع الله سبحانه. هذا المنهج - الأنسنة – بدأ مؤخرًا بطَرْق باب تفسير القرآن الكريم على يد جماعةٍ من الحداثيين العرب، متأثرين بشكلٍ مباشِرٍ بهذا المنهج الغربي، فأعلنوا أن النص القرآني مثلُ أيّ نصٍّ بشريٍّ، وذلك بإخضاعه لذاتية القارئ وفهمه وتصوره، بعيدًا عن الإخضاع لأي تصور مسبق أو مؤثرات خارجية ينبغي التفسير من خلالها! والحقيقة - عندهم - هي ما يريده القارئ لا النص، إذْ لا وجود لمعرفةٍ مطلقةٍ أو متعالية، وبالتالي تقوم الأنسنة على تبرؤ الإنسان من أيّ مرجعيةٍ مقدّسة، فتجعل من الإنسان المرجع والمنتج للحقيقة. وقد تم تجاوز التعريف الإسلامي للوحي الذي يقول إنه إلهي المصدر؛ فمنبعه الوحيد ومنطلقه وابتداؤه من الله تعالى لا من أحد سواه، وإذا كانت حقيقة الأمر كذلك، فإن الوحي في التصور الإسلامي واقعة مستقلة عن داخل النبي وعن مشاعره وعواطفه، والنبي ليس هو المنتِج للوحي، وليس له أي أثر في إحداثه وتحديد طبيعته، وإنما هو مستقبِل له من عند الله تعالى فقط، وتنحصر وظيفته في حفظ الوحي وتبليغه إلى الناس كما أمره الله على أكمل وجه وأتمّه، وهذا يعني بالضرورة أن النبوة ليست حادثة مكتسبة يمكن للنبي أن يكتسبها باجتهاده أو ذكائه أو بلاغته، وإنما هي اختيار واصطفاء من الله سبحانه، لكن الفكر الحداثي تطرف في تعريفه حيث أنكر كونه جاء من خارج النفس، فهو إنتاج إنساني يكتسبه شخص ما ذو صفات معينة تبزُّ صفات مَن حوله، وفي بيئة معينة، ثم يتدفق الكلام على لسانه في وقت ما، بمعنى أنها تتأثر في أساسها بالمتحيّزات الزمكانية - الزمان والمكان-؛ وهذا يعني بالضرورة أن القرآن منتج ثقافي تأثر بالظروف المحيطة به. وبعد معالجة الموضوع توصلت الدراسة إلى عدة نتائج من أهمها: إن الحداثيين في العالم الإسلامي تأثروا بشكل كبير ومباشر بالحداثيين والمستشرقين في الغرب، وليس عندهم جديد يضيفونه. إن مفهوم الوحي القرآني عند المستشرقين لا يخرج عن عدة صور أو احتمالات، فهو عندهم: حالة مَرَضية، أو شعوذة، أو هَوسٌ، أو هَلْوسةٌ، أو تأثر بالمحيط، أو يعود إلى نبوغه، أو حالة نفسية خاصة موجودة أيضًا عند الشعراء والمتصوفة. إن الغاية التي ينشدها الحداثيون من أنسنة الوحي الإلهي هي نزع القدسية عنه، والتعامل معه مثل التعامل مع أي نص بشري، يخضع للمناهج النقدية، ولا يتمتع بأي خاصية مفارقة، ومن ثَمَّ تفسيره تفسيرًا بعيدًا عن أي شروط أو ضوابط مسبقة، بل بمحض لغته التي هي لغة أي كتاب بشري، ويتناسى هؤلاء أن التعامل مع الوحي الإلهي يخضع لمعايير مختلفة وشروط معينة؛ أولها اعتقاد إلهية مصدريته وبالتالي قدسيته، وهو لا يحتمل الخطأ والنسيان ولا التناقض ولا التعارض.

الكلمات المفتاحية: الوحي، الحداثة، الأنسنة، التفسير، نزع القداسة.

* Doç.Dr, Mardin Artuklu Üniversitesi, İslam Bilimleri Fakültesi, Hadis Bilim Dalı, Mardin, Türkiye, Tefsir Dr. Abdusselam99@gmail.com ORCID: 0000 0001 6522 8709.

الدور الأكاديمي في استقراء ونشر نصوص السنة النبوية الدالة على مستقبل فلسطين الحرة

أيمن جاسم محمد الدوري*

الملخص

يقع على عاتق الأكاديميين الشرعيين في الجامعات مسؤولية كبيرة في استقراء وبيان ونشر نصوص السنة النبوية الدالة على مستقبل فلسطين الحرة؛ وذلك لأن تلك النصوص قد تخفى على الكثير من طلبة العلم الشرعي وقد يسيء البعض فهمها وتأويلها، كما أن البعض قد يُصاب باليأس والإحباط لما يراه من أحداث مأساوية تلحق بأرض فلسطين العزيزة؛ فتأتي هذه الدراسة لبيان أهمية الدور الأكاديمي في استقراء وعرض نصوص السنة النبوية التي تحاكي الواقع المعاش، وترسم الطريق نحو مستقبل زاهر، وتُعرِّف بحقيقة الصراع وطبيعته مع أعداء الإسلام، وتدلل على مبشرات النصر من خلال العلاقة بين مقدماته التي تسبقه إلى التحرير المرتقب بإذن الله تعالى، وتكمن أهمية هذه الدراسة في أن أعداء الإسلام وعلى رأسهم اليهود يتحدثون عن أهدافهم العدائية للإسلام وادعاءاتهم الباطلة المزعومة بأحقيتهم ببيت المقدس، مستخدمين بذلك جميع الوسائل العدوانية، فكان لزامًا على الأكاديميين بشكل خاص، لما يتمتعون به من علم ومعرفة وثقافة وتأثير، إبراز ما من شأنه إضعاف العدو الصهيوني وذلك بإثبات أنهم في استنزاف مستمر لقوتهم وأن الفتح آت لا محالة. وتستدعي طبيعة هذه الدراسة استقراء نصوص السنة النبوية التي تحاكي إضعاف العدو الصهيوني وتبشر بمستقبل الفتح لبيت المقدس، مع الوصف والتحليل الدقيق لها، لذا فإن هذه الدراسة مقسمة إلى ثلاثة مباحث رئيسة، الأول يتحدث عن نصوص السنة النبوية التي تبين مشروعية إضعاف العدو اقتصاديًا وعسكريًا، والواجب المناط على الأكاديميين في إبراز تلك الأدلة لبيان مشروعية الأمر وعدم استهجانه ومن أبرز هذه الأدلة ما يأتي:1- اعتراض قوافل قريش التجارية والتي من أبرزها غزوة بدر الكبرى عام 2هـ، وقد كان سببها الرئيس حث النبي - صلى الله عليه وسلم - المسلمين على اعتراض قافلة أبي سفيان القادمة من بلاد الشام، 2- مقاطعة بضائع الكفار، ومما يدل على مشروعيتها: ما رواه أبو هريرة رضي الله عنه من قصة ثمامة بن أثال - τ - لما أسلم فقطع تجارة الحنطة عن قريش والتي كانت تأتيهم من اليمامة، ومن الأدلة كذلك: حصار - النبي ε - لبني قريظة وبني النضير، فعندما نقضت بنو النضير عهدها، حاصرهم النبي - صلى الله عليه وسلم - في حصنهم، وقطع عنهم الإمدادات، حتى أجبرهم على الجلاء. والمبحث الثاني يتحدث عن نصوص السنة المبشرة بفتح بيت المقدس، فقد جاء في السنة النبوية أحاديث عديدة تبشر بفتح بيت المقدس، حري بكل أستاذ جامعي متخصص في سنة النبي - صلى الله عليه وسلم - أن يبين معناها لطلابه، وأن يبين درجتها من الصحة والضعف، وأن يبين مآلات تلك الأحاديث وأهميتها في زرع الثقة في قلوب المسلمين وتثبيتهم، ومن تلك النصوص:1ما يدل على زوال اليهود، ومنها ما يدل على أن المسجد الأقصى دار هجرة المسلمين إلى يوم القيامة، ومنها ما يدل ما يدل على عمران بيت المقدس، ومنها ما يدل على أن بيت المقدس مَقرٌّ للخلافة في آخر الزمان. والمبحث الثالث يتحدث عن الدور المُناط بالأكاديميين في التوجيه والتوعية. ومن أبرز ما يناط بهم: 1- كشف الحقائق للرأي العام وعدم كتمانها أو تحريفها إرضاء لسلطان أو مجاملة لتيار، 2- جهاد القلم، والذي يساعد على نقل القضية الفلسطينية عمومًا وأحداث غزة وما يجري فيها خصوصًا إلى العالم بطريقةٍ مبسّطة، 3- تقوية الوازع الديني لدى الطلبة خاصة وبقية الناس عامة بربطهم بالقضية الفلسطينية، 4- التعريف ببطولات المجاهدين ونضالهم الذي يخوضونه ضد العدو الصهيوني في قطاع غزة خاصة وعلى أرض فلسطين بشكل عام، مع إبراز النماذج الرائعة التي قدمها هؤلاء المجاهدين، 5- الدعوة المستمرة والموجهة للطلبة وبقية أفراد الشعب بضرورة نصرة القضية الفلسطينية والتذكير المستمر بمكانة المسجد الأقصى.

الكلمات المفتاحية: الحديث، الأكاديميين، مستقبل، فلسطين، اقتصاد، مبشرات.

*Doç.Dr, Mardin Artuklu Üniversitesi, İslam Bilimleri Fakültesi, Hadis Bilim Dalı, Mardin, Türkiye, ay_dor@yaho.com, ORCID: 0000-0002-4420-5257.

بناء الشخصيات في قصيدة "كَشْفُ الغُمّة في مدح سيّد الأمّة" للشاعر محمود سامي البارودي

MOHAMAD ALAHMAD*

الملخص

السرد القصصي إحدى وسائل الشعراء في التعبير عن تجاربهم الشعورية، وعامّة يسعى الشعراء من خلال هذه الوسيلة إلى طرح قضايا إنسانية من وجهة نظرهم، وذلك من خلال تسليط الضوء على شخصيات مشهورة، يسردون أحداثًا بارزة في حياتها، ولا سيما تلك التي كان لها أثر عظيم في محيطها الاجتماعي. وعامّة يكون هدف الشعراء في هذه القصص إظهار الصفات الإيجابية والسلبية لدى هذه الشخصيّات، وتشجيع المجتمع على الاقتداء بالأفعال الإيجابية لهذه الشخصيات، وترك أفعالها السلبية. ويمكن القول إن الهدف الرئيس للسرد القصصي في الشعر عامّة هو إصلاح المجتمع وتوجيهه الوجهة الصحيحة بحسب نظرة الشاعر للحياة. وقصيدة "كشف الغمّة في مدح سيد الأمة" للشاعر محمود سامي البارودي إحدى أطول القصائد العربية في العصر الحديث التي اتكأت على السرد القصصي على نحو رئيس، وتناولت السيرة النبوية من الولادة إلى الوفاة، وتضمّنت كثيرًا من الأحداث المهمة التي تتعلّق بحياة الصحابة الكرام الذين كانوا في سنّ الشباب في تلك الفترة، ولا سيما الغزوات التي شاركوا فيها، وأدائهم اللافت في تلك الغزوات، ودورهم في نشر الدعوة الإسلامية الوليدة في تلك الفترة. كما أشارت القصيدة إلى بعض شخصيات الكفار الذين كانوا في سنّ الشباب أيضًا، والذين حاولوا الوقوف في وجه الدعوة الإسلامية وإعاقة انتشارها، غير أنهم فشلوا في الوصول إلى هدفهم. تناول هذا البحث السرد القصصي في قصيدة "كشف الغمة في مدح سيد الأمة"، وبدأ بتعريف موجز بالشاعر محمود سامي البارودي، وبقصيدته هذه، ثم سلّط الضوء على شخصيات الشباب المسلم وغيرها من الشخصيات التي تضمنتها القصيدة، وحاول إبراز صفاتها التي عبّر عنها السرد القصصي فيها، وتوضيح دورها في مجرى الأحداث. وحاول البحث أيضًا إجراء بعض المقارنات بين صفات الشخصيات التي تضمنها السرد القصصي في هذه القصيدة، وما جاء حول هذه الشخصيات في الكتب الدينية والتاريخية. وسعى البحث إلى الوقوف على أهم التقنيات التي اعتمدها الشاعر في رسم هذه الشخصيات، والأساليب اللغوية التي استخدمها، والدلالات التي تضمنتها. واتكأ البحث على المنهج الوصفي التحليلي في مقاربة الشخصيات في هذه القصيدة؛ لأنه أفضل المناهج التي يمكن أن يستفيد منها الباحث في مثل هذه الدراسات. وتوصل البحث إلى عدة نتائج، أهمها: استخدم الشاعر أسلوب السرد القصصي في قصيدته "كشف الغمّة في مدح سيّد الأمة"، ووظّف فيها شخصيّات واقعية استحضرها من تاريخ الدعوة الإسلامية، وحازت شخصيّة الرسول محمّد ﷺ على دور البطولة في هذه القصيدة. وعمد الشاعر في سرده إلى ذكر كثير من صفات الرسول الخُلقية، ولا سيما حكمته، وعدله، وحِلمه، وصبره، وأمانته، وصدقه، وكرمه، وشجاعته، وبركته، والتزامه بالعهود. بينما لم يذكر تفصيلات كثيرة عن صفاته الخَلقية، واكتفى بذكر جمال وجهه ﷺ، وحسن قامته، وركّز على صفة النور الذي كان ينبثق منه خلال مراحل حياته كلّها. وعمد الشاعر إلى ذكر الصفات الخُلقية لشخصيّة الرسول ولشخصيّات الصحابة الكرام رضوان الله عليهم بهذف تقديمها للمتلقي بوصفها نماذجَ تُحتذى في دفاعها عن الحقّ والخير والإيمان بالله، وتحقيق العدالة وإسعاد النّاس جميعًا. والتزم الشاعر البارودي، في بناء شخصيّاته في هذه القصيدة، بمنهج الشعراء العرب القدماء، فجاءت ألفاظه جزلة قويّة، وتراكيبه متينة، متأثرة بالشعر العربي القديم من جهة، ومرتبطة بالتصوّرات الإسلامية من جهة أخرى. وتنوّعت أساليب البارودي في بناء الشخصيّات بين الصيغ الخبرية والإنشائية، مع غلبة النوع الأول على الثاني. وقد كثر من الصيغ الخبرية الأسلوب الخبري الابتدائي باستخدام الفعل الماضي، يليه الأسلوب الخبري الابتدائي باستخدام الجملة الاسمية، ثم أسلوب الشرط الذي برز على نحو واضح.

كلمات مفتاحية: الشعر الحديث، السرد القصصي، الشخصيّات، كَشْفُ الغُمّة، محمود سامي البارودي.

* Doç. Dr, Gümüşhane Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, mohamadalahmad@gumushane.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3690-236X.

إعجاز القرآن عند مالك بن نبي قضايا ونماذج

عبد الوهاب بافلح*

الملخص

يعتبر الإعجاز القرآني إحدى الصّفات اللّصيقة بالقرآن الكريم؛ لأنه كلام الله تعالى، والآية التي جاء بها محمّد صلى الله عليه وسلّم ليتحدّى بها العربَ ليثبت بذلك نبوّته وأنّه يتلقّى الوحيَ من السّماءِ. فتحدّى العربَ الأقحاح بالإتيان بمثله، فلم يستطيعوا، فمنهم مَن أذعنَ وأسلم، ومنهم مَن استكبر وجحدَ. وفي هذا المقال سنقدّم نظرة مالك بن نبي للإعجاز القرآني من خلال مجموعة من النماذج والقضايا. فمالك بن نبي يعتبر من المفكرين المعاصرين، وهو مولود بالجزائر بمدينة تبسة بالشرق الجزائري، وتلقى تعليمه بها وبمدينة قسنطينة قبلة العلماء في عصرهِ، وقد عاصر رجال النهضة الإصلاحية في بلاده، وشارك بأبحاثه في تنوير عقول الجزائريين ورفع وعيهم، رغم أنّ عمله كان تقنيا (كان مهندسا كهربائيا). وقد أدرك من البداية أنّ ما يصبو إليه المسلمون من نهضة حضارية، وما ينشدونه من تخلص من قيود الاستعمارِ لن يتحقّق إلّا مِن خلال العودة إلى القرآن الكريم. فهو المرجع الأساس الذي أقام نهضتهم ونهضة الأمة الإسلامية أوّل الأمرِ. ثمّ إنّ فِئة من المسلِمِين المعاصرين (ومنهم هو) لن يستطيعوا الوصولَ إلى فهم القرآن، وإدراك إعجازهِ مِن طريقِ البيانِ واللّغة؛ لافتقادهِم المعارف اللّغويّة التي تؤهّلهم لذلِكَ فطرةً وتعلّما وبالخصوص علوم البلاغة والبيان. فيعتبر هذا المدخل هو الأساس الذي تحدّى به القرآن العرب الأقحاح الذين كانوا يتباهون بلغتهم، وبتفنّنهم في صنوف الكلام شعرا ونثرا، وهذا حقّ لأنّ اللغة العربية لها إمكانيات كبيرة لذلك. ولكنّ العرب قد وقفوا مبهوتين أمام كلام ربّ العالمين الذي فاق قدراتهم، ولم يستطيعوا مجاراته في أساليبهِ وبيانهِ، رغم أنّه قد أنشِئ من كلامهم المعروف حروف وألفاظ وجمل، لكن تفوّق عليهم في المعاني ورصف الكلمات وتتابعها واتِّساقها ودقّتها وغير ذلِكَ. إنّ عدم إدراك القارئ المعاصر للقرآن الكريم لإعجاز القرآن من هذا الجانِبِ هو الإشكال الأساس الذي دفع مالك إلى كتابة كتاب "الظّاهرة القرآنية" ونشره باللغة الفرنسية، ثمّ ترجم لاحِقا إلى اللغة العربية. فلا يمكن للمسلم الحديث وبالخصوص الذي تلقى تعليمه باللغة الأجنبية، وأخذ حتّى ما يتعلّق بدينه مِن طريق المستشرقين على أصنافهم وتوجّهاتهم، الذين يملؤون عقول المسلمين الأغرار بالأفكار والمعتقدات الخاطئة، فيضلُّونهم بعلم أو بغيرِ علمٍ. وقد ساهموا في نشر تراث المسلمين ودراسته بشكلٍ فعّالٍ. فأوجد مالك بن نبي - بحسبه - طريقا آخرَ مِن خلالِهِ يستطيع قارئ القرآن إدراك اختلافه عن كلام البشر، ويقرّ بأنّ مصدره الله تعالى، وبهذا فهو يصل إلى المبتغى من علم الإعجاز. ولكن في طريقِ الوصولِ إلى هذه النتيجة قد مرّ مالك بن نبي بمراحِل عويصةٍ جعلتهُ يشرّحُ المسألة معرفِيّا ليقدِّم توجيهاتٍ منهجِيّةً لكلّ طالبٍ مِن جيلِهِ يعاني ما يعانيهِ. فكيف عالج مالك قضيّة إعجاز القرآن، وما السّبيل الذي توصّلَ إليهِ؟ وهل يحقّق ذلك المطلب الذي يريده؟ في هذه الورقة سنقدّم عرضا لأهم محطّات نظرة مالك بن نبي لإعجاز القرآن من خلال: 1- تعريف كتاب الظاهرة القرآنية وأهم مواضيعه. 2- الأسباب الداعية إلى تبني المنهج الجديد في فهم الإعجاز القرآني لمالك بن نبي. 3- موضوع كتاب الظاهرة القرآنية. 4- اقتناع النبي عليه السلام بالقرآن وعلاقته بإعجاز القرآن. 5- نظرة مالك للإعجاز القرآني. 6- نموذج من التحليل الذي طبقه مالك بن نبي. ومن توصيات الدراسة: لا زال البحث في إعجاز القرآن جارِيا، ولا بدّ مِن وقفة لقراءة الأبحاث القديمة لتبرز نتائجها. ما قدّمه مالك بن نبي يدعو إلى توظيف العلوم الحديثة في دراسة القرآنِ وإدراك اختلافه عن كلام البشرِ. منهج مالك بن نبي مقتصر على من يملك مفاتيح في علم النّفس، ويستطيع توظيفها في دراسة كلام الله تعالى. لا بدّ من الاعتناء بعلم الإعجاز ليكون في متناول المسلمين، فهو من صلب الإيمان والدِّين.

الكلمات المفتاحية: إعجاز القرآن، مالك بن نبي، ظاهرة قرآنية، منهج، تحليل نفسي.

* د. - مركز البحث العلمي والتقني لتطوير اللغة العربية - وحدة ورقلة - a.baflah@crstdla.dz

الأدب الإسلامي وعلاقته بتشكيل الهوية الثقافية والدينية. المدائح النبوية نموذجًا

AHMED MAHMOUD ZAKARIA TAWFIK*

الملخص

يتناول هذا البحث الأدب الإسلامي بوصفه أحد أهم الظواهر الثقافية التي أسهمت في تشكيل الهوية الحضارية للمجتمعات الإسلامية، ويولي تركيزًا خاصًا للمدائح النبوية التي برزت كظاهرة أدبية ودينية ذات أبعاد متعددة. فالمدائح لم تكن مجرد تعبير عاطفي أو انفعال وجداني فردي، بل شكلت على امتداد التاريخ الإسلامي ركيزة أساسية في ترسيخ الوعي الديني والثقافي لدى المسلمين، ووسيلة لإبراز مشاعر الحب والولاء للنبي ﷺ، والتأكيد على مكانته الروحية والرمزية. وتُعد المدائح النبوية نوعًا شعريًا يجمع بين جماليات التعبير الفني وعمق الارتباط الروحي، إذ تحمل دلالات رمزية وتؤدي وظيفة تربوية وثقافية، فتسهم في بناء الهوية الفردية والجماعية معًا. وينطلق البحث من إشكالية رئيسة تتمثل في استكشاف الدور الذي تؤديه هذه المدائح في تكوين الهوية الدينية والثقافية، ويتفرع عن هذه الإشكالية عدد من الأسئلة الفرعية التي تتعلق بالخصائص الأدبية والفكرية للمدائح، وأبعادها الفردية والاجتماعية، ومدى تأثرها بالظروف التاريخية والسياسية، فضلاً عن استمراريتها في العصر الحديث. وتكمن الغاية الأساس من البحث في إبراز أن المدائح النبوية ليست مجرد نصوص شعرية ذات بعد جمالي، وإنما هي أيضًا أداة للتعليم الديني، ووسيلة لنقل القيم الثقافية، وآلية فاعلة في ترسيخ الهوية الإسلامية. ولتحقيق ذلك، اعتمد البحث منهجًا تحليليًا- تاريخيًا يجمع بين التحليل النصي الدقيق والقراءة السياقية الشاملة، كما استند إلى مفاهيم من الدراسات الثقافية وتحليل الخطاب الديني لتوسيع آفاق فهم وظائف المدائح النبوية. وبالعودة إلى الدراسات السابقة، تبيّن أن معظمها انشغل بالتحليل التاريخي أو الأسلوبي أو المقارن، دون أن يمنح البعد الثقافي ما يستحقه من اهتمام، ومن هنا يسعى هذا البحث إلى سد هذه الثغرة عبر النظر إلى المدائح باعتبارها ظاهرة أدبية - دينية متكاملة تكشف أبعادها الجمالية والرمزية والتربوية. وقد رُتّب البحث على أربعة محاور رئيسة: يتناول المحور الأول المدائح من حيث مفهومها ونشأتها ومسار تطورها التاريخي، بينما يركز المحور الثاني على دورها في تعزيز الهوية الدينية والثقافية الإسلامية، ويستعرض المحور الثالث التحولات التي شهدتها المدائح عبر الحقب الإسلامية المختلفة، أما المحور الرابع فيقيم المدائح من زاوية جمالية ورمزية وتربوية ضمن رؤية شمولية متكاملة. ويخلص البحث في نتائجه إلى أن المدائح النبوية ليست نصوصًا ثابتة منغلقة في إطار تقليدي ضيق، بل هي كيانات ثقافية حيّة تتفاعل مع السياقات التاريخية والاجتماعية وتتكيف مع تغير الأذواق الفنية وأساليب التعبير، من دون أن تفقد هدفها الجوهري المتمثل في التعبير عن الحب والتقدير للنبي ﷺ والتأكيد على مكانته الروحية والدينية في وعي المسلمين ومشاعرهم. ومن خلال الجمع بين جماليات النصوص ودلالاتها الرمزية وأدوارها التعليمية، تمكنت المدائح عبر القرون من الإسهام في نقل القيم الدينية والثقافية وترسيخها، ومن لعب دور محوري في بناء الهوية الإسلامية على المستويين الفردي والجماعي. وفي ظل التحديات الراهنة التي تواجه الهوية الإسلامية في عصر العولمة والتحولات الثقافية المتسارعة، يبرز أن المدائح النبوية يجب أن تُعاد قراءتها لا من منظور فني أو ثقافي وحسب، وإنما أيضًا كوسيلة لحماية الميراث الروحي وصون الذاكرة الدينية وتعزيز الوحدة الثقافية بين المسلمين. ويؤكد البحث أن هذه المدائح تظل ظاهرة ثقافية حيّة تتطور وتتجدد مع تغير الأزمنة والأدوات، وتستفيد في الوقت الراهن من إمكانات وسائل الإعلام الحديثة والتقنيات الرقمية التي تتيح لها أبعادًا جديدة للتأثير والانتشار، مما يفتح المجال أمام دراسات أعمق تستقصي أثرها في العصر الحديث وتستكشف الدور الذي يمكن أن تؤديه في مواجهة تحديات العولمة وتغير البنى الثقافية والاجتماعية للمسلمين، لتبقى المدائح النبوية أداة فاعلة في التعبير عن الانتماء الديني وترسيخ الوعي الثقافي وصون الهوية الحضارية للأمة الإسلامية.

الكلمات المفتاحية: الأدب الإسلامي، الهوية الدينية والثقافية، المدائح النبوية، الخطاب الديني والشعري، الأثر الاجتماعي والثقافي.

* Dr. Öğr. Üyesi, Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Dr.ah.zak@gmail.com, ORCİD: 0000-0001-5900-2949.

الدساتير السورية ما بين الفرنسة والأصالة والتجديد
دين الدولة ورئيسها أنموذجًا، دراسة استقرائية تحليلية

نذير عداس*

الملخص

من المسلَّم به أنَّ نتاج الفكر الديني يتبعه لزامًا حركة التشريعات القانونية عمومًا واللوائح التفسيرية للمواد المقنِّنة والدستور الذي يتضمن معالم الدولة، ومن ضمنها طبيعة دين الدولة ورئيسها، لطبيعة التعددية الدينية والثقافية، وبحثنا ينحصر بالتشريعات السورية وفق دستورها الذي تميَّز بأوليته واختصاره المحكم وحسن صياغته وسبكه القويم، والتزامه بقواعد الأصول الإسلامية فقهًا ومقاصدًا، واعتماده على مذاهب الأئمة الأربعة أصالة ومذاهب (الإباضية والجعفرية والزيدية والظاهرية) تبعًا ومقارنة؛ جريًا على ما كان عليه حال غالبية المشرعين والأكاديمين الشرعيين والقانونيين مجتمعين ومتفرقين معًا، حيث أنَّهم جنَّبوا الدستور والقانون تلك المحاولات والممارسات الفرنسية لرسمه بطريقتهم الغربية وفرنسته (La Francisation) ومقارنته مع الدستور الغربي بعد دمجه وخلط قواعده، ومن ثمَّ دمجه بالمذاهب غير السنية كالظاهرية والشيعية والإباضية، ولذا حذَّروا من الحرب التشريعية الباردة التي تنسج وترسم بالخفاء، وظهرت بتضمين بعض النصوص الدستورية ترسم دين الدولة ورئيسها ومبادئه مصدرًا رئيسًا للتشريع، بما تحتويه من دلالات ضمن القواعد القانونية الدستورية ومنها الحرية الدينية المؤثرة بشكل أو بآخر على الحراك الديني الدستوري والقانون المدني السوري، وتبعه قانون العقوبات وغيره بطريقة مرحلية تتوافق والحالة السياسية والاجتماعية للسوريين، حيث تدخلت أيادي الفكر الغربي الفرنسي متمثلة بأتباعها من الأحزاب العلمانية والقومية، والمرعية من دولة حزب البعث الحاكم حتى سقوطه بـ 8-12-2024 ممَّا يستدعي إعادة النظر في تلك النصوص، وما ينبثق منها من الحقوق، وكذا النظر في الاعلان الدستوري للحكومة الانتقالية الحالية، فقضية الدين في الدستور تبحث عبر أربعة قضايا أساسية دين رئيس الدولة ومصدر التشريع والقسم الدستوري الذي يتلوه رئيس البلاد وأعضاء مجلس الشعب والأحوال الشخصية للطوائف والأديان وفي قضية الحقوق والواجبات وربَّما في المقدَّمة التي تضع عادة أُسس هوية الدولة ومصادر تشريعاتها والسجال الطويل يدور حول دين رئيس الدولة، ومصادر التشريع صراحة أو ضمناً، وقانون الأحوال الشخصية دون غيره من القوانين، وهي محاولة كسب غالبية المجتمع السني خلف مشروعهم السياسي، والدافع وراء هذا الجدل ليس خشية المحافظين من تمييع الهوية الإسلامية السورية ولا طمعًا بدستور ليبرالي مطلق كما يشتهي الليبراليون على اختلاف توجهاتهم السياسية وإنما رغبة الطرفين في تثبيت رؤاه السياسية دستوريًا لضمان تحقيق انتصارات تضمن له بدورها دورًا سياسيًا في قيادة البلاد. وقد قسَّمت الدراسة لمباحث ثلاثة؛ المشروع الفرنسي والغربي وأثره على الدستور والقانون، تعديلات دستورية لعلمنة الدولة وفرنستها، الكتل الوطنية والمشروع الفرنسي الغربي، وخاتمة وتوصيات. مخطط البحث مشكلة البحث وإشكالياته: الإشكاليات البحثية مناط المقالة التي يُراد الوصول إليها في الحركة التقنينية التشريعية السورية المنظمة للواقع السياسي والديني للدولة داخليًّا وخارجًّا، متخذنًا منهجاً علميًا أم سياسة استراتيجية مرحلية. ومن الإشكالات البحثية منهجية التشريع الدستوري السوري الخليط من المذاهب الفقهية الثمانية والقانون الغربي الفرنسي. خلفية المشرِّعين السوريين الحقيقين غير مصرَّح بهم بشكل حقيقي. مدى إلزامية النص الدستوري لمكانة الشريعة في منظومته التشريعية. الأسئلة البحثية هل الدستور السوري مستمد من التشريع الإسلامي أم من القانون الفرنسي؟ ما أثر التشريعات الفرنسية المتعلقة بسورية في ظل وجود أغلبية مسلمة؟ ما التطورات الدستورية المتعلقة بدين الدولة التي طرأت من المقنن الحقيقي للقانون السوري؟ منهجية البحث: من خلال تحديد المشكلة البحثية وأسئلتها، وطبيعة الموضوع المبحوث فيه، تفرض عليَّ اختيار المنهج المركب من التاريخي التحليلي الوصفي باستقراء المادة العلمية التي تخدم الاشكال والقضية وعرضها عرضًا مرتبًا ترتيبًا منهجيًّا. أهداف البحث: لكلِّ بحث علميٍّ أهدافه المرجوة، ومنها محاولة معرفة حقيقة المشرِّعين السوريين الذين كُلِّفوا بصياغة المواد وتفسيرها وتقينها القانونية والدستوري. البحث عن حقيقة الدوافع الفعلية لفرنسة الدستور السوري.

الكلمات المفتاحية: التشريع، القانون، الدولة، الدستور، فرنسة.

*Dr. Öğr. Üyesi, Nathir Adas, nzerads.duma@gmail.com, ORCID: 0009-0009-2598-8768.

الذات المؤمنة في العصر الرقمي: مقاربة دينية فلسفية لمفهوم الهوية الروحية

حمدان العكله*

الملخص

شهد العصر الرقمي تحولات عميقة في فهم الإنسان لذاته وهويته، انعكست بوضوح على التصورات الدينية والروحية. تهدف هذه الدراسة إلى تقديم مقاربة دينية فلسفية لمفهوم "الذات المؤمنة" ضمن سياق الوسائط الرقمية الحديثة، مركزةً على تحليل تأثير تقنيات الاتصال ومنصات التواصل الاجتماعي على تشكيل الوعي الإيماني، والتجربة الروحية، والبنية الداخلية للهوية الدينية. تبدأ الدراسة بتحليل المفهوم الكلاسيكي للذات المؤمنة في التراث الفلسفي الإسلامي، بالاستناد إلى رؤى مفكرين كبار مثل ابن سينا والغزالي، ثم تنتقل إلى مقارنة هذه الرؤية مع التحولات التي طرأت على الفلسفة الدينية الغربية المعاصرة، من خلال نظريات بول تيليش وتشارلز تايلور حول الهوية والمقدس. تتمحور الإشكالية الرئيسة للدراسة حول السؤال: كيف تتجلى ملامح "الذات المؤمنة" في البيئة الرقمية، وما مدى تأثر الهوية الروحية على الفرد الديني بعد تغير أنماط الاتصال والممارسة والتعبير الإيماني في العصر الرقمي؟ ويتفرع عنها تساؤلان فرعيان: 1. هل تمثل الوسائط الرقمية فضاءً لتجديد التدين أم لإفراغه من مضمونه الروحي الأصيل؟ 2. كيف يمكن للفكر الفلسفي الديني أن يعيد تأطير مفاهيم الهوية والذات والروحانية في ضوء التحولات التقنية المعاصرة؟ - أهمية الدراسة: للدراسة أهمية كبيرة، يمكن اختصارها بجملة من النقاط نذكر أهمها: 1. تسهم في فهم تحولات الهوية الروحية في العصر الرقمي. 2. تسد فجوة بحثية بين التراث الفلسفي الإسلامي والفكر الديني الغربي المعاصر. 3. تحلل أثر الوسائط الرقمية على الوعي الإيماني والتجربة الروحية. 4. تبني مقاربة تجديدية تجمع بين الأصالة والانفتاح على الفضاء الرقمي. 5. تساهم في تجديد الخطاب الديني المعاصر لمواكبة التحولات التقنية. 6. تبرز دور الفلسفة الدينية في معالجة قضايا الهوية في البيئة الرقمية. 7. تدعم البحوث متعددة التخصصات في الفلسفة والدين والإعلام الرقمي. - أهداف الدراسة: للدراسة مجموعة أهداف، نذكر أبرز هذه الأهداف، وهي: 1. تحليل مفهوم الذات المؤمنة في التراث الفلسفي الإسلامي من خلال نماذج مختارة. 2. مقارنة التصورات الكلاسيكية للذات المؤمنة مع نظريات الفلسفة الدينية الغربية المعاصرة. 3. دراسة أثر الوسائط الرقمية الحديثة على تشكيل الوعي الديني والهوية الروحية. 4. استكشاف طبيعة التجربة الإيمانية ضمن البيئات الرقمية الافتراضية. 5. تقييم دور الوسائط الرقمية كفضاء لتجديد أو تشويه التدين المعاصر. 6. بناء رؤية فلسفية دينية معاصرة لفهم الذات المؤمنة في العصر الرقمي. 7. اقتراح أطر نظرية لفهم الهوية والروحانية الدينية في ظل التحولات التقنية المتسارعة. - منهج الدراسة: تتبنى هذه الدراسة مقاربة متعددة المناهج لتحقيق أهدافها وتحليل الإشكاليات المطروحة، وذلك من خلال: 1. المنهج الفلسفي التحليلي: لتحليل المفاهيم الأساسية المتعلقة بالذات المؤمنة، الهوية الروحية، والتدين الرقمي، واستكشاف أبعادها النظرية والأنطولوجية في السياقين الإسلامي والغربي. 2. المنهج المقارن: لمقارنة تصورات الذات المؤمنة بين التراث الفلسفي الإسلامي (ابن سينا، الغزالي) والفكر الديني الغربي المعاصر (بول تيليش، تشارلز تايلور)، مع إبراز نقاط الالتقاء والاختلاف.3. المنهج النقدي: لفحص تأثير الوسائط الرقمية على الهوية الدينية ونقد التحولات التي طرأت على المفاهيم الروحية في ضوء التغيرات التقنية والاجتماعية.4. المنهج الوصفي التحليلي: لوصف ظواهر التدين الرقمي المعاصر وتحليل أشكال التعبير الإيماني في البيئات الافتراضية بناءً على المعطيات الواقعية والدراسات الحديثة. - المخطط الأولي للدراسة: - المقدمة: تحديد مفاهيم الذات المؤمنة، الهوية الروحية، التدين الرقمي. أولاً- تحليل الذات المؤمنة في التراث الفلسفي الإسلامي: نماذج ابن سينا والغزالي. ثانياً- مقارنة مع الفكر الغربي المعاصر: تيليش وتايلور كنموذجين. ثالثاً- تحولات الهوية الدينية في البيئة الرقمية: قراءة فلسفية نقدية. رابعاً- مقاربة تجديدية لفهم الذات المؤمنة في العصر الرقمي. - الخاتمة والتوصيات: استخلاص نتائج الدراسة ومقترحات للبحث المستقبلي.

الكلمات المفتاحية: الهوية الروحية، الذات المؤمنة، الفلسفة الدينية، العصر الرقمي، التدين الرقمي، التجديد الديني.

*Dr. Öğr. Üyesi. Mardin Artuklu Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, hamdanalokleh@artuklu.edu.tr, ORCID:0009-0008-6501-2308.

الإله أيون كمفهوم للزمن في الميثولوجيا والدين

سلام بولاد*

الملخص

يحظى مفهوم الزمن بمكانة مركزية ومحورية في الفكر الإنساني، إذ يُعد أحد أقدم وأعقد المفاهيم التي شغلت العقل البشري منذ العصور البدائية وحتى الفكر الفلسفي المعاصر. فقد سعى الإنسان دائماً إلى فهم علاقته بالزمن؛ بدايته، نهايته، مساره، وأثره في الحياة والموت، والكون والنظام الطبيعي. وقد انعكس هذا الانشغال العميق في التراث الأسطوري والديني لمختلف الحضارات القديمة التي حاولت أن تفسّر نشأة الكون، مسار الأحداث، ودورة الحياة والموت، حيث ظهر الزمن كعنصر فاعل في قصص الخلق والوجود، وليس كإطار محايد تمر فيه الأحداث فحسب. ورغم أن الأديان القديمة لم تقدّم تصوراً فلسفياً دقيقاً للزمن كما نعرفه في الفلسفة أو العلم الحديث، فإنها عبّرت عن رؤاها من خلال الأساطير والرموز والطقوس، والتي كثيراً ما مزجت بين الخرافة والحكمة، وبين الواقع والمتخيل. وقد اختلفت تصورات الزمن بين دين وآخر، لكنها تشابهت في جعله عنصراً حيوياً ضمن منظومتها الرمزية والميثولوجية، مرتبطاً بدورات الطبيعة والحياة والموت، والخلق والبعث، مما يعكس رؤية كونية شاملة تربط الإنسان بالزمن من منظور مقدس. من أبرز التجليات الأسطورية لهذا المفهوم في الميثولوجيا الإغريقية والرومانية، شخصية الإله "أيون"، الذي يُمثل الزمن الأبدي والدورات الكونية الكبرى. يتميز الزمن الذي يمثله "أيون" بكونه لا يخضع لمقاييس الزمن البشري المحدود والمتسلسل، بل إنه زمن دائري، سرمدي، لا بداية له ولا نهاية. فبينما يُنظر إلى الزمن الإنساني الذي نعيشه وندركه على أنه خط مستقيم، يتقدم من الماضي نحو المستقبل، يُصوَّر زمن "أيون" كدورة مغلقة تُعيد إنتاج ذاتها باستمرار، وهي فكرة تحمل طابعاً فلسفياً وروحياً عميقاً يعكس تصوراً مختلفاً للكون والحياة عن ذلك الذي نجده في الأديان التوحيدية التي تتبنى تصوراً خطياً للزمن يبدأ بالخلق وينتهي بيوم الحساب. ورغم أن "أيون" لم يكن من الآلهة ذات الشعبية الجماهيرية الواسعة، كما هو الحال مع آلهة أخرى مثل زيوس أو أثينا، إلا أن مكانته الرمزية العميقة كانت مهمة جداً في الفكر الديني القديم وجعلته يحظى بمكانة فكرية وفنية مرموقة، فقد تم تصويره غالباً في هيئة شاب محاط بدائرة أو عجلة ترمز إلى الزمن الأبدي، ويظهر أحياناً محاطاً بالكواكب أو الثعابين، في إشارة إلى سيطرته على الزمن الكوني. وقد عكست هذه الصور الفنية فهماً عميقاً للعلاقة بين الزمن والطبيعة، وبين الكائنات والكون. وتجدر الإشارة إلى أن شخصية "أيون" لم تنشأ في معزل عن التأثيرات الثقافية الأخرى. فخلال العصر الهلنستي، الذي اتسم بتلاقح حضاري واسع، تأثرت صورة "أيون" بالمعتقدات المصرية والفارسية، حيث تم دمج رموزه مع رموز كونية ودينية من ثقافات متعددة. أما في الفن الروماني، فقد تم توظيف "أيون" بشكل أيديولوجي ليرمز إلى أبدية الإمبراطورية الرومانية واستمراريتها، حيث ظهرت صورته في الفسيفساء، والمنحوتات، والمسكوكات الرسمية، لتأكيد خلود الإمبراطورية وعظمتها المتجاوزة للزمن، مما أضفى على صورته بُعداً سياسياً إلى جانب البعد الديني والميتافيزيقي. يتناول هذا البحث الإله "أيون" من جوانب متعددة، تشمل أصوله في الميثولوجيا، وصوره الفنية، ووظيفته الرمزية والدينية. ويُبرز البحث كيف جسّد "أيون" مفهوماً معقداً للزمن الكوني، يختلف جذرياً عن التصورات الدينية اليومية، حيث لم يكن إلهاً يتدخل في شؤون البشر، بل كان رمزاً للزمن المطلق الذي يُنظم حركة الكون والدورات الطبيعية الكبرى، مثل تعاقب الفصول، وحركة الكواكب، ودورة الحياة والموت. إن دراسة "أيون" لا تقتصر على الجوانب التاريخية أو الأسطورية فحسب، بل تمثل مدخلاً لفهم كيف تصوّر الإنسان القديم الزمن كقوة تتجاوز حدوده، وتؤثر في نظام الكون بأسره. كما تساهم في تسليط الضوء على تطور الفكر الرمزي والديني في العصور القديمة، وعلى استمرارية بعض الرموز إلى يومنا هذا في الفنون والفلسفة والدين.

الكلمات المفتاحية: الدين، الميثولوجيا، أيون، الزمن الخطي، الزمن الكوني.

* م.م. ، جامعة حلب، قسم الآثار، سوريا، slmboulad@gmail.com، ORCID: 000-0002-3195-3440

مفهوم الموت بين الدين والميثولوجيا

عبد الجليل الحاج اسماعيل اعرابي*

الملخص

تُعدّ إشكالية الموت من أقدم وأعمق الإشكاليات الفلسفية التي شغلت فكر الإنسان في مختلف العصور والحضارات. فهي قضية لا ترتبط بزمن محدد أو ثقافة بعينها، بل هي هاجس إنساني عالمي يتجاوز حدود الجغرافيا واللغة والدين. الموت، بوصفه نهاية للحياة كما نعرفها، يمثل نقطة فاصلة بين الوجود والعدم، بين المعرفة والجهل، بين الألفة والمجهول. ولهذا، لم يتوقف الإنسان يوماً عن طرح الأسئلة حوله: ماذا بعد الموت؟ هل هو نهاية مطلقة أم بداية لحياة أخرى؟ هل هناك وعي بعد الفناء الجسدي؟ أسئلة مثل هذه ظلّت ولا تزال تتردّد في وجدان البشرية. وسواء امتلك الإنسان تصوّراً عن الحياة بعد الموت أم لا، وسواء اعتقد بأن الموت نهاية تامة أو بداية لمرحلة جديدة، فإن الحقيقة الثابتة هي أن معظم الناس يهابون الموت، ليس فقط لأنه يمثّل انقطاعاً عن الحياة التي يألفونها، بل لما يُخلفه من اضطرابات نفسية وهواجس وقلق داخلي، يصعب تجاهله. فالموت غالباً ما يُنظر إليه باعتباره فقداناً مؤلماً، انفصالاً عن الأحبة، حرماناً من العيش والتجربة، وتحولاً نحو المجهول الذي لا يمكن لأحد أن يرويه. ومنذ فجر الوعي البشري، أولى الإنسان اهتماماً خاصاً بفكرة الموت، ويمكن ردّ هذا الاهتمام إلى سببين رئيسين. أولاً، أن الموت حقيقة مطلقة، لا مهرب منها ولا مفر، فكل حيّ ماضٍ لا محالة نحو نهايته. وثانياً، لما يحيط بالموت من غموض، إذ لا توجد إجابة حاسمة ونهائية عما يحدث بعده، مما يفتح الباب على مصراعيه أمام التأويلات والافتراضات والتصوّرات المختلفة. ولعلّ أكثر ما يميّز الفكر الإنساني عبر العصور هو سعيه الدائم لفهم الموت أو على الأقل للتخفيف من وطأة حضوره المرعب. ومع تطوّر العقل البشري وتقدّمه، تغيّرت أدوات الإنسان في مقاربة هذا الموضوع. ففي البدايات، اعتمد على الأسطورة لتفسير الموت، فكانت الأساطير مليئة بالرموز والشخصيات الخارقة التي تفسر الموت كعقاب أو اختبار أو انتقال إلى عالم آخر. ثم جاءت الديانات لتقدّم تصوّرات أكثر انتظاماً ونضجاً، حيث ربطت الموت بحياة أخرى، وأدخلت مفاهيم مثل الحساب، والثواب، والعقاب، والبعث، مما منح الإنسان أملاً بالخلاص أو الخلود. وأخيراً، حاول العلم أن يدرس الموت من زاوية بيولوجية وواقعية، متناولاً الأسباب الجسدية له ومحاولاً إطالة أمد الحياة عبر التكنولوجيا والطب، دون أن يستطيع الإجابة عن جوهره النهائي. ورغم هذا التطوّر في الوسائل، ظل الإنسان في جميع مراحل تاريخه يقف عاجزاً أمام سؤال الموت، فهو الحقيقة الوحيدة التي لا يمكن للعلم تفكيكها بشكل كامل، ولا للأسطورة أن تحيط بها بكل أبعادها، ولا حتى للدين – رغم سموّه الروحي – أن ينزع عنها كل رهبتها، إذ يبقى الموت بطبيعته تجربة شخصية لا تُنقل ولا تُعاد، ولا يمكن سبر أغوارها إلا بخوضها. وإذا كان التعبير عن الموت يختلف من دين إلى آخر، ومن حضارة إلى غيرها، فإن الثابت هو أن كل هذه المقاربات تتفق على سمة الغموض التي تحكم هذه الظاهرة. فالموت هو الزائر الثقيل الذي نخشاه ونتجنبه، ومع ذلك يرافقنا في كل لحظة، ويتربص بنا في ثنايا الحياة، يأتي متى شاء دون إذن أو استئذان، ويفرض علينا مواجهته سواء أردنا ذلك أم لا. في هذا السياق، يهدف هذا المقال إلى تقديم قراءة تحليلية لمفهوم الموت كما ظهر في أساطير الشعوب القديمة باختلاف ثقافاتها ومواقعها الجغرافية، ومن ثمّ تتبع تطوّره في الأديان السماوية الكبرى. سنقف عند كيفية تصوّر كلّ من هذه الثقافات والديانات للموت، وما إن كان انتقالاً، نهاية، بوابة، أم عودة، وكيف انعكست هذه التصوّرات على نظرة الإنسان إلى الحياة نفسها ومعنى الوجود.

الكلمات المفتاحية: الميثولوجيا، الموت، اليهودية، المسيحية، الإسلام.

* د. جامعة سلجوق، قسم الآثار، تركيا، abduljalil.arabi@hotmail.com ، ORCID: 0000-0001-5872-7550

التَّجديد في علم القراءات الفُرص والتَّحديات

ISRAA MAHMOOD EID*

الملخص

تتميّز الشَّريعة الإسلامية بالخُلود والشُّمول لكلّ زمان ومكان، لذا فهي ترتبط بالتَّجديد لتواكب تغيُّر الزَّمان وطبيعة العصر، وجاء هذا البحث ليُسلط الضوء على التَّجديد في علم القراءات، وبما أنّه علم توقيفي فلا مجال فيه للتَّغيير في علم الرواية أبدًا، وإنما التَّجديد في باب الدِّراية، فعرض البحث أهمية التَّجديد لمواكبة العصر واحتياجات المتعلمين، وإحياء هذا العلم وتقريبه للناس، والحفاظ على الأداء الصَّوتي الصَّحيح فيه، وفتح أبواب البحث العلمي والتَّكامل المعرفي، كما تطرق إلى مجالات التَّجديد المُمكنة مثل: تطوير وسائل تعليم القراءات ونشرها كالمنصّات التَّعليميَّة الإلكترونية بمواقعها ومقارئها المختلفة، والتَّعليم عن بعد من خلال برامج الانترنت المختلفة التي توفر التواصل عبر الصوت والصورة، والوسائط المُتعددة، والذَّكاء الاصطناعي والتَّصحيح الصَّوتي بتطبيقاته المتنوعة، والكُتب الرقمية والمنصّات التَّفاعلية، ومصاحف القراءات الملونة المطبوعة والإلكترونية، وغيرها من الوسائل، **و**تطوير مناهج تعليم القراءات في الجامعات والمعاهد، وإعداد كتب دراسية مُعاصرة، والبحث العلميّ الرَّصين، والنَّدوات العلميَّة الدَّوريَّة، وزيادة المؤسسات والمراكز القرآنية المُختصَّة بتعليم القراءات ونشرها على أرض الواقع، كما استعرض البحث ضوابط التَّجديد في علم القراءات، كالحفظ والمشافهة والتلقي من الشيوخ الضابطين المُتقنين، والالتزام بالأصول النَّقلية، وعدم تعارض التجَّديد مع القواعد المقررة في علم الأداء والتَّجويد والرَّسم، ثم تطرق إلى أثر التَّجديد في علم القراءات، ومن أبرزها: أتاح الوصول لفئات لم يكن الوصول إليها ممكنًا سابقًا كالمسلمين في الدول غير العربية، والمناطق النائية في الدول العربية وغيرها، وشجّع أعدادًا أكبر من النِّساء والطلاب على طلب العلم بطريقة آمنة ومُيسرة، حيث يصل العلم إليهم وهم في بيوتهم، وساهم في توثيق الأداء القرائي بالصَّوت والصُّورة مما يعزز من حفظه للأجيال القادمة، واستخدام التقنية الحديثة في التَّوثيق والتَّعلم، وإعادة صياغة المناهج التعليمية بصورة مُعاصرة تجعلها أكثر مرونة، وساعد طلاب العلم في سرعة استحضار نسبة القراءات لأصحابها وتذكر مواضع الخلاف وعدم التركيب بين الوجوه بفضل ترميز القُراء أو الرواة وتلوين المصاحف، وتيسير حفظ المتون عليهم وضبط حركاتها وإتقان لفظها من خلال التطبيقات الذَّكية المُساعدة، وفتح آفاق البحث العلمي لتوسيع فهم القراءات وربطه بالعلوم الأخرى كاللِّسانيات والتفسير والحديث والفقه والنحو. ثم عرض البحث أبرز التَّحديات التي تواجه علم القراءات، مثل: توقيفية هذا العلم حيث يرتبط علم القراءات مباشرة بكتاب الله تعالى، وهو علم توقيفيّ لا مجال للاجتهاد فيه من حيث الرّواية، مما يجعل أي محاولة تجديديَّة محط حذر ومتابعة، **و**الخلط بين الثوابت والمتغيرات حيث يصعب التَّمييز بالنِّسبة للعامة بين ما **هو** نص ثابت (القرآن الكريم) سواء كان في الفرش أو الأصول وما هو **أداء** متغير، **و**قلة المشاريع الأكاديمية الحديثة في التَّجديد، والخلط بين التَّجديد والتَّحريف، **و**صُعوبة تقبّل القراءات الأخرى في العالم الإسلامي، وضعف الوعي الجماهيري بأهمية علم القراءات، وقلة المُتخصصين المؤصلين، **و**وجود تَّحديات تَّعليميَّة ومنهجية حيث إنَّ طرق تدريس القراءات أغلبها تقليدية، وخلص البحث إلى نتائج عدّة أبرزها: أنّ التَّجديد في علم القراءات لا يعني تغيير النَّص أو الطَّعن في الثوابت بل هو إعادة النَّظر في طرق التناول، والفصل بين الثابت والمُتغير، وفتح الباب أمام الدِّراسات المُقارنة واللُّغوية والتاريخية لفهم هذا العلم الثَّري في ضوء المُعطيات الحديثة. والتجديد يجب أن يكون منضبطًا بضوابط الرواية محكومًا بقواعد النقل، ولكنه لا يعني الجمود على الوسائل والأساليب القديمة، وتُتيح الفُرص المعاصرة للعلماء والباحثين أدوات غير مسبوقة لنشر هذا العلم وتطوير تدريسه، كما أنَّ التجديد ضرورة علمية وتربوية في العصر الحديث يُراد به تسهيل التعليم وتوسيع الانتشار وتعميق الفهم دون المساس بجوهر العلم وروحه بما يضمن استمراره وانتشاره بين الأجيال القادمة.

الكلمات المفتاحية: علم القراءات، التَّجديد، الفُرص، التَّحديات، رواية ودراية.

*Doç. Dr. Öğr. Üyesi. Mardin Artuklu Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Tefsir ve Kiraat Bilim Dalı, israaeidd@gmail.com, ORCID: 0000-0002-9102-6665.

أثر التغيرات اللغوية في فهم النصوص الدينية

محمود شوش*

الملخص

إن اللغة ليست كيانًا ثابتًا، بل كائنًا حيًا يتطور، وإن فهم النصوص الدينية لا يمكن أن يتم بمعزل عن معرفة التغيرات التي طرأت على اللغة، وإن تجديد الفهم الديني يجب أن يكون مبنيًا على دراية علمية دقيقة بالتغيرات اللغوية، مع احترام السياق الأصلي للنصوص الشرعية، فاللغة العربية وعاءَ الفكر الديني ووسيطه الأساس؛ إذ إن النصوص الدينية الإسلامية - وعلى رأسها القرآن الكريم والسنة النبوية الشريفة - جاءت بهذه اللغة، مما جعل فهم النصوص مرهونًا بمدى فهم اللغة نفسها ودلالاتها عبر العصور. ومع تطور الزمن مرت العربية بتغيرات لغوية طبيعية شملت مجالات الدلالة والتركيب والاستعمال التداولي، مما طرح إشكالات حقيقية تتعلق بمدى تأثر فهم النصوص الدينية بهذه التغيرات. ومع تطور اللغة وتغير معاني الألفاظ عبر الزمن، أصبح من الضروري إعادة النظر في تفسير النصوص الدينية بما يتماشى مع التغيرات اللغوية التي تطرأ على الكلمات وتراكيبها. ففي عالمنا المعاصر، تزداد أهمية الفهم الدقيق للنصوص الدينية في ظل التحولات الاجتماعية والثقافية التي تؤثر على فهم الأفراد لتلك النصوص، وهو ما يبرز الحاجة إلى تجديد الفهم الديني بما يتلاءم مع الواقع المعاصر واللغة الحية، ولقد أشار علماء اللغة قديماً وحديثاً إلى أن دلالات الألفاظ ليست ثابتة بل تخضع لعملية تطور طبيعي، يعرف بـ"التغير الدلالي" وهو ما أكدته أيضاً الدراسات اللسانية الحديثة، وبما أن النص الديني نص مقدس يعتمد في تأويله على فهم دقيق للغة، فإن أي تحول لغوي قد يؤدي إلى تغيرات في المعنى أو في كيفية استقبال النص وتأويله. يهدف البحث إلى تحليل كيفية تأثير التغيرات اللغوية على تفسير النصوص الدينية، وكيف يمكن تجديد هذا الفهم بما يتناسب مع الزمن الحالي دون المساس بالثوابت الدينية. إذ إن تطور اللغة يؤدي إلى تغيرات في معاني الكلمات واستخداماتها، مما قد يؤدي في بعض الأحيان إلى سوء الفهم إذا لم يتم أخذ تلك التغيرات بعين الاعتبار. وعليه فيسعى البحث إلى توضيح كيف يمكن فهم النصوص الدينية بشكل صحيح يتماشى مع المفاهيم اللغوية الحديثة، محافظا في الوقت نفسه على مقاصد الشريعة الإسلامية وأحكامها. وتتمثل مشكلة البحث في أن النصوص الدينية، خصوصًا في السياقات التي تحمل معاني لغوية دقيقة، قد تكون عرضة لتحريف أو تفسير مغلوط بسبب تطور اللغة. كما أن فهم النصوص الدينية بشكل ثابت في إطار اللغة التقليدية قد لا يكون كافيًا في عصر تتغير فيه معاني الكلمات واستخداماتها في سياقات مختلفة، لذا فإن الهدف الأساسي من هذا البحث هو دراسة كيفية تفاعل التغيرات اللغوية مع النصوص الدينية، وكيفية التأثير في تفسير هذه النصوص بشكل يتماشى مع المتغيرات الاجتماعية واللغوية الحديثة. اعتمد البحث على المنهج التحليلي الذي قام من خلاله بمراجعة النصوص الدينية المتعلقة ببعض القضايا المعاصرة، مثل حقوق المرأة والجهاد، وتحليل تأثير التغيرات اللغوية في فهم تلك النصوص. كما تم استخدام المنهج التاريخي لفحص تطور معاني الكلمات عبر العصور. يهدف البحث إلى تقديم توصيات عملية لتجديد الفهم الديني بما يتماشى مع مفاهيم العصر الحديث، مع الحفاظ على روح الشريعة الإسلامية.

الكلمات المفتاحية: التغيرات اللغوية، تجديد الفهم الديني، تفسير النصوص الدينية، مفاهيم دينية معاصرةن القرآن والسنة، التأويل، اللغة الحية.

* Dr. Öğr. Üyesi,, Mardin Artuklu Üniversitesi, Arap Dili ve Edebiyatı Bölümü, shoush451@gmail.com, ORCID: 0000-0001-7730-9864.

أســاليب تجديديّة في تعليم المحادثــة العربيّة للطلّاب الأتراك (الأناشــيد والصــور التعليميّـة أنموذجاً)

محمود حريرى*

الملخص

تهدف هذه الدراسة إلى استكشاف أثر استخدام الأسئلة التحفيزية في تنمية مهارات التفكير والتعبير الشفهي لدى متعلّمي اللغة العربيّة، من خلال توظيف الصور التعليمية كمدخل بصري، وتوجيه المتعلّمين إلى استخدام المفردات والتراكيب اللغويّة المكتسبة في مواقف تواصليّة ذات معنى. كما تسعى إلى تشجيع المتعلّمين على توظيف اللغة في سياقات واقعية، بما يعزّز الكفاءة اللغوية والتفكير النقدي لديهم. إضافةً إلى الأناشيد والأراجيز والتي تعدُّ وسيلةً فعّالةً لتعلّم وحفظ المعلومات المختلفة، فهي شكلٌ من أشكال الشعر المحكم، حيث يتمُّ تنظيم الأفكار والمعلومات بطريقة محدّدة ومنظّمة، وذلك من خلال استخدام التناظر والقافية والوزن وغيرها من الأساليب الشعريّة. هذا الشكل المنظّم يسهّل عمليّة التذكّر والحفظ. تنبع أهمية هذه الدراسة من كونها تندرج ضمن التوجّه التربوي الحديث الذي يركّز على التعلّم النشط والتفاعلي، حيث يصبح المتعلّم فاعلًا في عمليّة بناء المعرفة اللغوية. كما تسهم في تعزيز البيئة الصفية التواصليّة، وتنمية المهارات العليا مثل التحليل والاستنتاج وإبداء الرأي، وتُعد ذات فائدة خاصّة في تعليم اللغة العربيّة للناطقين بغيرها، أو للمتعلمين في مراحل التعليم الأساسي الذين يحتاجون إلى تنمية قدراتهم الشفويّة بصورة منهجيّة ومحفّزة. اتبعت الدراسة منهجًا وصفيًا تحليليًا، تمّ فيه تصميم مجموعة من الأسئلة المفتوحة الموجّهة انطلاقًا من صور مختارة بعناية، بحيث تمثّل مواقف حياتيّة أو مشاهد تعبيريّة متنوّعة. وقد تمّ تطبيق هذه الأسئلة على عينة من الطلّاب داخل بيئة صفية تفاعلية. خضعت إجابات الطلّاب للملاحظة والتسجيل والتحليل الكيفي، مع الأخذ بعين الاعتبار مستوياتهم اللغوية المختلفة، ومدى توظيفهم للمفردات والتراكيب التي سبق لهم تعلّمها .أظهرت النتائج تحسّنًا ملحوظًا في قدرة الطلّاب على التعبير الشفهي واستخدام المفردات في سياقات جديدة، بالإضافة إلى زيادة مشاركتهم الصفية وثقتهم في استخدام اللغة. كما بيّنت أن استخدام الأسئلة التحفيزية المرتبطة بصور واضحة وسياقات ذات مغزى، يساعد في تنمية التفكير التأمّلي والقدرة على الوصف والتحليل. كذلك، أشارت النتائج إلى أهمية تكييف نوعية الأسئلة بناءً على مستوى المتعلّمين، لتحقيق فاعلية أكبر في العملية التعليمية. تؤكّد هذه الدراسة على فعالية الأسئلة التحفيزية في تعليم اللغة العربية، وتوصي المعلمين بتضمينها ضمن استراتيجيات التدريس المعتمدة، خاصة عند استخدام الصور والمواد البصرية. كما توصي بتطوير أدوات تقييم شفهية تتناسب مع هذا النهج، ودعم بيئة صفية تشجع الحوار والتفكير والنقاش البنّاء. إضافةً لضرورة استخدام الأناشيد والأراجيز؛ حيث يمكن للطلاب تذكّر وحفظ المعلومات بطريقة سهلة وممتعة، وتتيح لهم الفرصة لترديد هذه الأناشيد والأراجيز والاستفادة منها في عمليّة التعلم، وهذا يُعَدُّ أيضًا جزءًا من التراث الشعريّ والثقافيّ للعرب.

الكلمات المفتاحيّة: الأناشيد التعليميّة؛ الصور التعليميّة؛ الطلّاب الأتراك؛ أساليب؛ تجديد.

* Dr. öğr. Üyesi, Mahmoud Hariri, Mardin Artuklu Üniversitesi, Temel İslam Bilimleri, Arap Dili ve Belagatı, mahmoudhariri@artuklu.edu.tr

الاستدامة البيئية في القرآن الكريم:

دراسة مقارنة بين المدرسة الكلاسيكية والمناهج المعاصرة

MUSTAFA KADAD*

الملخص

في ظل التحديات البيئية المُعاصرة التي تُهدد التوازن البيئي للحياة، يطرح هذا البحث سؤالًا مركزيًا حول مدى إسهام النص القرآني في تقديم رؤية مؤسِّسة لمفاهيم الاستدامة البيئية، وكيفية تفاعل المفسرين عبر العصور مع هذه الرؤية في ضوء السياقات التاريخية والعلمية المُختلفة. يعتمد البحث على منهجيةٍ تَدمج بين التحليل الموضوعي للآيات القرآنية ذات الصلة بالبيئة، والمقارنة النقدية بين تفسيرات المدرسة الكلاسيكية والمناهج المعاصرة، مع ربط هذه التفاسير بالتطورات العلمية في مجال الإيكولوجيا والاقتصاد البيئي. تبدأ الدراسة بتحليل الإطار المفاهيمي القرآني للاستدامة، من خلال مصطلحات مثل "الاستخلاف" (البقرة: ٣٠)، الذي يُؤسس لمسؤولية الإنسان في إدارة الموارد دون إخلال بالتوازن البيئي، و"الإصلاح" (الأعراف: ٥٦)، الذي يُحذر من العبث بالأنظمة البيئية بعد تهيئتها، و"الميزان" (الرحمن: ٧-٩)، الذي يُبرز دقة التنظيم الطبيعي. وتكشف المقارنة بين المدرستين التفسيريتين أن المفسرين القدامى ركزوا على البُعد الأخلاقي والروحي لعلاقة الإنسان بالطبيعة، بينما وسَّع المفسرون المُحدثون دائرة التطبيق لتشمل قضايا مثل التلوث الصناعي وتغير المناخ، مستندين إلى آيات مثل: ﴿ظَهَرَ الْفَسَادُ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ﴾ (الروم: ٤١). من النتائج البارزة أن القرآن قدم مبادئَ قابلةً للتطبيق في السياسات البيئية، كربط العدل الاجتماعي بالعدل البيئي، ورفض النظرة الاستغلالية لـ"تسخير الكون"، التي تُفسر أحيانًا بشكلٍ مبتذل. كما انتقد البحث بعض التفسيرات الضيقة التي تُهمل السياق الشمولي للقرآن، مؤكدًا أن "التسخير" لا يعني الهيمنة، بل الاستخدام الرشيد المُنضبط بضوابط الحكمة والأمانة. كما يُقترح البحث تطوير "منهج تفسيري بيئي" يعيد قراءة النص القرآني من منظور العلوم البيئية الحديثة، مع تفعيل دور المؤسسات الدينية في تبني خطابٍ توعويٍّ يُجسّد التوازن بين الاستفادة من الموارد وصيانتها. كما تُوصي الدراسة بدمج الرؤية القرآنية في المناهج التعليمية والسياسات الدولية، لتحقيق التكامل بين الحكمة الدينية والإنجاز العلمي في مواجهة الأزمات البيئية.

الكلمات المفتاحية: التفسير، الاستدامة البيئية، التفسير المقارن، الاستخلاف، الإفساد في الأرض، التوازن البيئي.

*Dr. Öğrt. Üyesi, Mardin Artuklu Üniversitesi, Temel İslam Bilimleri, mustafakadad@artuklu.edu.tr, ORCID:0000-0001-6683-9149.

تجديد الخطاب الديني في العصر الحديث بين النصوص الشرعية والواقع المعاصر

سامر الجلو*

الملخص

يعتبر الخطاب الديني في الإسلام وسيلة أساسية لنقل تعاليم الشريعة، وهو يعكس فهم الإنسان للنصوص في سياق زمانه ومكانه. التجديد ضرورة حيوية لضمان بقاء الخطاب مؤثرًا وفعالًا في مواجهة التحديات المعاصرة، مثل التطور التكنولوجي والعولمة. التجديد لا يعني التخلي عن التراث أو الأصول، بل يتطلب إعادة قراءة النصوص الشرعية في ضوء مقاصدها وفهم الواقع العلمي. يُعرّف التجديد بأنه إحياء للقيم الإسلامية الأصيلة وتصحيح الانحرافات، مع التمييز بينه وبين البدعة التي تمثل انحرافًا عن أصول العقيدة. ويستمد التجديد مشروعيته من القرآن الكريم والحديث النبوي. أما الخطاب الديني فهو الاجتهاد البشري في فهم النصوص وتطبيقها على الواقع، وهو قابل للتطور والخطأ، على عكس الدين نفسه الذي يُعتبر وحيًا إلهيًا محفوظًا. يهدف التجديد إلى تحقيق مقاصد الشريعة، ومعالجة قضايا العصر، ومواجهة التشدد الفكري، وتعزيز فهم الإسلام كدين رحمة وعدل، بالإضافة إلى جذب الأجيال الشابة. الثوابت الشرعية وعلاقتها بالتجديد: تُعرّف الثوابت الشرعية بأنها الأحكام والقيم المستمدة من النصوص القطعية، التي لا تقبل التبديل أو النسخ. تشمل هذه الثوابت أصول العقيدة، والأحكام القطعية كتحريم الربا، والمبادئ الأخلاقية مثل العدل والصدق، والمقاصد الكلية للشريعة (حفظ الدين، النفس، العقل، النسل، المال). تُعتبر هذه الثوابت مرجعية أساسية وضابطة لعملية التجديد، فهي "حدود حمراء" لا يجوز تجاوزها. دورها الرئيس هو الحفاظ على الهوية الإسلامية، وتوجيه الاجتهاد الفقهي، ومواجهة التحديات الفكرية، وتعزيز التواصل مع مختلف فئات المجتمع. التجديد من خلال المقاصد والمصلحة: تعتبر مقاصد الشريعة (الغايات العليا للتشريع) والمصلحة الشرعية (جلب المنافع ودرء المفاسد) مرتكزات أساسية للتجديد. إن الاقتصار على ظاهر النصوص دون فهم أهدافها قد يؤدي إلى تعطيل فعاليتها. المقاصد تمكّن الفقهاء من فهم النصوص بشكل مرن يراعي تغير الزمان والمكان، وتُرشد التجديد نحو إعلاء قيم الرحمة والعدالة. المصلحة الشرعية هي أساس جوهري للتجديد، فهي تضمن تلبية حاجات العصر دون الخروج عن الإطار الشرعي. التجديد القائم على المصلحة يراعي متطلبات الناس ويستجيب للتحديات المعاصرة، شريطة ألا يخالف نصًا قطعيًا أو يتصادم مع مقاصد الشريعة. نماذج تاريخية ومعاصرة للتجديد:يؤكد التاريخ الإسلامي أن التجديد ليس وليد العصر الحديث، بل هو نهج مستمر. ومن أبرز النماذج التاريخية والمعاصرة التي طبّقت هذا النهج: محمد عبده: الذي دعا إلى تحديث الفكر الإسلامي من خلال دمج القيم الدينية مع متطلبات الحداثة، ومركزية العقل في فهم النصوص. محمد إقبال: الذي قدم مفهوم "إعادة بناء الفكر الديني"، ودعا إلى الجمع بين العقل والروحانية، وتأويل مفهوم الجهاد ليشمل الجانب الفكري والعلمي. يوسف القرضاوي: الذي برع في تقديم خطاب وسطي يراعي واقع الناس ومقاصد الشريعة، ورفض الجمود في الفتوى. نصر حامد أبو زيد وطه عبد الرحمن: اللذان دعيا إلى بناء حداثة عربية وإسلامية أصيلة، عبر التأويل النقدي للنصوص (أبو زيد) أو تأسيس العقل المسلم على قاعدة أخلاقية وروحية (طه عبد الرحمن). سعيد النورسي (بديع الزمان) : في رسائل النورعالج قضية الخطاب الديني من زاوية تجديد الإيمان في قلوب الناس. تجديد المؤسسات ودورها: تُعد المؤسسات الدينية والتعليمية مثل الأزهر الشريف والمجاميع الفقهية محورًا أساسًيا للتجديد. يجب على هذه المؤسسات تطوير مناهجها التي عانت من الجمود والانفصال عن قضايا العصر، وتحديثها لتواكب العلوم الحديثة. كما يجب تجديد وظيفة الفتوى، لتكون عملية جماعية وتخصصية تراعي مقاصد الشريعة وفقه الواقع، بدلاً من الفتاوى الفردية التقليدية. بالإضافة إلى ذلك، يلعب الإعلام الرقمي دورًا متزايدًا في تشكيل الوعي الإسلامي المعاصر، مما يتطلب بناء مشروع إعلامي متكامل يجمع بين عمق الفكرة ووضوح الأسلوب، ويُخاطب الناس بلغة العصر. في الختام، تجديد الخطاب الديني ليس مجرد واجب ديني، بل هو مسؤولية حضارية تتطلب جهودًا مشتركة من العلماء والشباب والمؤسسات، بهدف إعادة إحياء روح الإبداع والقيادة التي ميزت الأمة الإسلامية.

الكلمات المفتاحية: الخطاب الديني، التجديد، الثوابت الشرعية، المقاصد، المصلحة.

*Mardin Artuklu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Öğrencisi, samireljelo@gmail.com, ORCID : 0009-0009-04825775.

تنمّر الوهابية العقدي على المسلمين من أهل السنة والجماعة في العالم الآثار والنتائج

شريف مراد*

الملخص

يتناول هذا البحث ظاهرة التنمّر العقدي من قِبل التيار الوهابي تجاه المسلمين من أهل السنة والجماعة في مختلف أنحاء العالم، مسلطًا الضوء على الأبعاد التاريخية والفكرية والاجتماعية لهذه الظاهرة، وآثارها السلبية العميقة على وحدة الأمة الإسلامية. يهدف البحث إلى بيان خطورة الإقصاء والتكفير الذي تمارسه الوهابية باسم "العقيدة الصحيحة"، وتحليل نتائجه المدمّرة على النسيج العقدي والاجتماعي للأمة، انطلاقًا من سياقها التاريخي وتجلّياتها المعاصرة. ينطلق الباحث من المنهج التاريخي التحليلي، من خلال مقارنة بين ما حدث في زمن الدولة العباسية، حين حاولت فرقة المعتزلة فرض القول بخلق القرآن على عموم المسلمين بدعم من السلطة، وما رافق ذلك من تعذيب واضطهاد للمخالفين وعلى رأسهم الإمام أحمد بن حنبل، وبين ما تمارسه الوهابية منذ بدايات القرن العشرين من محاولات فرض رؤيتها العقائدية الأحادية على باقي مكوّنات أهل السنة والجماعة بدعم من سلطة آل سعود الذين يتقوُّون بأعداء الإسلام والمسلمين. وقد أشار البحث إلى دعم سياسي خارجي لبروز الوهابية، خصوصًا من قبل القوى الاستعمارية التي سعت إلى تمزيق الخلافة العثمانية، مستغلة الخلافات الدينية في ضرب الوحدة الإسلامية من الداخل. وتؤكد الدراسة أن الخطاب الوهابي ارتكز على تكفير المخالفين، واعتبار أتباعه وحدهم "الفرقة الناجية"، مع رفض شامل لباقي المدارس العقدية والفقهية، مما أدّى إلى شق صفوف المسلمين، وإضعاف تماسكهم العقدي، وفتح المجال أمام ولادة تيارات عنيفة ومتطرفة. وقد بيّن البحث أيضًا كيف ساهم هذا الفكر في تغذية نزعات الإرهاب والتكفير، مستندًا إلى قراءات متشددة للتراث، تُنسب زورًا إلى منهج السلف، الذين كانوا في حقيقتهم أقرب إلى الاعتدال والحكمة والاختلاف المشروع. واستنادًا إلى دراسات سابقة تناولت الفكر المعتزلي، ومحنة خلق القرآن، ونشوء الوهابية في سياقها السياسي والديني، خلص البحث إلى أن التنمّر العقدي، أياً كان مصدره، لا يخدم مصلحة الأمة، بل يعمّق الانقسام ويعيق النهوض الحضاري للمسلمين. وبيّن البحث عدة مظاهر لتنمر الوهابية من خلال بعض السلوكيات والمواقف المتشددة، منها: التكفير الجماعي: حيث حكمت الوهابية بكفر من خالفها في الرأي حتى في مسائل خلافية، واعتبرت أن المسلمين كانوا على شرك لمدة ستمئة سنة قبل ظهور محمد بن عبد الوهاب، وهي دعوى تنم عن جهل بتاريخ الأمة ومعتقداتها. وتحريف النصوص: عندما حمل الوهابية آيات نزلت في المشركين على عموم المسلمين، فجعلوا التوسل بالنبي ﷺ أو بالأولياء شركًا، وحرّموا زيارة القبور والدعاء عندها، رغم ثبوت مشروعية هذه الأمور في السنة النبوية الصحيحة. والعدوان المسلح: من مظاهر التنمر العسكري، ما قاموا به من حصار لمدينة الطائف سنة 1217هـ، وحصار مكة ومنع الإمدادات عنها، مما تسبب في مجاعات، وقطع طريق الحج والعمرة على المسلمين. و رفض المذاهب والاجتهاد: رفضوا اجتهادات فقهاء الأمة، وفرضوا آراء المعاصرين من مشايخهم، وأطلقوا وصف البدعة والضلال على جمهور الأمة. كما أظهر البحث بعض الفئات التي تضررت من التنمر الوهابي وهم: الصوفية: اتُّهمت كلها بالبدعة والكفر، ووصفت بأنها روح اليهودية والمجوس، مع تجاهلٍ لحقيقة أن غالب الطرق الصوفية ملتزمة بالكتاب والسنة، وأن الانحرافات الفردية لا تمثل المنهج العام. الأشاعرة: تعرّضوا لهجوم واسع، ووصفت عقيدتهم بالضلال، رغم أن جمهور الأمة يتبع هذا المذهب العقدي. واتُّهموا بإنكار علو الله، رغم أن الأشاعرة يثبتون الصفات بما يليق بجلال الله وينزّهونه عن الجهة والمكان. الماتريدية: حُرموا من لقب "أهل السنة"، مع أنهم – كالأشاعرة – يُمثّلون جمهور الأمة في الشرق الإسلامي. الشيعة: كانوا من أكبر ضحايا الوهابية تاريخيًا، إذ اتُّهموا بالشرك والرفض، وهو ما أدى إلى موجات عنف واستباحة دمائهم ومعتقداتهم. أخيراً يوصي البحث بضرورة العودة إلى المنهج الوسطي الذي مثّله جمهور أهل السنة والجماعة عبر القرون، القائم على الرحمة، والسعة، والتعايش، ونبذ الغلو والتكفير.

الكلمات الافتتاحية: علم الكلام، التنمر، الوهابية، أهل السنة، الآثار والنتائج.

* Dr. Öğr. Üyesi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Kıraat bilim dalı, charifmurad@yyu.edu.tr. ORCID: 0000- 0001-7778-6871.

فاعليّة تطبيقات الذكاء الاصطناعيّ في التدقيق اللغويّ للنصوص الدينيّة العربيّة

NADIR MENDERES*

الملخص

شهدنا في السنوات الأخيرة طفرة نوعيّة في اللسانيّات الحاسوبيّة التي نتجت عن اندماج سابق بين علم اللسانيّات وعلوم الحاسوب، وتجلّت هذه الطفرة بظهور تطبيقات الذكاء الاصطناعيّ في مجال اللغة، والتي باتت تقدّم خدمات متنوّعة ومذهلة في جميع المجالات اللغويّة، واستطاعت أن تنافس المتخصّصين في تخصّصهم بل أن تتفوّق عليهم في بعض الجوانب، لا سيَّما في السرعة والدقّة وتقليل الجهد والتكلفة، فهذه التطبيقات قادرة على فهم الأوامر الصادرة من المستخدمين والاستجابة لها، وتنفيذها بكفاءة، كما أنّها قادرة على إنتاج محتوًى لغويّ جديدًا يُضاهي ما يكتبه الإنسان، بل قد يتجاوزه في بعض الحالات. وتقدّم هذه التطبيقات خدمات لغويّة متنوّعة، كالتدقيق اللغويّ، والتلخيص، وتحليل بيانات النصوص، وضبطها بالحركات، ووضع علامات الترقيم، وتوليد النصوص الجديدة بحسب رغبة المستخدم، ومن أبرز الخدمات التي تقدّمها هذه التطبيقات خدمة الترجمة الآليّة، حيث أصبحت هذه الأنظمة قادرة على ترجمة النصوص بين لغات متعدّدة بأسلوب جيّد، يراعي التراكيب والمعاني، ولا تقتصر هذه التطبيقات على الترجمة العامّة، بل تعدّتها إلى ترجمة النصوص التخصّصيّة، كالترجمة الأدبيّة، والعلميّة، والدينيّة. وقد هدفت هذه الدراسة إلى إظهار فاعليّة تطبيقات الذكاء الاصطناعيّ في مجال الترجمة للمؤلّفات الدينيّة من العربيّة إلى التركيّة، وذلك من خلال إجراء مقارنة بين المترجم البشريّ وتلك التطبيقات الاصطناعيّة في هذا المجال، وقد عُرِضت في بداية الدراسة معلومات مختصرة عن الذكاء الاصطناعيّ ومفهومه، ونبذة عن تطبيق ديبسيك (DeepSeek)، واستخداماته في مجال الترجمة. ثمّ دُرست عيّنات من النصوص الدينيّة المترجمة إلى التركيّة من طرف مترجم بشريّ، وتُرجمت أيضًا باستخدام التطبيق المذكور، ثمّ أُجريَتْ مقارنة بينهما، عُرضت من خلالها النقاط الإيجابيّة والسلبيّة في ترجمة التطبيق، وأُحصيت الأخطاء التي وقع فيها، كما دُرستْ دقّة إيصاله للمعنى، وقورن كلّ ذلك مع الترجمة البشريّة. وقد اخترنا العيّنات من النصوص العربيّة الدينيّة لنترجمها عبر التطبيق المذكور إلى اللغة التركيّة، وكان سبب اختيار ترجمة النصوص الدينيّة إلى التركيّة أنّنا وجدنا في تركيا إقبالًا كبيرًا على ترجمة المصادر العربيّة الدينيّة إلى اللغة التركيّة، وغالبًا ما يصطدم هذا الإقبال بصعوبات لغويّة؛ حيث إنّ المصادر الدينيّة تحتوي على مصطلحات كثيرة غير موجودة في التركيّة، كما أنّ الأسلوب اللغويّ في الكتب الدينيّة يختلف إلى حدّ ما عن الأسلوب في العربيّة المعاصرة، فرأينا أن نقيّم في هذا البحث فاعليّة تطبيقات الذكاء الاصطناعيّ الحديثة في ترجمة النصوص الدينيّة إلى التركيّة. وتوصّلت الدراسة إلى أنّ التطبيق يمتلك قدرة فائقة على ترجمة النصوص الدينيّة العربيّة إلى التركيّة على الرغم ممّا تحتويه من مصطلحات فقهيّة، وعبارات قديمة، وأسلوب تراثيّ، حيث استطاع أن يقدّم ترجمةً أكاديميّة مميّزة، وصحيحة إلى درجة كبيرة، وبسرعة مذهلة، وأنّه أحيانًا يتفوّق على المترجم البشريّ في صياغة العبارات صياغة أكاديميّة، وكذلك توصّلت الدراسة إلى أنّ ترجمة التطبيق أكثر تطابقًا مع النصّ الأصليّ من ترجمة المترجم البشريّ الذي يكثر التصرّف في النصّ اعتمادًا على معلوماته. ولكن في المقابل كشفت الدراسة عن بعض السلبيّات الموجودة في التطبيق، وبعض الأخطاء التي يقع فيها أثناء الترجمة، كما وصلت الدراسة إلى أنّ المترجم البشريّ المتخصّص يتمتّع بالقدرة على التصرّف في النصّ الأصليّ وتصحيح بعض الأخطاء العلميّة فيه اعتمادًا على المعلومات الشخصيّة، لكنّه في المقابل يتأثّر أحيانًا بالترجمة الحرفيّة للنصّ فتكون عباراته ضعيفة. وأخيرًا لاحظنا من خلال الدراسة أنّ التطبيق يستوعب المصطلحات الدينيّة، لكنّه عند الترجمة يميل إلى الترجمة باللغة التركيّة الحديثة، واستخدام المصطلحات التركيّة، بينما يُفضَّل في الأوساط الدينيّة التركيّة استخدام المصطلحات الدينيّة ذات الأصل العربيّ.

الكلمات المفتاحيّة: الترجمة، الذكاء الاصطناعيّ، العربيّة، النصوص الدينيّة، ديبسيك.

*Dr. Öğr. Üyesi, Gaziantep İslam Bilim ve Teknoloji Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, nadir.menderes@gmail.com, ORCID: 0000-0003-3054-9099.

الأعراف المستجدة في الفقه الإسلامي: ضوابطها وطرق اعتبارها

حمزة خليفاتي*

الملخص

في ظلّ التحوّلات الاجتماعية والاقتصادية غير المسبوقة التي يشهدها العالم المعاصر، لم تعد المجتمعات الإسلامية بمنأى عن بروز أنماط من الأعراف الجديدة والمتسارعة النشوء، بعضها يرتبط بتطوّر الوسائل التقنية والمعاملات المالية الحديثة، وبعضها الآخر متصل بتغيّر البُنى الاجتماعية والعلاقات الإنسانية. وهذه الأعراف المستجدة وإن كانت تعبّر في الأساس عن تفاعل المجتمع مع ضرورات الحياة ومقتضياتها، إلا أنها في بعض تجلياتها قد تتعارض أو تتنافر مع الأطر الشرعية الثابتة والقواعد الكلية المقررة في الفقه الإسلامي، وهو ما يثير إشكالية حول مدى صلاحية هذه الأعراف لأن تكون مصادر معتبرة في التشريع الإسلامي، أو أن تكون مجرد ممارسات اجتماعية لا وزن لها في ميزان الاعتبار الشرعي. من هنا تنبع إشكالية هذه الدراسة، إذ تسعى إلى تحديد الموقف الشرعي من هذه الأعراف الناشئة، وتحرير مناط القول في كيفية التمييز بين ما يُقبل منها شرعاً وما يُردّ، مع ضبط المعايير التي على ضوئها يتم استصحاب هذه الأعراف في عملية الاستنباط والاجتهاد الفقهي. فالقبول والرد ليسا عملية عفوية أو محكومة بالذوق الشخصي، بل هما محكومان بمنهجية منضبطة تستند إلى النصوص الشرعية، ومقاصد الشريعة الكلية، وقواعدها العامة مثل: العادة محكمة، ولا يُنكر تغيّر الأحكام بتغيّر الزمان والمكان. وتتجلى أهمية هذه الدراسة في سدّ ثغرة معرفية قائمة في بحوث أصول الفقه المعاصرة، حيث ما زال موضوع العرف – خصوصاً في صوره المتجددة – يحتاج إلى المزيد من التأصيل والضبط. كما أن الدراسة تقدم إطارًا فقهيًا أصوليًا يُعين المجتهدين والباحثين والمفتين على التعامل مع هذه النوازل والوقائع المستجدة، فيوازن بين حفظ ثوابت الشريعة ومقاصدها العليا من جانب، وبين الاستجابة لمتطلبات العصر وتطورات الحياة من جانب آخر، وهو ما يعكس روح الشريعة ومرونتها في استيعاب التطور الإنساني ضمن حدود الانضباط الشرعي. ولتحقيق هذه الغاية، اعتمد الباحث منهجًا علميًا مركّبًا يجمع بين المنهج الوصفي التحليلي لرصد المفاهيم المتعلّقة بالعرف في مدونات الفقهاء، وبين المنهج الاستقرائي الذي يستجلي الشروط والضوابط التي وضعها الأئمة للاعتداد بالعرف. وقد جرى ذلك كله في ضوء مقاربة علمية تضبط عملية الاستدلال، وتمنع التوسع غير المنضبط الذي قد يؤدي إلى تمييع النصوص الشرعية، أو الجمود الذي يحجب عن الشريعة قدرتها الاستيعابية. وقد توصّل البحث إلى نتائج أهمها؛ أنّ الفقه الإسلامي يمتلك من المرونة والآليات المنهجية ما يتيح له استيعاب الأعراف المستجدة واعتبارها مصدرًا ثانويًا من مصادر التشريع يُستأنس به في بناء الأحكام، غير أنّ هذا الاعتبار ليس مطلقًا ولا مفتوحًا على مصراعيه، بل هو مقيّد بجملة من الضوابط الصارمة التي تشكّل سياجًا يحفظ ثوابت الدين، ويمنع من تمرير الممارسات الدخيلة أو الأعراف الفاسدة تحت غطاء الشرعية. ومن أهم هذه الضوابط: ألا يخالف العرف نصًا شرعيًا صريحًا أو إجماعًا قطعيًا، وأن يكون عامًّا غالبًا لا نادرًا، وألا يتبدّل بتبدّل الأزمنة القصيرة، وألا يتعارض مع مقاصد الشريعة في حفظ الدين والنفس والعقل والنسل والمال. كما بيّن البحث أنّ تفعيل العرف في الاجتهاد الفقهي يتمّ عبر مسالك معتبرة ومتنوعة؛ منها: تحقيق المناط بتنزيل الأحكام الكلية على الوقائع الجزئية مع مراعاة أثر العرف فيها، أو الاستحسان المبني على العرف حيث يُصار إليه دفعًا للحرج وتحقيقًا للمصلحة، أو باعتباره قرينة مؤثرة تُرجّح عند تعارض الأدلة الجزئية. وهذا يبرهن على أن الفقه الإسلامي ليس نصًا جامدًا، بل هو منظومة حيّة قادرة على التفاعل المنضبط مع متغيرات الزمان والمكان، دون أن تفقد ثوابتها أو تفرط في مقاصدها. وبذلك، فإن الدراسة تبرز بوضوح أن الاعتداد بالعرف ليس تساهلًا ولا تضييقًا، بل هو اجتهاد رشيد منضبط، يتيح للشريعة أن تحافظ على عالميتها وصلاحيتها لكل زمان ومكان، وتؤكد في الوقت ذاته أنّ المرجعية النهائية تظل للنصوص الشرعية القطعية ومقاصد الشريعة الكلية.

الكلمات المفتاحية: الأعراف، الفقه، المستحدثة، المعاصرة، ضوابط.

*Doctor of Philosophy in Islamic Revealed Knowledge and Heritage (Fiqh & Usul Al-Fiqh), International Islamic University Malaysia, dr.hkhelifati@gmail.com, ORCID: 0000-0001-8222-6334.

علم القراءات بين النَّمطيَّة القديمة والتجديد في التدريس لطلبة الدراسات العليا بالجامعات التركيَّة

حيدر خليل إسماعيل*

الملخص

قد يستوجب التدريس في بعض الأحيان الخروج من النمطية التقليدية إلى طريقة جديدة مبتكرة؛ لإيصال المعلومات إلى الطلبة المستهدفين من العملية التدريسية، ولا سيما إذا كان أصل العلم ناشئاً في لغة، والطلبة المتعلِّمون يتحدثون لغة أخرى، ودعا ذلك المؤسسات العلمية لتوظيف الجهود الكفيلة لتذليل صعوبات الفهم على الطلاب، ومن هذه الجهود المؤتمرات العلمية في الجامعات والمؤسسات المعنية، حكومية كانت أو أهلية ذاتية، ولما سمعنا بانعقاد الندوة العلمية في جامعة ماردين (آرتوكلو)، والتي كانت بعنوان "الدين والتجديد" أردنا أن ندلي بدلونا في تخصص علم القراءات الذي أصبح علماً عزيزاً في زماننا هذا، من حيث تحصيله، وتوظيف الإمكانات الحديثة لمصلحته، فجاءت مشاركتي بعنوان: "علم القراءات بين النَّمطيَّة القديمة والتجديد في التدريس لطلبة الدراسات العليا بالجامعات التركيَّة" رغبة منا في تحقيق الهدف المنشود من تطوير طرق ووسائل تدريس هذا العلم في المؤسسات العلمية عموماً. وتكمن أهمية بحثنا هذا في كونه يسهل إيصال مادة علم القراءات بطرق جديدة لطلبة الدراسات العليا في الجامعات التركية، والذي نستعرض فيه طرق التجديد في تدريس علم القراءات للفئة المستهدفة، والتي تم استخدامها من قبل الباحث في بعض المؤسسات التعليمية التركية. مشكلة البحث: تكمن مشكلة البحث في قضيتين: الأولى: ما هي المحددات التي يمكن تجديدها في علم القراءات، والثانية ما هي الوسائل الحديثة التي يمكن استغلالها في تجديد علم القراءات. وسنجيب على هذين السؤالين من خلال هذه المشاركة بهذا البحث. هيكلية البحث: يتفرع البحث إلى تمهيد ومبحثين. ذكرنا في التمهيد حدودَ ومصطلحات ألفاظ العنوان. ويندرج تحته أربع نقاط: يوضح الأولى منها: التعريف بالقراءات القرآنية المتواترة، وأما الثانية: فقد توشح ببيان تعريف التدريس والمصطلحات ذات الصلة لغة واصطلاحاً، وأما الثالثة: فجاء لتوضيح معني الدراسات العليا، وأما الرابعة: فيشمل تعريف النمطية والتجديد. أما المبحثان فسيشكلان القاعدة لأصل البحث؛ حيث سنخوض فيهما ببيان الطريقة القديمة المعتادة في تدريس القرآن الكريم وما ينضوي تحته من وجوه القراءات، انطلاقاً من بدء نزوله على قلب النبي صلى الله عليه وسلم وانتهاءً إلى تشكل علم القراءات، مروراً بمراحل تطوره من أساليب تعليمه من المشافهة والتلقي، مستعرضين أبرز الملامح التي طرأت على القرآن الكريم من جمعه في مصحف واحد، فتنقيطه، وتشكيله، ثم تسبيعه، وما تلا ذلك من تطور وتجديد في إدخال العلامات التي يسرت على الأمة قراءته وتلقيه، وصولاً إلى المؤلفات التي ساعدت على نشر علم القراءات، وانتهاءً بذكر الأساليب الجديدة في عرضه من مخططات المفاهيم، والمشجرات الذهنية، والوسائل البرمجية الحديثة. وعلى أساس ذلك تم تقسيم هذه المفردات ضمن مبحثين كان الأول منهما موسوماً بـ: طرق ووسائل تعلم القرآن الكريم النمطية القديمة، والثاني فكان موشحاً بالعنوان الآتي: طرق ووسائل تعلم القراءات القرآنية الجديدة، ثم الخاتمة والنتائج والتوصيات. منهجية البحث: سلكنا فيه منهجاً قائماً على أساس الاستقراء والوصف التشخيصي، فأما الاستقراء فمنهج يدفعنا إلى البحث والتقصي في الكتب المتنوعة للوصول إلى الأساليب والطرق التي اعتاد عليها المدرسون لهذا العلم قديماً، ثم عرضها في هذا البحث عرضاً علمياً، وأما الوصف والتشخيص فمنهج قائم على تحليل هذه الطرق والأساليب، وتحديدها بإطار وصفي قائم على أسس القراءات القرآنية، وقواعدها التي حققت مناط القضية، ورسمت ملامحه التي لا تقبل مجالاً للتغيير منطلقين منها عبر أمثلة قرآنية وردت فيها وجوه القراءات، مستخدمين هذه الطرق المتعددة وصولاً إلى الغاية التي نحدد فيها الجديد من الوسائل التي يمكن الاستفادة منها في تدريس علم القراءات في الجامعات التركية وغيرها.

الكلمات المفتاحية: القراءات، تركيا، طرائق تدريس، الماجستير، تطوير.

*Doç. Dr., Iğdır Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, hayder.ismael@igdir.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1247-3716.

تطور التشريع في الدولة الإسلامية بين مقاصد الشريعة وأهداف التنمية المستدامة: دراسة تحليلية

محمد كاشف شيخ*
عبد الوحيد*

الملخص

إنّ تشريع القوانين في العالم الإسلامي ليس أمرًا مستحدثًا، بل له جذورٌ تاريخيةٌ راسخة، فقد خلّف رسول الله ﷺ بعد وفاته دولةً إسلاميةً عظيمة، أُقيمت على أساسها الخلافة الراشدة، حيث كان الخليفة يتولّى الإشراف على جميع شؤون الدولة ورعاية مصالحها، وفقًا للمنهج الذي بيّنه وطبّقه النبي ﷺ. وعلى مضي العصور قام الفقهاء والمجتهدون، فرادى وجماعات، باستباق الوقائع والنوازل المتوقعة، فاجتهدوا في استشراف ما قد يطرأ من مسائل على الأمة، واستنبطوا حلولًا شرعية لها مستندين في ذلك إلى فهمهم العميق وبصيرتهم الثاقبة في ضوء القرآن الكريم والسنة النبوية الشريفة مستحضرين مقاصد الشريعة التي تهدف إلى حفظ الدين، والنفس، والعقل، والنسل، والمال، والتي تمثل ركائز حماية الإنسان والمجتمع. في تاريخ الفقه الإسلامي، تميزت بعض القرون الأخيرة بأهمية خاصة من حيث ظهور حركة تجديدية وإعادة تشكيل لمقاصد الشريعة خلال العقود الأربعة الأخيرة. وقد بدأت هذه الحركة بقيادة المفكر البارز والعالم المتميز العلامة محمد الطاهر بن عاشور (١٨٧٩ - ١٩٧٣م)، حيث قامت بتوسيع نظرية المقاصد التي وضعها الإمام الغزالي والإمام الشاطبي، وعرّفت أبعادًا جديدة للمقاصد. وقد كان من أبرز ما تميزت به هذه الحركة أنها نقلت مقاصد الشريعة من إطار المقاصد الخمسة التقليدية إلى آفاق أوسع وأشمل، مما أتاح للشريعة الإسلامية التعامل بفعالية مع تحديات العصر. ولا شك اننا نجد في العالم الإسلامي عددًا كبيرًا من المجتهدين في العصر الحديث، ما يدل على ازدهار الفكر الفقهي وتنوعه في تلك الحقبة المباركة حيث مثّل ذلك إرثًا عظيمًا ساهم في تشكيل النظام القانوني الإسلامي عبر العصور. ومع تطوّر الدولة الإسلامية وتوسّع رقعتها، برز دور الفقهاء والمجتهدين في استباق الوقائع ومعالجة النوازل، بما يضمن تحقيق المصلحة العامة ورفع الحرج وحفظ الحقوق. قد تطورت المذاهب الفقهية، لا سيما في القرنين الثاني والثالث الهجري، استجابة لاحتياجات المجتمعات الإسلامية المختلفة، وتأكيدًا على مرونة الشريعة الإسلامية وقدرتها على مواكبة التغيرات الاجتماعية والاقتصادية. وإذا تأملنا اليوم أهداف التنمية المستدامة (SDGs)التي أقرتها الأمم المتحدة – مثل القضاء على الفقر، وتحقيق العدالة، والتعليم الجيد، والصحة الجيدة والسلام والمؤسسات القوية رأينا أن الشريعة الإسلامية قد سبقت في التأصيل لهذه القيم من خلال تشريعاتها ومقاصدها؛ فمقصد حفظ المال يتقاطع مع أهداف القضاء على الفقر وتعزيز الاقتصاد، ومقصد حفظ النفس يُعزز أهداف الصحة والرعاية، ومقصد العدل والشورى يتماهى مع بناء مؤسسات عادلة وقوية. ومن هنا يتبين أن التشريع الإسلامي، بما يحمله من مرونة وعمق إنساني، لا يحقق فقط العدالة داخل المجتمع الإسلامي، بل يواكب أيضًا التوجهات العالمية نحو التنمية الشاملة، مما يجعله إطارًا صالحًا للمساهمة في تحقيق أهداف التنمية المستدامة. وفي العصر الحديث يعمل العلماء والمفكرون على تكييف مقاصد الشريعة الإسلامية وفقاً لفضائل الشريعة الإسلامية، ويتقدمون نحو حل المشكلات الناشئة حديثاً. وعلى نحو مماثل، تُبذل الجهود لربط أهداف التنمية المستدامة في العالم بأهداف الشريعة الإسلامية. ورغم أن هذا لا يبدو ممكنا تماما، فإن هناك مجالا للتكييف في العديد من الجوانب. تحاول هذه الدراسة تقديم مراجعة نقدية لهذه الجهود.

الكلمات المفتاحية: التشريع الاسلامى، الدولة الاسلامية، مقاصد الشريعة، اهداف التنمية المستدامة، الشريعة الاسلامية.

* د.استاذ مشارک فی قسم الدراسات الاسلامیہ، جامعۃ رفاہ العالمیہ، اسلام اباد، باکستان
* د.محاضر فی قسم الدراسات الاسلامیہ، جامعۃ رفاہ العالمیہ، اسلام اباد، باکستان

تحوُّل المرجعية في التفسير القرآني المعاصر من مركزية النصّ إلى سلطة القارئ ـ دراسة نقدية ـ

أحمد نجيب*

الملخّص

شهدت الدراسات القرآنية في العصر الحديث تحوّلًا ملحوظًا في مرجعية التفسير من النصّ إلى القارئ، حيث ظهرت اتجاهات حداثية تسعى إلى إعادة قراءة النصّ القرآني وفق مقاربات معرفية معاصرة تستند إلى أدوات النقد التاريخي واللغوي والفلسفي المستمدة من الفكر الغربي الحديث. ويتناول هذا البحث ظاهرة "تحوّل المرجعية في التفسير القرآني المعاصر"، باعتبارها إشكالية محورية تمسّ جوهر الفهم القرآني بين ثبات دلالات النص وقداسته من جهة، وتوسيع سلطة القارئ ودوره في إنتاج المعنى من جهة أخرى. تكمن أهمية البحث في معالجته لإحدى القضايا الفكرية والمنهجية المعاصرة في حقل الدراسات القرآنية، وهي التوتر بين مركزية النصّ القرآني وبين سلطة القارئ في التفسير. كما تزداد أهمية الدراسة نظرًا لتأثير بعض المفكرين الحداثيين على الخطاب الإسلامي والفكر العربي المعاصر، ومن أبرزهم محمد أركون، ونصر حامد أبو زيد، وعبد المجيد الشرفي، الذين قدّموا مشاريع فكرية تسعى إلى تفكيك التفسير التقليدي وتأسيس مناهج بديلة لقراءة النصّ. ويهدف البحث إلى تقديم طرح نقدي متوازن يدرس هذه المشاريع ويقيّم أطروحاتها في ضوء أصول التفسير الموروث ومقاصده البيانية واللغوية. اعتمدت الدراسة منهجًا تحليليًا نقديًا مقارنًا، يقوم على قراءة موسّعة للاتجاهات الحداثية في التفسير القرآني من خلال تحليل خطابها ومقارنة منطلقاتها الفكرية بمناهج التفسير التقليدية. وقد ركز البحث على ثلاثة نماذج رئيسة من القراءات المعاصرة: مشروع محمد أركون الذي دعا إلى إخضاع النصّ القرآني لمناهج النقد التاريخي، وإعادة تعريف مفهوم الوحي بعيدًا عن التصورات اللاهوتية التقليدية، ومقاربة نصر حامد أبو زيد التي اعتبرت القرآن نصًّا ثقافيًا خاضعًا لشروط إنتاجه التاريخية، وقابلاً لتعدد القراءات بحسب أفق القارئ، ومشروع عبد المجيد الشرفي الذي سعى إلى نزع القداسة عن النصّ القرآني ومساواته بالنصوص الدينية الأخرى في إطار دراسات الأديان المقارنة. تتمثل إشكالية البحث في التساؤل الرئيس: إلى أي مدى أسهمت القراءات الحداثية في تحويل مرجعية التفسير من النصّ إلى القارئ؟ وما انعكاسات ذلك على فهم المعنى القرآني وثبات دلالته؟ ومن خلال الإجابة عن هذا التساؤل، يعالج البحث إشكالات محورية تتعلق بعلاقة النص بالقارئ، وأثر تغييب السياق اللغوي والبياني على عملية التفسير، وكيفية الموازنة بين الانفتاح على المناهج الحديثة والحفاظ على أصالة المرجعية القرآنية. وقد توصّل البحث إلى نتائج أساسية، أبرزها أنّ القراءات الحداثية للتفسير القرآني قدّمت إسهامًا معرفيًا مهمًّا في تجديد النظر في مناهج التفسير وفتح آفاق جديدة لقراءة النصّ، غير أنّها وقعت في ثغرات منهجية عميقة، من أهمها تغييب البنية اللغوية والبيانية للقرآن وإضعاف خصوصيته النصية، مما أدى إلى استنتاجات تأويلية متباعدة عن مقاصده الأصلية. كما بيّنت الدراسة أنّ الإفراط في منح القارئ سلطة مطلقة في إنتاج المعنى يؤدي إلى تفكيك المرجعية النصية وتجاوز حدود الوحي، وأنّ إخضاع القرآن لمناهج النقد التاريخي والمقاربات الغربية دون مراعاة لطبيعته الموحى بها يضعف دلالاته المركزية. وفي المقابل، يدعو البحث إلى بناء منهج متوازن يدمج بين ثبات النصّ القرآني والانفتاح على التطورات المعرفية الحديثة، مع التأكيد على أصالة المرجعية النصية واللغوية وضرورة استحضار المقاصد القرآنية في أي مقاربة معاصرة. وبذلك يسهم البحث في إثراء النقاش الأكاديمي حول تحوّلات التفسير المعاصر من خلال تقديم رؤية نقدية تسعى إلى المحافظة على أصالة النصّ القرآني وفي الوقت نفسه تطوير مناهج التأويل لتواكب التحولات الفكرية والثقافية الراهنة.

الكلمات المفتاحية: التفسير، التفسير القرآني المعاصر، القراءات الحداثية، مركزية النص القرآني، سلطة القارئ.

*Doç. Dr., Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, anajib@agri.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7864-9833.

العلوم الإسلامية وسؤال التجديد ـ علم الكلام نموذجا ـ

مرزوق العمري*

الملخص

شكل موضوع التجديد خاصية من خصائص العلوم الإسلامية بشكل عام، فهو من المواضيع القديمة التي عرفتها العلوم الإسلامية زمن التأسيس على النحو الذي كان مع الإمام أبي حامد الغزالي ونداؤه بإحياء علوم الدين، وفي النهضة الحديثة التي عرفتها الأمة الإسلامية كانت هناك نداءات تجديدية لإحياء العلوم الإسلامية، ومن أهم هذه العلوم علم الكلام الذي خص بدعوة خاصة وذلك لطبيعة الوظيفة المنوطة به والمتمثلة في: شرح مسائل العقيدة والاستدلال عليها والرد على الشبهات الواردة عليها. وبما أن الشبهات التي واجهت العقيدة في العصر الحديث ليست هي الشبهات القديمة دعت الحاجة إلى التجديد في علم الكلام ،فكانت من الندءات الأولى نداء شبلي النعماني في الهند في فاتحة القرن العشرين للميلاد بإصداره كتابا بعنوان"علم الكلام الجديد" دعا فيه إلى ضروة التجديد في علم الكلام على مستوى الموضوع و على مستوى المنهج و على مستوى الغاية جميعا، وقد ربط دعوته التجديدية بالتحولات المعرفية والشبهات التي صارت تواجه العقيدة الإسلامية، ثم تتالت الكتابات في هذا المجال على النحو الذي كان مع الشيخ رشيد رضا وكتابه الوحي المحمدي، وصولا إلى وحيد الدين خان ودعوته إلى تجديد علوم الدين. ثم أخذت العملية بعدا أكاديميا بعد انتشار حركة الطباعة التي يسرت وصول الكتاب إلى القارئ وانتشار بعض الكتب التي سوقت لإيديولوجيات وافدة، ككتاب خرافة الميتافيزيقا لزكي نجيب محمود الذي أثار ردود فعل كبيرة، ومثل كتاب امرأتنا في الشريعة والمجتمع للطاهر الحداد في تونس وكان محل انتقاد أيضا ...وصولا إلى كتابات الحداثيين العرب في الراهن التي تذهب مذهبا يخالف المألوف في الرؤية الإسلامية ؛ ككتابات محمد أركون، ومحمد سعيد العشماوي، ونصر حامد أبو زيد ومحمد شحرورو وعبد الله العروي...وغيرهم. وقد واكبت هذه الموجة موجة أخرى ناقدة على النحو الذي تميز به طه عبد الرحمان في كتابه في أصول الحوار وتجديد علم الكلام، وكذا الهندسة المعرفية لعلم الكلام الجديد لمصطفى ملكيان...وغيرهما، وهكذا تبلور في الفضاء الأكاديمي مصطلح علم الكلام الجديد وانتشر بهذه الصورة بشكل بارز مع الدكتور عبد الجبار الرفاعي؛ إذ تيسر له تأسيس مركز فلسفة الدين وعلم الكلام الجديد في بغداد. كل ذلك دال على خاصية التجديد في علم الكلام ، وعلى حيوية العملية التجديدية الكلامية. فما معنى التجديد في علم الكلام؟ ماهو مساره؟ ما هي مبرراته. ماهي مستوياته؟ . هذه التساؤلات وغيرها هي موضوع هذه الورقة.

الكلمات المفتاحية: العلوم الإسلامية، النموذج، علم الكلام ، التجديد.

*أستاذ العقيدة والفلسفة لإسلامية، جامعة باتنة -1- الجزائر، merlamri@yahoo.fr

مهارةُ المحادثة ـ الحلقةُ المفقودة في تعليم اللغة العربية لغير الناطقين بها في تركيا ـ

HASAN AKREŞ*

الملخص

تُعدُّ مهارة المحادثة ركيزةً أساسية في عملية اكتساب اللغة، وعنصرًا حاسمًا في بناء الكفاءة التواصلية لدى المتعلم. فهي لا تقتصر على مجرد القدرة على النطق أو تركيب الجمل، بل تتجاوز ذلك إلى تمكين المتعلم من التفاعل مع البيئة المحيطة به بلغة سليمة وطبيعية، تُمكنه من التعبير عن أفكاره، وفهم الآخرين، والمشاركة الفعّالة في مختلف أنشطة الحياة اليومية. وفي سياق تعليم اللغة العربية لغير الناطقين بها، خصوصًا في تركيا، تبرز المحادثة كحلقة مفقودة في كثير من البرامج التعليمية، على الرغم من أنها تمثل جوهر التعلم اللغوي وأحد المؤشرات الرئيسة لنجاح العملية التعليمية. فالمتعلم قد يحفظ المفردات ويتقن قواعد النحو والصرف، لكنه قد يعجز عن إجراء حوار بسيط عند الحاجة، مما يعكس فجوة واضحة بين المعرفة النظرية والتطبيق العملي. إن المحادثة ليست مهارة معزولة، بل هي مهارة تفاعلية ترتبط ارتباطًا وثيقًا ببقية المهارات اللغوية الأربع. فهي تعتمد على الاستماع بوصفه مدخلاً للفهم اللغوي، وتُغذّي القراءة والكتابة من خلال تكرار التراكيب اللغوية واستعمال المفردات في سياقات متنوعة. كما أنها تُسهم في بناء الثقة بالنفس لدى المتعلمين، وتُكسبهم مهارات التعبير عن الذات، والتفاوض، وحل المشكلات، وفهم الأبعاد الثقافية والاجتماعية للغة. ومع هذا، لا تزال المحادثة تُعاني من التهميش في مناهج تعليم اللغة العربية في كثير من الجامعات التركية، إذ غالبًا ما تُدرّس بشكل نظري أو ثانوي، دون أن تحظى بالزخم الكافي الذي يتناسب مع أهميتها. في كثير من البرامج، يتم التركيز على المهارات المكتوبة، وتُعطى الأولوية للقواعد والتراكيب، بينما يُترك المتعلم دون تدريب كافٍ على استخدام اللغة في مواقف حقيقية. برامج تعليم المحادثة الناجحة تهدف إلى تمكين المتعلم من التفاعل باللغة العربية في مواقف حياتية متنوعة، كالتعريف بالنفس، زيارة الطبيب، الحوار في السوق، المشاركة في النقاشات الصفية أو الندوات، وغيرها من المواقف التي تتطلب سرعة بديهة، وطلاقة، وفهمًا للسياق. ولهذا، لا بد أن تُبنى مناهج المحادثة على أساس وظيفي وتواصلي، باستخدام أنشطة تعليمية واقعية ومحفزة، مثل: المحاكاة، التمثيل، الحوار الثنائي، الألعاب اللغوية، النقاش الجماعي، والتفاعل مع الوسائط السمعية والبصرية. ورغم وضوح الأهداف، إلا أن التطبيق العملي لهذه الرؤية يواجه تحديات متعددة، لا سيما في البيئة الجامعية التركية. من أبرز هذه التحديات: صعوبات لدى المتعلمين أنفسهم، كضعف الثقة، والخوف من ارتكاب الأخطاء. ومشكلات تنظيمية، مثل ازدحام الصفوف، أو قِصر الوقت المخصص لحصص المحادثة. وكذلك محدودية التأهيل المهني للمعلمين، إذ يفتقر بعضهم إلى التدريب الكافي على أساليب إدارة الحوار الصفّي. بالإضافة إلى استخدام اللغة الوسيطة (كالتركية)، مما يقلل من فاعلية التعلّم ويُفقد الصف بيئته الطبيعية. ولتجاوز هذه العقبات، لا بدَّ من تبني منهج شامل تواصلي في تعليم اللغة العربية، يعزز استخدام اللغة في مواقف حقيقية، ويجعل المتعلم محورًا في العملية التعليمية. ويتطلب هذا: تأهيل المعلمين من خلال دورات متخصصة. وتصميم مناهج تفاعلية تُدمج فيها التقنية الحديثة. وتهيئة بيئة صفية داعمة، تشجع على المشاركة وتُقلل من الخوف. بالإضافة إلى تشجيع التبادل الثقافي مع ناطقين أصليين بالعربية. وفي ضوء ما سبق، يتضح أن مهارة المحادثة ليست مجرد مهارة لغوية إضافية، بل هي البوابة الحقيقية لاندماج المتعلم في العالم العربي. لذا، ينبغي أن تكون المحادثة في قلب البرامج التعليمية، وأن تُعامل باعتبارها هدفًا تعليميًا رئيسيًا. إن تطوير طرائق تدريس المحادثة، لا سيَّما في الجامعات التركية، يُعد ضرورة لإنجاح برامج تعليم اللغة العربية لغير الناطقين بها، وهو مسؤولية مشتركة بين صانعي السياسات التعليمية، والمناهج، والمعلمين، والطلاب.

الكلمات المفتاحية: اللغة العربية، التعليم، مهارة المحادثة، الطلابُ الأجانب، التحديات.

*Doç.Dr., Batman Üniversitesi, İsalmi İlimler Fakültesi, Arap Dili ve Belagatı, hassan_akrish@yahoo.com, ORCID: 0000-0003-4740-9180.

تجديد علم الكلام في ضوء الأسئلة الوجودية المعاصرة

د.إبراهيم الديبو: رئيس قسم الفلسفة والدين في كلية العلوم الإسلامية بجامعة استقلال-مرعش

İBRAHİM EL-DİBO*

الملخص

عرف علم الكلام بأنه العلم الذي يتضمن الإجابات عن الأسئلة العقدية المتعلقة بالله تعالى وصفاته ومسائل الإيمان الأساسية وأنه يستعمل الأدلة العقلية والمنطقية في الرد على الشبهات التي تمس العقيدة الإسلامية، وهو علم يمثل فلسفة المسلمين ومناهجهم العقلية في مواجهة الشبهات بأنواعها المختلفة، لذلك رأينا كيف أدى وظيفته في الرد على الفرق والمذاهب والأديان المخالفة وكيف أسس لمنهجية عقلية تستند إلى النصوص الشرعية ومقاصد الدين في الدفاع عن العقائد الأساسية وما تجدد من شبهات. ولكي يبقى علم الكلام وفياً لمهمته لا بدّ أن يحافظ على ثبات مقاصده وتجدد أدواته ومسائله، فلا يقتصر على أدواته التقليدية، ولا يحصر اهتمامه بمسائله التاريخية وإشكالاتها القديمة، ومن هنا كانت أهمية التجديد بهذا العلم من خلال استعمال مناهج جديدة لدراسة مسائل معاصرة تخص الأفكار الجديدة والفلسفات الجديدة ما يتعلق منها بالعدمية والوجودية والعلمانية والقلق الوجودي والفلسفات الوضعية العلمية والاجتماعية، والعقلانية الجديدة وما بعد الحداثة.

كلمات مفتاحية: علم الكلام، الجديد، الفلسفات المعاصرة، الأسئلة الوجودية.

* د. ،رئيس قسم الفلسفة والدين في كلية العلوم الإسلامية بجامعة استقلال - مرعش، dibo7711@gmail.com ORCID: 9847-0560-3000-0000.

توظيفُ التَّرجمة في تعليم اللغة العربية لغير الناطقين بها

ZEYNEP AKREŞ*

الملخص

تُعدّ الترجمة في السياقات التربوية الحديثة أداة تعليمية متقدمة تسهم بفاعلية في تعليم اللغة العربية لغير الناطقين بها. فقد تجاوزت دورها التقليدي بوصفها وسيلة لشرح المفردات أو نقل المعاني، لتصبح ممارسة لغوية متكاملة تُعزّز التفاعل، وتدمج بين المهارات الأساسية الأربع: القراءة، والكتابة، والاستماع، والمحادثة. ومن خلال هذا التكامل، تُسهم الترجمة في تنمية مهارات التحليل، والتفكير النقدي، والإنتاج اللغوي، مما يجعلها وسيلة تعليمية شاملة وفاعلة قادرة على تطوير الكفاءة التواصلية والثقافية في آن واحد .ويستند التوظيف الناجح للترجمة إلى عدد من النظريات التربوية المعاصرة التي أعادت صياغة مفهوم التعلم اللغوي. من أبرز هذه النظريات: نظرية التعليم التواصلي التي تركز على اللغة بوصفها أداة للتواصل الفعّال لا مجرد نظام من القواعد، والنظرية البنائية التي تؤمن بأهمية التعلم القائم على التفاعل والخبرة الذاتية، إضافة إلى مبادئ التعلم المتمركز حول المتعلم، والتي تمنح الدارس دورًا نشطًا في بناء معرفته وتطوير كفاءاته، بدلاً من أن يكون مجرد متلقٍ للمعلومات. ومن هذا المنطلق، تصبح الترجمة وسيلة لاكتشاف المعاني وإعادة صياغتها، لا مجرد تمرين لغوي جامد. وانطلاقًا من هذه الأسس النظرية، ظهرت عدة استراتيجيات حديثة في توظيف الترجمة في تعليم العربية، من أهمها: الترجمة التفاعلية التي يعمل فيها المتعلمون في مجموعات لترجمة النصوص ومناقشة اختياراتهم اللغوية، مما يُنمي الحس الأسلوبي ويعزز الحوار والتأمل في المعنى والدلالة. وهناك أيضًا الترجمة السياقية التي تركّز على النصوص المستمدة من الحياة اليومية كالإعلانات والرسائل والنشرات الإخبارية، فتُرسّخ المفردات الوظيفية والتراكيب الواقعية. أما الترجمة المعكوسة، فهي تبدأ بترجمة النص من العربية إلى اللغة الأم، ثم إعادة ترجمته إلى العربية، مما يُبرز الأخطاء ويُعزز الدقة والتعبير السليم. وتأتي الترجمة بمساعدة التقنيات الحديثة لتضيف بعدًا جديدًا، إذ يُستخدم فيها الذكاء الاصطناعي وأدوات الترجمة الآلية مع تحليل النتائج ونقدها، مما يُسهم في تنمية الوعي البنيوي لدى المتعلم ويُشجّعه على التعلم الذاتي والنقدي. وأخيرًا، تُعد الترجمة كمدخل تكاملي من أكثر الأساليب شمولًا، إذ تُوظف لتدريب المتعلم على جميع المهارات اللغوية في إطار واحد من خلال ترجمة المحتوى السمعي أو النصوص المكتوبة ومناقشتها. ولتحقيق الفاعلية المطلوبة من هذه الأساليب، لا بدّ من اختيار النصوص التعليمية بعناية وفق معايير تربوية دقيقة، من أبرزها: الملاءمة اللغوية لمستوى المتعلمين، والوظيفية التي تضمن ارتباط المفردات بالسياقات الواقعية، والتنوع الثقافي الذي يُثري وعي المتعلم بعالم اللغة الهدف، فضلاً عن قدرتها على إثارة التفاعل والتأمل داخل الصف. فالنص المترجم الجيد ليس فقط أداة لغوية، بل هو محفّز فكري وثقافي يسهم في بناء الجسر بين اللغتين والثقافتين. وعليه، فإن توظيف الترجمة في تعليم اللغة العربية لا يقتصر على تنمية الجانب اللغوي فحسب، بل يمتد ليُسهم في بناء كفاءات تواصلية وثقافية، تُمكّن المتعلم من استخدام اللغة في مواقف واقعية وتُساعده على ربط معارفه السابقة بما يتعلّمه. إن الترجمة، بوصفها أداة تعليمية حديثة، لم تعد مقتصرة على المترجمين أو الدارسين المتقدمين، بل أصبحت وسيلة فعالة يمكن اعتمادها منذ المراحل الأولى لتعليم اللغة، شريطة أن تُدمج ضمن إطار تربوي مدروس يوازن بين الوظيفة والتفاعل، ويراعي حاجات المتعلم اللغوية والثقافية. بذلك، تُصبح الترجمة جسرًا حيًّا بين الفهم والإنتاج، وبين النظرية والممارسة، وأداةً رائدة في تطوير مهارات المتعلمين وتمكينهم من التواصل العربي الأصيل.

الكلمات المفتاحيّة: اللغة العربية، التعليم، الترجمة، الأساليب الحديثة، المنهاهج التعليميّة.

*Dr., Arap Dili ve Belagatı, zainab86_alsaati@yahoo.com, ORCİD: 0000-0003-3613-2665.

التجديد الإسلامي المعاصر بين المؤسسات والأفراد
دراسة في علاقة الفرد المجدد بالتنظيمات الإصلاحية

ساطع العباس*

الملخص

يحظى مفهوم التجديد في الإسلام بأهمية بالغة، تشهد له نصوص حديثية ووقائع تاريخية، لكن في ظلال عولمية ثقافية واجتماعية، تبرز أهميته كإطار لنهضة الأفكار الإصلاحية من داخل التنظيمات، كعمل جماعي ،أو من خارجها عبر مسالك الاجتهاد الفردي، وهذا ما تهدف إليه الدراسة عبر دراسة شخصية مستقلة كانت مرجعية تجديدية وتحليل أدوارها التجديدية، وانعكاس أفكارها على جماعة تبنت نظرية شمولية الإسلام، وذلك عبر دراسة علاقة التأثر والتأثير بين الشيخ محمد الغزالي بوصفه مجددا، وبين جماعة تنظيمية كجماعة الإخوان المسلمين بوصفها جماعة تهدف إلى بعث الدين الإسلامي كرسالة إصلاح للبشرية جمعاء. تتبنى الدراسة المنهج التحليلي التاريخي مع التركيز على دراسة حالة الشخصية الإسلامية المذكورة، وجماعة الإخوان المسلمين. وتكمن أهمية الأطروحة والإشكالية البحثية في تسليط الضوء على ديناميكات التجديد وتحدياته في السياق الإسلامي المعاصر. سيتضمن البحث في إطاره النظري استعراضا للجذر التاريخي لشخصيات وصفت بالمجددة ثم يتلو ذلك ظهور التجديد بشكله المؤسسي والتنظيمي وفق متطلبات العصر وأبرز المؤسسات التي تجلى فيها. كما سيعقد الباحث مقارنة بين نوعي التجديد المذكرين، ومظاهره وآثاره عبر ثلاثة محددات رئيسة وهي: التأثير وامتداده في الزمان ونطاقه الجغرافي، ومدى فاعلية واستدامة آثاره في الفكر والمجتمع. أما في دراسة الحالتين فسيدرس البحث إمكانية التعاون أو الاختلاف بين الرؤيتين أو المنهجيتين في التجديد والإصلاح، ومدى تطور كل من الحالتين الفردية والجماعية. وسيختم البحث بدراسة إمكانية تمازج وتكامل الرؤيتين وكيفية تحقيق التوازن بينهما، والاستفادة من الجهود جميعها بما يفيد المجتمعات الإسلامية ويحقق غايات المجددين أنفسهم. سؤال البحث واشكاليته المركزية: مدى امكانيه تحقق نوع من التكامل والتعاون بين نوعي التجديد محل الدراسة وامكانية التاثير والتاثر في كلا الاتجاهين ومن خلال تحليل بعض الافكار التجديدية التي تتجاوز جمود التنظيمات وصرامتها المؤسسية عند الشيخ الغزالي في مقابل ثبات الحالة التنظيمية يلمس الباحث نوعا من التوتر في العلاقة بين الطرفين لينتمي الشيخ الى الجماعة تارة ثم ينفصل عنها ويسلط عليها وعلى اجراءاتها اضواء النقد مما يؤدي احيانا إلى تقبل الجماعة في بعض مستوياتها التنظيمية لأفكار الشيخ وانفتاحها على تقبل خطابهم النقدي في العمل الإسلامي والدعوي عموما واعتباره احد أهم أعلام ورجال الدعوة الاسلامية في القرن العشرين وايلائه الأهمية والمكانة الملائمة في المكتبة الفكرية والمواد الإرشادية والتوجيهية لأفراد الجماعة رغم الانفكاك التنظيمي عنها. يعتمد البحث المنهج التاريخي الوصفي التحليلي في دراسة سيرة ومحطات حياة الشيخ الغزالي وأفكاره التجديدية والمنهج المقارن لتفسير التشابه والاختلاف بين الرؤيتين التجديديتين وقد توصلت الدراسة في نتائجها الى ما يلي: يعدّ الشيخ محمد الغزالي امتدادا لمدرسة الإحياء والتجديد التي ابتدأت بالشيخ جمال الدين الافغاني وتلميذه محمد عبده وتلاهم الشيخ رشيد رضا انتهاء بالشيخ يوسف القرضاوي الذي يعتبر الامتداد الفقهي لمسيرة الشيخ الغزالي ، شكلت هذه المدرسة بأفرادها خطابا اسلاميا يدعو الى التجديد الفقهي ومعالجه أزمات الأمه ومشاكلها في ضوء الاستفادة والانفتاح على علوم العصر وأدواته كما تدعو إلى العقلانية ونقد حالتي تأخر المسلمين وتقدم غيرهم عليهم، وتشخيص علل التأخر والدوران في فلك مدرستي مقاصد الشريعة، بدل الانغلاق الفكري والتشدد المذهبي، وبناء عليه كانت علاقه الشيخ بالتنظيم متأرجحه بين الانتساب التنظيمي ثم الانشقاق حتى الاستقلال الفكري ثم النقد الحر. امتلك مشروع التجديد عنده المرونة والحيوية بينما امتاز التجديد المؤسسي عند جماعه الإخوان بقدرته على الانتشار الاوسع بين فئات المجتمع المصري كافة، بينما اقتصر خطاب الشيخ الغزالي على الحالة الاكاديمية والنخبوية خاصه. وجاء في توصيات البحث أن التكامل بين نوعي التجديد ممكن في حال توفرت الإرادة للاستفادة المتبادلة، وهذا ما كان واضحا في نموذجي التجديد محل الدراسة. كما اوصى الباحث بضرورة المزيد من الانفتاح من الاطر والمؤسسات التنظيمية على الأفراد المفكرين دون إقصاء او تهميش وصولا الى إنتاج تجديد فكري يحمل سمات مشتركه بين الابداع الفردي والبناء المؤسسي لنصل الى مشروع التجديد الشامل الذي يتطلب تكامل الادوار بين المفكر الملهم والتنظيم المنفذ.

الكلمات المفتاحية: التجديد والإصلاح الديني، االتجديد الفردي، الفكر الإسلامي ، محمد الغزالي، الإخوان المسلمين.

*Öğrt. Gör., Mardin Artuklu Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri, Arap Dili ve Belagatı, sateeabbass89@gmail.com.

عنوان المشاركة "إسهام القواعد الفقهية في التجديد الديني في تنظيم الفتاوي والنوازل والحدُّ من مظاهر الانحراف"

فادي شوشان بن أحمد*
عبد الله الأحمد بن زكريا*

الملخص

تُعَدّ القواعد الفقهية من الركائز الأساسية في البناء التشريعي الإسلامي، إذ تُسهم في توجيه التكييف الفقهي، وتسهيل حركة الإفتاء، وتمكين الفقيه من التعامل مع النوازل والواقعات المستجدة. فهي تجمع متفرقات الفروع تحت أصول جامعة، وتوفر أداة منهجية تحافظ على وحدة الفقه الإسلامي مع القدرة على الاستجابة لمتطلبات الواقع. وفي ظل تزايد الدعوات إلى التجديد الديني، تبرز الحاجة إلى تأصيل هذا التجديد في إطارٍ منهجي منضبط يوازن بين أصالة الشريعة ومتغيرات العصر. وتنطلق أهمية البحث من إدراك أن التجديد الديني ليس قطيعةً مع التراث ولا انصرافًا عن النصوص، بل هو تفعيل للأصول والمقاصد بما يواكب المستجدات. وتأتي القواعد الفقهية هنا كأداة مثالية لتحقيق هذا المقصد، إذ تجمع بين الانضباط والمرونة. كما أنها تحمي من مظاهر الانحراف الفقهي والفكري الناتجة عن اجتهادات غير منضبطة، سواء أكان ذلك في صورة غلو وتشدد أم في صورة تساهل مخلّ. واعتمد البحث على تحليل أبرز القواعد الفقهية الكبرى مثل :المشقة تجلب التيسير، ولا ضرر ولا ضرار، والأمور بمقاصدها، مع رصد تطبيقاتها في مجالات النوازل الطبية والمالية والاجتماعية. وقد جرى تتبّع كيف استُخدمت هذه القواعد في توجيه الفتاوى المعاصرة، وضبطها ضمن المقاصد الشرعية الكلية. كما أظهرت النتائج للورقة البحثية أن القواعد الفقهية لعبت دورًا محوريًا في ترشيد فتاوى النوازل، وحماية الخطاب الفقهي من الانحرافات. ففي المجال الطبي مثلاً، ساعدت القواعد على إيجاد حلول منضبطة لقضايا زراعة الأعضاء وتقنيات الإخصاب الصناعي، بحيث تحقق مصلحة المريض وتراعي حرمة الجسد الإنساني. وفي المجال المالي، كان الرجوع إلى القواعد حاسمًا في تنظيم المعاملات الرقمية والصيرفة الإسلامية، بما يضمن الشفافية والعدالة ويمنع التحايل. أما في القضايا الاجتماعية، فقد برز أثرها في التعامل مع مشكلات الأسرة والزواج والطلاق، حيث أتاحت حلولًا وسطية تراعي ثوابت الشريعة وتستجيب لاحتياجات المجتمع. ويوصي البحث بضرورة تعزيز تدريس القواعد الفقهية في المؤسسات الشرعية وربطها بالجانب التطبيقي المعاصر، وتفعيل الاجتهاد الجماعي في فتاوى النوازل مع اعتماد القواعد الفقهية إطارًا مرجعيًا مشتركًا، إضافةً إلى تطوير آليات عملية لتوظيفها في القضايا المستجدة كالمعاملات الرقمية والذكاء الاصطناعي، وتشجيع الشراكة بين الفقهاء والمتخصصين في المجالات الطبية والاقتصادية والاجتماعية لضمان دقة الفتوى وشمولها. وفي الختام يؤكد البحث أنّ القواعد الفقهية ليست مجرد أداة نظرية، بل هي أساس حيوي لضبط الفتوى وتوجيه الاجتهاد. والالتزام بها يتيح تجديدًا رشيدًا للخطاب الفقهي المعاصر، يحقق التوازن بين النصوص والمقاصد من جهة، وبين متطلبات الواقع وتحدياته من جهة أخرى، وهو ما يحفظ للشريعة أصالتها، وللاجتهاد الفقهي دوره الحضاري الفاعل.

الكلمات المفتاحية : التجديد الديني، القواعد الفقهية، تنظيم الفتوى، ضبط الاجتهاد ، النوازل، الانحراف الفقهي.

* تحضير دكتوراه في الفقه بجامعة سكاريا - تركيا - fadisho33@hotmail.com
* تحضير دكتوراه في الفقه بجامعة بن علي يلدرم - تركيا - alahmad8@gmail.com

اتجاهات ومدارس تجديد التفكير الديني الإسلامي

نوال قاوز*

الملخص

باعتبار الدين الإسلامي دين يتجاوز الزمان والمكان، فإنه قادر على تقديم حداثة إنسانية بديلة عن الحداثة الغربية التي دخلت مرحلة العجز بسبب انفصالها عن القيمة، ومن ثم فقد تعيّن على المفكرين الإسلاميين الاجتهاد في إيجاد المشروع التجديدي البديل والشامل الذي من شأنه تحقيق المصالح ودرء المفاسد، وتجسيد غاية البحث الدائم عن الأفضل التي خُلق الإنسان من أجلها. ومن ثم فقد انقسم العلماء في ذلك إلى ثلاثة أقسام: اتجاه حداثي يرى التجديد في اللحاق بتشريعات البلدان الغربية المادية شبرًا بشبر وذراعًا بذراع، واتجاه تقليدي مقدّس للماضي التليد يرى أن الأول ما ترك للآخر شيئا، فانغلق على نفسه وغاب عن قضايا عالمه وعصره، وكلاهما ذيليٌّ في علاقته مع الآخر؛ انحرف فعطَّل إمكانياته وصرف جهوده إلى غير وجهتها النّافعة. وبين مزالق التأويل ومخاوف التغريب اتجاه وسط أكثر توازنًا واعتدالاً؛ يمثل طيفًا واسعًا من المشاريع الفكرية التصحيحية بشخصياتها ومؤلفاتها وأفكارها التي تسعى إلى تجديد يرفُض جُمود الأولين والآخرين، ويكون في ظلّ الأصالة الإسلامية الجامعة بين القديم النافع والجديد الصالح، انتهج مقاصد الشريعة الإسلامية التي تُعتبر إحدى أذرع الخطاب الأصولي التجديدي مجالاً رحبًا لتجديد التفكير الديني الإسلامي المعاصر؛ وذلك سعيًا منه لتجسيد الإسلام على أديم هذه الأرض. ومن الأهداف التي أسعى إلى تحقيقها من خلال هذا البحث: 1- توضيح مدى حاجة العالم الإسلامي، بل والعالم الإنساني جميعًا اليوم إلى ثورة في منهج الفكر ومنظومة القيم والأخلاق التي تُبنى عليها حياة الناس. 2- ولأن المقاصد هي المرجعية الإسلامية والمنهجية العلمية للعملية التجديدية؛ بها وعلى أساسها تتم؛ فالنصوص متناهية وحوادث الخلق غير متناهية، فإني حاولت توضيح ما هو المطلوب من الاتجاه التجديدي الذي يتعيَّن على مُفكري الأمة ومُجتهديها مُمارسته في سبيل تكييف واقع الأمة مع التحولات الحادثة، وكيفية توظيفه لصالحها دينًا ودنيا، وقد اتباع لأجل معالجة الموضوع خطة مكونة من: مقدمة للتمهيد للموضوع وبيان أهميته، ثم أربعة مطالب؛ جعلت الأول للتعريف بمصطلحات البحث، والثاني لذكر اتجاهات التفكير الديني الإسلامي، والثالث للوقوف على شخصيات بارزة في تاريخ التجديد الديني في العالم الإسلامي، والرابع لبيان أثر استثمار مقاصد الشريعة الإسلامية في تحقيق تجديد التفكير الديني الإسلامي، والخاتمة ذكرت فيها جملة من النتائج التي توصلت إليها من خلال هذا البحث، وبعض التوصيات الخادمة لموضوعه. وقد اعتمدت في هذه الدراسة على المنهج الاستقرائي لجمع المادة العلمية، والمنهج التحليلي النقدي في بيان اتجاهات ومدارس تجديد التفكير الديني في الأمة الإسلامية، مع الوقوف على ما فيها من سلبيات وإيجابيات، والمنهج الاستنباطي للوصول إلى أثر استثمار مقاصد الشريعة الإسلامية في تحقيق تجديد فعال يجمع بين الشقين الروحي والمادي؛ بوسعه تحقيق المطلوب من مسايرة مستجدات العصر، وينهض بالأمة من جديد. ويخلص البحث إلى أنه لا بد لإزالة الفساد الشامل للحياة من برنامج مركب يقوم على الإصلاح من الجذور إلى الفروع بغاية من الاتزان والتناسب، ولا يتم ذلك إلا بتطوير ملكة النقد والتمحيص للعقل المسلم القادر على الحوار مع الذات ومع الآخر، ومن ثم تتشكلُ الشخصية الإسلامية ذات البعد المعرفي الواضحُ والراسخ، القادرة على إعطاء الإسلام بعدًا إنسانيًا وعالميًا، كما يخلص إلى أنه ولأننا في عصر تعاظم المادية التي أخضعت الضمير للنزعة الكمية فالتهمت فيه مفاهيم أخلاقية كثيرة، فإن السلطة الروحية باتت هي المنهج الفعال لتحقيق التقدم الخلقي والمادي على حد سواء، وباعتبار أن العالم الإسلامي لا يمكنه أن يلتمس هُداه خارج حدوده الخاصة، فإن هذا يقتضي التعمق في معرفة مقاصد شريعته الإسلامية التي تعينه على إبداع تجديد معاصر يوافق أصوله وثوابته.

الكلمات المفتاحية: الحداثي، التقليدي، الوسطي، المقاصد، النقد.

*Dr., PhD in Jurisprudence and its Principles, University of Houma Lekhder Oued Souf, Algeria, ORCID: 0009-0004-0940-0198.

استمارة المشاركة في الملتقى الدولي: الدين والتجديد

جلول قادري*

الملخص

إن كمال هذه الشريعة يتجلَّى في مرونتها الذاتية التي مكَّنَتْها من التَّلاؤم والاتساق مع جميع المتغيرات الزمانية والمكانية؛ مما قوَّى صُلُوحيتها للتطبيق والتفاعل مع اختلاف الأعصار والأمصار؛ استصحابًا للأصل وتناغُمًا مع المستجِدّ الحادث. وقد هيَّأ الله سبحانه وتعالى على رأس كل قرن علماءَ مجدِّدين يرتكزون على الفهم الصحيح والمنهج القويم؛ فكان بذلك التجديدُ في العلوم الإنسانية عامة وفي الفقه الإسلامي خاصةً من الضرورات الدينية والواقعية التي لا بد منها؛ جَلْبًا للمصالح الشرعية الشرعية وتحقيقًا للمقاصد الدينية المَرْعيَّة ومُواكبةً لمتطلبات العصر؛ إلا أن ركوب الموج ممن لا يُحسنه وتعاطي الاجتهاد ممن ليس من أهله قد أفْضى إلى تشوُّهات في العقل الإسلامي من جهة الاستنباط والنظر في المآل وتحقيق المناط وتنقيحه...ممَّا لا حصرَ له من أوجه العبث واستباحة حِمى الشرع. إن المتغيرات المختلفة اليوم على كل الأصعدة – سياسية واجتماعية واقتصادية وثقافية وعلمية – تفرض على المنتصبين لعلوم الشرع تحديثَ معارفهم واستنطاق نصوص الوحي من أجل استِجْلابِ فضْفَضَةٍ للقواعد وتوسيعِ دائرة الاستثناء التي من شأنها تكْثيرُ أدوات النظر والممارسة للنَّصِّ الشرعي؛ فيُزْفعُ عن الأمة بعد ذلك الحرج وتَلْقَى في البدائل الشرعية المُتنفَّس الذي يَحُولُ بينها وبين التنصُّلِ من أحكام الدين؛ إلا أن ذلك يدفعنا إلى ضبط مفهوم التجديد ضبطًا منفصلا عن المُعطى التقليدي حتى نَسْلَمَ من الاجْتِرَار والتكرار. وهذه الورقة البحثية إذ تجيء مجيبةً عن جملة من الأسئلة الأصيلة التي يُرْجى أن تكون الإجابة عنها إضافةً حقيقيةً لتَجليةِ مفهوم التجديد وإبراز معالمه المتناثرة في كتب العلماء، ومن جملة تلك الأسئلة: هل التجديد الفقهي يقتضي تجاوز المأثور؟ هل لتاريخانية مصطلح التجديد أثر في الدرس الفقهي والمقاصدي المعاصر؟ هل للتجديد الفقهي اليوم أثرٌ وفاعلية في الإجابة على مشكلات أهل الإسلام؟ فيم تتجلَّى التلازمية بين رفع الحرج والمشقة و بين التجديد في المجالات الفقهية؟ ما هي أَوْلى المجالات بالتجديد في الشريعة الإسلامية؟ وأما المنهج المتبع في هذه الورقة البحثية فهو المنهج الوصفي التحليلي؛ وذلك من خلال حصر جميع جزئياته وتوصيفها ثم تصنيفها تصنيفا مراعيا مقتضيات الإشكالية؛ ليتناولها التحليل بعد ذلك رجاء الوصول إلى الأهداف والنتائج المرجوة ثم العروج إلى أهم التوصيات.

الكلمات المفتاحية: التجديد الفقهي، مقاصد الشريعة، رفع الحرج، الاجتهاد المعاصر، تاريخانية المصطلح، الأصالة والمعاصرة، فقه الواقع.

* د. جامعة الأمير عبد القادر للعلوم الإسلامية، قسنطينة، جزائر، ghadridjelloul56@gmail.com

عقد الزواج عبر الوسائل التقنية الحديثة: دراسة فقهية تأصيلية تطبيقية

أسعد كمال محمد الهاشمي*

الملخص

شهد العالم المعاصر تطوراً هائلاً في وسائل الاتصال والتواصل، وأضحى الإنسان قادراً على إبرام الاتفاقات والعقود في لحظات آنية، متجاوزاً الحواجز الجغرافية والزمنية. ومن بين هذه العقود التي تأثرت بهذه الطفرة التقنية: عقد الزواج، الذي يعد من أقدس العقود في الشريعة الإسلامية، لما له من آثار عظيمة على الفرد والمجتمع. ومع ازدياد حالات الهجرة القسرية والنزوح، نتيجة الحروب أو الكوارث أو الأوضاع الاقتصادية، ظهرت الحاجة الملحة للنظر في مشروعية إبرام عقد الزواج عبر الوسائل الإلكترونية الحديثة كالهاتف، أو البريد الإلكتروني، أو المكالمات الصوتية والمرئية. وقد نتج عن هذا الواقع الجديد جدلٌ فقهي بين المانعين والمجيزين، مما يستدعي دراسة تأصيلية معاصرة تُبرز حكم الشريعة في هذه المسألة، مستندة إلى القواعد الفقهية والأصول الشرعية، ومراعِيةً للمستجدات التقنية والواقع المتغير. يتناول هذا البحث دراسة فقهية تأصيلية لمسألة عقد الزواج عبر وسائل التواصل الحديثة، مع تحليل الأدلة الشرعية وآراء الفقهاء، وتحديد الضوابط التي تجعل هذا العقد مشروعاً، مع بيان صور إجرائه، وموقف العلماء والمجامع الفقهية منه. وقد خلص البحث إلى جواز عقد النكاح عبر الوسائل التقنية الحديثة بشرط تحقق أركانه وشروطه، وانتفاء ما يؤدي إلى الغرر أو الغش أو التزوير. ويوصي البحث بضرورة توثيق هذه العقود رسمياً لدى الجهات المختصة، بما يحقق مصلحة الزوجين ويحفظ حقوقهما، وأن اجراء العقود عبر مواقع التواصل تُعد من النوازل المعاصرة التي تجمع بين الاجتهاد الفقهي والمراعاة الواقعية. وتُبرز الحاجة إلى التأصيل الشرعي المقاصدي المتجدد لمسايرة التطور.

الكلمات المفتاحية: عقد الزواج الإلكتروني، الوسائل التقنية الحديثة، الفقه الإسلامي المعاصر، التوثيق الشرعي، النوازل الفقهي.

* د. جامعة ماردين أرتوكلو، مدرس الفقه، assad@artuklu.edu.tr

النبوة والتجربة الدينية: تأملات في فلسفة الدين المعاصرة

MAHMUD NEFISA*

الملخص

تشكل فكرة التجربة الدينية محورًا رئيسيًا في فلسفة الدين المعاصرة، حيث ظهرت كرد فعل على ضعف النظم التقليدية في الدفاع عن الإيمان، ونقد الكتب المقدسة والعقائد في السياق الغربي، وتأثير العلوم التجريبية، ومركزية الإنسان في الفلسفة الحديثة. كما ساهمت التجربة الدينية في إضفاء مشروعية على التعددية الدينية في عالم متشابك ثقافيًا. في السياق الإسلامي، تتقاطع التجربة الدينية مع مفاهيم الفطرة، التجربة الصوفية، والنبوة، مما يفتح الباب لمقاربات جديدة في الفكر الكلامي والفلسفي. تهدف هذه الورقة إلى استكشاف إمكانية فهم النبوة في إطار التجربة الدينية، ومدى إسهام هذا الإطار في تطوير الفلسفة الإسلامية المعاصرة. النبوة، كتجربة إلهية فريدة، تتجاوز التجربة الدينية الفردية، لكنها تشترك معها في كونها نقطة اتصال بين الإنساني والإلهي. من خلال تحليل أفكار مفكرين مثل محمد إقبال، ومقارنة السياق الغربي بالإسلامي، تبحث الورقة في كيفية إعادة صياغة النبوة كتجربة دينية تتوافق مع التحديات الفكرية المعاصرة. النقاط الأساسية للبحث: تحليل أسباب ظهور التجربة الدينية في السياق الغربي (نقد العقائد، التعددية، العلوم التجريبية). تقاطع التجربة الدينية مع النبوة والفطرة في السياق الإسلامي. دور النبوة كتجربة دينية في مواجهة التحديات الفلسفية المعاصرة. إمكانية تطوير مقاربات كلامية جديدة مستفيدة من فكرة التجربة الدينية. استعراض نماذج فكرية إسلامية معاصرة (مثل محمد إقبال) وتأثيرها.

الكلمات المفتاحية: النبوة، التجربة الدينية، فلسفة الدين، التعددية الدينية، الفطرة.

* Dr. Öğr. Üyesi, Gaziantep Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri, mahmudnefise@gantep.edu.tr, ORCID: 7686-0334-0003-0000.

دراسة مقارنة مبادئ الفكر السياسيّ الإسلاميّ والفكر السياسي الحديث

MOHAMAD RASHID*

الملخص

تتناول الورقة البحثية مقارنة مبادئ الحكم في كلا النظامين السياسيين الإسلامي و الغربي ,من حيث: 1-المصادر الأساسية والمرجعية الفكرية. 2-رؤية السلطة والسيادة. 3-المشاركة السياسية. حيث أنَّ الفكر السياسيّ الإسلاميّ يتضمن مجموعة من المبادئ و الأسس المستخرج من النصوص الإسلاميَّة، ما يعني أنَّه لا يمكن الاكتفاء بنقل آراء هذا المفكِّر أو ذاك وإن كانت منسوبة إلى الإسلام، وإنّما تنبغي العودة إلى إنجازات من لديهم القدرة على استنباط الأحكام الشرعية من مصادرها التشريعية، أي إلى إنجازات من توافرت فيهم شروط الاجتهاد، وهي شروط معروفة. بينما الفكر السياسي الحديث يعتمد اعتماداً كلياً على التجربة التاريخية وفلسفتها والفكر العقلاني في طريقة التعاطي مع تلك التجارب. فأضحت المصادر في الفكر السياسي الحديث هي إعمال عقلي فلسفي لتجارب تاريخية, وهذا ما منح العقل والحركة الفلسفية سمواً كبيراً في الفكر السياسي الحديث كمخزون للمعارف من خلال إلهام تجارب الديمقراطية اليونانية وإخفاقات الأنظمة الاستبدادية, وإن كانت الأفكار الصادرة عن العقل قابلة للنقض أو النقد عبر عقل آخر وحركة فلسفية أخرى, فالمصدر هو العقل بحد ذاته وليس نتاجه, والحركة الفلسفية بحد ذاتها وليس نتاجها. بينما المصدر الإلهي للفكر السياسي الإسلامي يحمل المنظومة على تطبيق التشريع الإلهي وتحقيق الصالح العام وفق رؤية الإسلام في مقاصده, وإقامة العدل وفق تلك الرؤية ذاتها دون الالتفات إلى شكل المساواة. فتكون المعايير قابلة للتعديل في الفكر السياسي الحديث ويتطور ذلك الفكر مع تغيير المفاهيم الاجتماعية وفقاً للتطور المحيط أياً كان شكله, مما يفسح المجال لصراعات قيمية مثل الحرية الفردية والصالح العام. أما في الفكر السياسي الإسلامي فهو أكثر ثباتاً قِيَمياً ولكنه في ذات الوقت أكثر عرضة للجمود عند إغلاق باب الاجتهاد فتكون التطورات المحيطة غير موائمة للاجتهادات السابقة, أما في حال استمرار باب الاجتهاد مفتوحاً فذلك يخلق توازناً قيماً بين الثبات والمرونة .ويجعل الفكر السايسي الإسلامي في مصاف الأفكار الإسلامية. ومن هنا نجد أن هناك فؤقا" شاسعاً بين مصدري الفكر السياسي الإسلامي والفكر السياسي الحديث, فأحدهما يبني على العقل المتغير بالضرورة, والآخر يبني على الوحي الثابت بالضرورة ويطابق العقل ومهمة العلماء احداث عملية الموائمة و الموافقة مع الواقع. طبعا" هذه الأفكار يمكن تطبيقها على كافة الجوانب التي عرضتها في البداية: المصادر الأساسية والمرجعية الفكرية ، رؤية السلطة والسيادة، المشاركة السياسية.

الكلمات المفتاحية: الإسلام، الحداثة ، الفكر السياسيّ الإسلاميّ، الفكر السياسي الحديث.

* Doç. Dr, Mardin Artuklu Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, dr.mrshid@gmail.com, ORCID: 0000-0001-9143-9964

النبوة والتجربة الدينية: تأملات في فلسفة الدين المعاصرة

التجديد في أساليب الجهاد بين السنة النبوية والعصر الحاضر

حذيفة الخطيب*

الملخص

لما كان التجديد مفهومًا شرعيًا وضرورة تقتضيها الأحوال التي تتغير بتغير الزمان المكان؛ فقد جعل له الإسلام ضوابط ومحددات تقيه الانحراف عن معناه وهدفه الصحيح، ومن أهم هذه الضوابط أن التجديد يتعلق بالمتغيرات لا بالثوابت وبالوسائل لا بالمبادئ وبالأساليب لا بالمنهج، وفي ضوء هذا الضابط وغيره يجب أن يكون التجديد والتحسين والتطوير. وكما هو معلوم بأن للجهاد في الإسلام مكانة ومقامًا لا يمكن لأحد أن ينكره؛ لكن الذي حدث ويحدث في هذا الزمان خصوصًا، هو محاولة تشويه هذا المفهوم أو إلغائه، لدرجة أن كثيرًا من أبناء الإسلام بات ينفر من الجهاد والمجاهدين لأسباب كثيرة يطول ذكرها. لكن – وبفضل الله- ظهر في السنوات الأخيرة من يجدد معاني الجهاد في الأمة، ويجدد أساليبه ووسائله، وهذا التجديد هو سنة نبوية يلحظها المتتبع للأحاديث النبوية والسيرة النبوية بوضوح إذا دقق النظر والتأمل والتدبر لهما. ومن هنا جاء البحث ليعيد النظر في السيرة النبوية وكيف تجددت الوسائل بمرور الزمن وتنوع المعارك والأعداء وأساليب القتال، ثم يناقش هذا البحث كيفية الربط بين هذه الأساليب وما يقاربها من أساليب الجهاد المعاصرة التي مارسها المجاهدون في فلسطين في هذا الزمان على وجه الخصوص. ولقد استعرض البحث هذه الأساليب وفق منهج وصفي تحليلي مع الربط بالوسائل الحديثة في الجهاد، في عدة محاور، هي: أبرز وسائل الجهاد في السنة والسيرة وتجددها وتنوعها، أبرز وسائل الجهاد في فلسطين والتجديد فيها، توصيات ومقترحات للتجديد في وسائل الجهاد في ضوء السنة النبوية.

الكلمات المفتاحية: التجديد، الجهاد، التجديد في السنة، أساليب الجهاد.

* د. الأستاذ المساعد في كلية العلوم الإسلامية، جامعة آرتوقلو، ماردين، تركيا، dr-hothifa@hotmail.com -ORCID:0000-0003-0050-9045


ULUSLARARASI DİN VE YENİLİK SEMPOZYUMU
Mardin Artuklu Üniversitesi
AHLAK BİLGİ ÜRETİM
MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ
1ST INTERNATIONAL SYMPOZIUM ON RELIGION AND INNOVATION
https://us02web.zoom.us/j/89445469798?pwd=c4a0Gotal30L2qbvi1akU9UG3kz00S.1
DİN VE YENİLİK SEMPOZYUMU
PROGRAM AKIŞI
13 Haziran 2025 Cuma – 1. Gün
(Sabah Oturumu - 09:00-12:00)
Moderatör
Doç. Dr. Cüneyt Gökçe
Sempozyumun Amacı
Doç. Dr. M. Mekin Meçin
Selamlama Konuşması
Prof. Dr. M. Zahir Ertekin (Dekan)
Selamlama Konuşması
Prof. Dr. İbrahim Özcoşar (Rektör)
Açılış Konferansı
Prof. Dr. Mehmet Görmez


ULUSLARARASI DİN VE YENİLİK SEMPOZYUMU
mardin artuklu üniversitesi
AHLAK BİLGİ ÜRETİM
MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ
1ST INTERNATIONAL SYMPOZIUM ON RELIGION AND INNOVATION
https://zoom.us/j/95869717310
https://zoom.us/j/96667313695
13 Haziran 2025 Cuma – 1. Gün (Öğle Oturumu)
13:30-14:30
1. Oturum (Beytu'l-Hikme Salonu)
Salon Sorumlusu: Arş. Gör. Atike Çiçek Atsız
Prof. Dr. Şinasi Gündüz
Neo-oryantalist Müslüman Tipolojisi
(Oturum Başkanı)
Doç. Dr. M. Mekin Meçin
Kapsamlı Yenilik: Kaçınılmaz Hakikat
Doç. Dr. İsmet Tunç
Antropolojik Söylem, Kusursuzlaşan İnsan ve Din Dili
Dr. Nesim Aytepe
Kutsal Metinlerin Anlaşılmasında Geleneği Aşmanın Bir Yöntemi Olarak Alegori: Origen Örneği
Dr. Hasan Basri Demirer
Davudî Bohraların Gelenek ve Modernite Arasındaki Konumu: Dinî Cemaatlerin Dönüşen Yüzü
Öğrt. Gör. Rana Elsayed Erdemir
Dinî Metinleri Nasıl Okumalıyız? Felsefi Hermeneutik Yaklaşımı
13:30-14:30
2. Oturum (Daru'l-Hikme Salonu)
Salon Sorumlusu: Arş. Gör. Elif Atlı
Prof. Dr. Maşallah Turan
Tefsirde Yeni Yaklaşımlar Bağlamında Kur'an Kıssalarını Anlama (Oturum Başkanı)
Prof. Dr. Faruk Özdemir
Tefsirde Yeni Yaklaşımlar: Kur'ân'ın Antroposentrik ve Teosentrik Yorumu Üzerine Bazı Değerlendirmeler
Dr. Mustafa Kılıçaslan
Tevbe Sûresi 60. Âyet Bağlamında Yeni Perspektif ve Öneriler: Çağdaş Bir Okuma
Mehmut Yavuz
Yeni Bir Yorum Işığında Kur'an'ı Yeniden Okuma: Ses-Anlam Arası İlişki Sistematiğinin İmkânı
Durmuş Oktay - Gaye Şeker - Ahmet Şahabettin - Atış Yaren Kozanoğlu
Akıl ve Vahiy İlişkisine Dair Yeni Yorumlar: Çağdaş İslam Düşüncesinde Kuramsal ve Tematik Evrim Üzerine Sistematik Literatür Taraması (2000-2025)
13:30-14:30
3. Oturum (Sivanu'l-Hikme Salonu)
Salon Sorumlusu: Arş. Gör. Abdulkadir Eligül
Prof. Dr. Taha Mas
İslam Hukukunda Yenilik Arayışları ve Değişimin Sınırları (Oturum Başkanı)
Doç. Dr. Mesut Bayar
Yapay Zekâ: Müçtehit Olabilir mi? İçtihad Makamının Dijital Dönüşümü Üzerine Bir İnceleme
Dr. Fatih Avcı
Türkiye'de İslâm Hukuku ve Yapay Zekâ Alanındaki Akademik Çalışmaların İçerik Analizi
Dr. Selahattin Yılmaz
Ahvali Şahsiyye Kanunlarında "Bain Talâk" Kapsamının Daraltılarak "Ric'î Talâk" ve Feshin Kapsamının Genişletilmesi ve Bunun Değerlendirilmesi
Dr. Mehmet Bahattin Alphan
İslam Hukukunun Tecdid Alanı ve Esasları


ULUSLARARASI DİN VE YENİLİK SEMPOZYUMU
mardin artuklu üniversitesi
AHLAK BİLGİ ÜRETİM
MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ
1ST INTERNATIONAL SYMPOZIUM ON RELIGION AND INNOVATION
https://zoom.us/j/93298693141
https://zoom.us/j/92107885642
14:30-15:30
4. Oturum (Beytu'l-Hikme Salonu)
Salon Sorumlusu: Arş. Gör. Atike Çiçek Atsız
Oturum Başkanı
Prof. Dr. Abdurrahman Ensari
Doç. Dr. Rabia Zahide Damar
Dijital Çağda İnanç: Dönüşen Sınırlar, İmkânlar, Etik Sorunlar
Doç. Dr. Bernin Yılmaz vd.
Gençlerin Sosyal Medyada Dinî İçerik Deneyimi
Dr. Musaye Konak Özçelik
Toplumsal Değişim Bağlamında Aile ve Din: Değişen Roller, Değişen Değerler
Dr. Melek Coşgun Solak
Sosyal Medyada Dindarlığın Dönüşümü: Temsil, Gösteri ve Mahremiyetin Yeniden İnşası
Dr. İrfan Ertan
Abdullah Cevdet'in Yazılarında Din ve Bilim İlişkisi
14:30-15:30
5. Oturum (Daru'l-Hikme Salonu)
Salon Sorumlusu: Arş. Gör. Elif Atlı
Prof. Dr. Yusuf Yıldırım
Sabit Hakikat, Değişen Söylem: Mevlânâ'nın "Dün Dünde Kaldı" Sözünü Yeniden Okumak
(Oturum Başkanı)
Doç. Dr. Zeliha Öner
Gelenekten Postmodern Mâneviyata: Dandarâvî Hareketinde Yeniden İnşâ ve Süreklilik
Dr. Mustafa Şeref Aydın
Geçmişten Günümüze Tasavvufun İlim ve İbadete Bakışı
Dr. Emre Can Çoldaş
Gelenekten Günümüze Tasavvufî Âdâb
Adnan Fırat Bayar
Dil Felsefesi Bağlamında Zikir Kavramı: Geleneksel ve Modern Yorumlar
14:30-15:30
6. Oturum (Sivanu'l-Hikme Salonu)
Salon Sorumlusu: Arş. Gör. Abdulkadir Eligül
Prof. Dr. Mustafa Işık
Temel İslam Bilimlerinden Hadis Usûlünde Bir Yenilik: Sebebu Zikri'l-Hadis veya Sebebu İrad
(Oturum Başkanı)
Doç. Dr. Mahsum Aslan
Aile İçin Dijital Mahremiyetin Sınırları ve İslam Hukukunun Bakışı
Dr. Abdullah Doğan
Gelenek ve Modernite Arasında Hadis Yorumculuğu
Dr. Hüsamettin Kaya
Gelenek Savunuculuğun Bir Tezahürü Olarak Amel-i Ehl-i Medîne
Dr. Halil Kılıç
Modern Gelişmeler Çerçevesinde Bir Yöntem Olarak Faraz Fıkıhtan Yararlanmanın İmkânı
Esra Yağmur
Modern Osmanlı Hukukunun İnşasında Meclis-i Vâlâ ve Öncü İsimler


ULUSLARARASI DİN VE YENİLİK SEMPOZYUMU
Mardin Artuklu Üniversitesi
AHLAK BİLGİ ÜRETİM
MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ
1ST INTERNATIONAL SYMPOZIUM ON RELIGION AND INNOVATION
https://zoom.us/j/98736227032
https://zoom.us/j/92687889563
16:00-17:00
7. Oturum (Beytu'l-Hikme Salonu)
Salon Sorumlusu: Arş. Gör. Atike Çiçek Atsız
Dr. Mehmet Çetinkaya
Akıl ve Vahiy İlişkisi: Değişen Dünyada Yeni Yorumlar
(Oturum Başkanı)
Dr. M. İkbal Hardal
Akıl ve Vahiy İkileminde Din Anlayışın Dönüşümü: Gelenekselden Moderne
Arş. Gör. İlknur Bahadır Yüksek
Yanılma, Süreklilik ve Gecikme: Josef van Ess ve Karl Jaspers'in Ufkundan İslam ve Yenilik Meselesi
Mehmet Fatih Tekin
İslam Düşünce Geleneğinde Mitik Söylem ve Kadın
Burcu Mina Akbulut
Toplumsal Değişim Bağlamında Bogomilizm'in Tarihsel Gelişimi
16:00-17:00
8. Oturum (Daru'l-Hikme Salonu)
Salon Sorumlusu: Arş. Gör. Elif Atlı
Prof. Dr. Hüseyin Güneş
Tarih Araştırmalarında Yapay Zekâ Kullanılarak Hazırlanan Çalışmalarda Görülen Problemler
(Oturum Başkanı)
Dr. Nadir Menderes
DeepSeek Uygulamasının Arapçadan Türkçeye Dinî Eserlerin Çevirisindeki Etkililiği
Dr. Ayşe Acarer
3. Dijital Çağda Sanal Kumar Problemi: Analojik Bir Çıkarımla Fiziki Kumarın Haramlığına İlişkin Hükmün Sanal Kumar Açısından Geçerliliği Üzerine Bir Değerlendirme
Dr. Mustafa Gabir Altıntaş
Dinî Bilginin Dijitalleşmesi: Yapay Zekâ Kullanımının Etik ve Ahlaki Boyutları
Dr. Mehmet Ozan Ahnas
Yapay Zekâ ve Dindarlık
16:00-17:00
9. Oturum (Sivanu'l-Hikme Salonu)
Salon Sorumlusu: Arş. Gör. Abdulkadir Eligül
Dr. Fatma Betül Toprak
Tesettür Modası Bağlamında 2005- 2025 Yılları Arasında Yapılan Lisansüstü Akademik Çalışmaların Tematik Derlemesi
(Oturum Başkanı)
Eyyüb Işık
Dinlerin Kadına Bakışı Üzerine Bir İnceleme
Arş. Gör. Rumeysa Balcı Polat
Gelenek ve Modernite Arasında Kadın: Çağdaş İslâmî Hareketlerdeki Reform Çabaları
Seher Akçınar Bayar
İki Arada Bir Derede: Geleneksel Dindarlık ile Modern Kadın Kimliğinin Kesişiminde Müslüman Kadının Konumu
Nazan Ağalday
Sessizliğin İçinden Yükselen İnanç: Dinî Yenilik Perspektifinden İşitme Engelli Kadınların Dinî Pratiklerdeki Yeri


ULUSLARARASI DİN VE YENİLİK SEMPOZYUMU
Mardin Artuklu Üniversitesi
AHLAK BİLGİ ÜRETİM
MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ
1ST INTERNATIONAL SYMPOZIUM ON RELIGION AND INNOVATION
https://zoom.us/j/97848292652
https://zoom.us/j/92641695978
17:00-18:00
10. Oturum (Beytu'l-Hikme Salonu)
Salon Sorumlusu: Arş. Gör. Atike Çiçek Atsız
Prof. Dr. Ömer Bozkurt
Yenilik ve Direnç: Yeniliğe Dinî Gerekçelerle Karşı Çıkmanın Anatomisi
(Oturum Başkanı)
Doç. Dr. Mirpenç Akşit
Sosyal Yaptırımın Toplumsal ve Dinî Dönüşüme Etkisi
Doç. Dr. Mahmut Meçin
İslami İlimlerde Disiplinlerarası Kopuştan Teorik Bütünlüğe: İslam Felsefesinin Meta-Disiplin Olma İmkânı Üzerine
Doç. Dr. Nusret Taş
İlk Dönem Müslüman Fıkıh, Kelam ve Felsefeciler Penceresinden Din ile Şeriat Ayrımı Üzerine Bir Değerlendirme
Dr. Aliye Yılmaz
21. Yüzyılda Dinî Muhafazakârlık ve Yeniliğe Direnç: Taliban'ın İdeolojik Çerçevesi
17:00-18:00
11. Oturum (Daru'l-Hikme Salonu)
Salon Sorumlusu: Arş. Gör. Elif Atlı
Dr. Abdülaziz Kıranşal
Yapay Zekâ Teknolojilerinin Geleneksel Peygamber Algısına Etkisi
(Oturum Başkanı)
Şeyma Toptik
Sosyal Medya Vaizliği: Geleneksel Hutbe/Vaaz Kültürünün Dijital Evrimi Üzerine Bir İnceleme
Bilal Düzbayır
Yapay Zekâ ile Dinî Otoritenin ve Pratiklerin Dönüşümü
Ali Kamil Şalcı
Nejla Yıldırım - Tuğba Çöpden - Asel Irmak Bayrak - Canan Üren - Yapay Zekâ Destekli Çevrim İçi Fetvaların Mezhep Uyumunun Metin Madenciliği Analizi
Hasan Kılıç vd.
Z Kuşağının Dijital Maneviyatı: 2010-2025 Arası Türkiye ve Küresel Literatürde Gençlerin Sosyal Medyada Dinî Kimlik İnşasına İlişkin Sistematik Haritalama
17:00-18:00 -
12. Oturum (Sivanu'l-Hikme Salonu)
Salon Sorumlusu: Arş. Gör. Abdulkadir Eligül
Doç. Dr. İbrahim Aksu
Ekolojik Ahlakın İnşasında Dinî Öğretilerin Rolü: Sürdürülebilir Kalkınma Hedefi Bağlamında
(Oturum Başkanı)
Doç. Dr. Abdurrahim Ayğan
Sinema ve Televizyonda Hat Sanatı
Dr. Abdurrahman Atalay
Laik mi Seküler mi? Türkiye'deki Din Politikalarına Dair Birkaç Not
Dr. İbrahim Korhan
Ahmet Yasir Polat - Ortaçağ Batı Dünyasında Kilise-Devlet Çatışmasının Kuramsal Temelleri
Dr. Nuh Yılmaz
Yahudilikte Minyan Kavramının Dönüşümü

ULUSLARARASI DİN VE YENİLİK SEMPOZYUMU



1ST INTERNATIONAL SYMPOZIUM ON RELIGION AND INNOVATION

https://zoom.us/j/97152605133 https://zoom.us/j/94333483616

14 Haziran 2025 Cumartesi – 2. Gün (Sabah Oturumu)

09:00-10:00 - 13. Oturum
(Beytu'l-Hikme Salonu)

Salon Sorumlusu: Arş. Gör. Vefa Aslanpay

Dr. Ahmet Özalp
Batı'dan Doğu'ya: Din Eğitimi Anabilim Dalı'nda Paradigma Arayışı (Oturum Başkanı)

Dr. Sultan Gülşen
Anlatısal Din Eğitimi Yaklaşımı Bağlamında Gelenek ile Modernite Arasında Bir Köprü Olarak "Anlatı"

Dr. Ali İlhan
Modernizmin Etkisinde Değişen Din Eğitimi Algısı

Dr. Kazım Selek
Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Çerçevesinde Ortaöğretim DKAB Programında Becerilerin Yeri ve İşlevi

Dr. Hülya Güven
Din Derslerinde Anlatımın Güncelleştirilmesine Yönelik Bir Deneme: Fatihâ Sûresi Örneği

09:00-10:00 - 14. Oturum
(Daru'l-Hikme Salonu)

Salon Sorumlusu: Arş. Gör. Elif Atlı

Prof. Dr. Cemil Hakyemez
Arap Baharı mı Kadın Baharı mı? (Oturum Başkanı)

Dr. Nejdet Akay
Teo-Politik Tartışmalar Bağlamında Sünni Siyasi Aklın İnşası ve Sosyo-Politik Problemler Karşısında İşlevselliği Sorunu

Dr. Tuğba Günal
Kimlikten Kendiliğe: Hanîf Oluşun Yapıkod

Cihan Adın Toprak
Süryani Kültüründe Nazar: İnançlar, Semboller ve Şifa Yöntemleri

Zeynep Yiğit
Yahudilikte Kadın Algısı: Ana Soyluluk Bağlamında Bir Değerlendirme

09:00-10:00 - 15. Oturum
(Sivanu'l-Hikme Salonu)

Salon Sorumlusu: Arş. Gör. Abdulkadir Eligül

Dr. Saadet Altay
Yeni İlmi Kelam'da Ahlâk Problemi: Evrensel Etik ve İslamî Değerler (Oturum Başkanı)

Doç. Dr. Berat Sarıkaya
Teolojik Etik ve Biyoetik İlişkisi

Dr. Nazan Yeşilkaya
Teknolojinin Etkisi ile Değişen Dinî Biyoetik Paradigmalar

Dr. Hakime Reyyan Yaşar
İslam Aile Hukukunda Değişimin İmkânı ve Sınırı: Müdevvene 2004 Üzerine Bir Değerlendirme

Dr. Mehmet Özkaya
Din ve Biyoetik İlişkisi Üzerine Bir İnceleme

ULUSLARARASI DİN VE YENİLİK SEMPOZYUMU



1ST INTERNATIONAL SYMPOZIUM ON RELIGION AND INNOVATION

https://zoom.us/j/91818494360

https://zoom.us/j/92079762845

10:00-11:00 - 16. Oturum
(Beytu'l-Hikme Salonu)

Salon Sorumlusu: Arş. Gör. Vefa Aslanpay

Doç. Dr. Sedat Baran
Allame Tabatabai'de Akıl-Vahiy İlişkisi
(Oturum Başkanı)

Dr. Yasin Akan
Mu'tezilî Gelenekte Dinî Metinlerin Anlaşılmasında Akıl-Vahiy İlişkisinin Formulizasyonu: Kâdî Abdülcebbâr'ın Akliyyât-Şer'iyyât Ayrımı Bağlamında Bir İnceleme

Dr. Hande Nur Bozbuğa
Modern Türkiye'de Dine Yönelik Eleştirilerin Modernleşme Bağlamında Değerlendirilmesi

Dr. İsa Uslu
Medeniyet İnşasında Akıl ve Vahiy: Fârâbî Örneği

Dr. Muhittin Işık
Muhafazakâr Düşüncede Din ve Dindarlık

10:00-11:00 - 17. Oturum
(Daru'l-Hikme Salonu)

Salon Sorumlusu: Arş. Gör. Elif Atlı

Prof. Dr. Şükrü Özkan
Transhümanizm-Din İlişkisinde Alternatif Tezler
(Oturum Başkanı)

Doç. Dr. Halit Yegilmen
Sekülerleşmeyi Yeniden Sorgulamak: Moderniteden Posthümanist Döneme Doğru Genişleyen Kontrol Yönelimi ve Dinin Yeniden Üretilerek Araçsallaştırılması

Doç. Dr. Abdussamet Kaya
Posthümanizm Şafağında Geleneksel İslam

Dr. Soner Ercan
Günümüz Gençliğinin İkilemi: Kendini mi Bulmak İstiyor, Gördüğünü mü Olmak İstiyor?

Dr. Merve Kocaman
Tesettürden Selfie'ye: Sosyal Medyada Kadın ve Mahremiyetin Çözülmesi

10:00-11:00 - 18. Oturum
(Sivanu'l-Hikme Salonu)

Salon Sorumlusu: Arş. Gör. Abdulkadir Eligül

Doç. Dr. Emrullah Yakut
Klasik Şiirde Dinî Tecdid Düşüncesi: Antepli Aynî'nin II. Mahmud'a Kasidesi Üzerine Bir İnceleme **(Oturum Başkanı)**

Doç. Dr. Yahya Yıldırım
Din Dilinin Zannî Anlamı Ekseninde Din ve Yenilik

Dr. İzzettin Bilgehan
Muhadramûn Şairi Abdullah ez-Ziba'râ'nın Şiirinde Dinî ve Edebî Yenilik

Dr. Hüseyin Kayhan
Selçuklular Devrinde Türk Mitolojisinde İslâmî Ögeler

Dr. Nida Sultan Çelikkaya
İctihad ve Tecdid Bağlamında Namık Kemal'in Yenilenme Anlayışı


ULUSLARARASI DİN VE YENİLİK SEMPOZYUMU
mardin artuklu üniversitesi
AHLAK BİLGİ ÜRETİM
MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ
1ST INTERNATIONAL SYMPOZIUM ON RELIGION AND INNOVATION
https://zoom.us/j/94404943192
https://zoom.us/j/99100054942
11:00-12:00 - 19. Oturum
(Beytu'l-Hikme Salonu)
Salon Sorumlusu: Arş. Gör. Vefa Aslanpay
Prof. Dr. Burhan Baltacı
Tefsirinin Mukaddimesi Özelinde Mâturîdî'yi Yeniden Okumak (Oturum Başkanı)
Prof. Dr. Nurettin Turgay
Tarihte İlahi Dinlerde Yenilenme Ve Bu Açıdan Kur'an'a Bakış
Dr. Üsame Bozkurt
Hikmet, Kültür ve Metin: Hadisleri Anlamada Antropolojiden Yararlanmanın İmkânı
Dr. İbrahim Ayhan
Tecdîd Hadîsini Muhâlif Rivâyetler Bağlamında Yeniden Düşünmek
Dr. Necip Sefa Demir
Hadislerin Maksadına Mutabık Anlaşılmasına Yönelik Yeni Bazı Dil Bilimsel Yaklaşımlar
11:00-12:00 - 20. Oturum
(Daru'l-Hikme Salonu)
Salon Sorumlusu: Arş. Gör. Elif Atlı
Prof. Dr. Hüseyin Kurt
İslami Düşüncenin Yeniden İhya ve İnşa Çabası Olarak Tecdid (Oturum Başkanı)
Doç. Dr. Şükrü Aydın
Muhammed Esed'in Kur'an Mesajında Ayetleri Yorumlamadaki Yenilikçi Yaklaşımları
Doç. Dr. Lokman Şan
Kuran İmlasına Modern Yaklaşımlar
Doç. Dr. Fatma Aygün Erdem
Anlatının İki Yüzü: Din/İslâm ve Mitoloji (İlâhî ve İnsanî Anlatı)
Nevzat Çiçek
Değişen Dünya Düzeninde Kur'anî Hükümlerin Uyumu ve Gelişimi: Statik İnançtan Dinamik Yorumlara
11:00-12:00 - 21. Oturum
(Sivanu'l-Hikme Salonu)
Salon Sorumlusu: Arş. Gör. Abdulkadir Eligül
Dr. Büşra Arslan Meçin
Tasavvufi Kavramların New Age Paradigmaları İçerisindeki Dönüşümü (Oturum Başkanı)
Dr. Gemile Sağır
Sufism and Transpersonal Psychology: Using Sufi Moral Values and Practices in the Treatment of Narcissism
Dr. Hakan Tahtacı
Tecdid ve Tasavvuf Arasında: Âlimcan Barudî ve Kırk Hadis Seçkisi
Gülizar Ekinci
Modern Dünya Bunalımına Bir Çözüm Yolu Olarak René Guénon'un Düşünceleri
Ferhat Erdönmez
Günümüz Dünyasında Uzlet İmkânı ve/veya İmkânsızlığı

ULUSLARARASI DİN VE YENİLİK SEMPOZYUMU



1ST INTERNATIONAL SYMPOZIUM ON RELIGION AND INNOVATION

https://zoom.us/j/91020173554

https://zoom.us/j/96752442575

12:00-13:00 - 22. Oturum
(Beytu'l-Hikme Salonu)

Salon Sorumlusu: Arş. Gör. Vefa Aslanpay

Dr. Hasan Özket
Yenilikçi Yaklaşımlar Bağlamında İçtihat ve Tecdid (Oturum Başkanı)

Dr. Musa Demir
Haçlı Seferlerinde Dinî Motivasyon: Örnek Olay İncelemesi

Dr. Güneyt Yeşil
Kadim Bir Geleneğin Hukuki Çerçevesi: Süryani Ortodoks Kilisesi Anayasası

Dr. Abdylkader Durguti
Balkanlarda İslami Modernizmin Öncüsü: Husein Dozo'nun Islahatçı Yaklaşımı Üzerine Bir İnceleme

Mesut Buliç
Ebionitler ve Günümüze Yansımaları

12:00-13:00 - 23. Oturum
(Daru'l-Hikme Salonu)

Salon Sorumlusu: Arş. Gör. Elif Atlı

Doç. Dr. Mesut Düzce
İnanç, Yurttaşlık ve Kamusal Alan: Din ile Laiklik Arasındaki Yeni Denge Arayışları (Oturum Başkanı)

Dr. Ş. Akile Zorlu
Erken Türkiye Cumhuriyeti Döneminde Cuma Hutbelerinin İdeolojik Devlet Araçları Olarak Kullanımı

Dr. Habip Meçin
Dinî Kimliğin Yeniden İnşasında Siber Panoptikon ve Gözetim Gerçeği

Arş. Gör. Melahat Aktaş vd.
4. Mitolojik Motiflerin Kutsal Anlatıya Dönüşümü: 2010-2025 Arası Türkiye ve Küresel Literatürde Din–Mitoloji İlişkisine Dair Sistematik İnceleme

Zülal Canlı
Genç Kuşaklarda Dinî Pratikten Uzaklaşma Eğilimleri: Sosyolojik Bir Değerlendirme

12:00-13:00 - 24. Oturum
(Sivanu'l-Hikme Salonu)

Salon Sorumlusu: Arş. Gör. Abdulkadir Eligül

Prof. Dr. Hatice K. Arpaguş
Geçmişten Bugüne Din ve Yenilenme Çabası: Teklif ve Öneriler (Oturum Başkanı)

Doç. Dr. Metin Şerifoğlu
Metin Olarak Din ile Tarih Olarak Din Arasındaki Fark Nedir? Tarihsel İslam ile Metinsel İslam Arasındaki Ayrım Üzerine Bir Okuma

Doç. Dr. Mehmet Ergün
Ortaçağ Evren Tasavvurunun Kur'an'a Yansımaları

Dr. Ahmet Arslan
Cumhuriyet Sonrası Tarikatların Yeni Toplumsal Faaliyetleri -Erenköy Tarikatı Örneği

Dr. Yakup Akyürek
Siyer'de İndirgemecilik Eleştirisi

Abdurrahim Meçin
Modern Dünyanın Bunalımında Agnosizme Karşı Gnosizm



ULUSLARARASI DİN VE YENİLİK SEMPOZYUMU

AHLAK BİLGİ ÜRETİM

MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ

1ST INTERNATIONAL SYMPOZIUM ON RELIGION AND INNOVATION

https://zoom.us/j/95675254070 https://zoom.us/j/92947504104

14 Haziran 2025 Cumartesi – 2. Gün (Öğle Oturumu)

14:00-15:00 - 25. Oturum
(Beytu'l-Hikme Salonu)

Salon Sorumlusu: Arş. Gör. Vefa Aslanpay

Prof. Dr. Vechi Sönmez
Müslüman Neslin Deizm, Agnostisizm ve Materyalizme Savrulma Nedenleri
(Oturum Başkanı)

Doç. Dr. Hacer Şahinalp
Kelam ve Akâid Konularının Yeniden Yapılandırılmasında İnterdisipliner Yaklaşımlar

Dr. Adem Sünger
Modern Meydan Okumalara Karşı Geleneksel Bir Müdafaa: Eşref Ali et-Tehânevî'nin Yeni İlm-i Kelâm Anlayışı

Dr. Meryem Özdemir Kardaş
Post Modern Dönemde İmanı Yeniden Tanımlamak

Dr. Nilüfer Ünaldi
Derrida'nın Negatif Teolojisi

14:00-15:00 - 26. Oturum
(Daru'l-Hikme Salonu)

Salon Sorumlusu: Arş. Gör. Elif Atlı

Prof. Dr. İbrahim Coşkun
Kelam İlminin Yenilenmesinde Akıl ve Vahyi Epistemolojik Açıdan Değerlendirmenin Gereği ve Önemi **(Oturum Başkanı)**

Prof. Dr. Özcan Taşcı
Dinî Düşüncede Yenileşmenin Önündeki Muhtemel Engeller: 11. ve 19. Yüzyıl Karşılaştırması

Doç. Dr. Tamer Yıldırım
Eleştirel Teori İslam Geleneğini Ne Kadar Eleştirebilir? Abdullah Laroui Üzerinden Eleştirel Bir Değerlendirme

Doç. Dr. Yunus Kaplan
Tecdidin Felsefesi: Taha Abdurrahman'ın Düşüncesinde Dinî Yenilik ve Ahlâk

Hasan Khalifa
Islamic Portfolio Insurance for Market Risk Management: A Comparative Analysis of Traditional and Islamic Portfolios

14:00-15:00 - 27. Oturum
(Sivanu'l-Hikme Salonu)

Salon Sorumlusu: Arş. Gör. Abdulkadir Eligül

Doç. Dr. Abdusselam Yusuf
أنسنة الوحي القرآني عند الحداثيين
(Oturum Başkanı)

Doç. Dr. İbrahim Elariny
دعوى تجديد الخطاب الديني: بين الفهم والوهم

Dr. Mustafa Kadad
الاستدامة البيئية في القرآن الكريم: قراءة في الآيات الكونية

Samir Elcelo
تجديد الخطاب الديني في العصر الحديث
بين النصوص الشرعية و الواقع المعاصر

Satee Abbass
التجديد الإسلامي المعاصر بين المؤسسات والأفراد:
دراسة في علاقة الفرد المجدد بالتنظيمات الإصلاحية


ULUSLARARASI DİN VE YENİLİK SEMPOZYUMU
mardin artuklu üniversitesi
AHLAK BİLGİ ÜRETİM
MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ
1ST INTERNATIONAL SYMPOZIUM ON RELIGION AND INNOVATION
https://zoom.us/j/91618631785
https://zoom.us/j/92860824589
15:00-16:00 - 28. Oturum
(Beytu'l-Hikme Salonu)
Salon Sorumlusu: Arş. Gör. Vefa Aşkınpay
Dr. Huzeyfe Elhatib
التجديد في أساليب الجهاد بين السنة النبوية والعصر الحاضر
(Oturum Başkanı)
Dr. Marzuk Al-Umri
العلوم الإسلامية وسؤال التجديد ـ علم الكلام نموذجا
Dr. Anass Bousselam
الدين والتجديد في الفكر السياسي الإسلامي
Ahmed Muhammed Sabuni
التجديد في التفسير : إنصاف لا انحراف
Fadi Şuşan – Abdullah Al-Ahmed
إسهام القواعد الفقهية في التجديد الذاتي:
الانحراف تنظيم الفتاوي والنوازل والحدّ من مظاهر
15:00-16:00 - 29. Oturum
(Daru'l-Hikme Salonu)
Salon Sorumlusu: Arş. Gör. Elif Ala
Dr. Mahmud Şuş
أثر التغيرات اللغوية في فهم النصوص الدينية
(Oturum Başkanı)
Doç. Dr. Ahmad Najib
تحوّل المرجعية في التفسير القرآني المعاصر:
من مركزية النص إلى سلطة القارئ دراسة نقدية
Doç. Dr. Mohamad Alahmad
بناء الشخصيات القصصية في قصيدة
"كشف الغمّة في مدح سيد الأمة" للشاعر البارودي
Dr. Ahmed Mahmoud Zakaria Tawfik
الأدب الإسلامي وعلاقته بتشكيل
الهوية الثقافية والدينية. المدائح النبوية نموذجًا
Dr. Abuljalil Alhaj Esmail Arabi
مفهوم الموت بين الدين والميثولوجيا
15:00-16:00 – 30. Oturum
(Sivanu'l-Hikme Salonu)
Salon Sorumlusu: Arş. Gör. Abdulkadir Eligül
Dr. Zeynep Akreş
توظيف الترجمة في تعليم اللغة العربية لغير الناطقين بها
(Oturum Başkanı)
Doç. Dr. Nathir Adas
الدساتير السورية ما بين الفرنسة والأصالة والتجديد
Dr. Charif Murad
ثمر الوهابية العقدي على المسلمين من
أهل السنة والجماعة في العالم: الآثار والنتائج
Dr. Malek Raslan
ضوابط لغة الإفتاء المعاصر
Dr. Abdul Waheed Shahzad
Dr. Muhammad Kashif Sheikh
نشأة القيم الإسلامية عبر التواصل
الاجتماعي بعد طوفان الأقصى: دراسة تحليلية


ULUSLARARASI DİN VE YENİLİK SEMPOZYUMU
mardin artuklu üniversitesi
AHLAK BİLGİ ÜRETİM
MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ
1ST INTERNATIONAL SYMPOZIUM ON RELIGION AND INNOVATION
https://zoom.us/j/92623011378
https://zoom.us/j/98742847339
16:00-17:00 – 31. Oturum
(Beytu'l-Hikme Salonu)
Salon Sorumlusu: Arş. Gör. Vefa Aslanpay
Doç. Dr. Hasan Akreş
مهارة المحادثة - الحلقة مفقودة في
تعليم اللغة العربية لغير الناطقين بها في تركيا
(Oturum Başkanı)
Doç. Dr. Muhammed el-Ahmed
بناء الشخصيات القصصية في قصيدة كشف الغمة للبارودي
Doç. Dr. Ayman Jassim Mohammed Al Doori
نحو نظرة تجديدية في تحرير مصطلحات علماء الجرح والتعديل
Dr. Mahmoud Hariri
(الأناشيد والصور التعليمية أنموذجاً)
أساليب تجديدية في تعليم المحادثة العربية للطلاب الأتراك
Dr. Muhammad Kashif Sheikh –
Dr. Abdul Waheed Shahzad
تطور التشريع في الدولة الإسلامية بين مقاصد
الشريعة وأهداف التنمية المستدامة: دراسة تحليلية
Gülfan Akalp
Yabancı Dil Öğretiminde Yenilikçi Yaklaşımlar
16:00-17:00 – 32. Oturum
(Daru'l-Hikme Salonu)
Salon Sorumlusu: Arş. Gör. Elif Al
Doç. Dr. Vasfi Ebuzeyd
التجديد في مقاصد الشريعة الإسلامية
(Oturum Başkanı)
Doç. Dr. İbrahim El-Dibo
تجديد علم الكلام في ضوء الأسئلة الوجودية المعاصرة
Dr. Hamdan Alokleh
الذات المؤمنة في العصر الرقمي:
مقاربة دينية فلسفية لمفهوم الهوية الروحية
Dr. Abdulbari Aziz Othman
التجديد الفقهي في عصر العولمة: حكمه وضوابطه
Dr. Hamza Khelifati
الأعراف المستجدة في الفقه الإسلامي:
ضوابطها وطرق اعتبارها
Dr. Öğr. Üyesi Assad Kamal Mohammed Alhashmı
عقد الزواج عبر مواقع التواصل:
دراسة فقهية تأصيلية تطبيقية
16:00-17:00 - 33. Oturum
(Sivanu'l-Hikme Salonu)
Salon Sorumlusu: Arş. Gör. Abdulkadir Eligül
Dr. Mahmud Nefisa
(Oturum Başkanı)
النبوة والتجربة الدينية: تأملات في فلسفة الدين المعاصرة
Dr. Celul Kadiri
التجديد في المفهوم الإسلامي: ضبط المصطلح وبيان الآثار
Gaouz Naouel
اتجاهات ومدارس تجديد التفكير الديني الإسلامي
Salam Boulad
الإله أيون كمفهوم للزمن في الميثولوجيا والدين
Muhammed Reşid
دراسة مقارنة بين مبادئ الفكر السياسي
الإسلامي والفكر السياسي الحديث
Abdelouahab Baflah
إعجاز القرآن عند مالك قضايا ونماذج



ULUSLARARASI DİN VE YENİLİK SEMPOZYUMU

https://zoom.us/j/99026668782

17:00-18:00 34. Oturum
(Beytu'l-Hikme Salonu)

Salon Sorumlusu: Arş. Gör. Vefa Aslanpay

Dr. Omar Yakan
(Oturum Başkanı)
طرائق الأداء القرآني بين الإبداع والابتداع:
دراسة موضوعية

Prof. Dr. Muhammad Ali Modinoof
الاهتمام بالسينما

Doç. Dr. Hayder Khaleel Ismael
علم القراءات بين النمطية والتجديد
في التدريس لطلبة الدراسات العليا بالجامعات التركية

Dr. İsra Mahmoud Eid
التجديد في علم القراءات: الفرص والتحديات

İltihami Mecuri
البعد الرسالي لقانون التجديد في الفكر الإسلامي

Ahmed Abdulvahap Mughlaj
تزوير الشهادات العليا و الأبحاث العلمية ووثائق الخبرات

AHLAK BİLGİ ÜRETİM
MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ

1ST INTERNATIONAL SYMPOZIUM ON RELIGION AND INNOVATION

https://zoom.us/j/93852854975

18:00-18:30
35. Oturum (Beytu'l-Hikme Salonu)

Salon Sorumlusu - Arş. Gör. Vefa Aslanpay

Değerlendirme Toplantısı
Prof. Dr. M. Zahir Ertekin
Doç. Dr. M. Mekin Meçin